

Қазақстан Республикасының Оқу-ағарту министрлігі

Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы

**Инклюзивті орта жағдайында бастауыш білім беру деңгейінің оқу
бағдарламаларын бейімдеу бойынша әдістемелік ұсынымдар**

**Астана
2025**

Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы Ғылыми-әдістемелік кеңесімен баспаға ұсынылды (2025 жылғы 5 қыргүйек №4 хаттама)

Инклюзивті орта жағдайында бастауыш білім беру деңгейінің оқу бағдарламаларын бейімдеу бойынша әдістемелік ұсынымдар – Астана: Ы. Алтынсарин атындағы ҰБА, 2025. – 288 б.

Әдістемелік ұсынымдар инклюзивті орта жағдайында бастауыш білім беру деңгейінің оқу бағдарламаларын бейімдеу бойынша педагогтердің кәсіби құзыреттілігін жетілдіруге бағытталған. Ұсынымдарда еліміздің педагогтерінің оқу іс-әрекетін ұйымдастыру тәжірибесінен практикалық мысалдар, ұзақ мерзімді, орта мерзімді, қысқа мерзімді жоспарлау үлгілері, білім алушылардың ерекше білім беру қажеттіліктерін ескере отырып әзірленген сараланған тапсырмалар келтірілген. Материал бастауыш білім беру педагогтеріне, әдіскерлерге және психологиялық-педагогикалық қолдау мамандарына арналған.

© Ы. Алтынсарин атындағы
Ұлттық білім академиясы, 2025

Кіріспе

Қазақстан халықаралық келісімдердің талаптарына сәйкес инклюзивті саясатты дәйекті түрде дамыту үстінде. Білім беру саласындағы заңнамалық база барлық ерекше білім беруді қажет ететін балалардың құқықтарын қорғауға бағытталған. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында психологиялық-педагогикалық қолдау «ерекше білім беруді қажет ететін тұлғалардың (балалардың) ерекше білім беру қажеттіліктерін бағалау негізінде олардың табысты оқуы мен дамуына әлеуметтік-психологиялық және педагогикалық жағдайлар жасалатын, білім беру ұйымдарында жүзеге асырылатын жүйелі ұйымдастырылған қызмет» ретінде айқындалған [1].

Қазіргі білім беру жүйесін дамытудың негізгі бағыттарының бірі – ерекше білім беруді қажет ететін балаларды білім беру ортасына толыққанды кіріктіру және олардың табысты әлеуметтенуіне жағдай жасау. Ол үшін олардың оқуы мен әлеуметтенуіне қатысты түрлі тәсілдерді терең теориялық және әдіснамалық тұрғыда негіздеу ғана емес, сонымен қатар ерекше білім беру қажеттіліктері мен жеке мүмкіндіктерін ескере отырып бейімделген бағдарламаларды, әдістерді, тәсілдерді, сараланған тапсырмаларды әзірлеу қажет. Білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандартының (бұдан әрі – стандарт) мазмұнындағы өзгерістер оқушылардың сыни және шығармашылық ойлауын дамытуға, функционалдық сауаттылығын арттыруға, дағдылар мен құзыреттерін дамытуға, білім беру процесінің үздіксіздігін қамтамасыз етуге бағытталған. Сонымен бірге стандарт пен оқу бағдарламаларының мазмұны мектептерде инклюзивті тәсілді күшейтуге бағдарланған. Мәселен, «ерекше білім беруді қажет ететін балаларға арналған жеке дамытушы бағдарлама», «ерекше білім беруді қажет ететін балаларға арналған оқу бағдарламаларын бейімдеу» ұғымдары енгізіліп, ерекше білім беруді қажет ететін оқушыларды оқытуға, бағалауға арналған арнайы жағдайларды құру нормалары қарастырылған [2].

Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің № 92 бұйрығына сәйкес «Білім беру ұйымдарында психологиялық-педагогикалық қолдау қызметінің қызметі қағидаларын бекіту туралы», 2025–2026 оқу жылында білім беру ұйымдарына мектептердің психологиялық-педагогикалық қолдау қызметінің (бұдан әрі – ППҚК) жұмысын күшейту міндеті қойылды. Бұл орган білім беру ұйымының алқалық органы болып табылады және оқушылардың, соның ішінде ерекше білім беруді қажет ететін балалардың психологиялық әлауқатын қамтамасыз етуге, олардың оқу мотивациясын, үлгерімін, шығармашылық өзін-өзі жүзеге асыруын, кәсіби бағдарлануын қалыптастыруға, білім беру процесінің қатысушыларына психологиялық-педагогикалық қолдау көрсетуге жауапты [3].

Педагогтердің, ППҚК мен педагогикалық кеңестің ерекше білім беруді қажет ететін оқушыларды бағалаудағы міндеттерінің кеңеюіне, сондай-ақ басшылардың жағдайлар мен үлгілік қабылдау қағидаларын құрмауына байланысты жауапкершілігіне сәйкес, қазіргі мектеп жағдайында білімге тең қолжетімділікті және сүйемелдеуді қамтамасыз етуде педагогтердің рөлі артып

отыр. Осыған байланысты барлық деңгейдегі білім беру ұйымдарының әкімшілігі мен педагогтері үздіксіз психологиялық-педагогикалық сүйемелдеуді ұйымдастырудың заманауи тәсілдерін қолдану бойынша өзінің кәсіби құзыреттілігін жүйелі түрде жетілдіріп отыруы қажет.

Аталған нормалар барлық оқушылар үшін қолжетімді, жайлы және қауіпсіз білім беру ортасын қамтамасыз етуге бағытталған. Әрбір педагог бұл тек әлеуметтік әділеттілік мәселесі емес, сондай-ақ гуманизм қағидаттарына, айырмашылықтарға құрметпен қарауға және барлық азаматтардың ел өміріне тең дәрежеде қатысуға ұмтылуына негізделген қоғамның тұрақты дамуының басты шарты екенін түсінуі маңызды.

Инклюзивті саясатты іске асыру шеңберінде барлық білім беру ұйымдарында инклюзивті тәжірибені дамытуға және инклюзивті мәдениетті қалыптастыруға ерекше назар аударылады. Мұндай жұмыс жекелеген іс-шараларды өткізумен ғана шектелмейді, ол әрбір баланың құндылығын мойындауға және оның білім беру процесіне толыққанды қатысуына жағдай жасауға негізделген кешенді тәсілді талап етеді.

Ерекше білім беруді қажет ететін балаларды жалпы білім беру кеңістігіне тиімді кіріктіру инклюзивті саясаттың негізгі қағидаттарын түсінусіз және оларды қатаң сақтаусыз мүмкін емес. Дәл осы қағидаттар педагогтерге, білім беру ұйымдарының басшыларына және бүкіл қоғамға бағдар береді, барлық оқушылардың сапалы білімге тең қолжетімділігін қамтамасыз етудің негізін құрайды.

Мемлекеттік саясат аясында инклюзивті тәжірибені дамыту талантты және дарынды балалардан бастап дамуында шектеулері бар балаларға дейінгі кең ауқымды оқушыларды қамтуға мүмкіндік береді. Мұндай тәсіл әрбір баланы оның ерекше білім беру қажеттіліктеріне қарамастан қолдау білім беру сапасын арттыруға және қоғамның дамуына оң ықпал ететіні туралы идеяға негізделген.

Ұсынылып отырған әдістемелік ұсынымдар жалпы білім беретін мектептердің әкімшілігіне, педагогтеріне, әдіскерлеріне әдістемелік қолдау көрсетуге және бастауыш білім беру деңгейіндегі оқу бағдарламаларын инклюзивті орта жағдайында бейімдеу бойынша педагогтердің кәсіби құзыреттілігін жетілдіруге бағытталған. Оқу құралында бастауыш сынып оқушыларының жас ерекшеліктері мен жеке мүмкіндіктерінің теориялық негіздерімен қатар, бастауыш мектептің оқу процесінде жеке тәсілді жүзеге асырудың әлемдік тәжірибелерінен мысалдар және қазақстандық педагогтердің тәжірибесін қорыту негізінде бастауыш білім беру деңгейіндегі оқу бағдарламаларын инклюзивті ортада бейімдеу бойынша әдістемелік ұсынымдар берілген.

1 Инклюзивті орта жағдайында бастауыш білім беру деңгейінің оқу бағдарламаларын бейімдеу бойынша әдістемелік ұсынымдар

1.1 Бастауыш мектеп жасындағы балалардың жас ерекшеліктерін зерттеудің ғылыми-теориялық негіздері

Әрбір өмірлік кезеңде адам жаңа сын-қатерлерге тап болып, қайталанбас тәжірибе жинақтап, әртүрлі дағдыларды дамытады. Адам өмірінің әр кезеңі тек оның дене күйіндегі ғана емес, психикалық және әлеуметтік дамуындағы ерекше өзгерістермен сипатталады. Осы кезеңдерді түсіну ата-аналарға да, педагогтерге де әр жастың қажеттіліктері мен мүмкіндіктерін жақсырақ бағдарлауға көмектеседі.

Л.С. Выготскийдің жас кезеңдерін жіктеуін қарастырайық. Ғалым бала дамуын жас сатылары арасындағы өтпелі кезеңдер арқылы, яғни дағдарыстардан өтіп, біртіндеп даму процесі ретінде сипаттады:

❖ Жаңа туған шақ дағдарысы – нәрестелік кезең (2 айдан 1 жасқа дейін).

1,5–2,5 ай аралығында ұсақ моторика қалыптасып, сезімдік аймақ дамиды, бала есту және сипап-сезу арқылы әлемді танып-біледі.

❖ 1 жас дағдарысы – ерте балалық шақ (1–3 жас).

Бұл сындарлы даму кезеңінде жаңа қарым-қатынас түрлері пайда болады, «ана – бала» психологиялық бірлігі бұзылады, сөйлеу мен ойлау қабілеті дамиды. Негізгі жетекші іс-әрекет – ересекпен баланың эмоционалды-тікелей қарым-қатынасы.

1 жастан 3 жасқа дейінгі кезең – сөйлеу қабілеттерінің дамуына сезімтал уақыт. Бала тыңдап, пассивті сөздік қор жинайды, кейін сөздер пайда болады, олар заттарға қатысты айтылады. Өз қалау-тілектерін, сезімдерін жеткізе бастайды.

2,5–3 жаста бала жиі өзімен-өзі сөйлеседі, бұл логикалық ойлаудың, сөйлеудің бірізділігінің дамуына ықпал етеді. Уақыт өте келе мұндай монологтар ішкі ойға айналады.

❖ 3 жас дағдарысы – мектепке дейінгі кезең (3–7 жас).

Негізгі жетекші іс-әрекет – құралдық-заттық әрекет. Өзін-өзі бағалау, өзіндік сана қалыптасады, жеке тұлға ретінде дамуы басталады. 3 жастан 7 жасқа дейін бала ересектердің өміріне, түрлі іс-әрекеттерге араласады, ойнайтын ойынын және ойындағы рөлін өзі таңдайды; дыбыстар мен әріптерге, олардың таңбалық-бейнелік көрінісіне қызығады. Қиялы, қоршаған әлемді қабылдау қабілеті, қарым-қатынас пен араласу белсенді дамиды. Жетекші іс-әрекет – сюжеттік-рөлдік ойын.

❖ 7 жас дағдарысы – мектеп жасы (7–13 жас).

Жетекші іс-әрекет – оқу. Психикасы, ойлауы, арнайы қабілеттері, тұлғасы және қарым-қатынастары дамиды. Бастауыш мектеп оқушыларының жас және жеке ерекшеліктерін инклюзивті білім беру жағдайында қарастыру аясында біз 7–11 жас аралығындағы баланың даму кезеңіне ерекше тоқталамыз.

❖ 13 жас дағдарысы – жасөспірімдік кезең (13–17 жас).

Жетекші іс-әрекет – құрдастарымен тұлғалық қарым-қатынас.

❖ 17 жас дағдарысы – жастық шақ (17–21 жас).

Жетекші іс-әрекет – кәсіби-оқу іс-әрекеті [1].

Әрбір жас өзіндік, қайталанбас құрылымымен ерекшеленеді. Баланың тұлғалық дамуының ілгерілеуі, әр тұрақты кезеңде жаңа құндылықтардың қалыптасуы дағдарыс сәттерінде бәсеңдеп, уақытша тоқтап қалады. Бала сындарлы кезеңдерде жаңа білім мен дағдыны иеленуден гөрі, бұрын меңгергендерінің біразын жоғалтып алуы мүмкін. Мұндай кезеңдердің басталуы жаңа қызығушылықтар мен әрекеттердің пайда болуымен емес, бұрынғы ішкі өмір формаларының әлсіреуімен сипатталады.

Л. С. Выготскийдің пікірінше, сындарлы кезеңдерде балаға отбасы мен мектеп тарапынан ерекше көңіл бөлу қажет. Өйткені дәл осы уақытта бала белгілі бір білім мен дағдыларды игеруге қабылдағыш келеді.

Әрбір кезеңнің басталуын ата-аналар жіті бақылап, дер кезінде баланың қажеттіліктерін барынша қанағаттандыру үшін тиісті орта қалыптастыруы тиіс. Педагогтер ата-аналармен тығыз байланыста болып, олардың баласының дағдарыс кезеңдерін қалай өткергені туралы ақпарат алуы маңызды. Бұл тәрбие мен оқыту стратегиясын таңдауға, соның ішінде баланың мектеп өміріне бейімделуінің тиімділігіне тікелей әсер етеді.

Баланың болашақтағы табыстылығына ең ықпалды фактор – отбасындағы тәрбие. Балалар психологиясына арналған «Үш жастан кейін тым кеш» атты кітабында әлемге әйгілі жапон педагогі-практигі Масару Ибука баланың ақыл-ой қабілеттерін дамытудың кілті – өмірінің алғашқы үш жылындағы оның жеке танымдық тәжірибесі екенін жазады. Бұл кезең – баланың миының ынталануы мен даму деңгейін айқындайтын шешуші уақыт. Аталған ғылыми тұжырымды әлемге әйгілі психолог, психолінгвист, дефектолог Л.С. Выготскийдің теориясы да дәлелдейді.

Л.С. Выготский сонымен бірге алғашқы, үшінші және жетінші жылдардағы үш дағдарыстық кезеңнің бар екендігіне сенімді болды. Бұл уақытта бала ересектердің назарын ерекше қажет етеді. Ғалымның пікірінше, дәл осы ерте жас – баланың зияткерлік саласын қалыптастыру үшін ең қолайлы кезең.

Ол бұл кезеңдерді «сензитивті кезеңдер» деп атады. Сензитивті кезеңдер – кейде дағдарыс сипатына ие болатын баланың дамуындағы шешуші сәттер, мұнда даму қарқынды сипатқа ие болады. Бұл уақытта бала белгілі бір дағдылар мен білімді тез қабылдайды, сонымен қатар оның сезімталдығы мен әлсіздігі арта түседі. Дегенмен, дұрыс педагогикалық тәсіл арқылы осы кезеңдерді барынша тиімді пайдаланып, баланы дамытуға болады.

Л.С. Выготскийдің ойынша, ересектер тұлғаның үйлесімді дамуы мен қызығушылықтарының кеңдігі арасындағы байланысты түсінуі тиіс. Ғалым «психологиялық жүйелер» ұғымын енгізді. Бұл ұғым әртүрлі психикалық функциялардың (мысалы, ойлау мен ес, ойлау мен сөйлеу арасындағы) өзара байланысы негізінде қалыптасатын тұтас құрылымдарды білдіреді. Баланың жас ерекшеліктерін білу педагогтар мен ата-аналар үшін аса маңызды. Өйткені олар «жақын даму аймағындағы» жетіліп келе жатқан процестерді дер кезінде

қолдап, баланың физикалық, интеллектуалдық, эмоциялық, әлеуметтік және мәдени мүмкіндіктерін толық ашуға мүмкіндік береді.

Бірдей балалар болмайды, тіпті егіздердің өзі бір-бірінен қатты ерекшеленеді. Әр балада жеке қабілеттері мен қызығушылықтары бар. Дегенмен әрбір баланың өмірінде психика дамуына, белгілі бір білім мен дағдыны меңгеруіне ең қолайлы жағдай жасалатын кезеңдер болады [2].

Сезімтал кезеңнің тағы бір анықтамасы мынадай: баланың өмірінде белгілі бір психологиялық қасиеттер мен іс-әрекет түрлерін дамыту үшін оңтайлы жағдай жасалатын уақыт аралығы.

Бұл кезеңдер уақытпен шектелген. Сондықтан психикалық дамудың белгілі бір сатысын өткізіп алса, кейін сол олқылықтың орнын толтыру үшін көп күш пен уақыт қажет болады. Кейбір психикалық функциялар мүлде дамымай қалуы да мүмкін. Бұған жануарлар арасында өскен балалардың көптеген жағдайлары мысал бола алады. Оларды қоғамға қайтарғанымен, ешқандай реабилитациялық әдістер толыққанды сөйлеуді және жаңа ортаға бейімделуді үйрете алмады. Олардың бар мінез-құлқы жануарлардың өмір сүру дағдыларын қайталады.

Сондықтан сезімтал (сензитив) кезең – психиканың белгілі бір қасиетін ең тиімді қалыптастыру уақыты, ең жоғары иілгіш кезеңі. Ол сыртқы жағдайларға сәйкес өзгергіштікке қабілеттілігін көрсетеді. Белгілі бір сензитивті кезеңдерде баланың жүйке жүйесінің жоғары иілгіштігі салдарынан сыртқы әсерлерге сезімталдығы күрт артады.

Жасқа тән сезімталдық – нақты психикалық процестердің қалыптасуына қажетті шарттардың белгілі жасқа тән үйлесімі. Мысалы, сөйлеуді дамыту үшін ең сезімтал кезең – шамамен 1,5 жас. Дәл осы уақытта ересектер тарапынан балаға ерекше көңіл бөлу, оны үйлесімді тәрбиелеу мен дамыту қажет. Сондықтан баланың алғашқы жылдарындағы ортасы, іс-әрекеттерінің алуан түрлілігі, қызығушылықтары мен эмоциялары оның тұлға ретінде қалыптасуында айрықша маңызды. Балалық шақта жеткілікті эмоция, білім, дағды, физикалық және психикалық даму болмаған жағдайда, мұның орнын өмірдің кейінгі кезеңінде толтыру мүмкін болмайды.

Алдымен, балада қанша сезімтал кезең барын, олардың қай жаста болатынын, әр кезеңде қандай білімді жеңіл қабылдайтынын анықтап алу қажет. Яғни бұл – баланың психикасының белгілі қасиеттерін дамытуға, білім мен дағдыны меңгеруге барынша қолайлы уақыттар.

- ❖ 1,5–3 жас. Бұл – сөйлеуді қабылдау, сөздік қорды толықтыру кезеңі. Осы жаста бала шет тілдерін меңгеруге өте қабылдағыш келеді. Сондай-ақ моториканы, заттармен әрекет жасауды, тәртіпті қабылдауды дамытуға қолайлы уақыт.

- ❖ 3–4 жас. Бұл кезең цифрлар мен әріптердің таңбалық бейнесімен танысуға, жазуға дайындыққа ең ыңғайлы уақыт.

Саналы сөйлеу мен өз ойын түсіну дамиды, сезім мүшелері жедел әрі қарқынды дамиды;

- ❖ 4–5 жас. Бұл кезең баланың музыкаға, ырғаққа және математикалық ойлауға деген қызығушылығының дамуымен ерекшеленеді. Баланың

жазуға, әріптер мен таңбаларды тануға, түстерді, пішіндерді, заттардың көлемін ажыратуға деген белсенділігі артады. Сонымен бірге қарым-қатынас дағдылары жетіліп, әлеуметтік даму айтарлықтай күшейеді.

- ❖ 5–6 жас. Бұл кезең жазудан оқуға көшуге аса қолайлы уақыт болып есептеледі. Дәл осы шақта балаға әлеуметтік дағдыларды, дұрыс мінез-құлық үлгілерін, өзара қарым-қатынастың нормаларын үйрету өте маңызды.
- ❖ 8–9 жас. Бұл кезеңде тілдік қабілеттер екінші рет шарықтау шегіне жетеді. Сонымен қатар бұл уақыт бала қиялын дамытуға, мәдениет пен өнерге баулуға, жалпы мәдени білімді кеңейтуге ерекше мүмкіндік береді.

Баланың сезімталдық дамуындағы әртүрлі кезеңдерде оның психикасындағы өзгерістер кейде біртіндеп, баяу өтеді, кейде өте жылдам әрі күрт орын алады. Осыған сәйкес даму тұрақты және дағдарыстық сатыларға бөлінеді. Мұндай сәттерді дамудың шешуші кезеңдері немесе тым қарқынды өтсе – дағдарыс кезеңдері деп атайды. Бұл уақыттарда бала жаңа білім мен өмірлік дағдыларды қабылдауға ерекше бейім келеді. Оның ағзасында жоғары сезімталдық пен нәзіктік күйінде байқалатын айрықша өзгерістер жүреді. Мұндай кезеңдердің басталуына біз әсер ете алмаймыз, өйткені олар табиғатынан адамға тән. Бірақ ата-аналар мен педагогтар осы уақыттарды тиімді пайдаланып, баланың жан-жақты дамуына жағдай жасауға міндетті.

Тұрақты даму сатысында баланың мінез-құлқы біртіндеп, елеулі секірістерсіз өзгереді. Бұл өзгерістер кейде айналасындағыларға байқалмай қалуы мүмкін, бірақ олар ішкі жағынан жинақталып, кезеңнің соңында сапалы серпіліс беріп, жаңа даму деңгейіне әкеледі.

Тұрақты кезеңдер дағдарыстық кезеңдермен алмасып отырады. Дағдарыстық кезеңдер ұзаққа созылмайды (бірнеше айдан 1–2 жылға дейін, бұл көбінесе педагогтардың даналығына және ата-аналардың шыдамдылығы мен әдептілігіне байланысты). Бұл – қысқа, бірақ өте қарқынды өтетін сәттер. Мұндай кезеңдерде баланың тұлғасында айтарлықтай өзгерістер байқалады. Дағдарыс кезеңдері байқалмай басталып, сондай білінбей аяқталады, олардың шекаралары анық емес. Ең шиеленіскен сәті сензитивті кезеңнің ортасында туындайды. Ата-аналар бұл уақытта баласының мінез-құлқындағы, қызығушылықтарындағы күрт өзгерістерді көреді, бала бұрынғыдай ересектердің бақылауында болмайды.

Дағдарыс уақытында баланың жеке ерекшеліктері тұрақты кезеңдерге қарағанда әлдеқайда айқын көрінеді. Бұл кезде қайшылықтар күшейеді: бір жағынан – баланың ересекке тән жаңа қажеттіліктері мен әлі де шектеулі мүмкіндіктері арасында, екінші жағынан – жаңа қажеттіліктер мен бұрын қалыптасқан ересектермен қарым-қатынасы арасында. Қазіргі заманғы психологтар бұл қайшылықтарды баланың психикалық дамуының негізгі қозғаушы күші деп есептейді.

Жоғарыда атап өткендей, Л.С. Выготскийдің пікірінше, баланың дамуындағы ең маңызды үш сензитивті кезең (дағдарыс сәті) – 1 жас, 3 жас және 7 жас. Сол себепті педагогтер мен ата-аналар баланың өміріндегі осы

дағдарыстық сәттерді білуі, алдын ала дайын болуы және оларды дұрыс өткізуге жағдай жасауы қажет. Бұл әрбір сезімтал (сензитив) кезеңде баланың табиғи қажеттіліктерін толық қанағаттандыруға мүмкіндік береді [1].

Л.С. Выготскийдің ізбасарлары (П.Я. Гальперин, Л.В. Занков, А.В. Запорожец, А.Н. Леонтьев, А.Р. Лурия, Д.Б. Эльконин және басқалар) оның еңбектеріне сүйеніп, баланың тұлғалық ерте даму теориясын әрі қарай дамытып, нақты тәжірибелік тұжырымдамалар жасауда.

Сонымен, мынадай қорытындылар жасауға болады. Сезімтал кезеңдер – балалардың нақты бір жасында белгілі қабілеттерін барынша дамытуға мүмкіндік беретін ерекше уақыттар. Бұл кезеңдерде басты назарды олардың даму деңгейіне аудару керек. Бұл – балалар дамуының ең жауапты әрі шешуші кезеңдері.

Айта кету керек, бұл кезеңдер әр балада міндетті түрде болады, бірақ олардың басталу уақыты мен ұзақтығы әртүрлі. Бұл сәттердің пайда болуына педагогтер де, ата-аналар да әсер ете алмайды. Дегенмен дұрыс педагогикалық және тәрбиелік тәсіл арқылы оларды баланың жеке қабілеттерін дамытуға, белгілі бір іс-әрекет түріне баулуға өте тиімді пайдалануға болады. Сондықтан нақты жас кезеңдерінде белгілі бір салаға ерекше назар аударып, баланың қабілеттерін сапалы жетілдіру қажет.

Психикалық дамуды жасанды түрде жеделдету емес, оны мазмұнды байыту маңызды. Яғни, балаға өз жасына тән іс-әрекет түрлерінде тәжірибе жинақтауға кең мүмкіндік беру қажет. Балалардың қабілеттерін танытуына жағдай жасай білу аса маңызды. Бала іс-әрекетінде шектеулер көп болмауы тиіс, керісінше, оған еркін шығармашылықпен айналысуға мүмкіндік берілуі керек.

Ата-аналар мен педагогтер мынаны анық түсінуі қажет: баланың қызығушылықтары қаншалықты кең болса, оның дамуы да соншалықты үйлесімді болады. Баланың даму ерекшелігі – жаңа дағдылар мен білімдер бұрын меңгергендерінің негізінде қалыптасады. Сондықтан осындай кезеңдерде ересектер тарапынан балаға ерекше көңіл бөлу өте қажет.

Д.Б. Эльконин «сындарлы кезең тиісті жаңа құрылымның пайда болуына түрткі болып, тұрақты кезеңдегі одан арғы дамудың басты бағытын айқындайды» деп атап көрсеткен.

Жалпы қабылданған алты сатылы жас кезеңдерге бөлу мынадай:

1) мектепке дейінгі жас (3–5 жас): бұл кезең танымдық үдерістердің белсенді дамуы, өзіндік сананың және әлеуметтік дағдылардың қалыптасуымен сипатталады;

2) мектепке дейінгі жас (5–7 жас): белсенді даму жалғасады, бала мектепке дайындалады, онда бастапқы оқу дағдылары мен оқуға деген уәж қалыптасады;

3) кіші мектеп жасы (7–11 жас): мектепте оқудың басталуы, жаңа іс-әрекеттер түрлерін меңгеру, логикалық ойлаудың дамуы, қарым-қатынас ауқымының кеңеюі;

4) жасөспірімдік кезең (11–15 жас): белсенді физиологиялық және психологиялық өзгерістер кезеңі, өзін-өзі анықтау, құрдастарға және қарама-қарсы жынысқа қызығушылықтың пайда болуы, қоғамдағы өз орнын белсенді іздеу;

5) ерте жастық шақ (15–18 жас): тұлғаның әрі қарай қалыптасуы, кәсіби өзін-өзі анықтау, дербестікке ұмтылыстың күшеюі;

6) студенттік жас (17–18 жастан 22–23 жасқа дейін): жоғары оқу орнында білім алу, кәсіби дағдыларды меңгеру, қарым-қатынас аясын кеңейту, ересек әлеуметтік қатынастардың қалыптасуы.

Жас топтарының ішінде кіші мектеп жасы – тұлғаның және оқу іс-әрекетінің қалыптасуының ерекше кезеңі. Ол ойын әрекетінен оқу әрекетіне, көрнекі-бейнелік ойлаудан логикалық ойлауға, жағдайға тәуелді мінез-құлықтан ерікті мінез-құлыққа өтумен сипатталады.

Қазіргі психология мен педагогикада кіші мектеп жасындағы балалардың жас ерекшеліктері жан-жақты зерттелген. Негізгі ережелер Б.Г. Ананьев, Л.И. Божович, В.В. Давыдов, А.А. Люблинская, Р.С. Немов, Г.А. Цукерман, Д.Б. Эльконин және басқа да ғалымдардың еңбектерінде баяндалған [2].

Раковчена С.С. өзінің «Кіші мектеп жасындағы оқушылардың танымдық үдерістерінің жас және жеке ерекшеліктері» атты еңбегінде 1–2 және 3–4 сынып оқушыларының айырмашылығын баланың оқу-танымдық әрекетінің басты психологиялық компоненті ретінде есте сақтау қабілетінің даму мысалында көрсетеді. 1-сынып оқушысы мнемоникалық тәсілдерді меңгермегендіктен, механикалық жаттауға ұмтылады, бұл оқу барысында үлкен қиындықтар туғызады. 1–2 сынып оқушылары мәтінді бөліктерге ажырата алмайды, ал егер бөлген күннің өзінде, тек механикалық түрде материалды шағын үзінділерге бөліп жаттау мақсатында ғана орындайды. 3–4 сыныпта оқу техникасы артады, балалар мәтінді өз бетінше оқып, түсіне алады, соған байланысты мәтінді мағыналық бөліктерге саналы түрде бөлу тәсілін толыққанды қолдана бастайды [3].

«Жас ерекшелік және педагогикалық психология» (В.В. Давыдов, Т.В. Драгунова, Л.Б. Ительсон, И.С. Кон, А.В. Мудрик, В.С. Мухина, Н.И. Непомнящая, А.В. Петровский, Д.И. Фельдштейн, А.И. Щербаков) атты

кітапта авторлар ұжымы бала психикасының даму үдерістерін, онтогенездегі психикалық дамудың негізгі заңдылықтарын, әртүрлі жас кезеңдеріндегі бала психологиясының басты ерекшеліктерін, мектеп оқушысы іс-әрекеті, мінез-құлқы мен психикалық күйлерінің өзіндік сипаттарын, сондай-ақ бұл ерекшеліктер мен заңдылықтарды оқыту мен тәрбиелеу барысында ескерудің жолдарын түсіндіреді.

Аталған авторлардың оқулығынан балалардың оқу барысындағы дамуының басты әрі айқындаушы жағы – білім мен іс-әрекет тәсілдерінің күрделене түсуі екендігі белгілі болады. Қазіргі таңда көптеген зерттеушілер, ең алдымен психологтер, баланың дамуын елеулі түрде өзгертуге болатындығын дәлелдеді. Бұл балаға берілетін білім мазмұнын және іс-әрекет тәсілдерін өзгерту арқылы жүзеге асады [7].

Осы еңбекте сондай-ақ көптеген ғалымдар (Л. А. Ветер, П. Я. Гальперин, Д. Б. Эльконин, В. В. Давыдов) көрсеткені атап өтіледі: оқытудың мазмұнына арнайы құралдарды енгізу (мысалы, сенсорлық дамуда пішін мен түстің эталондары, математиканы меңгеруде өлшемдер, үлгілер мен сызбалар) бұған дейін тұрақты әрі өзгермейтін деп есептелген зияткерлік дамудың сатыларын елеулі түрде түрлендіруге алып келеді.

Швейцариялық психолог Ж. Пиаже жүргізген зерттеулерінің негізінде жеті-сегіз жасқа дейінгі балаларға санмен толыққанды әрекет ету қолжетімсіз екенін дәлелдеген. Пиаженің кеңінен белгілі «санының сақталмауы» феномені мынадай тәжірибеде анықталады: екі бірдей ыдысқа тең мөлшерде су құйылады. Содан соң бала судың бір ыдыстан екіншісіне құйылғанын көреді, бірақ екінші ыдыс анағұрлым жіңішке әрі биік.

Судың деңгейіне қарап, бала судың көбейіп кеткенін айтады. Алайда кеңестік психологтердің зерттеулері көрсеткендей, бұл құбылысқа бес жастағы балаларды өлшеу әрекетін қолдануға үйреткен жағдайда оңай жол бермейді.

Пиаже логикалық операциялар тек 11–12 жаста дамиды деп санаған болса, арнайы орындау құралдары енгізілгенде оларды мектепке дейінгі жастағы балалар да меңгере алатыны анықталды. Мысалы, алты-жеті жастағы балаларды белгілі бір белгі бойынша заттарды біріктіру үшін үлгі-эталон қолдануға үйреткенде, олардың классификация операцияларын дамыту механизмдері мен сатылары айтарлықтай өзгерген [4].

Авторлық ұжым: «зерттеулерде алынған деректер бастауыш мектеп жасындағы, ал кейде мектепке дейінгі балалардың да оқу пәндерінің ғылыми мазмұнын меңгеруге қабілетті екенін көрсетеді» – деп тұжырымдайды. Бұдан шығатыны: ғылыми білімді игеру балалар ойлауының дамуын түбегейлі қайта құрады. Белгілі бір ғылым пәніне сәйкес келетін білімдер ерекше міндеттерді,

объектілерді және операцияларды қамтитын күрделі құрылымға ие. Балалар жаңа операцияларды олардың нақты функцияларында, яғни осы операция жүзеге асырылатын іс-әрекетпен байланыста меңгеруі қажет. Мысалы, арифметикалық амалдар арифметикалық есептерді шешу құралы ретінде енгізіледі. Белгілі бір есепті орындауға қажетті операциялардың жиынтығы, есепті шешу тәсілін құрайды.

Сонымен оқыту барысында балалар белгілі бір міндеттер мен оларды шешу тәсілдерін меңгереді. Есептердің кең ауқымын шеше алу мүмкіндігі тәсілдің жалпылану деңгейіне байланысты, ал әртүрлі жалпылану деңгейіндегі тәсілдер ең алдымен өздерінің құрылымымен ерекшеленеді. Мәселен, көптеген балалар 1-сыныпта арифметикалық есептерді шешкенде нақты әрекетке сүйеніп, одан бірден арифметикалық амалға көшеді. Сол себепті балалар кері есептерді шешуде қателеседі.

Мысалы, мына есепте: «Бала досына үш қарындаш берді, оның қолында бес қарындаш қалды. Оның барлығы неше қарындашы болды?» – балалар «берді», «қалды» деген сөздерге үйреншікті түрде байланыстырып, азайту амалын қолданады. Балалар арифметикалық амалдың жалпыланған мәнін түсінбейді. Бұл түсінбеушілік арифметикалық есептерді шешудің жалпыланған тәсілі күрделі құрылымға ие болуымен түсіндіріледі. Ол құрылым «теңдік – теңсіздік», «бөлік – тұтас» қатынастарын және арифметикалық амалдың өзін қамтиды.

Жалпыланған тәсілге үйретілген балалар тура да, кері де есептерді бірдей жеңіл шешеді. Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, жалпы тәсілді меңгеру кезінде еңбек және кәсіби оқыту саласында да жоғары нәтижелерге қол жеткізіледі.

Осылайша, оқытудың мазмұны, балалардың меңгеретін іс-әрекет тәсілдері мен білімдерінің ерекшеліктері, оқытудың белгілі бір реті балалар дамуының негізгі қырларының бірін сипаттайды.

Әдістер мен білімдерді қолданудың психологиялық механизмдерінің дамуы. Бірдей тәсілдер жалпы іс-әрекет түрін анықтай отырып, әртүрлі балаларда әртүрлі деңгейде табысты қолданылуы мүмкін. Бұл нақты іс-әрекетті жүзеге асырудың негізінде жатқан психологиялық механизмдердің ерекшеліктеріне байланысты.

Психологиялық зерттеулерде алынған деректер бұл механизмдердің тек жекелеген пәндерге тән операциялар мен қатынастарға ғана негізделмейтінін, олардың жалпыланған сипатқа ие екенін көрсетеді.

Мысалы, Д. Н. Богоявленский, Е. Н. Кабанова-Меллер, Н. А. Менчинская және басқа психологтер ойлаудың жалпыланған тәсілдерінің

(абстракция, салыстыру, талдау, синтез) балалардың жалпы ақыл-ой дамуы процесіндегі маңызын көрсетті.

Мәселен, арифметикалық есепті шешу кезінде «бөлік – тұтас» қатынасын пайдалану үшін бала осы қатынас туралы жалпыланған білімді есептің нақты шарттарымен салыстырып, шарттан осы қатынасқа сәйкес келетін элементтерді бөліп шығара білуі қажет (баланың қолындағы барлық қарындаш – тұтас, ал қалғаны мен берілгендері – бөліктер). Бәрі өздігінен жүзеге асатындай көрінуі мүмкін, бірақ шын мәнінде олай емес. Тәсілді қолдану процесінде берілген тәсілді және меңгерілген білімдерді сол қолданылатын нақты есеппен салыстыру қажет. Оқушыларды мұндай салыстырудың жоғары формаларына, мысалы, нақты және абстрактілі білімдерді байланыстыра білуге үйрету қажет.

Әдетте, тәсілдерді қолданудың негізінде жатқан психологиялық механизмдердің даму деңгейі бір оқушыда әртүрлі іс-әрекеттерді орындағанда, тіпті әртүрлі пәндерде де бірдей болып шығады.

Мысалы, оқу материалының мазмұнына ғана сүйеніп, абстрактілі жалпылама мағынасын ажыратуға қиналатын балалар мұндай қиындықты тек математикада ғана емес, физикада, тарихта және әдебиетте де көрсетеді. Дәл сол сияқты формализмге бейімділік – яғни нақты материалдың ерекшеліктерін ескеру мен талдаудың орнына абстрактілі сызбаларға артықшылық беру – балалардың әртүрлі іс-әрекетінде көрініс табуы мүмкін.

Осылайша, білім мен іс-әрекет тәсілдерін қолданудың негізінде жатқан жалпыланған психологиялық механизмдердің қалыптасуы – балалар дамуының маңызды қыры.

Жалпы тұлғалық қасиеттердің дамуы.

Баланың даму барысында тек білімдері мен әрекет тәсілдері ғана өзгеріп, күрделеніп қоймайды, сонымен қатар оның тұлғасы тұтастай өзгереді, яғни тұлғаның жалпы қасиеттерінің дамуы жүзеге асады.

Даму процесінде баланың психикалық әрекетінің әртүрлі жақтары өзгереді: жаңа тәсілдердің жинақталуы мен түрленуі, көптеген әртүрлі әрекеттерді орындау дағдыларының қалыптасуы, білімдер мен түсініктердің өзгеруі, жаңа мотивтер мен қызығушылықтардың пайда болуы жүреді. Дегенмен, осы өзгерістердің ішінде ең жалпы әрі анықтаушы жақтарын бөліп көрсетуге болады. Олар мыналар:

1. баланың тұлғалық бағыттылығының жалпы қасиеттері,
2. оның іс-әрекетінің психологиялық құрылымының ерекшеліктері,
3. сананың механизмдерінің даму деңгейі.

1. Тұлғалық бағыттылықтың дамуы. Балалардың даму барысында қалыптасатын мотивтердің алуан түрлілігіне қарамастан, балалар

мен жасөспірімдерді зерттеу олардың мінез-құлқының негізгі ерекшеліктерін анықтайтын *жетекші бағыттылықты* айқындауға мүмкіндік береді.

Кейбір балалар үшін жетекші бағыттылық – *оқу бағыты*: олар үшін жақсы оқу, мұғалімнің талаптарын орындау маңызды, мектептегі үлгерім бағасы олардың қатты алаңдауына себеп болады. Кейде мұндай бағыттылық сәл ресми, «мектепшіл» сипатқа ие болады.

Басқа балаларға *танымдық бағыттылық* тән. Олар есеп шығаруды, жаңа білім алуды жақсы көреді. Алайда бұл балалардың барлығы да барлық пәндерге бірдей ұқыпты қарай бермейді. Олар үшін баға емес, сол пәннің танымдық құндылығы мен қызықтылығы маңыздырақ.

Көптеген балалар үшін ең мәндісі – *қоршағандарымен қарым-қатынас*. Олардың мінез-құлқы көбінесе ұжымдағы белгілі бір позицияға жетуге, құрдастарымен және ересектермен қатынас орнатуға ұмтылысымен анықталады.

Бастауыш сынып оқушылары үшін кейде мектепке дейінгі жаста қалыптасқан әдеттегі мінез-құлық пен қарым-қатынас үлгілері аса маңызды болып қала береді. Ал жасөспірім шақта өзге бағыттармен қатар, өзін-өзі бекітуге, тұлғасын қалыптастыруға және болашақ іс-әрекетке бағдарлануға деген ұмтылыс айқын көрінеді.

Жетекші тұлғалық бағыттылық балалар дамуының басқа да көптеген маңызды жақтарын анықтайды. Мысалы, танымдық бағыттылығы бар балалар қоршаған шындықтағы заттар мен құбылыстар туралы білім алуға ұмтылады; олар білім алу тәсілін санада ерекше бекітеді. Бірақ мұндай оқушылар кейде әрекет пен дағдыларды жеткілікті түрде пысықтамайды, іс-әрекеттің нәтижесіне мақсатты түрде жете бермейді (әсіресе практикалық тапсырмаларды орындағанда).

Оқу бағыттылығына ие балалар оқу тапсырмаларын, жекелеген операцияларды мұқият орындайды, бірақ кейде қалыпқа сай әрекет етуге бейім болып, жаңа тапсырманың (үлгі бойынша емес) шешімін өз бетінше табуда қиындықтарға тап болады.

Ал қарым-қатынасты аса маңызды деп санайтын балалар бұл бағыттылықты түрліше жүзеге асырады. Мысалы, кейбірі үздік оқушы болуға ұмтылса, басқалары «сыныптың белсендісі», тентек немесе күлдіргі рөлін қанағат тұтады.

Жалпы бағыттылық балалардың мектептегі өмірін, олардың білімді, түсініктерді және мінез-құлық тәсілдерін қалыптастыру ерекшеліктерін анықтайды. Демек, тұлғалық бағыттылықты ескеру – оқытуды (білім мен тәсілдерді меңгеруді) және тәрбиені (тұлғаның дамуын) барынша тиімді жүзеге асырудың алғашқы әрі қажетті шарты болып табылады.

Бағыттылық – оқушының тұлғалық типін біржола анықтайтын қатаң әрі өзгермейтін қасиет емес. Жас өскен сайын оқушылардың жетекші бағыттылығы өзгеруі мүмкін. Мысалы, бастауыш сынып оқушыларында оқу іс-әрекетінің маңызы біртіндеп артады, ал IV сыныпқа қарай – қоршағандарымен қарым-қатынастың маңызы күшейе түседі.

2. Іс-әрекеттің психологиялық құрылымының дамуы.

Әрбір іс-әрекет өз ішіне белгілі бір элементтерді қамтиды. Олардың барлығы қосылып, іс-әрекеттің құрылымын сипаттайды. Іс-әрекеттің құрамына мыналар жатады: мотив – яғни осы іс-әрекетті орындаудың себебі; мақсат – іс-әрекет нәтижесінде алынуы тиіс нәтиже туралы түсінік; операциялар мен тәсілдер – қажетті өнімді алу үшін орындалатын әрекеттер; объект – қайта өзгертіліп, қажетті нәтиже беретін материал.

Мысалы, бастауыш сынып оқушылары балабақшадағы балаларға сыйлық ретінде шырша ойыншықтарын жасайды делік. Бұл іс-әрекеттің мотиві әр балада әртүрлі болуы мүмкін: кейбірі – кішкентайларға қуаныш сыйлау үшін, екіншісі – ересектердің талабын орындау үшін, үшіншісіне – ойыншық жасаудың өзі ұнайды. Мақсат – шыршаға арналған ойыншықтар жасау. Объект – ойыншықтарды дайындауға арналған материал. Операциялар – қажетті өнімді алу үшін орындалатын нақты әрекеттер (қағазды қию, бояу, жабыстыру және т.б.).

Бұл іс-әрекет барысында балалар өзін әртүрлі қырынан көрсетеді. Кейбірі ойыншықтың қандай болатынын (мақсатты) алдын ала анықтап, соған сәйкес материал таңдап, барлық қажетті әрекеттерді рет-ретімен орындап, ойлаған нәтижеге қол жеткізеді. Басқалары мақсатты ұмытып, машинка жасауға, үй салуға кірісіп кетеді. Ал үшінші бір бөлігі көбіне өздерінде бар немесе бұрын қолданып көрген материалға сүйенеді.

Мысалы, 1-сынып оқушысы қағаздан шартылдақ (хлопушка) жасағысы келеді, бірақ үстелде мақта жатады да, ол одан шар домалата бастайды. «Не жасап жатырсың?» деген сұраққа: «Білмеймін, не шығатынын көреміз» деп жауап береді. Содан екі шардан қар адам жасайды, кейін қарындашты көріп, оған таяқ тағады, қарындаштардан жол салып, шананы бейнелейді де: «Балалар қар адам жасап, шанамен сырғанап жүр» дейді. Бұл жерде тек нақты мақсат – шартылдақ жасау ғана емес, сонымен бірге жалпы мақсат – шыршаға ойыншық жасау да жоғалған.

Іс-әрекетте мақсат пен оның мотивпен байланысы шешуші рөл атқарады. Баланың дамуында мақсатқа бағытталған іс-әрекет біртіндеп қалыптасады. Мысалы, үш жастағы балалар әлі өз әрекеттерін алдын ала қойылған мақсатқа сәйкес ұйымдастыра алмайды, олар мақсатты тез жоғалтады. Ал бес-жеті жастағы балалардың әрекеттері көбінесе олардың қолындағы материалға және сол жағдайға байланысты болады.

Мәселен, олар кубиктен үй тұрғызғанда, әрекеттері көбіне қолдағы кубиктердің пішіні мен түсіне байланысты болады, ал алдын ала ойластырылған жоспарға сирек сүйенеді. Мектепке дейінгі жас кезеңінің соңына қарай болашақ өнім туралы түсінік іс-әрекетте барған сайын жетекші орын ала бастайды.

Алайда бұл қабілет барлық балаларда бірдей дамымайды. Көптеген мектепке жаңа келген балаларда мақсатқа бағытталушылықтың, ұйымдасқандықтың, еріктіліктің төмен деңгейі байқалады, бұл олардың оқу іс-әрекетінде табысты болуын қиындатады.

Бастауыш мектеп жасының соңына қарай көпшілігінде іс-әрекеттің мақсаты мен мотивінің арасындағы байланысты саналы түрде орната білу қабілеті қалыптасады. Іс-әрекетті орындаудың жалпы мағынасы өзгерсе, балалар нақты мақсатты өзгертіп, өз әрекеттерін қайта құра алады. Бұл келесі тәжірибеден көрінеді.

1–4-сынып оқушыларына кубиктер мен басқа материалдарды қолданып қала салу тапсырылды. Бұл ретте жалпы тапсырма өзгеріп отырды: бірде – қалада ергежейлілер мен алыптар тұрады делінді; екіншіде – қала тұрғындары тек екі түсті ғана ажырата алады: қызыл мен көкті; үшіншіде – қала ұшатын тіршілік иелеріне арналады деп шарт қойылды.

1–2-сынып оқушылары көп жағдайда құрылыс типін де, тәсілдерін де елеулі түрде өзгертпеді. Ал 3–4-сынып оқушылары тапсырманың өзгеруіне сәйкес мақсатты да, іс-әрекеттерін де өзгертті.

Жас өскен сайын балалар өз іс-әрекетін жоспарлап, сол жоспарды жүзеге асыра білу қабілетін дамытады. Мұның бәрі оқу іс-әрекетінде де айқын байқалады. Кейбір балалар оқу тапсырмасын орындауда тек жеке элементтерге ғана сүйеніп, олардың арасындағы байланысты аңғармайды, ал басқалары тәсілдерді бүкіл тапсырманы түсінуіне, оны басқа оқу материалымен байланыстыра алуына қарай таңдайды.

Сонымен, іс-әрекеттің психологиялық құрылымы дамуы барысында балалардың жалпы мінез-құлқының ерекшеліктері де (мақсатқа бағытталушылық, ұйымдасқандық, еріктілік) өзгереді, сондай-ақ олардың оқу іс-әрекетінің құрылымы да жетіледі.

3. Сананың механизмдерінің дамуы. Сананың даму процесінде баланың шындықты бейнелеуінің мазмұны, құрылымы және механизмдері өзгереді. Бұл, атап айтқанда, оның ойлау қызметінің ерекшеліктерінің өзгеруінен көрінеді. Мысалы, мектепке дейінгі жастағы балаға жағдайларды тұтас бейнелеу және заттардың сыртқы қасиеттеріне назар аудару тән болса, кейінірек балалар заттардың функцияларын, одан соң олардың құрылымын т.б. бөліп көрсете бастайды. Біртіндеп ұғымдар және ұғымдар жүйесі қалыптасады.

Баланың ойлауының әртүрлі даму деңгейлері ұғымдарды салыстыру сияқты тапсырмаларды орындау барысында байқалады. Мысалы, «Тас пен жұмыртқа немен ерекшеленеді?» деген сұраққа балалар мынадай жауап береді:

– «Тас көшеде, қалада кездеседі, ал жұмыртқа дүкенде сатылады» (баланың нақты, өмірлік тәжірибесіне негізделген салыстыруы);

– «Жұмыртқа ақ, ішінде сары болады, ал тас ақ та, сұр да болады» (сыртқы белгілерін бөліп көрсету);

- «Жұмыртқаны жеуге болады, ал тасты жеуге болмайды»;
- «Жұмыртқаны жейді, ал тастан үй салады» (заттың қызметін бөліп көрсету);
- «Жұмыртқа тауықтан шығады, ал тастар табиғатта өздігінен пайда болады» (шығу тегін бөліп көрсету);
- «Екеуі де зат, бірақ тас – жеуге жарамсыз, ал жұмыртқа – жеуге жарамды» (тектік және түрлік ұғымдарды қолдану).

Осылайша, бір ғана объективті мазмұн балалардың санасында әртүрлі қырынан бейнеленуі мүмкін. Олар мазмұнның әртүрлі жақтары мен қасиеттерін бөліп көрсетеді. Демек, баланың санасының объективті мазмұны да өзгереді.

Баланың санасы мен ойлауының даму деңгейі жоғары болған сайын, оның меңгеретін және қолданатын ұғымдары көп қырлы әрі күрделі сипатқа ие болады. Бұл сананың жай ғана сыртқы қасиеттерді механикалық бейнелеу емес, бұрын баланың өзі бөліп көрсеткен әртүрлі мазмұнды өңдеп, байланыстыратын қызмет атқаратынымен түсіндіріледі. Сондықтан сананың дамуының маңызды көрсеткіштерінің бірі – баланың әртүрлі белгілерді біртұтас затта байланыстыра, біріктіре алуы.

Мысалы, балаларға төрт-бес белгі (жылдам, жасыл, ұзын, қатты) беріледі де, осы белгілердің барлығы біріктірілген заттарды атау тапсырылады. Зерттеулер көрсеткендей, әртүрлі жастағы балалар (1–7 сынып оқушылары) бұл тапсырманы әртүрлі орындайды. Біреулері барлық белгілерді ескере алады («поезд», «жылан» деп жауап береді), басқалары тек кейбір белгілерін ғана байланыстырады («пияз», «жапырақ» деп атайды). Ал кейбір балалар тіпті екі белгіні де біріктіре алмай, тек біреуіне сүйеніп жауап береді («жасыл – шырша», «қатты – тас», «ұзын – арқан»).

Жас өскен сайын балалар тек байланыстыратын белгілердің саны ғана көбейіп қоймай, сонымен бірге синтезделетін белгілердің сипаты да өзгереді. Ересек мектепке дейінгілер мен 1-сынып оқушылары көбінесе нақты белгілерді ғана байланыстыра алады. 2–3-сыныптарда абстрактілі белгілерді синтездеу мүмкіндігі артады. Тек даму деңгейінің жоғары сатыларында (әр баланың даму қарқыны әртүрлі) абстрактілі және нақты белгілерді қатар біріктіру қабілеті пайда болады.

Зерттеулердің нәтижесі көрсеткендей, абстрактілі, теориялық та, нақты белгілерді де талдап, оларды біртұтас мазмұнға біріктіре алу қабілеті ойлау қызметінің табыстылығымен, сондай-ақ өз бетінше, шығармашылықпен тапсырмаларды шеше алу мүмкіндігімен тікелей байланысты.

Сананың дамуының маңызды критерийі – баланың рефлексия деңгейі, яғни өзінің заттармен әрекеттерін, заттардың әртүрлі қасиеттерін, ең соңында,

өзінің «Менін» түсіне білуі. «Менін» ұғыну – баланың тұлғасының әртүрлі жақтарының дамуын жанама түрде қамтамасыз ететін негізгі механизмге айналады.

Сонымен, баланың дамуының тұтас процесінде үш негізгі бағытты бөліп көрсетуге болады:

1. оқыту барысында білім мен іс-әрекет тәсілдерінің дамуы;
2. меңгерілген тәсілдерді қолданудың психологиялық механизмдерінің дамуы;
3. тұлғаның жалпы қасиеттерінің дамуы (бағыттылығы, іс-әрекеттің психологиялық құрылымы, сана және ойлау).

Аталған даму бағыттарының әрқайсысы өзіндік ерекшеліктерге ие, бірақ іс жүзінде олардың барлығы өзара байланысты және тек барлығы бірігіп ғана психикалық даму деп аталатын тұлға өзгеру процесін құрайды [4].

1.2. Бастауыш сынып оқушыларының негізгі жас ерекшеліктері

Бастауыш мектептегі оқу – баланың тұлғасының эмоциялық, интеллектуалдық және әлеуметтік тұрғыдан қалыптасуы жүретін ең маңызды іргелі кезең болып табылады.

Бастауыш мектеп жасындағы оқушылардың жасы шамамен 6–7 жастан 11–12 жасқа дейінгі аралықты қамтиды.

Бұл жас кезеңіне тән ерекшеліктер мыналар:

Танымдық даму:

- көрнекі-әрекеттік және көрнекі-бейнелік ойлаудың дамуы;
- логикалық және абстрактілі ойлаудың элементтерін қалыптастыру;
- жадтың (әсіресе ерікті), зейін мен қабылдаудың белсенді дамуы;
- білімге қызығушылықтың артуы, оқуға бейімділік, жаңа білім алуға ұмтылыс.

Эмоциялық-ерік саласы:

- жоғары эмоционалдық сезімталдық;
- елеулі ересектердің (ең алдымен, мұғалімнің) бағасына тәуелділік;
- мінез-құлықты ерікті түрде реттей алу, өз әрекеттерін бақылау қабілетінің дамуы;
- оқу іс-әрекетіне тұрақты мотивацияның қалыптасуы.

Әлеуметтік даму:

- отбасынан тыс қарым-қатынас шеңберінің кеңеюі;
- мойындалуға, топқа тиесілікке деген қажеттіліктің пайда болуы;

- мінез-құлықтың рөлдік үлгілерін меңгеру;
- ынтымақтастық, өзара көмек және эмпатия дағдыларының бастапқы қалыптасуы.

Тұлғалық даму:

- өзін-өзі құрметтеуге, өзін-өзі бекітуге ұмтылыс;
- әлеуметтік нормалар мен ережелерді меңгеру;
- «Мен – оқушымын» бейнесін қалыптастыру;
- негізгі құндылық бағдарлары мен адамгершілік түсініктерінің дамуы.

Бастауыш сынып оқушыларының жас ерекшеліктерін олардың универсалды оқу әрекеттерін қалыптастыру контексінде қарастырайық, өйткені дәл осы жаста оқу әрекеті – балалар үшін жетекші іс-әрекеттің бірі.

Л.С. Выготскийдің (1984) «жақын арадағы даму аймағы» тұжырымдамасына сәйкес, бала ересек адамның немесе анағұрлым құзыретті құрбысының қолдауымен жаңа іс-әрекет түрлерін сәтті меңгере алады.

Ж. Пиаже (1972) 6–10 жас аралығындағы балалар нақты амалдар сатысында болатынын, олардың ойлау үдерістері негізінен көрнекі мысалдарға сүйенетінін атап өткен.

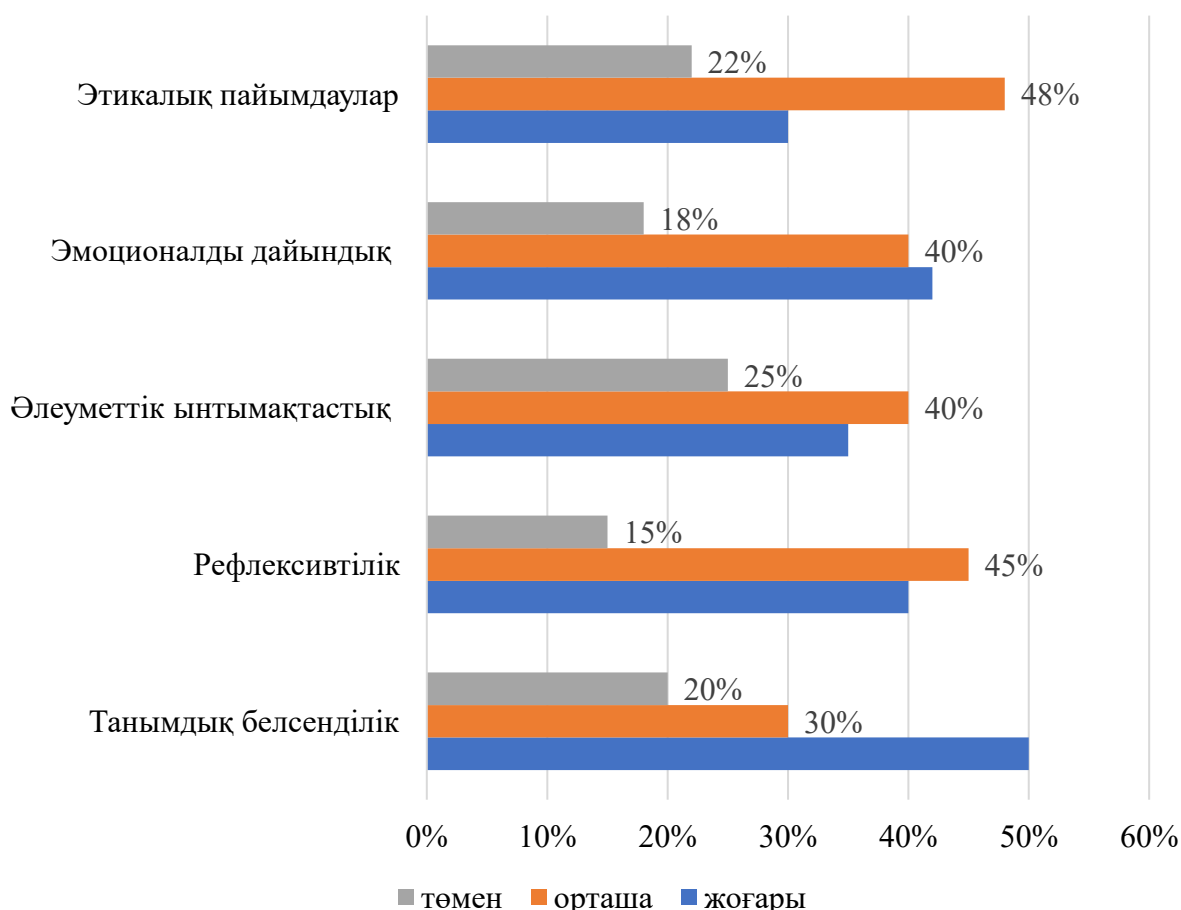
Э. Эриксон (1994) осы кезеңде баланың құзыреттілік пен сенімділік сезімін қалыптастыру басты рөл атқаратынын көрсеткен.

Ю.Б. Гиппенрейтер (2008) баланың ішкі әлеуетін айрықша атап өтіп, оны педагогикалық әдістер арқылы жандандыру қажеттігін көрсеткен [5–7].

1-кесте. 6–10 жастағы бастауыш сынып оқушыларының жас ерекшеліктері

Сипаттамасы	Көріністері
Когнитивтік	Логикалық сөйлеудің қалыптасуы, объектілерді жалпыланған мәндермен байланыстыру
Эмоциялық	Ересектер мен құрдастарының бағасына сезімталдық
Әлеуметтік	Рөлдерді меңгеру, ынтымақтастыққа ұмтылу
Іс-әрекеттік	Ойынға және қимыл-қозғалыс белсенділігіне бейімділік
Жеке тұлғалық	Мақсат қоя білу және нәтижеге қызығушылықтың пайда болуы

Зерттеу деректеріне сәйкес (Гайбуллаева, 2025), бастауыш сынып оқушыларының универсалды оқу әрекеттеріне дайындық деңгейі келесідей бөлінеді (1-сурет):

1-сурет. Универсалды оқу әрекеттеріне дайындық деңгейлерінің үлестірілуі

Психологиялық-педагогикалық әдебиеттерді және зерттеу нәтижелерін (Гайбуллаева, 2025) талдау көрсетіп отырғандай, бастауыш сынып жасындағы оқушыларда универсалды оқу әрекеттерін қалыптастыру ең алдымен оңтайлы білім беру ортасын жасаумен байланысты. Бұл ретте ойындық және жобалық оқыту формаларының, рефлексияны және әлеуметтік өзара әрекеттесуді қолдаудың маңызы ерекше. Жеке тұлғаға бағытталған тәсіл оқушылардың танымдық белсенділігін, дербестігін және әлеуметтік жауапкершілігін дамытуға ықпал етеді [8].

Ең алдымен, бұл жастағы балада **танымдық салада елеулі өзгерістер** байқалады. Л.С. Выготский жаңа психологиялық құрылымдардың ішіндегі ең бастысы – ойлау деп көрсетті, өйткені ол барған сайын абстрактылы және жалпылама сипатқа ие бола бастайды. Мектепте қысқа уақыт аралығында бала ғылыми ұғымдардың жүйесін меңгеруі тиіс, ал бұл үдерісте тек қана жад емес, сонымен қатар ойлау операцияларының дамуы талап етіледі. Оқу барысында

бала жеке білім мен іскерлікті меңгеріп қана қоймай, оларды жалпылайды және сонымен қатар интеллектуалды операцияларды қалыптастырады [1].

Бұл жаста **ерік-жігердің қалыптасуы** да жүреді, ол психикалық функциялардың әрі қарай дамуын қамтамасыз етеді. Егер мектепке дейінгі жаста еріктілік тек жекелеген жағдайларда ғана байқалса, мектепте барлық іс-әрекет ерікті сипат алады, себебі бала әрдайым өз мінез-құлқын және әрекеттерін саналы түрде реттеуі қажет болады.

Қабылдау саласында да өзгерістер орын алады: мектепке дейінгі кездегі еріксіз қабылдау біртіндеп мақсатқа бағытталған, белгілі бір тапсырмаға бағынатын ерікті бақылауға ауысады.

Осы жаста өзіндік сана сезімінің бастапқы белгілері қалыптасады, бұл ең алдымен рефлексияның дамуынан көрінеді. Соның арқасында бала өзінің өзгерістерін де, басқалардың өзгерістерін де аңғарып, саналы түрде қабылдай алады.

Балалардың мектепке барғанға дейінгі мүмкіндіктері жеткілікті жоғары деңгейде болады, бұл олардың жүйелі оқуға кірісуіне мүмкіндік береді. Сонымен бірге **тұлғалық дамудың бастапқы белгілері** де айқындала бастайды: бала мектепке келгенге дейін белгілі бір табандылық таныта алады, алысырақ мақсаттар қойып, оларға жетуге ұмтылады (дегенмен көбінесе істі соңына дейін жеткізбейді), өз әрекеттерін қоғамдық маңыз тұрғысынан бағалауға алғашқы талпыныстар жасайды, алғашқы рет борыш және жауапкершілік сезімінің элементтерін бастан кешіреді.

Жоғарыда айтылғандар баланың мектепке объективті психологиялық дайындығына қатысты. Алайда мұнымен қатар **субъективті психологиялық дайындықты** да атап өту маңызды: бұл – мектепте оқуға деген ықылас пен ұмтылыс, ересектермен жаңа қарым-қатынас түрлеріне дайын болу. Әрине, бұл салада да балалар арасында жеке айырмашылықтар өте үлкен [9].

Баланың мектепке психологиялық дайындығы ең алдымен **объективті сипатқа** ие, яғни ол оқуды бастау үшін қажетті психикалық дамудың белгілі бір деңгейіне жеткен. Оның қабылдауының айқындығы мен жаңалығы, қиялының жарқындығы, қызығушылығы ерекше көзге түседі. Оның назары қазірдің өзінде жеткілікті ұзақ әрі тұрақты болып келеді, бұл ойындарда, сурет салу, мүсіндеу, қарапайым құрастыру сияқты әрекеттерде айқын байқалады.

Бала өз назарын басқарудың, оны белгілі бір деңгейде өздігінен ұйымдастырудың тәжірибесін игереді.

Е.Е. және Г.Г. Кравцовтар [10, 11] бұл жастағы негізгі жаңа құрылым ретінде есте сақтауды атайды, ол біртіндеп мағыналық және ерікті сипатқа ие бола бастайды.

Жад анық **танымдық сипат** алады. Жад саласындағы өзгерістер мына жағдайлармен байланысты: біріншіден, бала арнайы мнемикалық міндетті аңғара бастайды, оны басқа міндеттерден ажыратады; екіншіден, бастауыш мектеп жасында есте сақтаудың арнайы тәсілдері белсенді қалыптасады.

Баланың тәжірибесінен белгілі болғандай: бір нәрсені жақсы есте сақтау үшін оны бірнеше рет қайталау қажет, яғни ол тәжірибелік жолмен рационалды жаттау мен есте сақтау тәсілдерін меңгереді. Бастауыш сынып жасындағы баланың көрнекі-бейнелі жадысы салыстырмалы түрде жақсы дамыған, алайда сөздік-логикалық жадын дамытуға да барлық алғышарттар қалыптасқан. Мағыналы есте сақтаудың тиімділігі артады. Мектепке баратын кезеңге қарай баланың сөйлеуі едәуір дамыған болады: ол грамматикалық тұрғыдан анағұрлым дұрыс, жеткілікті дәрежеде мәнерлі және мазмұнды.

Көріп отырғанымыздай, балалардың мектепке баратын уақыттағы мүмкіндіктері жүйелі оқытуды бастау үшін жеткілікті. Сонымен бірге қарапайым тұлғалық қасиеттер де қалыптаса бастайды: балалар мектепке келген кезде белгілі бір табандылыққа ие болады, өздеріне алшақтау мақсаттар қойып, оларға жетуге талпынады (алайда көбіне істі соңына дейін жеткізбейді). Олар алғаш рет өз әрекеттерін қоғамдық маңыздылығы тұрғысынан бағалауға тырысады, борыш пен жауапкершілік сезімінің алғашқы белгілерін көрсете бастайды.

Жоғарыда айтылғандар баланың мектептегі оқуға объективті психологиялық даярлығына қатысты. Алайда тағы бір қыры бар – бұл субъективті психологиялық даярлық, яғни баланың мектепте оқуға деген ықыласы мен ынтасы, ересектермен жаңа қарым-қатынас түрлеріне дайын болуы. Әрине, бұл жерде жеке дара айырмашылықтар да өте үлкен.

Баланың мектепке баруымен бірге оның бүкіл өмір салты, қоғамдағы жағдайы, отбасындағы орны, құрбы-құрдастары арасындағы мәртебесі түбегейлі өзгереді. Енді оның негізгі қызметі – оқу, ал басты қоғамдық міндеті – білім алу, оқып үйрену болады. Ал оқу – бұл белгілі бір ұйымдасқандықты,

тәртіпті және баланың айтарлықтай ерік-жігерін қажет ететін күрделі еңбек. Көп жағдайда бала өзінің қалауы бойынша емес, қажеттілік бойынша әрекет етуге мәжбүр болады. Мектеп оқушысы жаңа ұжымға қосылады, онда ол өмір сүріп, оқып, дамып, біртіндеп ересектікке қадам басады.

Мектепте оқуды бастаған алғашқы күндерден-ақ бастауыш сынып жасындағы баланың дамуындағы негізгі қайшылық пайда болады. Бұл қайшылық – баланың жеке тұлғасына, оның зейініне, есіне, ойлауына қойылатын талаптардың үздіксіз өсуі мен оның бар психикалық даму деңгейі арасындағы қарама-қайшылық. Уақыт өткен сайын бұл талаптар күшейеді, ал баланың психикалық дамуы осы талаптарға сәйкес ілгерілей береді.

Бастауыш мектептегі оқу әрекеті ең алдымен қоршаған ортаны тікелей тануға байланысты психикалық процестердің – түйсік пен қабылдаудың дамуын ынталандырады. Бұл жаста зейінді ерікті түрде реттеу мүмкіндігі әлі де шектеулі. Сонымен бірге, ерікті назар баланың жақын, нақты мотивациясына сүйенеді.

Керісінше, бастауыш сынып оқушыларының еріксіз назары әлдеқайда жақсы дамыған. Мектептегі жаңа оқу қызметі оның әрі қарай жетілуіне түрткі болады. Баланың назары көбіне жаңа, күтпеген, ашық, қызықты нәрселерге өздігінен, ешқандай күш жұмсамай аударылады.

Назардың тағы бір жас ерекшелігі – оның салыстырмалы тұрақсыздығы (әсіресе 1-2 сынып оқушыларына тән). Бұл құбылыс тежелу процесінің әлсіздігіне байланысты. Бірінші сынып оқушылары, кейде тіпті екінші сынып оқушылары да ұзақ уақыт бойы бір іске шоғырлана алмайды, олардың назары тез ауысады.

Жады да бастауыш мектеп кезеңінде екі бағытта дамиды: біріншіден, сөздік-логикалық, мағыналық есте сақтаудың рөлі артып, көрнекі-бейнелі жадпен салыстырғанда жетекші орынға шығады; екіншіден, бала өзінің есін саналы түрде басқара білуге, есте сақтау, қайта жаңғырту, еске түсіру процестерін реттеуге дағдылана бастайды.

Мектепке келген бала көбіне нақты ойлау қабілетіне сүйенеді. Алайда оқу процесінің ықпалымен ол біртіндеп құбылыстардың сыртқы жағын танудан олардың мәнін түсінуге көшеді. Осы негізде алғашқы жалпылаулар, алғашқы қорытындылар, алғашқы аналогиялар, қарапайым пайымдаулар пайда болады. Уақыт өте келе, баланың бойында ғылыми ұғымдар (күнделікті

тәжірибеден туындайтын тұрмыстық ұғымдардан ерекшеленетін) қалыптаса бастайды.

Бастауыш сынып кезеңінде тұлғаның адамгершілік мінез-құлқының іргетасы қаланады, моральдық нормалар мен тәртіп ережелері меңгеріледі, тұлғаның қоғамдық бағыттылығы қалыптаса бастайды [2].

Қазіргі таңда мектеп білімінің басты мақсаты – оқушының өз бетінше оқу мақсаттарын қоя білу қабілетін, оларды жүзеге асыру жолдарын жоспарлауын, өз жетістіктерін бақылап, бағалау дағдыларын дамыту болып отыр.

Бұл мақсатқа жету оқушылардың универсалды оқу әрекеттерін қалыптастыру арқылы мүмкін болады.

Универсалды оқу әрекеттері – бұл оқуға деген мотивацияны туындататын және оқушыларға танымның түрлі пәндік салаларында бағдарлануға мүмкіндік беретін жалпыланған әрекеттер.

Психология ғылымдарының докторы О.А. Карабанованың пікірінше, универсалды оқу әрекеттерін меңгеру оқушыларға жаңа білімді, іскерліктерді және құзыреттерді өз бетінше әрі табысты игеруге мүмкіндік береді. Бұл қабілет олардың «үйренуді үйрену» дағдысын қалыптастыруға негіз болады [12].

Осы көзқарасты универсалды оқу әрекеттерін дамыту тұжырымдамасының авторлары да (ғылыми жетекші – А.Г. Асмолов) қолдайды [13]. Олар қазіргі білім беру жүйесінің аса маңызды міндеті – оқушыларға оқу қабілетін, өзін-өзі дамыту мен жетілдіру мүмкіндігін қамтамасыз ету екенін ерекше атап көрсетеді [14].

Кең мағынада «универсалды оқу әрекеттері» термині «үйренуді үйрену», яғни тұлғаның жаңа әлеуметтік тәжірибені саналы әрі белсенді игеру арқылы өзін-өзі дамыту және өзін-өзі жетілдіру қабілеті дегенді білдіреді [2].

Ал тар (нақты психологиялық) мағынада универсалды оқу әрекеттері – бұл оқушының жаңа білімдер мен іскерліктерді өз бетінше меңгеру қабілетін қамтамасыз ететін әрекет тәсілдерінің (сондай-ақ оқу жұмысына байланысты дағдылардың) жиынтығы, сонымен бірге осы процесті ұйымдастыруды да қамтиды.

Жалпы білім берудің негізгі мақсаттарымен анықталатын универсалды оқу әрекеттердің негізгі түрлері төрт блокқа бөлінеді:

- 1) жеке тұлғалық;
- 2) реттеушілік (оның ішінде өзін-өзі реттеу әрекеттері де кіреді);
- 3) танымдық;
- 4) коммуникативтік.

Жеке тұлғалық әрекеттер оқу үдерісін мәнді етеді, оқу міндеттерін шешудің маңыздылығын қамтамасыз етіп, оларды нақты өмірлік мақсаттармен және жағдайлармен байланыстырады. Жеке тұлғалық әрекеттер оқушылардың құндылық-мағыналық бағдарын айқындайды (әрекеттер мен оқиғаларды қабылданған этикалық принциптерге сәйкестендіру қабілеті, моральдық нормаларды білу және т.б.), сондай-ақ әлеуметтік рөлдер мен тұлғааралық қатынастардағы бағдарын қалыптастырады.

2. Реттеушілік әрекеттер танымдық және оқу қызметін мақсат қою, жоспарлау, болжау, әрекеттерін бақылау, түзету және меңгерудің табыстылығын бағалау арқылы басқару мүмкіндігін қамтамасыз етеді. Оқу қызметінде өзін-өзі басқаруға және ерікті өзін-өзі реттеуге біртіндеп көшу – болашақ кәсіби білім мен өзін-өзі жетілдірудің негізін қалайды.

3. Танымдық әрекеттер:

– жалпы оқу әрекеттері: оқу мақсатын өз бетінше айқындау және тұжырымдау, ерікті және саналы түрде ауызша сөйлеуді құрастыру, әрекет тәсілдері мен шарттарын рефлексиялау, оларды бақылау және бағалау, жағдайға байланысты міндеттерді шешудің ең тиімді тәсілдерін таңдау және т.б.;

– белгілік-символдық әрекеттер: алмастыру, кодтау (декодтау), модельдеу;

– логикалық әрекеттер: нысанды талдау; синтез және салыстыру, жіктеу үшін негіздер мен критерийлерді таңдау; ұғымға келтіру; салдар шығару; ой қорыту логикалық тізбегін құру; гипотеза ұсыну, оны негіздеу, дәлелдеу және т.б.;

– мәселе қою және оны шешу: мәселені тұжырымдау, шығармашылық және ізденушілік сипаттағы мәселелерді шешудің жолдарын өз бетінше құрастыру.

4. Коммуникативтік әрекеттер оқу ынтымақтастығын қамтамасыз етеді: серіктесті есту, тыңдау және түсіну қабілеті, бірлескен қызметті жоспарлау және келісім бойынша орындау, рөлдерді бөлу, өзара әрекеттерді

бақылау, келіссөз жүргізу, пікірталасқа қатысу, ойды дұрыс жеткізу, бір-біріне қолдау көрсету, мұғаліммен де, құрдастарымен де тиімді ынтымақтастық орнату дағдыларын қамтиды [14, 15].

Жеке тұлғалық, реттеушілік, танымдық және коммуникативтік әрекеттер құрамындағы универсалды оқу әрекеттерінің жүйесі баланың тұлғалық және танымдық саласының нормативтік-жағдайлық дамуы аясында іске асырылады. Бастауыш мектептегі оқу үдерісі баланың оқу қызметінің мазмұнын және сипаттамаларын айқындайды, соның нәтижесінде универсалды оқу әрекеттерінің жақын даму аймағы қалыптасады.

1.3. Бастауыш мектеп оқушыларының жеке айырмашылықтары

Л.В. Занков «балалардың жас ерекшеліктерін оқу үдерісінің құрылымына байланысты түсіну қажет. Сонда қолжетімділік дидактикалық принципі оқытуды құрудағы прогреске заңсыз шектеу қоятын фактордың орнына мектеп білімін түбегейлі жетілдірудің аса маңызды шартына айналады» деп атап көрсеткен [16].

Жас ерекшеліктерінің ортақ сипаттарына қарамастан, бастауыш сынып оқушыларында айтарлықтай айырмашылықтар байқалады:

- ❖ оқу қарқыны мен стилінде;
- ❖ сөйлеу және логикалық ойлау деңгейінде;
- ❖ эмоционалдық жетілуі мен өзін-өзі реттеуінде;
- ❖ оқу және әлеуметтік дағдыларының даму дәрежесінде;
- ❖ мотивациялық ұстанымдарында.

Оқушылардың жеке ерекшеліктері туа біткен факторларға (жүйке жүйесінің типі, зияткерлік даму деңгейі, темперамент) және оқу шарттарына, әлеуметтік ортаға, мектептегі тәжірибеге байланысты.

Мұндай әртүрлілік әсіресе инклюзивті білім беру ортасында айқын көрінеді. Сыныптарда арнайы білім беру қажеттіліктері бар балалар оқиды, олардың ішінде психикалық дамуы тежелгендер, сөйлеу, есту, көру, тірек-қимыл аппараты бұзылыстары барлар, аутизм спектріндегі бұзылыстары, интеллектуалдық даму ерекшеліктері бар оқушылар және басқалар бар. Педагогикалық міндет – бұл айырмашылықтарды ескеріп қана қоймай, оларды бүкіл сыныптың даму ресурсына айналдыру.

Н.А. Менчинская мен М.А. Холоднаяның пікірінше, оқушылардың жеке айырмашылықтарын зерттеу сөзсіз олардың белгілі бір жеке-психологиялық қасиеттерін бөліп алумен байланысты. Ол қасиет негізге алынып, ажырату өлшемі ретінде қарастырылады. Мысалы, үйренгіштік – ақыл-ой қабілеті [17] немесе когнитивтік стиль [18].

Ал С.В. Зайцевтің пікірінше, бөлініп алынған қасиет көбінесе бастапқыда айқындалған және зерттелген нақты қызмет жағдайларынан тыс, яғни «таза күйінде» жеке-психологиялық тұлғалық құрылым ретінде қарастырылады [19].

Ал С.Л. Рубинштейн мен А.Н. Леонтьевтің еңбектерінде оқушылардың жеке ерекшеліктерін іс-әрекеттік тәсіл тұрғысынан қарастырғанда, оларды сол әрекет жағдайларымен байланыста қарастыру қажеттілігі атап өтіледі, яғни ерекшеліктер дәл сол әрекет барысында көрініп, қалыптасады [20, 21].

Осы байланыссыз бұл ерекшеліктер өзінің нақты психологиялық мазмұнын, адамның іс-әрекет иесі ретіндегі мәнімен сәйкестігін жоғалтады. Жеке психологиялық қасиеттерді түсіндіруге, оларды іс-әрекеттен бөліп алып типологиялауға жасалған көптеген талпыныстар әрдайым құрылымдардың тұрақсыздығына, бұлыңғырлығы мен өзгермелілігіне тіреліп отырған. Іс-әрекеттік ұстанымда қала отырып, С.В. Зайцев оқушылардың жеке ерекшеліктері туралы емес, оқушылардың психикалық іс-әрекет ретіндегі оқу іс-әрекетінің жеке ерекшеліктері туралы айту қажет деп есептейді [19].

Адамның кез келген іс-әрекетінің, соның ішінде оқу іс-әрекетінің негізгі құрылымдық элементі әрекет болып табылатындықтан, біз қарастырып отырған зерттеуде негізгі назар бастауыш сынып оқушыларының негізгі немесе реттеуші оқу әрекеттерін – жоспарлау, бақылау және бағалау ерекшеліктерін орындауға аударылған. Бұл өте маңызды, өйткені аталған жаста бұл әрекеттер балаларда әлі қалыптасу үстінде, ал зерттеуде олардың қалыптасуы мен дамуындағы жеке ерекшеліктерді көруге мүмкіндік туады. Егер реттеуші оқу әрекеттері өздері анықталған, жалпыланған және осы мағынада тұлғааралық сипатқа ие болса, олардың жүзеге асу тәсілдері, соларды қамтамасыз ететін психикалық процестер мен қасиеттер әрқашан даралық сипатқа ие [22, 23].

Психологиялық-педагогикалық әдебиеттерде адам іс-әрекетінің сыртқы және ішкі жоспары бар екендігі бірнеше рет атап өтілген. Сыртқы жоспар

нақты әрекеттерде, қозғалыстар мен операцияларда көрініс тапса, ішкі жоспар іс-әрекеттің психологиялық мазмұнында, субъектінің мотивтер, қатынастар және уайымдар жүйесінде көрінеді. Дәл осы ішкі мазмұнды ашу Л.С. Выготский мен оның ізбасарларының ойынша, іс-әрекет психологиясының басты міндетін құрайды.

Бұл әдіснамалық бағытты С.В. Зайцев те дамытады, оның зерттеулерінің нысаны бастауыш сынып оқушыларының оқу әрекеттерін орындау шарттарына деген қатынастар жүйесі, сондай-ақ олардың жеке оқу әрекеттері тәсілдерінің қалыптасу және көріну ерекшеліктері болды. Шын мәнінде, сөз оқу әрекеттерін тек формалды операциялар ретінде қарастыруға болмайтыны жөнінде болып отыр — олар әрқашан баланың жеке ұнатулары, мотивтері мен бағаларына байланысты сипат алады.

Білі алушылардың оқу іс-әрекетіндегі жеке ерекшеліктерін зерттеу үшін С.В. Зайцев шартты таңдау әдісін қолданды. Бұл әдістің мәні мынада: таңдау жағдайында оқушы өзінің оқу артықшылықтарын көрсетуге мәжбүр болады, соның нәтижесінде ол іс-әрекет шарттарына деген қатынасын байқатады. Бұл әдіс әдеттегі бақылауда байқалмайтын жасырын бағдарларды анықтауға мүмкіндік береді. Зерттеуде балалар бақылау мен бағалау әрекеттерін орындау тәсілдерін таңдады. Әр сабақтан кейін арнайы сұхбат жүргізіліп, онда оқушылар өз таңдауларының себептерін түсіндірді. Мұндай тәсіл оқушылардың нақты мінез-құлқы жөніндегі деректерді олардың субъективті интерпретацияларымен ұштастыруға мүмкіндік берді [23].

Маңыздысы, зерттеу барынша табиғи жағдайларға жақындатылып құрылды. Оқу жағдайларының объективті параметрлері алдын ала анықталып, барлық сабақтарда біркелкі сақталды, бұл салыстырулардың сенімділігін қамтамасыз етті.

Экспериментке Мәскеу қаласы мен Мәскеу облысының екінші, үшінші және төртінші сыныптарының 175 оқушысы қатысты. Барлығы зерттеу үшін арнайы ұйымдастырылған 27 математика сабағы және 33 орыс тілі сабағы өткізілді. Осындай ауқымды эмпирикалық материал авторға тек жеке ерекшеліктерді тіркеп қана қоймай, сонымен қатар білім алушылардың оқу іс-әрекетіндегі жеке ерекшеліктерінің қалыптасуындағы жас ерекшелік тенденцияларын анықтауға да мүмкіндік берді.

Талдау нәтижелері көрсеткендей, бастауыш сынып оқушыларының өздерінің оқу әрекеттерін орындау тәсілдерінде тұрақты артықшылықтары байқалады. Бұл жеке оқу әрекеттері тәсілдерінің (ЖОӨТ) қалыптасу процесі өте ерте, яғни бастауыш мектеп кезеңінде-ақ басталатынын көрсетеді. Көптеген оқушылар, сынып деңгейі мен дайындық дәрежесіне қарамастан, тапсырмаларды орындауда бірдей стратегияларды таңдауға бейім болды. Бұл олардың оқу әрекеттерінде белгілі бір тұрақтылық пен қайталанушылық бар екенін айғақтайды.

Алайда ЖОӨТ-тің тұрақтылығы абсолютті және өзгермейтін сипатта емес. Ол әртүрлі факторлардың ықпалымен өзгеруі мүмкін. Бір жағынан, сыртқы жағдайлар әсер етеді – мысалы, бірлесіп жұмыс істеуге үйренген серіктестердің болмауы немесе оқу процесін ұйымдастыру формасының өзгеруі. Екінші жағынан, ішкі факторлар – баланың жас ерекшелігіне байланысты қарым-қатынастар жүйесінің қайта құрылуы да ЖОӨТ-ке әсер етеді. Демек, ЖОӨТ бір мезгілде оқушының тұрақты дара ерекшеліктерін де, оның тұлғалық дамуы мен әлеуметтену динамикасын да көрсетеді.

С.В. Зайцев өз зерттеуінде жеке оқу әрекеттерінің ішкі құрылымына ерекше назар аударды. Балалармен жүргізілген сұхбаттарға контент-талдау жасау нәтижесінде ЖОӨТ-тің ішкі мазмұнын құрайтын бірнеше негізгі қарым-қатынастар тобы анықталды:

1. **Іс-әрекеттің мақсатына қатынас.** Мұнда үш негізгі мотив байқалды:

- **оқу мотиві** – жаңа материалды меңгеруге, білім мен дағдыларды игеруге ұмтылыс;
- **қатынас мотиві** – тапсырмаларды орындау барысында достарымен және сыныптастарымен өзара әрекеттесуге ұмтылыс;
- **ойын-сауық мотиві** – жағымды уақыт өткізуге бағытталу, бұл әсіресе кіші жастағы оқушыларға тән, себебі олардың ойынға негізделген мотивациясы әлі де күшті.

2. **Іс-әрекет процесіне қатынас.** Бұл оқу әрекетін «қызықты», «қиын» немесе «қажетті» деп қабылдаудан көрінеді. Мұндай қатынас тікелей баланың өзін-өзі бағалауымен, өзінің мүмкіндіктері мен қызығушылықтары туралы түсінігімен байланысты.

3. **Сыныптастарға қатынас.** Баланың ұжымдағы жеке қарым-қатынастары оқу стратегиясын таңдауға елеулі ықпал етеді. Мықты достық байланыстары бар оқушылар көбіне ұжымдық тәсілдерді таңдайды, ал сыныптастарының теріс бағасынан қорқатындар жеке әрекеттерге бейім болады.

4. **Өзін оқушы ретінде қабылдау.** Бұл компонент баланың талпыныс деңгейінде, оқу өзін-өзі бағалауында, жаңа тәсілдерді байқап көруге дайын болуында немесе керісінше, әдеттегі, қалыптасқан тәсілдерге сүйенуінде көрінеді. Мұнда оқу дербестігі мен нәтижеге жеке жауапкершілік қалыптасады.

Осылайша, ЖОӘТ-тің ішкі мазмұны – баланың мақсатқа, процеске, басқа қатысушыларға және өзіне деген қарым-қатынастарынан тұрады. Дәл осы қатынастар жүйесі оқу әрекетінің дара ерекшелігін, оның психологиялық құрылымын және нәтижелілігін айқындайды.

Зайцев атап көрсеткендей, іс-әрекеттің сыртқы және ішкі жақтары арасында тікелей сәйкестік болмайды. Мәселен, сырттай бірдей болып көрінетін әрекеттердің ішкі мазмұны әртүрлі болуы мүмкін. Сондай-ақ бір ғана қатынас (мысалы, оқу мотиві) кей жағдайда жеке формада да, ұжымдық формада да көрініс табуы ықтимал.

Сонымен, оқушылардағы ЖОӘТ қалыптасу процесі үнемі өзара ықпалдасып отыратын екі фактордың әсерінде жүреді:

- оқу әрекетінің талаптары мен жағдайларының өзгеруі;
- және баланың жас ерекшелігіне сай, оқуға деген көзқарасы мен қарым-қатынастар жүйесінің эволюциясы.

Басқаша айтқанда, ЖОӘТ бастапқыдан берілмейді немесе дайын күйінде болмайды, олар оқу әрекетінің дамуында және оқушының тұлғалық қалыптасу барысында біртіндеп құралады.

С.В. Зайцевтің зерттеу нәтижелері бастауыш сынып оқушыларын оқыту мен тәрбиелеу практикасы үшін аса құнды. Олар оқушылардың оқу әрекетінің даралану заңдылықтарын тереңірек түсінуге мүмкіндік береді және мұғалімдерге ЖОӘТ қалыптасуының ерекшеліктерін ескеріп, оқу процесін тиімді ұйымдастыруға жағдай жасайды. Бұл өз кезегінде оқушылардың танымдық белсенділігін де, тұлғалық дербестігін де дамытуға бағытталған жеке білім беру траекторияларын құруға мүмкіндік береді.

Біріншіден, зерттеу нәтижелері мұғалім тек тапсырманың объективті шарттарын ғана емес, сонымен қатар баланың оларға деген субъективті қатынасын да ескеруі қажет екенін көрсетеді.

Екіншіден, оқу мотивациясының және өзін-өзі бағалаудың қалыптасуы оқу әрекеттерін орындау тәсілін таңдаумен тығыз байланысты екені айқын көрінеді.

Үшіншіден, бұл жұмыс балалардың бір-бірімен және мұғаліммен жағымды өзара әрекеттесу жағдайларын құрудың маңыздылығын ерекше атап көрсетеді. Себебі дәл қарым-қатынастар жүйесі арқылы оқу әрекетінің ішкі жағы, яғни оның мазмұндық қыры қалыптасады.

Зерттеу нәтижелерінен шығатын қорытынды жеке оқу әрекеттері тәсілдерінің ерекшеліктерін анықтау үшін әртүрлі әдістерді қолдануға болады.

1. Жұмыс тәсілдерін таңдауды бақылау

- Сабақта мұғалім тапсырманы бірнеше жолмен орындауды ұсынады (мысалы, есепті өз бетімен шығару немесе жұппен орындау).
- Осы кезде оқушының не таңдағаны белгіленеді: жеке жұмыс істеуді ме, досымен бірге ме, топпен бе немесе мұғалімнің басшылығымен бе.

2. Сабақтан кейінгі сұхбат (Зайцев әдісі)

- Сұрақтар: «Неліктен сен дәл осы тәсілді таңдадың?», «Саған не ұнады/ұнамады?», «Қиын болды ма, әлде жеңіл болды ма?».
- Жауаптар арқылы оқушының мотивтері (оқу, ойындық, коммуникативтік) және өзін-өзі бағалауы айқындалады.

3. Анкеталау

Қарапайым сауалнама «Иә/Жоқ» немесе «Көбірек ұнайды – Аз ұнайды» түріндегі жауап нұсқаларымен беріледі. Мысалға:

- Маған өз жұмысымды өзім тексерген ұнайды.
- Маған досыммен бірге жұмыс істеген ұнайды.
- Маған мұғалім жұмысты тексерген кезде қызық болады.
- Маған жаңа әрі қиын тапсырмаларды орындаған ұнайды.
- Маған үйреніп кеткен тәсілмен жұмыс істеген оңайырақ.

4. Ойын әдістері

- «Серіктес таңда» – мұғалім балаларға тапсырманы бірге орындайтын серіктесті өздері таңдауды ұсынады. Таңдау себептерін белгілеу маңызды.

- «Рөлдерді ауыстыру» – бір оқушыға «мұғалім» рөлі беріледі, ол басқалардың жұмысын тексереді. Мұнда баланың бұл рөлді қалай атқаратыны және оған қалай қарайтыны бақыланады.

5. Сурет арқылы мини-диагностика

- Балаларға «Мен қалай оқимын» тақырыбында сурет салу ұсынылады (мысалы, бір өзі партада, досымен бірге, мұғалімнің қасында).

- Мұндай проективті әдіс баланың жасырын қалауларын және шынайы оқу артықшылықтарын анықтауға мүмкіндік береді.

Кесте-сызба:

Қарым-қатынастар – көріністер – педагогикалық тәсілдер

Қатынастың түрі	ЖОӘТ-де қалай көрінеді	Мұғалім не істей алады
Белсенділік мақсатына қатысты	Бала мотивациясына байланысты әдісті таңдайды: оқу (білім алу), қарым-қатынас (достарымен бірге болу), ойын-сауық (көңіл көтеру)	Білімнің құндылығын атап өту; ынтымақтастыққа бағытталған тапсырмалар қосу; оқу процесінде ойын формаларын пайдалану
Белсенділік процесіне қатысты	Балалар тапсырманы «қызықты» немесе «жалықтыратын», «оңай» немесе «қиын» деп атайды; қолжетімді әдістерді таңдайды	Өртүрлі деңгейдегі тапсырмалар; проблемалық сұрақтар; жетістік жағдайларын ұйымдастыру
Сыныптастарға қатысты	Достық қатынастарға немесе бағалау қорқынышына байланысты топтық немесе жеке жұмысқа басымдық береді	Түрлі құрамдағы жұптар мен топтар қалыптастыру; оң қарым-қатынас дағдыларын дамыту
Өзін оқушы ретінде бағалауға қатысты	Өзін-өзі бағалау арқылы көрінеді: бала қиындықтардан қашуы, әдеттегі әрекеттерді жасау немесе жаңа нәрсені сынап көруі мүмкін	Тәуелсіздікті қолдау және марапаттау; сәтті стратегияларды талдау; өзін-өзі бағалауды қалыптастыру

Жеке оқу әрекеттерінің тәсілдерін (ЖОӘТ) қалыптастыруға арналған тапсырмалар мен жаттығулар

1. «Үш тәсіл» жаттығуы

Мұғалім есепті үш түрлі жолмен шешуді ұсынады: өз бетімен, жұпта және мұғалімнің көмегімен. Осыдан кейін талқылау жүргізіледі: қай тәсіл ыңғайлы болды және неге? Бұл оқушылардың саналы таңдау дағдыларын дамытады.

2. «Мұғалім мен оқушы» тапсырмасы

Бір балаға ережені түсіндіру немесе көршісінің жұмысын тексеру міндеті беріледі. Бұл жауапкершілікті және оқу мотивін дамытуға көмектеседі.

3. «Менің қиын тапсырмам»

Оқушылар өздеріне қандай тапсырма қиын болғанын және оны қалай орындағандарын бөліседі. Талқылау адекватты оқу өзіндік бағасын қалыптастыруға ықпал етеді.

4. «Бірге оқимыз»

Әртүрлі құрамдағы топтар жасалады (достар, кездейсоқ жұптар, «күшті + әлсіз» оқушы). Тапсырма орындалған соң балалар мына сұрақтарды талқылайды: қай жерде оңайырақ болды, қызықтырақ болды, тиімдірек болды? Бұл әрекет тәсілдерін таңдаудағы икемділікті дамытады.

5. «Оқу-сауық»

Айқын ойын мотиві бар балаларға ойын түрінде тапсырмалар ұсынылады (мысалы, математика викторина түрінде немесе «оқу лото» форматында). Мұнда маңыздысы – ойынның оқу мәнін сақтауы, ал жай ғана көңіл көтеру болып кетпеуі.

Практикалық ұсыныстар

1. Балалардың әрекет тәсілдерін таңдауын жүйелі түрде бақылап отыру. Бұл олардың даму динамикасын көруге және педагогикалық тәсілдерді түзетуге мүмкіндік береді.

2. Вариативті жағдайлар жасау. Оқушыда әрдайым таңдау мүмкіндігі болуы қажет (өз бетімен/жұпта/топта/мұғаліммен).

3. Жұмыс тәсілдерін талқылауды ұйымдастыру. Балалар неге дәл осы тәсілді таңдағанын түсіндіре алуы тиіс.

4. Мотивациямен жұмыс жасау. Ойын мен қарым-қатынас мотивін оқу мақсаты арнасына бұру қажет.

5. Оқу дербестігін дамыту. Біртіндеп өз бетінше орындалатын тапсырмалар үлесін арттыру және оқушының бастамашылдығын қолдау маңызды.

Осылайша, С.В. Зайцевтің зерттеуі көрсеткендей, ЖООТ – бұл жай ғана оқу тапсырмаларын орындау техникасы емес, баланың оқуға деген қатынасының тұтас жүйесі. Ал педагогикалық тәжірибе тек «есеп шығару дағдысын дамытуға» ғана емес, сонымен қатар оң мотивтерді, өзін-өзі бағалауды, ынтымақтастыққа дайындықты және саналы таңдау қабілетін қалыптастыруға бағытталуы тиіс [19].

1.4 Бастауыш мектеп жасындағы әлеуметтік даму жағдайының сипаттамасы

Л.С. Выготскийдің мәдени-тарихи теориясында баланың психикалық дамуының динамикасын айқындайтын негізгі ұғым – әлеуметтік даму жағдайы. Ол әрбір жас кезеңіне тән, қайталанбайтын, ерекше сипатқа ие бала мен әлеуметтік ортаның арақатынасы ретінде қарастырылады. Бұл тек сыртқы жағдайлар ғана емес, тұлғаның айналадағы болмысқа қатысты өзіндік «қатынасы», ол келесі дамудың мазмұны мен бағытын айқындайды. Бала ортадан тыс өмір сүрмейді және сырттай бақылаушы рөлінде болмайды; керісінше, ол ортаның бір бөлігі ретінде оны үнемі өзгертеді әрі сонымен қатар оның ықпалын өз бойына сіңіреді [24].

Бала мектеп өміріне көшкен сайын ол біртіндеп импульсивтілігін азайтып, саналы бола бастайды. Оқушы бірден бәрін жасауға болмайтынын, ойлану, күту, ережелерді сақтау қажет екенін түсінеді. Дәл осы жаста «сезім логикасы» пайда болады – яғни эмоционалдық әсерлерді жалпылау қабілеті қалыптасады.

Жеті жасқа келгенде баланың әлеуметтік ортасы едәуір кеңейеді. Оның өмірінде отбасылық тұрмыстан тыс жаңа тақырыптар пайда болады. Ересектермен (педагогтар, дәрігерлер, үйірме жетекшілері) тұрақты қарым-қатынас орнайды. Сонымен қатар, құрдастарымен қатынас сипаты өзгереді – ол күрделеніп, белгілі нормалар мен ережелер арқылы реттеледі. Үй жағдайындағы таныс әрі қауіпсіз ортада бала өзін еркін сезініп, түсінілмей қалудан қорықпай, өзінше әрекет етеді. Ал өскен сайын қоғамға шығу барысында оның алдынан мінез-құлқын белгілі нормаларға сәйкестендіру міндеті шығады – бұл дамудың маңызды кезеңі болып табылады [25].

Осылайша, мектепке дейінгі және бастауыш мектеп жасының шекарасында пайда болатын басты жаңа құрылым – бұл әлеуметтік тұрғыда қызмет етуге деген қажеттілік пен дайындық, яғни қоғамдық маңызы бар іс-әрекетке қатысу. Қазіргі қоғамда бұл қажеттілікті іске асырудың ең табиғи жолы – баланың оқушы рөлін қабылдауы.

Баланың мектепте оқуға дайын екендігін көрсететін маңызды белгі – әлеуметтік мінез-құлық ережелерін интериоризациялау. Д.Б. Эльконин мұндай дайындықты баланың ересекпен қарым-қатынасының сапасымен байланыстырған: ереже бастапқыда ересекпен бірлескен іс-әрекет барысында сақталады, кейін интериоризацияланып, ішкі ереже ретінде орнығады [26].

Мінез-құлықтың еріктілігінің пайда болуы, баланың ойын ережесін қабылдап, соған сәйкес әрекет ете білу қабілеті – мектепке психологиялық тұрғыдан дайындықтың маңызды критерийі болып табылады.

Мектепке келгенде бала әлеуметтік ортаның жаңа жүйесіне енеді, онда педагог – маңызды әлеуметтік ересек ретінде қоғамның тұлғаға қоятын талаптарын бейнелейді. Бала осы қарым-қатынастарда табысты бола алуы оның ата-анамен және құрдастарымен қарым-қатынасына әсер етеді. Яғни мұғаліммен қарым-қатынаста бала үшін қоғаммен қатынас көрініс табады (Б.Г. Ананьев, Л.И. Божович, И.С. Славина) [26].

Бастауыш мектеп жасына тән жетекші іс-әрекет – оқу іс-әрекеті. Оқу іс-әрекетінің мақсаты – мәдени мұраны және ғылыми дүниетанымды меңгеру, яғни бала әрекет етуге үйренуі тиіс абстрактілі, теориялық білімдер. Л.Ф. Обухованың айтуынша, бастауыш мектептің негізгі міндеті – балаларды оқуға үйрету [26].

Оқу іс-әрекетінің маңызды сипаттамасы – ол ғылым мен мәдениетті меңгеруге бағытталғанымен, ондағы өзгерістердің заты ғылым мен мәдениет емес, керісінше осы іс-әрекеттің субъектісі – баланың өзі болып табылады.

Демек, оқу іс-әрекеті оқушыдан рефлексияны, яғни «мен кім болдым» және «мен кімге айналдым» дегенді түсінуді талап етеді, сондықтан бағалау оқу іс-әрекетінің пайда болуы үшін қажетті шарт болып саналады (Обухова Л.Ф., 1998. – 264-б.). Сыртқы педагогикалық баға арқылы бастауыш мектеп оқушысы біртіндеп өзін оқу іс-әрекетінің субъектісі ретінде бағалауға үйренеді.

Дәл осы оқу іс-әрекеті баланың осы жастағы орталық мотивациясын айқындайды. Сонымен қатар бұл кезең эстетикалық қабылдауды, шығармашылық қабілеттерді дамытуда, сонымен бірге өмірге деген адамгершілік және эстетикалық көзқарасты қалыптастыруда ерекше рөл атқарады. Бұл жерде қалыптасқан негіздер өмір бойы салыстырмалы тұрақты түрде сақталады [26].

Бастауыш мектепте білімді игеруді қамтамасыз ететін жаңа ойлау түрлері дамиды. Алайда жаңа әлеуметтік жағдайға бейімделу белгілі қиындықтармен қатар жүреді: әдеттегі өмір салты өзгереді, сыныптастарымен және мұғаліммен қарым-қатынастың жаңа түрлері пайда болады.

Кейде бұл жағдайлар эмоционалдық қиындықтарға, енжарлыққа, өзіндік сенімділіктің төмендеуіне әкелуі мүмкін. Осындай жағдайда ерекше маңызды болып табылады:

- отбасының эмоционалдық қолдауы,
- педагогтың жүйелі көмегі,
- сыныпта қолайлы психологиялық ахуал қалыптастыру.

Мұғалім осы кезеңде өзін-өзі бақылау, жоспарлау және өзін-өзі талдау сияқты психикалық функциялардың белсенді түрде дамитынын ескеруі қажет, өйткені олар оқу тапсырмаларын орындаумен және құрдастарымен өзара әрекеттесумен тығыз байланысты.

Д.Б. Эльконин – В.В. Давыдовтың дамыта оқыту жүйесінде жүргізілген зерттеулер негізінде Г.А. Цукерман бастауыш мектеп жасын екі негізгі фазаға бөледі:

1. Бірінші фаза (6–9 жас) – оқытудың алғашқы екі жылы. Бұл кезеңде бала оқу міндетін қабылдауға, оның мақсатын түсінуге және нәтижеге жету үшін күш-жігер жұмсауға үйренеді. Оқу іс-әрекетінде белсенді ұстаным қалыптасады.

2. Екінші фаза (10–12 жас) – автономияның қалыптасу кезеңі. Оқушы оқу іс-әрекетінің дербес субъектісі ретінде дамиды, оқу ынтымақтастығының сипаты өзгереді, білім беру қауымдастығына тиістілік сезімі қалыптасады. Бала ұжымда өзіндік мінез-құлық стратегиясын құра бастайды [27].

Осы кезеңде сынып шынайы қауымдастық ретінде жұмыс істей бастайды, сондай-ақ әлеуметтік стратификация – оқушылардың статусқа байланысты бөлінуі пайда болады.

Әлеуметтік рөлдер мен статус позициялары

М.Ю. Кондратьев пен А.А. Лисицына жүргізген зерттеулер көрсеткендей:

- оқытудың алғашқы кезеңінде тұлғааралық қатынастар құрылымы негізінен мұғалімнің ұстанымын бейнелейді;
- оқытудың үшінші жылына қарай оқушылардың жеке ерекшеліктеріне тәуелді, педагогикалық бағалаудан тәуелсіз бейресми статус құрылымы қалыптасады [28].

Бұл деректерді Г.А. Цукерманның зерттеу нәтижелері растайды: бастауыш мектеп жасындағы бірінші фазаның соңына (9 жасқа қарай) оқу қауымдастығы қалыптасып, сыныптың статус құрылымы орнығады [29].

Жеке тұлғаның әлеуметтік даму моделі (А.В. Петровский)

Талдаудың маңызды теориялық негіздерінің бірі – А.В. Петровскийдің тұжырымдамасы. Оның пікірінше, тұлға топқа ену барысында үш фазадан өтеді:

1. Бейімделу (адаптация) – топ нормаларын меңгеру және «барлыққа ұқсауға» ұмтылу.
2. Жекелену (индивидуализация) – өзінің бірегейлігін көрсету жолдарын іздеу.
3. Интеграция – топ үшін пайдалы жеке ерекшеліктерді бекіту және ұжымға үйлесімді қосылу.

Егер интеграция жүзеге аспаса, бұл тұлғалық дамуды қиындататын дағдарыстарға алғышарт жасайды.

Бастауыш мектеп оқушысы үшін негізгі міндеттер болып табылады:

- «бала – ересек» жүйесіндегі (мұғалім – нормалардың тасымалдаушысы ретінде) мінез-құлық ережелерін меңгеру,
- оқу іс-әрекетінде жеке табысқа жету,
- ұжымдағы өзіндік ұстанымды бекіту.

Бұл жаста құрдастардың тұлғааралық маңыздылығының негізі аттракция (симпатия мен антипатия қарым-қатынасы) болып табылады. Ал «референттілік» және «билік» сияқты факторлар негізінен ересектерге – мұғалім мен ата-анаға қатысты болады.

Алайда жас ұлғайған сайын құрдастардың рөлі артып, оқытудың үшінші жылына қарай олардың жеке қасиеттері сыныптың статус құрылымын

қалыптастыруда жетекші орын ала бастайды. Бұл 10–12 жас кезеңіне сәйкес келеді, яғни сынып толыққанды оқу қауымдастығына айналады [30, 31].

1.5 Мектеп кеңістігінің икемді және инклюзивті білім беру тәжірибелерін қалыптастыруға ықпал етуші фактор ретіндегі рөлі

Инклюзивті тәжірибелердің тиімділігін арттырудың бір бағыты – педагогикалық, цифрлық және сәулеттік шешімдерді біріктіретін мектеп кеңістігін трансформациялаудың инновациялық модельдерін енгізу. Осындай халықаралық деңгейде мойындалған модельдердің бірі – Future Classroom Lab (FCL), ол European Schoolnet бастамасымен әзірленген инновациялық тұжырымдама.

Жайлы әрі қауіпсіз білім беру ортасын құру – инклюзивті, әділ және сапалы оқытудың басты талабы болып саналады. Бұл тұжырымдама үш негізгі өлшем арқылы қарастырылады:

- физикалық қауіпсіздік,
- психологиялық қауіпсіздік,
- цифрлық қауіпсіздік.

Аталған аспектілер оқушылардың академиялық нәтижелерімен, олардың әл-ауқатымен және білім беру процесіне қатысуымен тығыз байланысты.

Кез келген оқу ортасының негізінде оның физикалық құрылымы жатады. Жоспарлау, жарықтандыру, акустика және кеңістіктің қолжетімділігі оқушылардың білім алуымен қалай өзара әрекеттесетініне елеулі әсер етеді. **Future Classroom Lab (FCL)** үлгісінен шабыт алған орталарда дәстүрлі жиһаздар модульді және жылжымалы элементтермен алмастырылады. Бұл мұғалімдер мен оқушыларға сыныпты әртүрлі іс-әрекетке қарай қайта құруға мүмкіндік береді. Топтық ынтымақтастық, тыныш жеке оқу немесе тәжірибелік эксперименттер болсын, кеңістік міндетке сай болуы шарт.

Мұндай кеңістіктердің әртүрлі оқушыларды қамтуы да соншалықты маңызды. Қолжетімді жолдар, реттелетін үстелдер және оқу аймақтары әртүрлі оқыту тәсілдерін қолдай отырып, физикалық шектеулері бар немесе ерекше білім алуды қажет ететін оқушылардың тек қосылуын ғана емес, сондай-ақ өздерін толыққанды сезінуін қамтамасыз етеді.

ОЭСР (2021) деректеріне сәйкес, физикалық қауіпсіздікке мектеп ғимараттарының құрылымдық беріктігі, төтенше жағдайларға дайындық және таза бөлмелерге қол жеткізу кіреді [32]. Қауіпсіздіктен бөлек, жайлылық стрессті азайтуға және зейінді қолдауға арналған инфрақұрылыммен байланысты. Қоршаған ортаның негізгі шарттары – табиғи жарықтың жеткілікті болуы, ауаның жақсы сапасы, тыныш аймақтардың болуы және реттелетін жиһаз – оқушылардың оқу кезіндегі зейінін және психологиялық әл-ауқатын арттырады [33].

Мысалы, Финляндия мектептері эргономикалық дизайн мен инклюзивті инфрақұрылымды біріктірудің айқын үлгісі болып табылады. Сыныптар икемді жиһазбен, шуды азайтатын акустикалық панельдермен және әртүрлі жарықтандыру жүйелерімен жабдықталған. Бұл топтық жұмысты да, жеке шоғырлануды да қамтамасыз етеді. Финляндияның Ұлттық білім беру агенттігі жаңа мектеп ғимараттарына осындай талаптарды енгізеді, себебі олар оқушылардың белсенділігін және оқудағы жеке ерекшеліктерін қолдауға бағытталған.

Физикалық дизайннан бөлек, сыныптағы психологиялық атмосфера оқу нәтижелерінде шешуші рөл атқарады. Оқушылар өзін эмоциялық тұрғыдан қорғалған сезінетін ортада табысқа жетеді. Бұл – сыйластыққа негізделген қарым-қатынастарды дамыту, мінез-құлық ережелерін айқын белгілеу және айырмашылықтар тек қабылданып қана қоймай, құпталатын мәдениетті қалыптастыру дегенді білдіреді. Психологиялық қауіпсіздік сенімге, тиістілік сезіміне және эмоционалды әл-ауқатқа ықпал етеді, ал бұл инклюзивті оқу ортасы үшін шешуші мәнге ие. ЮНИСЕФ (2021) деректеріне сәйкес, қысым көрсетуді болдырмайтын, гендерлік теңдікті қолдайтын және эмоционалды төзімділікті дамытатын мектептік атмосфера оқушылардың қатысуын және академиялық белсенділігін арттырады [34].

Португалияның «TEIP» бағдарламасы (білім беруде басым араласу аумақтары) шектеулі ресурстары бар мектептерде психологиялық қолдау топтарын, құрдастар арасындағы медиацияны және мұғалімдердің кәсіби дамуын енгізеді. Бағалау нәтижелері көрсеткендей, бұл үлгіні іске асыратын мектептерде оқушылардың тұрақтылығы, эмоционалды әл-ауқаты және сынып ішіндегі динамикасы айтарлықтай жақсарған [35].

Осы жетістіктермен қатар, цифрлық қауіпсіздікті қамтамасыз ету қажеттілігі арта түсуде. Білім беруде технологиялар барған сайын кеңінен қолданылып жатқандықтан, оқушылардың цифрлық әлемде жауапкершілікпен бағдар табуды үйренуі маңызды. Мектептер тек технологияға қол жеткізуді ғана емес, сонымен қатар қолданушыларды қорғайтын және онлайн әл-ауқатты қамтамасыз ететін нұсқаулықтарды жасауы тиіс.

Білім беруді цифрландыру оқушылардың дербестігін немесе қауіпсіздігін бұзбайтын қорғаныс шараларын талап етеді. Дүниежүзілік банк (2023) тиімді цифрлық қауіпсіздікке деректерді қорғау саясаты, цифрлық сауаттылықты дамыту және интернеттегі мінез-құлықты бақылау тетіктері кіретінін атап өтеді. Эстонияның «Цифрлық фокус мектебі» бастамасы оқушыларды цифрлық этикаға, онлайн қауіпсіздігіне және кибергигиенаға негізгі оқу бағдарламасы аясында үйретеді. Мұғалімдер кибербуллинг пен дезинформацияны анықтау және алдын алу бойынша тұрақты кәсіби даму алады, осылайша оқуға қолайлы цифрлық қауіпсіз ортаны қалыптастырады [36].

Зерттеулер физикалық, психологиялық және цифрлық жайлылық пен қауіпсіздіктің оқу нәтижелерімен оң байланыста екенін көрсетеді. Қолайлы және қауіпсіз орта когнитивтік шамадан тыс жүктемені азайтады, эмоционалдық реттелуге ықпал етеді және зейіннің артуына жағдай жасайды (ОЭСР, 2021; ЮНЕСКО, 2023) [37, 38].

Әлемдік банк (2020) бұл қауіпсіздік үштағанын барлық білім алушылардың, әсіресе ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалардың когнитивтік, әлеуметтік және эмоционалдық құзыреттерін дамыту үшін алдын ала қажетті шарт ретінде анықтайды [39].

Мектеп кеңістіктерін қайта құру инновацияларды, цифрландыруды және білім алушылардың алуан түрлілігін қолдау мақсатында дәстүрлі сынып дизайнын қайта ойластыруды көздейді. FCL үлгісі осы мақсаттарға тұтас жауап ретінде ұсынылады, ол кеңістіктік, цифрлық және педагогикалық өлшемдерді қайта баптауға мүмкіндік беретін құрылымды ұсынады.

Оқу кеңістіктеріндегі икемділік білім алушыға бағдарланған тәсілдерді қолдау үшін шешуші маңызға ие. Білім беру ортасы өзіндік оқудан бастап топтық ынтымақтастық пен тәжірибелік жобаларға дейінгі әртүрлі оқу

стратегияларын қамтуы тиіс. ОЭСР-дің (2020) Инновациялық білім беру ортасы жобасы модульдік оқытуды дараландыруға мүмкіндік беретін «оқу аймақтарының» қажеттілігін атап өтеді. Мысалы, Даниядағы Skolen i Sydhavnen әртүрлі оқу әрекеттері үшін икемді аймақтарды біріктіреді. Сыныптар дәстүрлі жоспарлаумен шектелмей, презентацияларға арналған ашық алаңдарды, ой жүгіртуге арналған тыныш бұрыштарды және тәжірибе жасауға арналған шығармашылық студияларды қамтиды. Мұндай кеңістіктер жобалық оқыту мен инклюзивтілікті қолдайды [40].

Қазіргі педагогика оқыту процесіне де, кеңістікті жобалауға да цифрлық технологияларды кіріктіруді талап етеді. FCL үлгісі педагогикалық сценарийлерді (мысалы, ынтымақтастық, зерттеу, презентация) цифрлық және физикалық ресурстармен сәйкестендіруге ықпал етеді. Сингапурдың «Болашаққа дайын оқу кеңістіктері» бастамасы мемлекеттік орта мектеп сыныптарын қайта жобалап, интерактивті тақталарды, интеллектуалды үстелдерді және нақты уақыттағы деректерді басқару панельдерін біріктіреді. Бұл технологиялар педагогикаға мақсатты түрде енгізіліп, белсенді оқытуға, қалыптастырушы бағалауға және жекелендірілген кері байланыс циклдеріне ықпал етеді [41].

Сыныпты немесе бүкіл мектепті трансформациялау бір сәтте болмайды. Бұл үдеріс жоспарлаудан басталады және үй-жайларды қайта жоспарлауды, жаңа технологияларды орнатуды, персоналды оқытуды және қауіпсіздік протоколдарын енгізуді қамтиды. Мониторинг пен бағалау инновациялардың бір реттік өзгерістер емес, үздіксіз жетілдіру процесінің бөлігі екеніне кепілдік береді. Педагогтар мен білім алушылардан алынған тұрақты кері байланыс, сондай-ақ үлгерім мен әл-ауқат деректері мектептерге өз стратегияларын уақыт өте бейімдеп, жетілдіруге мүмкіндік береді.

Мектептің трансформациялық дизайнына архитекторлар, педагогтар және оқушылар арасындағы ынтымақтастық қажет. ЮНЕСКО (2022) кеңістікті жоспарлау жергілікті мәдени контексті, инклюзивтілік мақсаттарын және білім беру көзқарасын бейнелейтін бірлескен жобалауды қолдайды [42].

Жаңа Зеландияның «Қазіргі білім беру ортасы» (MLE) құрылымы көп мақсатты оқу орталықтарын, мөлдір қабырғаларды және шығармашылық кеңістіктерді қамтиды, олар бір мезгілде көрінуді де, дербестікті де қамтамасыз етеді. Мұғалімдер кеңістікті педагогикалық стратегияның

жалғасы ретінде пайдалана отырып, топтық оқытуға және бірлескен жоспарлауға қатысады. Бағалау нәтижелері білім алушылардың әртүрлі қажеттіліктерін ескере отырып, олардың ынтымақтастық дағдыларының, мұғалімдердің жаңашылдығының және инклюзивтіліктің артқанын көрсетеді [43].

Оқу кеңістігіндегі инновациялар енді тек заманауи технологиялық зертханалармен шектелмейді. Әлемнің түкпір-түкпіріндегі мектептер ашық кеңістіктерді, жабық және ашық сыныптарды, сондай-ақ ресми және бейресми оқуға жағдай жасайтын ортақ аймақтарды қолданып тәжірибе жасауда. Негізгі ерекшеліктерінің бірі – олардың икемділігі. Жиһазды оңай қайта жабдықтауға болады, көп мақсатты бөлмелер мейкерспейс те, кездесу аймағы да бола алады, ал арнайы аймақтар топтық ынтымақтастыққа немесе өзіндік оқуға арналған.

Эргономикалық жиһаз және түстерді орынды пайдалану энергия деңгейіне және көңіл-күйге әсер етуі мүмкін. Табиғи жарық үлгерімнің жоғары болуымен байланысты, ал мұқият таңдалған түстер тапсырмаға байланысты тыныштық пен зейінділікті арттыра алады. Акустикалық дизайн да маңызды: жаңғырықты бөлмелер қарым-қатынасқа кедергі келтіруі мүмкін, әсіресе бастауыш сынып оқушылары немесе есту ақпаратын өңдеуде қиындықтары бар балалар үшін.

Әлем бойынша халықаралық ұйымдар инклюзивті әрі инновациялық білім беру ортасын құруды қолдайтын тұжырымдамалық негіздер мен қағидаттарды әзірледі. Мысалы, ЮНЕСКО «Оқытудың әмбебап дизайны» (UDL) атты тәсілді ілгерілетіп отыр. Бұл тәсіл оқыту әдістері мен білім беру ортасының әрбір оқушының жеке оқу ерекшеліктеріне сәйкес бейімделуін қамтамасыз етеді [44]. Оның инклюзивті білім беруге және тұрақты даму мақсаттарын оқу бағдарламаларына кіріктіруге баса назар аударуы FCL моделінің негізінде жатқан құндылықтармен толық үйлеседі.

ОЭСР өз кезегінде білім беру ортасын бағалауға арналған ұсынымдар ұсынады. Бұл ұсынымдар мектептерге кеңістікті жобалау шешімдерін қабылдауда көмек беріп қана қоймай, оқушыға бағытталған дизайнды және мұғалімдердің жаңа кеңістік пен педагогикалық шындықтарға бейімделуі үшін кәсіби дамуын қолдайды. Ал ЮНИСЕФ балаларға қолайлы мектептерді қамтамасыз етуге ерекше көңіл бөледі. Олардың нұсқаулықтарында

қауіпсіздік, гигиена және эмоционалдық қорғаныс мәселелері, әсіресе ресурстар жетіспейтін немесе төтенше жағдайлар орын алған жағдайда, алдыңғы қатарға қойылады. Мысалы, таза санитарлық тораптардың болуы, ауыз суға қолжетімділік және табиғи апаттарға дайындық деңгейі сияқты талаптар ерекше мәнге ие.

Инклюзивті, қауіпсіз әрі инновациялық білім беру ортасын қалыптастыру күрделі, бірақ өте маңызды міндет болып табылады. Future Classroom Lab моделін бейімдеу және әлемдік озық тәжірибелерге сүйене отырып, мектептер барлық оқушылар өздерін құнды, қорғалған және шабыттанған сезінетін кеңістіктер жасай алады. Мұндағы мақсат – тек сыныптарды жаңғырту ғана емес, оларды әрбір оқушының толыққанды дамуын, академиялық, эмоционалдық, әлеуметтік және цифрлық қырларын қолдайтын экожүйелер ретінде қайта пайымдау. Бұл білім беру жүйелерінің әділдігін арттыруға және болашаққа бейім болуына берік негіз қалайды.

Future Classroom Lab моделі 2012 жылы European Schoolnet ұйымының құрамына кіретін 34 еуропалық білім министрлігінің бастамасымен жасалды. Ол ХХІ ғасырдағы білім берудегі өзгерістерге стратегиялық әрі ғылыми негізделген жауап ретінде дүниеге келді [45]. Бұл модельді әзірлеу дәстүрлі мектеп жүйелерін қайта қараудың, оларды цифрлық, өзара байланысты және көптүрлі қоғам талаптарына неғұрлым сәйкес ету қажеттілігінен туындады. Оқу бағдарламасымен шектелетін дәстүрлі реформалық қадамдардан айырмашылығы, FCL физикалық, педагогикалық және технологиялық өлшемдерді бірге қайта пайымдайтын кешенді, деректерге негізделген көзқарас ұсынады.

Модельдің негізгі мақсаты – жүйелі педагогикалық трансформацияға катализатор болу. Халықаралық салыстырмалы зерттеулерге және белсенді оқыту мен білім беру инновацияларының теориялық негіздеріне сүйене отырып, FCL икемді жоспар ретінде ұсынылады. Ол эксперимент жасауға, рефлексияға және жаңашылдыққа жол ашады. Бұл модель жекелендірілген оқыту, цифрлық құралдарды интеграциялау және инклюзивті білім беру саясаты сияқты жаһандық үрдістер аясында ерекше маңызға ие. Осы тұрғыдан алғанда, FCL мектептерді болашақтың оқу зертханалары ретінде қарастырады: педагогикалық өзгерістер енгізіліп қана қоймай, олардың тиімділігі бағаланып, кейін кеңейтіледі.

Қарапайым сыныптарға тән шектеулерді – мысалы, статикалық жоспарлау мен мұғалімге бағытталған оқытуды – еңсеру арқылы FCL бейімделген оқу аймақтарын енгізеді. Бұл әртүрлі оқу траекторияларын қолдап қана қоймай, оқушылардың дербестігін арттыруға мүмкіндік береді. Кеңістіктік және технологиялық жаңашылдықтар эстетикалық мақсатты ғана көздемейді, сонымен қатар педагогикалық терең мазмұнға ие: олар ортаның оқу нәтижелеріне, мотивацияға және оқушылардың белсенді қатысуына ықпал ететінін көрсететін зерттеулермен толық сәйкес келеді.

FCL моделінің білім берудегі функциялары көпқабатты. Біріншіден, ол мұғалімдерге тек білім беруші рөлінен оқытуды ұйымдастырушы, бағыт беруші рөліне көшуге жағдай жасайды. Екіншіден, ол инклюзивті педагогикаға жол ашады, әмбебап дизайн қағидаттары мен қосымша технологияларды кіріктіре отырып, әртүрлі қажеттіліктерді ескереді. Үшіншіден, ол пәнаралық жобалық оқытуды дамытады, осылайша трансверсальды құзыреттерге деген артып келе жатқан сұранысты қанағаттандырады. Соңында, ол цифрлық ресурстарды күнделікті оқу процесіне табиғи түрде енгізу арқылы оқушылардың цифрлық сауаттылығын арттыруға ықпал етеді.

FCL моделінің айқындаушы ерекшелігі – оның кеңістік бойынша ұйымдастырылуы. Ол өзара байланысты алты оқу аймағынан тұрады [46]. Әр аймақ белгілі бір педагогикалық функцияны білдіреді және тиісті технологиялар мен оқыту стратегияларымен қамтамасыз етіледі (2-сурет):

Сурет – 2. Future Classroom Lab оқу аймақтары

FCL-дің алты аймағы – Investigate, Create, Present, Interact, Exchange, Develop – ынтымақтастыққа, жобалық, цифрлық және дербестендірілген іс-әрекетке негізделген әртүрлі өзара әрекеттесу мен оқыту формаларын қамтамасыз етеді. Бұл модельді инклюзивті практиканы жүзеге асыратын мектеп үшін ерекше болашағы зор етеді.

Зерттеу аймағы (Investigate): сұранысқа негізделген оқытуға сүйене отырып, бұл аймақ оқушыларға зерттеу тапсырмаларын орындауға мүмкіндік береді. Деректерді жинау, тәжірибе жүргізу және талдау үшін цифрлық құралдарға қол жеткізу арқылы оқушылар білімнің белсенді құрастырушылары ролін атқарады.

Жасау аймағы (Create): жобалық оқытуды қолдай отырып, жасау аймағы оқушыларға мазмұнды әрі физикалық, әрі цифрлық түрде жасауға мүмкіндік береді. Ол бірлесіп мәселелерді шешу мен шығармашылық бағыттағы құралдар арқылы инновациялар мен креативтілікті дамытады.

Ұсыну аймағы (Present): бұл аймақ коммуникациялық дағдыларды дамытуға бағытталған, идеяларды, жобаларды және зерттеу нәтижелерін ұсынуға арналған платформаларды ұсынады. Ол мультимедиялық құралдармен жабдықталған және құрдастардың кері байланысы мен қайталама оқытудың маңызын атап көрсетеді.

Өзара әрекеттесу аймағы (Interact): өзара әрекеттесу мен ынтымақтастыққа бағытталған бұл аймақ мұғалім мен оқушының тең деңгейде динамикалық қарым-қатынас жасауын ынталандырады. Интерактивті тақталар, цифрлық дисплейлер және нақты уақыттағы кері байланыс құралдары интерактивті оқытуды жеңілдетеді.

Даму аймағы (Develop): өзіндік оқыту мен жеке рефлексияға арналған бұл аймақ жекелей өсу үшін кеңістік береді. Ол дағдыларды меңгеруді, метакогнитивтік стратегияларды және сараланған оқытуды қолдайды.

Алмасу аймағы (Exchange): кооперативтік оқыту қағидаттарын іске асыра отырып, бұл аймақ әлеуметтік өзара әрекеттесуді және топтық жұмысты дамытады. Икемді жиһаз орналастыруы мен цифрлық ынтымақтастық платформалары диалог пен білімді бірлесе құрастыруды қолдайды.

FCL моделі үш өзара тәуелді педагогикалық қағидаттарға негізделген:

Белсенді оқыту: тәжірибелік, оқуға бағытталған эксперименттерді ерекше атап өту арқылы FCL сыныптары практикалық зерттеу мен шынайы мәселелерді шешуді дамытады. Оқушылар ақпараттың енжар

қабылдаушылары емес, бірлесе білім құрастырудың белсенді қатысушыларына айналады.

Жекелендіру: оқушылардың алуан түрлі қажеттіліктерін ескере отырып, модель бейімделетін оқыту жолдарын, әртүрлі оқыту стратегияларын және жекелей прогресті қолдайтын икемді бағалау құралдарын қамтиды.

Технологияны интеграциялау: FCL-дегі технология мақсат емес, мәнді педагогикалық тәжірибелерге қол жеткізудің құралы болып табылады. Цифрлық құралдар оқыту процесіне табиғи түрде енгізіліп, байланысты, шығармашылықты және жаһандық ресурстарға қол жеткізуді дамытады.

FCL моделінің негізгі қағидаттары мен сипаттамалары:

1. Кеңістіктің икемділігі мен бейімделгіштігі:

– FCL-дің икемділік қағидаты оқушылардың әртүрлі қажеттіліктері мен оқыту әдістеріне оңай бейімделетін орта құруды көздейді.

– Мобильді жиһаз топтық және жеке жұмыстарды, сондай-ақ жобалық тәсілдерді қамтитын түрлі оқу түрлеріне сәйкес кеңістіктің конфигурациясын өзгертуге мүмкіндік береді.

– Кеңістіктерге дәстүрлі дәріс аймақтарын да, шығармашылық пен практикалық сабақтарға арналған инновациялық алаңдарды да қосуға болады.

2. Технологияларды пайдалану:

– FCL оқытуды кеңейту мүмкіндіктерін ашу үшін заманауи технологияларды белсенді түрде енгізеді. Мұнда интерактивті тақталар, планшеттер, ноутбуктер, бірлескен жұмысқа арналған жүйелер қолданылады.

– Қазіргі білім беру технологиялары – виртуалды және толықтырылған шындық, жасанды интеллект, заттар интернеті – инновациялық педагогикалық тәжірибелерді қолдайды.

– Интерактивті оқытуға арналған әртүрлі қосымшалар мен платформалар оқушыларға нақты уақыт режимінде контентпен жұмыс жасауға, жобаларды бірлесіп әзірлеуге жағдай жасайды.

3. Инклюзивті және дербестендірілген оқыту:

– FCL моделі инклюзивті білім беруді көздейді, яғни әртүрлі қабілеттері бар оқушылардың барлығына оқу материалдарына қолжетімділікті қамтамасыз етеді.

– Оқу үдерісі әрбір оқушының жеке қажеттіліктерін ескеріп, оқу стилі мен қарқынына сәйкес бейімделген және дербестендірілген тәсілдерді қолдануға мүмкіндік береді.

4. Коллаборация және өзара әрекеттесу:

– FCL оқушылардың бірлесіп жұмыс жасауына, білім алмасуына, сондай-ақ мұғалімдер, оқушылар, ата-аналар және басқа да білім беру процесіне қатысушылар арасындағы ынтымақтастыққа ықпал етеді.

– FCL кеңістіктері мен технологиялары топтық жұмысқа, пікірталастарға және бірлескен жобалар жасауға қолайлы жағдай жасайды, бұл оқу процесіне барлық қатысушылардың белсенді қатысуын арттырады.

5. Креативтілік пен сыни ойлау:

– FCL моделі оқушылардың шығармашылық және сыни ойлау дағдыларын дамытуға бағытталған. Ол оларды мәселе шешуге, зерттеуге, ақпаратты талдауға және инновациялық шешімдер ұсынуға үйретеді.

– Білім беру процесі белгісіздік пен жылдам өзгеріп жатқан әлем жағдайында жұмыс істей алу қабілетін қалыптастыруға, сондай-ақ сыни тұрғыдан ойлау машықтарын дамытуға бағытталады.

6. Өзін-өзі таныту және өзін-өзі дамытуға арналған кеңістік:

– FCL оқушыларға шығармашылық әлеуетін ашуға, жаңа идеяларды зерттеуге және өзін-өзі дамытуға мүмкіндік береді.

– Мұнда шығармашылық зертханалар мен ізденіс аймақтары қарастырылған, олар оқушыларға еркін жұмыс істеуге және өз идеяларын білдіруге жағдай жасайды.

FCL-ді қолдану:

– FCL аясында әртүрлі педагогикалық тәсілдер пайдаланылуы мүмкін: жобалық оқыту, оқушыға бағытталған белсенді әдістер, мәселе шешуге негізделген педагогика.

– Бұл модель пәнаралық оқытуды қолдайды: оқушылар әртүрлі саладан білімді қажет ететін кешенді жобаларды шешеді.

– Оқу кестелерінің икемділігі аралас (blended learning) және қашықтан оқытуды енгізуге мүмкіндік береді.

FCL артықшылықтары:

– Инклюзивтілік: оқушылардың алуан түрлілігін ескеріп, әрқайсысының жеке дамуына жағдай жасайды.

– Мотивация: заманауи технологиялар мен икемді білім беру ортасы оқушылардың қызығушылығы мен белсенділігін арттырады.

– Болашаққа дайындық: шығармашылық пен технологиялармен жұмыс істеу қабілеті сияқты сын тұрғысынан маңызды дағдыларды дамытады.

Қорытынды:

Future Classroom Lab моделі – бұл тек физикалық сынып кеңістігі емес, заманауи білім беру философиясы. Ол технологияларды белсенді пайдалану, ынтымақтастық пен инклюзивтілікті біріктіре отырып, барлық оқушылар үшін қолайлы жағдай жасайды. Сонымен бірге ол инновациялық әдістерді қолдап, әртүрлі білім алушылардың қажеттіліктерін ескеретін заманауи білім беру ортасын қалыптастырады.

Қазақстанда инклюзивті білім беру саясаты қарқынды дамып келеді. Ол барлық білім алушыларға, соның ішінде ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларға (ЕБҚ) қолжетімді әрі сапалы білім беру ортасын құруға бағытталған. Заңнамалық және ұйымдастырушылық құрылымдағы терең өзгерістер, сондай-ақ мемлекет тарапынан көрсетілетін қолдаудың күшеюі ЕБҚ бар балалардың білім алу жағдайларын жақсартуға ықпал етеді.

ЕБҚ бар балаларды қолдау кабинеттері инклюзивті білім беру ортасының маңызды элементі болып табылады. Олар психологиялық-педагогикалық қолдауды, логопедиялық және түзету жұмыстарын қамтамасыз етіп, балалардың оқу процесіне бейімделуіне және мектепте толерантты атмосфера қалыптастыруға ықпал етеді. Қолдау кабинеттері – бұл жеке сүйемелдеу бағдарламалары жүзеге асырылатын, оқушылардың әлеуметтік бейімделуі мен тұлғалық дамуына жағдай жасалатын арнайы жабдықталған кеңістіктер. Мұндай кабинеттер білім беру ұйымдарындағы арнайы жабдықталған бөлмелер болып табылады және олар психологиялық-педагогикалық, түзету және әдістемелік қолдау көрсетуге арналған.

Қолдау кабинеттері инклюзивті білім беру кеңістігін құруда негізгі рөл атқарады, онда әрбір ЕБҚ бар балаға сапалы білім алу және оқу мен әлеуметтік бейімделуде жан-жақты қолдау алу мүмкіндігі беріледі.

Қазақстан Республикасының инклюзивті білім беруді жүзеге асыруға бағытталған нормативтік-құқықтық базасы аясында мектептерге барлық балалардың, соның ішінде ЕБҚ бар балалардың қажеттіліктерін ескеретін қолжетімді білім беру ортасын құру талаптары қойылады.

Атап айтқанда, мектеп кабинеттері мен үй-жайлары «эмбебап дизайн» және «ақылға қонымды бейімдеу» қағидаттарына сәйкес болуы тиіс. Бұл қағидаттар аз қозғалатын балалар тобы үшін білім беру процесінің қолжетімділігін қамтамасыз етеді. Мұндай жағдайда әрбір бала өзінің ерекшелігі мен мүмкіндіктеріне қарамастан білім беру процесіне еркін қатысуға тиіс.

2021 жылғы 26 маусымдағы Қазақстан Республикасының «Инклюзивті білім беру мәселелері бойынша кейбір заңнамалық актілерге өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Заңына [63] сәйкес, «ерекше білім беру қажеттіліктері бар тұлға» ұғымы кеңейтілді. Оған белгілі бір деңгейдегі білімді және қосымша білімді алу үшін тұрақты немесе уақытша арнайы жағдайларды қажет ететін тұлғалар кіргізілді.

Аталған Заңның қабылдануы нәтижесінде білім берудің қолжетімділігін қамтамасыз ету мәселелерін шешуде мемлекеттік органдардың, жергілікті өзін-өзі басқару органдарының және басқа да ұйымдардың міндеттері айтарлықтай кеңейді. Атап айтқанда, ЕБҚ бар балаларды оқытуға арнайы жағдай жасамағаны үшін білім беру ұйымдарының басшыларының жауапкершілігі күшейтілді.

Сонымен қатар, Заңда «білім алуға арналған арнайы жағдайлар» ұғымына нақты анықтама берілді. Ол «білім беру бағдарламаларын меңгеруі мүмкін болмайтын жағдайларда қажет болатын оқу, сондай-ақ арнайы, жеке дамытушы және түзете-дамыту бағдарламалары мен оқыту әдістерін, техникалық, оқу және өзге де құралдарды, тіршілік ортасын, психологиялық-педагогикалық сүйемелдеуді, медициналық, әлеуметтік және өзге де қызметтерді қамтитын жағдайлар» ретінде белгіленген.

Сонымен қатар, мемлекеттік білім стандарттары мектептерді арнайы техникалық құралдармен жабдықтауды талап етеді: интернетке қосылған дербес компьютерлермен, интерактивті панельдермен, микрофондық және телефондық гарнитуралармен, сондай-ақ басқа да оқу құралдарымен. Мұндай шаралар сапалы оқытуды қамтамасыз етеді және әрбір баланың жеке қажеттіліктерін ескеруге мүмкіндік береді.

Осылайша, Қазақстанда инклюзивті білім беру қарқынды дамып келеді, және бұл үдерісте қолжетімді білім беру ортасын құруға ықпал ететін мемлекеттік бағдарламалардың маңызы зор. Нормативтік-құқықтық базаны

жетілдіру, мектептерді заманауи жабдықтармен қамтамасыз ету, педагогтердің біліктілігін арттыру және ЕБҚ бар балалар үшін арнайы жағдайларды жасау – инклюзивті қоғам құруға мүмкіндік беретін қадамдар. Мұнда әрбір бала басқа балалармен тең дәрежеде оқып, дамуға қол жеткізе алады. Дегенмен, одан да ауқымды нәтижелерге жету үшін қолданыстағы жүйені жетілдіру және бар мәселелерді жою бағытындағы жұмысты жалғастыру қажет. Бұл инклюзивті білімнің барлық санаттағы балалар үшін қолжетімді болуына ықпал етеді.

Осы әдістемелік ұсынымдарды әзірлеу барысында **Астана қаласындағы «Арнаулы мектеп-интернат №1» КММ тәжірибесі** зерделенді. Бұл мектеп 2025 жылдың сәуірінен бастап **Future Classroom Lab (FCL)** моделін пилоттық режимде енгізуде. Мектеп инновациялық технологияларды және икемді білім беру үлгілерін біріктіруге қажетті базаға ие: интерактивті тақталар, компьютерлер, планшеттер, сондай-ақ педагогикалық аймақтарға (Investigate, Interact, Create) трансформациялануға қолайлы ашық кеңістіктер бар. Бұл FCL моделінің негізін құрайды. Мектепте инклюзивті тәжірибелер дамып келеді және ЕБҚ бар білім алушыларды қолдау жүйесі жұмыс істейді.

Қазақстан контекстінде FCL моделін пайдалану мектептердің күнделікті тәжірибесіне инклюзивті қағидаттарды енгізудің маңызды қадамы бола алады, әсіресе ұлттық стратегиялық құжаттар мен білімді цифрландыру тұжырымдамасы жүзеге асырылып жатқан жағдайда. Дегенмен, мектептердің инфрақұрылымдық даму ерекшеліктерін (соның ішінде ауылдық және шағын жинақты), педагогтердің цифрлық сауаттылық деңгейін, сондай-ақ білім беру жүйесінің инновациялық өзгерістерге дайындығын ескеру қажет.

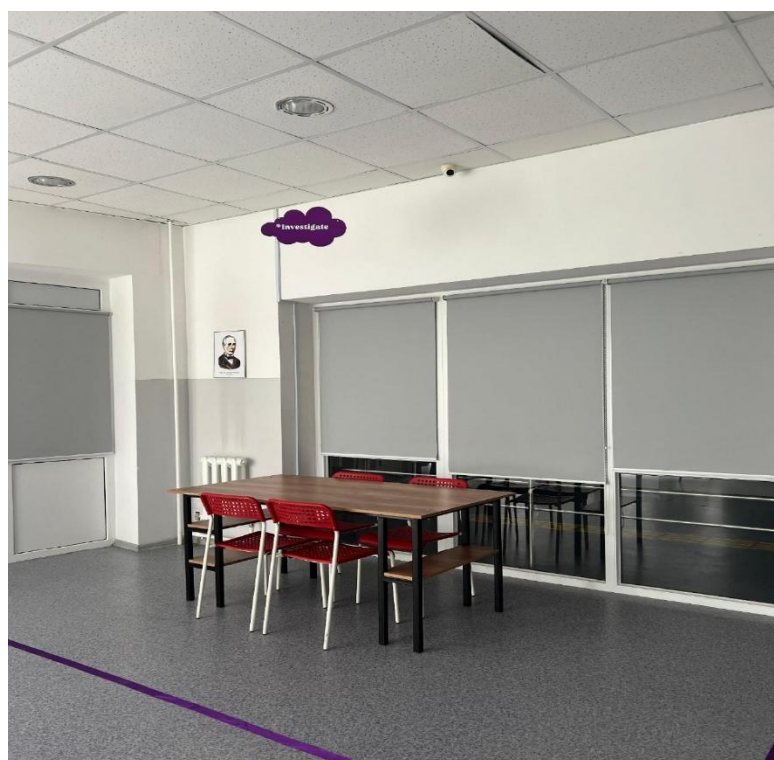
FCL моделін Қазақстан тәжірибесінде табысты енгізу үшін мынадай шараларды жүзеге асыру ұсынылады:

- 1. Мемлекеттік саясат деңгейінде:**
  - мектеп ортасын трансформациялаудың тұжырымдамалық және әдістемелік негіздерін әзірлеу;
  - FCL моделінің ережелерін цифрландыру мен инклюзияға қатысты стратегиялық құжаттарға енгізу;
  - өңірлік деңгейде инновациялық жобаларды қолдау.
- 2. Педагогтерді даярлау және олардың біліктілігін арттыру деңгейінде:**

- цифрлық және инклюзивті шешімдерді қолдану бойынша оқу модульдерін енгізу;
  - пилоттық алаңдар базасында тағылымдамалар мен шеберлік сыныптарын ұйымдастыру;
  - педагогтер, психологтер және IT-мамандарынан тұратын пәнаралық командаларды құру.
3. **Ресурстар мен инфрақұрылым деңгейінде:**
- мектептерді кезең-кезеңімен FCL моделіне сәйкес жабдықтармен қамтамасыз ету;
  - кеңістік зонирлеуді және әмбебап дизайнды ескеретін сабақ сценарийлерін әзірлеу;
  - енгізу процесін барлық кезеңде сүйемелдеу (әдістемелік, кеңестік, техникалық).

Астана қаласындағы №1 арнаулы мектеп-интернатының Future Classroom Lab моделін енгізу тәжірибесі

Бірінші кезең: тәжірибе жүргізу үшін кабинеттерді дайындау. Біз кабинетті 6 жұмыс аймағына бөлдік, оларды түрлі-түсті таспалар мен жазулар арқылы белгіледік. Әрбір аймақта әртүрлі оқу әрекеттерін жүзеге асыру үшін қажетті барлық құрал-жабдықтар орнатылды.

1-аймақ. Investigate (зерттеу) аймағы. Бұл аймақты сабақ тақырыбын анықтау, сабақтың мақсаты мен міндеттерін тыңдау үшін қолдандық.

2-аймақ. Create (жасау) аймағы. Бұл аймақта оқушылар сабаққа арналған ақпарат іздейді және табылған материалды талдайды.

3-аймақ. Exchange (алмасу) аймағы – командалық жұмыс және диалог. Оқушылар сабақта алынған мәліметтер бойынша плакат/постер жасайды.

4 – аймақ. Present (тақырыпты ұсыну) аймағы – презентация және идеялар алмасу. Мұнда оқушылар сабақ тақырыбына арналған өз жұмыстарын/презентацияларын ұсынады.

5 – аймақ. Interact (әрекеттесу) аймағы – интерактив және ынтымақтастық. Бұл аймақ сабақта физикалық жаттығу жүргізу үшін қолданылады.

6-аймақ. Develop (даму) аймағы – өздігінен оқыту және рефлексия. Мұнда оқушылар мұғаліммен бірге түсінбеген сұрақтарын талқылайды. Рефлексия: «Сабақ ұнады ма?», «Барлығы түсінікті болды ма?» және т.б.

FCL моделін қолдану тәжірибесі туралы педагогтердің пікірлері

бастауыш сынып мұғалімі:

«FCL маған білім беру үдерісіне мүлдем жаңа қырынан қарауға мүмкіндік берді. Жобалық оқытуды және кеңістікті икемді ұйымдастыруды қолдану оқушыларымның дербестігін арттыруға көмектесті. Әсіресе, ынтымақтастыққа арналған аймақтар өте тиімді жұмыс істейді — балалар пікір алмасуды, келісуді және ортақ шешімге келуді үйренуде. Менің оқушыларым 3-сыныпты аяқтап жатыр, келесі жылы да осы технологиямен жұмысымды жалғастырамын».

Математика пәнінің мұғалімі:

«FCL аясында зерттеу зертханасын құру нағыз оқу тәжірибесін ұйымдастыруға мүмкіндік берді, бұл жай ғана демонстрациялар емес. Оқушылар қызығушылықпен тәжірибелер жүргізіп, гипотезалар тұжырымдайды және қорытынды жасайды. Бұл олардың пәнді оқуға деген ынтасын арттырды».

Педагог-психолог:

«Мен әсіресе релаксация және жеке жұмыс аймағының барлығын жоғары бағалаймын. Кейбір балалар дәстүрлі сыныпта тез шаршап қалады немесе күйзеліске түседі, ал мұнда олар күш жинап, оқуын жалғастыра алады. Бұл олардың эмоционалдық жағдайын және оқуға дайындығын қолдайды».

Оқу ісі жөніндегі орынбасар:

«Оқушыға бағытталған белсенді әдістер FCL-де оңай интеграцияланады және бұрын сабақта енжар болғандардың да қызығушылығын арттыруға көмектесті. Топтық жұмыс пен бірлескен цифрлық жобалар тақырыптарды тереңірек меңгеруге ынталанды».

Оқу ісі жөніндегі орынбасар:

«Біз оқыту мәдениетінде нақты өзгерістерді байқап отырмыз. Мұғалімдер дифференциалды тапсырмаларды жиірек қолдана бастады, ал оқушылар көбірек бастамашыл бола түсті. FCL кеңістігі педагогикалық инновациялар үшін ынталандырушы ортаға айналды».

2 Бастауыш мектептің оқу процесінде жеке тәсілдемені іске асырудың әлемдік тәжірибесі

Бұл бөлімде әлемнің жетекші елдерінде бастауыш мектепте жеке тәсілдеме қалай жүзеге асырылатынына арналған аналитикалық шолу ұсынылады. АҚШ, Ұлыбритания (Англия), Сингапур, Финляндия, Канада, Жапония және Эстонияның қолданыстағы модельдері мен практикалары қарастырылады. Талдау стратегиялық құжаттарды, оқу бағдарламаларын, білім алушыларды бағалау және қолдау тетіктерін, сондай-ақ заманауи цифрлық шешімдер мен инклюзивті практикаларды зерделеуге негізделген. Ерекше назар осы елдерде жеке тәсілдеменің қалай қамтамасыз етілетініне аударылады: жеке оқу жоспарларын қолдану, икемді білім беру траекториялары, дифференциацияланған тапсырмалар, қалыптастырушы бағалау және отбасының білім беру процесіне қатысуы. Ұсынылған деректер жеке тәсілдемені іске асырудың әр алуан тәсілдерін көрсетіп, Қазақстанда бастауыш білім беруді дамыту үшін өзекті тиімді қағидаттарды айқындауға мүмкіндік береді.

Ұлыбритания тәжірибесі. Біріккен Корольдікте ерекше білім беруді қажет ететін білім алушыларды қолдау аздап айқындалған қажеттіліктерді өтеу үшін жекелеген мектептер деңгейінде ұйымдастырылады. Ал күрделі және көп құрамды қажеттіліктері бар білім алушылар үшін білім беру, денсаулық сақтау және қамқорлық жоспарлары (Education, Health and Care Plans – EHCP) әзірленеді. Бұл жоспарлар ресми бағалау нәтижелерінің негізінде жасалады және баланың қажеттіліктерінің сипаттамасын, сондай-ақ оған көрсетілуі тиіс қосымша қолдау шараларының тізбесін қамтиды. Соңғы жылдары ерекше білім беруді қажет ететін білім алушылар санының өсуі байқалады: олардың үлесі 12,6%-ға дейін артты, ал EHCP ресми жоспары бар білім алушылардың үлесі 4%-ға жетті.

Бұл көрсеткіштердің өсуі 2016 жылдан бергі үрдіске сай келеді: ЕБҚ бойынша қолдау алатын білім алушылар саны 2016 жылдан бері 14%-ға артты, ал EHCP жоспары бар білім алушылар саны сол кезеңде 50%-ға өсті. Бұл үрдіс мемлекеттік балабақшалардан басқа барлық мектеп түрлеріне тән, оның ішінде ең үлкен өсім бастауыш білім беру деңгейінде байқалады.

Бастауыш мектептер барлық білім алушылар үшін, соның ішінде ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларға арналған қолдау бағдарламасымен қамтылған бастауыш сынып оқушыларының шамамен 13%-ын және ЕНС (Education, Health and Care) бағдарламасына тартылған 2,3%-ын қоса алғанда, әдеби-тілдік және жалпы білім беру іргетасын қалыптастыруда айрықша, жетекші рөл атқарады. Басқаша айтқанда, дәл осы деңгейде мектеп оқушыларының оқу, жазу, сөйлеу мәдениеті мен оқу-танымдық дағдыларының негізі қаланады әрі ерекше білім беруді қажет ететін балалардың

қажеттіліктеріне жауап беретін қолдау шаралары жүйелі түрде іске асырылады.

Бастауыш мектептің мұғалімдері мен тәрбиешілері ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалардың жалпы білім беру жүйесіне толыққанды қатысу мүмкіндігін қамтамасыз етуде және олардың оқу үдерісінен жағымды тәжірибе алуына жағдай жасауда аса маңызды, шешуші рөлге ие. Бұл, ең алдымен, әртүрлілікті құрметтейтін, кедергілер алдын ала жойылып, оқудағы қабілеттер мен қарқынның алуан түрі ескерілетін инклюзивті білім беру ортасын құруды білдіреді; өз кезегінде мұндай орта әрбір білім алушыға оқу әрекетіне белсенді араласуға және білім нәтижелеріне жоспарлы түрде қол жеткізуге мүмкіндік береді.

Ерекше білім беру қажеттіліктерінің түрлері қандай?

SEND тәжірибе кодексінде (арнайы білім беру қажеттіліктері және мүгедектік) үкімет SEND санаттарын төмендегі төрт негізгі қажеттілік саласы бойынша топтастырады:

Коммуникация және өзара әрекеттесу

- Сөйлеу, тіл және коммуникация (сөйлеудің дамуы, тілдік түсіну, вербалды/вербалсыз қарым-қатынас дағдыларына қатысты қиындықтар).
- Аутизм спектрінің бұзылысы (АСБ) – әлеуметтік өзара әрекеттесуге, коммуникацияға, мінез-құлық икемділігіне және сенсорлық сезімталдыққа әсер ететін спектрлік ерекшеліктер.

Таным және оқу

- Оқудағы арнайы (спецификалық) қиындықтар, оның ішінде дислексия (оқуды меңгерудегі тұрақты қиындықтар), дискалькулия (сандық ұғымдарды меңгерудегі қиындықтар) және диспраксия (қимыл-қозғалыс жоспарлау мен үйлестірудің бұзылысы).

- Оқудағы бұзылыстар/қиындықтар (learning difficulties) – оқу материалын игеру қарқыны мен тәсілдеріне елеулі ықпал ететін жалпылама қиындықтар.

- Оқудағы терең және көптік қиындықтар – танымдық даму айтарлықтай шектеулі болған, бір мезетте бірнеше саланы қамтитын күрделі қажеттіліктер (қолдау қарқындылығы жоғары деңгейде талап етіледі).

Әлеуметтік, эмоциялық және психикалық денсаулық

- Әлеуметтік, эмоциялық және психикалық денсаулыққа қатысты кең ауқымды мәселелер қамтылады: фобиялар, үрей (тревожность), депрессия, байланыс (привязанность) қалыптастырудағы қиындықтар, тамақтану бұзылыстары, әдеттерге байланысты бұзылыстар, өзіне-өзі зиян келтіру, психобелсенді (психоактивті) заттарды теріс пайдалану, зейін тапшылығы синдромы, зейін тапшылығы және гипербелсенділік синдромы, деструктивті мінез-құлық бұзылыстары, шизофрения және биполярлық аффективті бұзылыс.

Сенсорлық және/немесе физикалық

- Физикалық мүгедектік (қозғалыс-қимыл мүмкіндіктерінің шектелуі, бұлшықет-қаңқа жүйесі патологиялары және т.б.).
- Есту қабілетінің бұзылуы (есту қабілетінің ішінара немесе толық жоғалуы, есту аппараты/кохлеарлы имплант қажеттілігі және т.б.).
- Көру қабілетінің бұзылуы (көру өткірлігінің төмендеуі, көру өрісінің тарылуы, жарыққа сезімталдық және т.б.).
- Көпсезімтал (мультисенсорлық) бұзылыстар – бір уақытта бірнеше сенсорлық арнаның (көру, есту және т.б.) бұзылыстары қатар кездесетін жағдайлар.

Осылайша, бастауыш мектеп деңгейінде инклюзивті орта құру, оқытуды дараландыру және дифференциациялау, формативті (қалыптастырушы) бағалау мен отбасының оқу үдерісіне жүйелі түрде қатысуын қамтамасыз ету – барлық білім алушылардың, соның ішінде ерекше білім беруді қажет ететін балалардың, білімге тең қолжетімділігін нақты іске асыратын негізгі бағыттар.

Барлық мектептердегі ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалардың жалпы санын ескере отырып, ең кең таралған санат – сөйлеу, тіл және коммуникация дағдыларын дамытуға қатысты қажеттіліктер; одан кейін әлеуметтік, эмоциялық және психикалық денсаулыққа байланысты қажеттіліктер, ал үшінші орында оқудағы орташа қиындықтар орналасқан.

Қолдау жоспары бар ерекше білім беруді қажет ететін балалардың ішінде ең жиі кездесетін қажеттілік түрі – аутистік спектр бұзылысы.

Ерекше білім беру қажеттіліктері баланың оқуына қалай әсер етуі мүмкін?

ЕБҚ түрлері өте әр алуан, сол сияқты олардың мектеп ортасына тигізетін ықпалы да кең ауқымды; әсер тек оқудың өзімен шектелмейді, ол оқушының сыныптағы әлеуметтік өзара әрекеттесуіне, эмоционалдық жай-күйіне және мектеп өміріне қатысуына да қатысты. ЕБҚ білім алушыларға әртүрлі жолмен ықпал етуі мүмкін, соның ішінде мыналар байқалады:

- Мінез-құлық немесе әлеуметтену қабілеті: мысалы, достар табудағы қиындықтар, сыныптық ережелерді сақтаудағы тұрақсыздық, оқу әрекеттеріне қызығушылықтың төмендеуі немесе мектеп тапсырмаларынан тез көңілі қалу, өз-өзін реттеу дағдыларының жеткіліксіздігі.
- Оқу және жазу дағдылары: мысалы, дислексия (мәтінді оқу мен түсінуді меңгерудегі тұрақты қиындықтар) немесе диспраксия (қимыл-қозғалысты жоспарлау мен үйлестірудегі бұзылыстар) болған жағдайда, мәтіндік ақпаратпен жұмыс істеу, орфография, графомоторлық дағдылар, жазба сөйлеуді ұйымдастыру қиындайды.
- Түсіну (ұғыну) қабілеті: сөйлеу, тіл және коммуникация саласындағы қажеттіліктерге байланысты (SLCN) нұсқауларды қабылдау, оқу

материалының мағынасын ашу, сұрақтарға дәл жауап беру, сөздік қор мен тілдік құрылымдарды меңгеру баяу жүруі мүмкін.

- Зейін мен шоғырлану деңгейі: мысалы, зейін тапшылығы және гипербелсенділік синдромы жағдайында тапсырмаға тұрақты назар аудару, нұсқауларды кезең-кезеңімен орындау, уақытты ұйымдастыру мен жұмыс қарқынын реттеу қиынға соғады.

- Физикалық мүмкіндіктер: ЕБҚ-ның белгілі бір топтарымен (SEND) байланысты болуы ықтимал; мұнда ірі және ұсақ моторикадағы шектеулер, көру/есту қабілетінің бұзылыстары, қозғалыс белсенділігі мен қолжетімді орта талаптары (пандустар, арнайы жабдық, көмекші технологиялар) қарастырылады.

Екі ЕБҚ бар білім алушының тәжірибесі бірдей болмайды және олардың қажеттіліктері де дәлме-дәл сәйкес келмейді – тіпті диагнозы бірдей болған күннің өзінде. Сондықтан сыныбыңыздағы барлық білім алушыларды қалай дұрыс орналастыру, қандай оқыту стратегияларын, бейімдеулер мен қолдау шараларын таңдау туралы шешім қабылдағанда осы жекелеген ерекшеліктерді міндетті түрде ескерген жөн.

ЕБҚ бар білім алушыларды қолдауға арналған арнайы ресурстар мен құрылымдар бар. Оларға мыналар жатады:

- ЕБҚ (SEN) бөлімшелері – жалпы білім беретін мектептердің жанындағы мамандандырылған бөлімшелер; мұнда ерекше қажеттіліктері бар білім алушылар оқу уақытының кемінде жартысын осы бөлімшеде өткізіп, мақсатты түрде бейімделген оқыту мен қолдау алады (қалған уақытында мектептің жалпы сыныптарына қатысуы мүмкін).

- Ресурстық бөлімдер (ресурстық базалар/ресурстық қамтамасыз ету) – жалпы білім беретін мектептердің құрамындағы арнайы ұйымдастырылған орындар; мұндай құрылымда ЕБҚ бар білім алушылар негізінен қалыпты (жалпы) сыныптарда оқиды, бірақ мектеп ішінде олардың қажеттіліктеріне сай жабдықталған арнайы бөлмелер, маман базасы және қосымша қолдау инфрақұрылымы қарастырылған.

2022 жылдың басындағы жағдай бойынша Англияда 377 мектепте ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларға арналған бөлімшелер (SEN units) жұмыс істейді, ал 1125 мектепте арнайы жабдықталған ресурстық базалар (resource bases) бар; аталған екі құрылым да, негізінен, Білім беру, денсаулық сақтау және қамқорлық жоспары (Education, Health and Care Plan, EHCP) бағдарламасына қатысатын білім алушыларды қолдауға бағытталады. Англияда жалпы саны шамамен 24 мың мектеп бар, оның ішінде 16 мыңнан астамы – бастауыш мектептер. Осы өлшемдер аясында оқушылардың қажеттіліктері мен мамандандырылған қолдауға қолжетімділік арасында едәуір алшақтық (сәйкессіздік) қалыптасып отырғаны байқалады.

Білім беру жетістіктері қорының (Education Endowment Foundation, EEF) деректері бойынша, ерекше білім беру қажеттіліктері бар оқушылар мен олардың құрдастары арасындағы оқу жетістіктеріндегі алшақтық, тегін мектеп тамағын (free school meals) алатын балалар мен басқа оқушылар арасындағы айырмашылықпен салыстырғанда, айтарлықтай үлкен: бұл алшақтық дерлік екі есе жоғары. Бұдан бөлек, ЕБҚ бар оқушылар арасында тегін тамақтануға құқығы барлардың үлесі екі еседен де көп, сондықтан олар әлеуметтік тұрғыдан осал отбасылардан шыққан балаларды қолдауға бағытталған Pupil Premium бағдарламасы аясындағы қосымша (нысаналы) қолдаудың негізгі алушылары болып табылады.

Қажеттіліктердің өсуі мен арнайы ресурстардың тапшылығына байланысты бастауыш мектеп сыныптарының алдына осы алшақтықты қысқарту және ЕББҚ бар білім алушыларды жалпы білім беретін (mainstream) сыныптарда жүйелі әрі тиімді қолдау міндеті қойылып отыр. Мұны іске асыру үшін инклюзивті орта құру, оқу үдерісін дараландыру мен дифференциациялау, бейімделген тапсырмалар мен қолдау тетіктерін енгізу, сондай-ақ мектеп пен отбасы арасындағы тұрақты серіктестікті қамтамасыз ету ерекше мәнге ие.

Бастауыш сыныптар ЕБҚ бар білім алушыларды қалай қолдай алады?

Мектептер өз оқушыларының ерекше білім беру қажеттіліктерін (ЕББҚ) уақтылы анықтауға және қанағаттандыруға міндетті, сондай-ақ арнайы білім беру қажеттіліктері мен мүгедектікке қатысты SEND тәжірибе кодексінде (Special Educational Needs and Disabilities Code of Practice) көзделген міндеттерін толық көлемде орындауы тиіс.

Білім беру жетістіктері қоры (Education Endowment Foundation, EEF) мектептерге осы міндеттерді сапалы орындауға көмектесетін әдістемелік нұсқаулық әзірледі. Онда ЕБҚ бар білім алушыларды қолдауға арналған ғылыми дәлелденген (evidence-based) ұсынымдар берілген. Төменде сол ұсынымдардың (мәтінде «бес» деп көрсетілген) негізгі төртеуі келтіріледі:

- *Әрбір білім алушыны қамтитын позитивті әрі қолдаушы ахуал қалыптастыру.*

Инклюзивті мектеп мәдениетін дамыту, сыныптағы өзара құрмет пен қауіпсіздікті қамтамасыз ету, мінез-құлыққа қойылатын күтулерді айқын ету, кедергілерді алдын ала азайту және барлық балалардың қатысуына мүмкіндік беретін оқу ортасын ұйымдастыру.

- *Әр білім алушы және оның қажеттіліктері туралы тұтас түсінікті үздіксіз дамыту.*

Бала туралы деректерді (қалыптастырушы бағалау нәтижелері, мұғалім бақылаулары, ата-ананың пікірі, мамандардың қорытындылары) жүйелі

жинау және талдау; көпсалалы (мультидисциплинарлық) командалық өзара іс-қимыл арқылы оқу мақсаттары мен қолдау шараларын үнемі нақтылау.

- *Барлық білім алушылар үшін сапалы білімге тең қолжетімділікті қамтамасыз ету.*

Негізгі оқу мақсаттарына қолжетімділікті кеңейту, жалпыға арналған оқыту қағидаттарын (Universal Design for Learning, UDL) қолдану, тапсырмаларды дифференциациялау және бейімдеу, оқыту материалдарын көпарналы түрде ұсыну.

- *Негізгі оқытуды мұқият ұйымдастырылған шағын топтық жұмыс және жеке сабақтармен толықтыру.*

Мақсатты интервенциялар (шағын топтарда немесе 1:1 форматында) арқылы дағдыны бекіту мен олқылықты толтыру; сессиялардың мақсатын, ұзақтығын және жиілігін алдын ала жоспарлау; прогресті деректермен тұрақты мониторингтеу.

Педагог-ассистенттермен тиімді жұмыс

Бастауыш мектеп мұғалімдері үшін оқу үдерісін ұйымдастыруда дұрыс тепе-теңдікті табу аса маңызды: бір жағынан, қажет болған сәттерде нысаналы (мақсатты) педагогикалық интервенцияларды дер уақытында іске қосу, екінші жағынан, жоғары сапалы оқытуды қамтамасыз етіп, қосымша қолдауға мұқтаждықты барынша азайтатын инклюзивті білім беру ортасын құру. Мүмкіндігінше, ерекше білім беру қажеттіліктері бар білім алушылар өз құрдастарымен бірдей деңгейдегі, сапасы тең оқу мүмкіндіктеріне қол жеткізуі тиіс; бұл жалпы сыныптағы оқу мақсаттарына тең қолжетімділік пен бейімделген оқу материалдарын, сондай-ақ педагог-ассистенттердің үйлестірілген қолдауын көздейді.

Егер білім алушылар үшін Білім алушыларды қолдау орталығы (БҚО) жұмыс істейтін болса, онда оларда әдетте нақты айқындалған, құжатталған қолдау жоспары болады; бұл жағдайда мәселеңіз бүкіл мектеп ауқымында (ал жиі жағдайда мектеп шегінен тыс, жергілікті серіктестерді тарта отырып) осы жоспардың ақпараттық қамтамасыз етілуін, әкімшілік және педагогикалық басқарылуын жолға қоюға саяды. Ал ЕБҚ бар, бірақ Білім алушыларды қолдау орталығы жоқ білім алушыларға қатысты мектептер өздерінің мектепішілік қолдау жоспарын әзірлеуі керек; қажет болған кезде тиісті сала мамандарының (дефектолог, логопед, психолог, әлеуметтік педагог және т.б.) кеңестеріне және кәсіби сүйемелдеуіне сүйене отырып, жоспарды нақтылап, іске асыру тетіктерін (жауапты тұлғалар, мерзімдер, мониторинг және нәтижені бағалау) айқындағаны жөн.

Ерекше білім беру қажеттіліктерін қолдау адамнан басталады: бағалаңыз, жоспарлаңыз, әрекет етіңіз, тексеріңіз

Білім беру жетістіктері қоры (Education Endowment Foundation, EEF) атап өткендей, негізгі қажеттіліктер санаттары – мектептер үшін ЕБҚ бар балаларды қолдауда жақсы бастапқы нүкте, бірақ бұл тек алғашқы қадам. Мектептер коммуникациялық, танымдық, мінез-құлықтық және сенсорлық қажеттіліктерді қолдауға арналған стратегиялар жинағын әзірлей алады, алайда қолдау жоспарлары мен шаралары шынайы тиімді болу үшін олар әрбір баланың жеке ерекшеліктері мен нақты қажеттіліктерін міндетті түрде ескеруі тиіс. Кейбір ЕБҚ бар балаларға мүлде диагноз қойылмауы мүмкін, ал кейбірінде бірден бірнеше диагноз болады; бір санат бойынша бірдей диагноз қойылған балалардың өзінде білім беру қажеттіліктері бір-бірінен мүлде ерекшеленуі ықтимал. Мысалы, бір балада тілдің дыбыстық жүйесін (фонологиялық қыры) түсінуде қиындық байқалса, басқа бір балада әлеуметтік өзара әрекеттесуде айқын қиындықтар көрінуі мүмкін. Сондықтан әрбір баланың нақты оқу қажеттіліктерін терең түсініп, бар стратегиялардың ішінен соған барынша сәйкес келетін, оңтайлы қолдау түрлерін тандау маңызды; баланы тек диагнозына байланыстырылған «жалпыланған» қолдау санатына салып қою дұрыс емес.

Мұғалімдерге жеке қажеттіліктерді айқындау үшін кезең-кезеңмен жүретін бағалау – жоспарлау – іске асыру – шолу/талдау үдерісін пайдалану ұсынылады. Уақыт өте келе білім алушының ерекше білім алуды қажет ететін сипаты да, қарқыны да өзгеріп отыруы мүмкін; сондықтан бұл үдеріс жүйелі түрде қайталанып, бір реттік шара емес, қалыптастырушы бағалаудың үздіксіз бөлігі ретінде қарастырылуы керек.

Бастауыш мектептерде ЕБҚ қолдаудың төрт кезеңдік үдерісі қалай көрініс табады?

1) Бағалау

Сынып жетекшісі ЕБҚ жөніндегі мектеп үйлестірушісімен (координатормен) бірлесе отырып, білім алушының қажеттіліктерін жан-жақты талдайды. Бұл талдау:

мектептің басқа қызметкерлерінің бақылаулары мен бағалау материалдарына;

баламен басқа ұйымдарда жұмыс істейтін мамандардың тәжірибесіне; қажет болған жағдайда сыртқы ұйымдар ұсынған ақпаратқа сүйенеді.

Бала және оның ата-анасы/қамқоршыларымен кеңес өткізіледі, олардың пікірлері мен кез келген алаңдаушылықтары ескеріледі. Алғашқы бағалаудан кейін бұл кезең оқу кедергілерін және қолдау қажеттіліктерін дер кезінде айқындау үшін тұрақты түрде қайталанып отырады.

2) Жоспарлау

Қолдау шаралары, педагогикалық интервенциялар және күтілетін нәтижелер баланың жеке жоспарына егжей-тегжейлі енгізіледі; шешім қабылдау процесіне бала мен оның ата-анасы/қамқоршылары белсенді қатысады. Жоспармен баламен жұмыс істейтін барлық қызметкерлер таныстырылады және ол мектептің ақпараттық жүйесінде тіркеледі – бұл қолдаудың көрсетілуін, мақсат қоюды және нәтижелер мониторингін жүйелі түрде қадағалауға мүмкіндік береді. Жоспарды іске асыру кезінде персоналдың кәсіби даму қажеттіліктері де ескеріледі; қажет болған жағдайда сыртқы сарапшылар (мысалы, логопед, педагог-психолог) тартылады.

3) Іске асыру (Әрекет)

Жоспар бүкіл оқу бағдарламасы аясында жүзеге асырылады: сыныптағы оқытуды дифференциациялау және тапсырмаларды мақсатты түрде құрастыру арқылы білім алушыға қолдау көрсетіледі; сондай-ақ жеке және шағын топтық форматтарда арнайы іс-шаралар өткізіледі. Мектептің ЕБҚ бойынша үйлестірушісі сынып жетекшісімен бірлесе отырып, бағдарламаның орындалуын үйлестіреді, оны жүйелі түрде бақылап, жоспарланған нәтижелермен сәйкестігін бағалап отырады.

4) Шолу (Мониторинг және талдау)

Сынып жетекшісі мен ЕБҚ үйлестірушісі іске асыру барысын және оқушы прогресін бақылау деректері мен бағалау нәтижелеріне сүйене отырып қадағалайды. Оқу жылы ішінде олар бала және оның отбасымен кездесулер өткізіп, прогресті талқылайды, кері байланыс жинайды және жоспарға енгізілетін кез келген өзгерістерге (оның ішінде түзету немесе қажет болса, жоспардан бас тарту) оларды да тартады. Жоспар келісілген нәтижелерге қол жеткізу тиімділігіне қарай дер кезінде түзетіледі.

ЕБҚ бар білім алушыларды қолдау стратегияларының тізбесін әзірлеу

Ерекше білім беру қажеттіліктері бар (ЕБҚ) білім алушыға арналған қолдау шараларын жоспарлау барысында сынып жетекшілері мен инклюзивті білім беру жөніндегі мектеп үйлестірушісі (координаторы) баланың жеке қажеттіліктерін өтеуге бағытталған алуан түрлі тәсілдер мен әдістерді қолдана алады. Мұндай стратегияларды негізгі қажеттілік түрлері бойынша немесе қолдау деңгейлері бойынша жүйелеу орынды, мысалы: «сынып ішіндегі шаралар», «түзету-дамыту шаралары» және «қосымша мүмкіндіктер».

Төменде бастауыш мектептер ЕБҚ бар балаларды қолдау стратегияларының аясында қарастыра алатын бірқатар тәсілдер берілген.

Жоғары сапалы оқыту стратегияларын икемді пайдалану ЕЕҒ нұсқаулығында білім алушылардың қажеттіліктеріне жауап ретінде ғылыми дәлелдемелерге сүйенген оқыту стратегияларын икемді қолдану ұсынылады. Мұндай стратегияларға, атап айтқанда, икемді топтастыру

(flexible grouping), когнитивті және метакогнитивті стратегиялар, сатыландырып (қадам-қадаммен) оқыту, «қолдау/аяқтау орындығын» (scaffolding) құру, сондай-ақ SEND санатындағы білім алушыларды қолдау үшін технологияларды мақсатты қолдану жатады.

Педагог-ассистенттермен тығыз өзара әрекеттесу
EEF деректері бойынша, педагог-ассистенттерді тиімді тарту жалпы білім беретін ортада ЕБҚ бар білім алушыларды қолдаудың шешуші тетігі болып саналады. Педагог-ассистенттерді «бейресми оқу ресурсы» ретінде, яғни үлгерімі төмен оқушылармен негізінен тікелей жеке жұмыс жасауға ғана «бекітіп қою» ұсынылмайды. Өйткені бұл тәсіл оқушылардың бүкіл сыныппен бірге оқуға қатысу мүмкіндігін тарылтып, сынып жетекшісімен өзара әрекеттесу уақытын азайтып, құрдастарымен әлеуметтік қарым-қатынастарды дамыту мүмкіндігін шектеп қоюы мүмкін. Педагог-ассистенттер мұғалімдердің жұмысын **толықтырып, құндылығын арттыруы** тиіс, ЕБҚ бар білім алушылар үшін мұғалімнің орнын баспауға керек. Ассистенттер оқушылармен өздігінен оқу дағдыларын (дербес жұмыс, өзін-өзі реттеу, тапсырманы жоспарлау) дамытуға бағытталған жұмыстарды жүргізе алады және қажет болғанда жоғары сапалы жеке және топтық қолдау көрсете отырып, сыныптағы оқу үдерісіне белсенді түрде қатыса алады.

Ата-аналармен және терапевт-мамандармен байланыс
SEND тәжірибе кодексінде білім алушы, оның ата-аналары/қамқоршылары, сондай-ақ сыртқы терапевттер мен мамандар оқу қажеттіліктерін бағалау мен шешім қабылдаудың барлық кезеңдеріне белсенді түрде қатысуы тиіс екені анық жазылған (жоғарыда көрсетілген «бағалау – жоспарлау – іске асыру – шолу» цикліне сәйкес). EEF бұл ұстанымды **Teaching and Learning Toolkit** деректерімен қуаттайды: ата-аналарды тиімді тарту оқу жылы ішінде нәтижелерді орта есеппен үш айға эквивалент жақсартады.

Позитивті орта құру

Бұл – барлық білім алушыларды бірдей қолдайтын инклюзивті білім беру ортасын қалыптастыруды білдіреді, соның арқасында ЕБҚ бар балалар да өз құрдастарымен бірдей жоғары сапалы білім алуға тең мүмкіндікке ие болады. Позитивті орта сыныпта да, бүкіл мектеп көлемінде де стратегиялар, күн тәртібі (режим), позитивті қарым-қатынас және инклюзивті тілдік қолданыс арқылы нығайтылуы тиіс. «ЕБҚ бар оқушылар» немесе «ЕБҚ санатына жатады» деген формулировкалардың орнына, **нақты сәтте ерекше оқу қажеттіліктері бар балалар** туралы айту ұсынылады; бұл қажеттіліктердің уақытша болуы мүмкін екенін және баланың тұлғасын айқындамайтынын ерекше атап көрсету маңызды.

Көмекші құралдарды қолдану

ЕБҚ бар білім алушыларды қолдау үшін бейімделетін құралдардың кең жиынтығын пайдалануға болады: назарын ұстауда қиналатын балаларға арналған таймерлер; отырысқа арналған арнайы тіректер (клиндер), аяққа арналған баланс-табаншалар; жазуға арналған саймандар (диспраксиясы бар балаларға қарындаш ұстағыштар), жазуға арналған подсветкалы тақтайшалар; сондай-ақ көрнекі материалдар – дислексиясы бар білім алушыларға түсті жапсырмалар (оверлейлер), сөйлеуді дамыту мен оқытуға арналған визуалды нұсқаулықтар және т.б.

Демалуға және оңаша болуға арналған аймақ ұйымдастыру

Артық жүктеме сезінген кезде ЕБҚ бар бала шегініп, тыныштала алатын арнайы жайлы орын қарастырылуы қажет. Мұндай орын тыныш болуы, жайлы отыратын жабдықпен қамтамасыз етілуі және сол жерде кітаптар, сенсорлық ойыншықтар немесе дамытушы ойындар болуы тиіс [51].

Бастауыш мектепте инклюзивті ортаны қамтамасыз ету бойынша іс-қимыл схемасы

Ерекше білім беру қажеттіліктері және өзге де қиындықтары бар балаларды қолдау – барлық педагогикалық қызметкерлердің жауапкершілік аймағы.

1-ТОЛҚЫН

БАРЛЫҚ ҮШІН ӘМБЕБАП ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ

Күнделікті педагогикалық практикада үздік мектептер барлық балалардың – бұл мүгедектігі бар балаларға арналған орынды бейімдеулер арқылы ма, әлде арнайы білім беру шаралары арқылы ма, оған қарамастан – даму, оқу, белсенді қатысу және мүмкін болатын ең жоғары нәтижелерге жету жағдайларын қамтамасыз ету үшін қажеттінің бәрін жасайды.

Білім алушылардың жеке ерекшеліктеріне бейімделген сапалы оқытуды қамтамасыз ету – ерекше немесе әлеуетті білім беру қажеттіліктері (ЕБҚ/SEN) бар балалардың қажеттіліктерін қанағаттандырудағы алғашқы кезектегі қадам. Қосымша интервенциялар мен қолдау сапалы оқытудың жоқтығын алмастыра алмайды.

Мектептер барлық білім алушылар үшін, соның ішінде үлгермеу қаупі барлар үшін де, оқытудың сапасын жүйелі әрі мұқият талдап отыруы тиіс. Бұл сондай-ақ қиындықтары бар білім алушыларды анықтау және қолдау стратегиялары бойынша педагогтердің хабардарлығын бағалауды және қажет болған жағдайда арттыруды, сондай-ақ ЕБҚ-ның ең жиі кездесетін түрлері туралы білімін қамтиды.
(*SEND мәселелері жөніндегі Тәжірибе кодексі, 2015, 99-б.*)

Инклюзивті мектептер:

- Барлық білім алушылар үшін оң нәтижелерге ықпал ететін сапалы білім беру ортасын, позитивті қарым-қатынастарды және сараланған, дербестендірілген оқытуды қамтамасыз етеді.
- Инклюзивті практиканың қағидаттарын ұстанады және оқудағы кедергілерді жоюға ұмтылады.
- Өз білім алушыларын жақсы біледі және олардың прогресін объективті бағалай алады.
- Барлық балаларға қатысты жоғары күтулер қояды.
- Ата-аналар педагогтың баланы тұлға ретінде қадірлейтінін сезінуі үшін балалардың күшті жақтары мен қызығушылықтары туралы көптеген бейресми әңгімелесулер жүргізеді.
- Қажет болғанда сыртқы мамандарды/сарапшыларды тартады — қажеттіліктерді анықтау кезеңінде де, олар айқындалғаннан кейін де.

2-ТОЛҚЫН

ЖЕКЕЛЕГЕН БАЛАЛАР ҮШІН НЫСАНАЛЫ ҚОЛДАУ

А. Мектепке бұрыннан ерекше білім беру қажеттіліктері (ЕБҚ) немесе мүгедектігі анықталған балалар

Ата-аналар, әдетте, баланың дамуын сүйемелдеуге қатысатын өзге мамандардың ақпараттарына ие болады.

Осы материалдармен танысуға рұқсат сұраңыз, мектеп ішінде тәсілді үйлестіруге мүмкіндік туады.

Алдын ала бейімдеу және өтпелі кезеңге қатысты қажетті іс-шараларды жоспарлаңыз, мысалы:

- персоналды оқытуды ұйымдастыру;
- қосымша жабдықты немесе ресурстарды сатып алу және т.б.

Сыртқы мамандардың ақпаратын өзіңіздің педагогикалық жоспарлауыңызбен ұштастырыңыз, бұл оқу үдерісінде баланы тиісті түрде сүйемелдеуді және оның тұрақты прогресін қамтамасыз ететін жағдайлар құруға мүмкіндік береді.

Егер баланың медициналық қажеттіліктері болса, күтім жоспарын (Care Plan) әзірлеңіз.

В. Ерекше білім беру қажеттіліктері мектепте оқу барысында анықталатын балалар

Егер баланың жеке ерекшеліктерін ескеріп, сапалы және сараланған оқыту қолданылғаннан кейін де прогресс болмауы сізді алаңдатса, мына қадамдар қажет:

- осы алаңдаушылықтарды ата-аналармен/заңды өкілдермен жеке және сыпайы түрде талқылаудың жолын жоспарлау;
- қосымша не басқа формадағы қолдау көрсету үшін олардың келісімі мен белсенді қатысуын алу;
- басқа агенттіктер немесе мамандар тартылған-тартылмағанын анықтау — қажет болғанда диагностикаға жәрдемдесу үшін сыртқы кәсіби мамандарды тартуға болады.

Ата-аналармен бірлескен диалогта мақсаттарды, күтілетін нәтижелерді және қолдау шараларын айқындаңыз.

Мұның бәрін ата-аналар қол қоятын интервенция жоспары түрінде ресімдеңіз.

Ол мына нысандардың бірінде ұсынылуы мүмкін:

- **Нәтижелерге қол жеткізудің жеке жоспары;** немесе
- **Білім беру қызметтерінің картасы (Provision Map).** Жоспарда әдеттегі

сараланған оқытудан өзгеше, нақты іс-әрекеттер көрсетілуі тиіс.

Табыстылық өлшемшарттарын (баланың нені меңгеруі/неге қол жеткізуі керек екенін) және мақсаттарға қол жеткізу мерзімдерін (әдетте 6 апта) айқын

белгілеңіз. Үнемі бағалау жүргізіп, мақсаттарға қол жеткізілген-жеткізілмегенін қадағалаңыз.

Ерекше білім беру қажеттіліктері бойынша үйлестірушінің (SENCO) рөлі

Тиімді SENCO:

- жұмысты әрбір баланың жеке ерекшеліктеріне сүйене отырып құрады;
- әр балада даму мен табысқа жету әлеуеті бар екеніне берік сенеді;
- табандылық пен төзімділік танытады;
- баланың да, оның отбасының да пікірін ескереді;
- эмпатия көрсетеді және мұқият тыңдай біледі.

3-ТОЛҚЫН

БІРҚАТАР БАЛАЛАР ҮШІН МАМАНДАНДЫРЫЛҒАН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ

Балалардың басым көпшілігі үшін жоспарланған интервенциялар мен «бағалау – жоспарлау – әрекет – талдау» циклі олардың жеке қажеттіліктерін қанағаттандыру және қанағаттанарлық прогресті қамтамасыз етуге жеткілікті болады.

Ата-аналармен тұрақты диалогты сақтау өте маңызды, сонда олар үдеріс туралы толық хабардар болып, оған тартылғанын сезінеді.

Басқа балаларға мамандандырылған қызметтердің қосымша қолдауы қажет болуы мүмкін.

Сыртқы мамандарды тарту, ресурстарды пайдалану, оқытуды ұйымдастыру және сараптамалық ұсынымдар алу (мысалы, логопедиялық қызметтер, педагогикалық психология және т.б.) үшін ата-аналардың келісімі қажет.

Жақсы тәжірибе ретінде мектеп көрсететін қолдауды баламен жұмыс істейтін басқа агенттіктер/қызметтер қолданатын стратегиялармен үйлестіру қарастырылады.

Мыналар туралы ақпаратты білуі (немесе таба алуы) қажет:

- ерекше білім беру қажеттіліктері бар (ЕБҚ) балалардың қажеттіліктері мен даму тарихы;
- осындай балаларды қолдаудың ең нәтижелі, дәлелді (evidence-based) стратегиялары мен әдістері;
- кеңес пен көмек көрсететін сыртқы ұйымдар;
- ЕБҚ бар білім алушыларды сүйемелдеу саласында біліктілікті арттыру мүмкіндіктері;
- жұмыста пайдалы болуы мүмкін ресурстар.

Сізге (немесе өзге қызметкерлерге) орындауға тура келуі ықтимал міндеттер:

- **SEND тәжірибе кодексін** сақтау;
- ЕБҚ бар балалармен жұмыс жөніндегі мектеп саясатын іске асыру;
- ЕБҚ бар балалармен жұмыс туралы ақпараттық есепті әзірлеу және қайта қарау;
- қолжетімділікті қамтамасыз ету жоспарын әзірлеу;
- ЕБҚ бар балалардың ата-аналарымен/қамқоршыларымен өзара әрекеттесуді қолдау;
- өзге мамандармен және ұйымдармен (мысалы, логопедтер, педагог-психологтар және т.б.) ынтымақтастық орнату;
- мектептегі әріптестерге кеңес беру және әдістемелік қолдау көрсету;
- балалардың жеке қолдау жоспарлары әзірленгенін, орындалғанын және тұрақты түрде бағаланып отыратынын қадағалау;
- тиісті оқытуға қатысу немесе оны өту;
- мектепшілік оқытуды ұйымдастыру және/немесе өткізу;
- кездесулерге қатысу (мысалы, ЕНСП бойынша жыл сайынғы шолулар, қамқоршылықтағы балалар жөніндегі отырыстар, 17/47-баптарға сәйкес және т.б.);
- қаржыландыруға өтінімдер дайындауға жәрдемдесу;
- ЕБҚ бар балалардың білім беру сатылары арасындағы тиімді өтулерін ұйымдастыру және бақылау.

SENCO (ЕБҚ бойынша үйлестіруші) үшін «тірі қалу» кеңестері:

- Суперқаһарман болуға тырыспаңыз!
- Барлығын жалғыз өзіңіз істеуге ұмтылмаңыз — міндеттерді әріптестерге тапсырыңыз.
- Басқа ұйымдардағы SENCO мамандарымен сөйлесіп, тәжірибе алмасудың кез келген мүмкіндігін пайдаланыңыз.
- Қарым-қатынас жасаңыз — бұл тек өз ойыңызды айту ғана емес, сонымен бірге мұқият тыңдай білу екенін есте сақтаңыз.
- Жұмысыңыз балалардың өмірін расымен жақсартып жатқанын сезініп, соған қуаныңыз.

Үлгі

Эмманың жағдайын қарастырайық.

Эмма 6 жаста, ол 2-сыныпта оқиды. Жуырда анасынан бөлінгенде сәл жылайтын, ал қазір мектепке қуана келіп, сабағына тыныш түрде кіріседі. Мұғалім Тереза үзілістерде Эмманың басқа балалармен ойнамай, жалғыз уақыт өткізуді жөн көретінін байқады. Әдетте ересек адам сұрақ қойса, жауап береді, бірақ өте баяу дауыспен сөйлейді және 2–3 сөзден тұратын қысқа тіркестерді қолданады. Эмма сауаттылық (оқу-жазу) пен математикада баяу, бірақ тұрақты ілгерілеу көрсетіп жүр, алайда оның үлгерімі сыныптағы қалған балалардан әлі де едәуір кейін қалып отыр.

Тереза Эмманың қиындықтарын неғұрлым терең зерделеу кезеңін бастайды. Ол Эмманы бұрынғыдан да мұқият бақылайды, сондай-ақ жағдайды барынша толық түсіну үшін оның ата-анасымен әңгімелеседі. Мысалы, ол мынадай сұрақтар қоя алады: Эмма үйде басқа балалармен ойнай ма, көп сөйлей ме, ересектермен бірге кітаптарды қарағанды ұната ма. Тереза сондай-ақ мектептегі ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалармен жұмыс жөніндегі үйлестірушімен (SENCO) жағдайды талқылайды және Эмманың ілгерілеуін мұқият қадағалап отырады.

Осы үдерістің аясында Тереза өзінде бар бағалау деректерін қайта қарап шығады. Бұл ақпаратты жинау және жүйелеу оған Эмманың қажеттіліктері мен күшті жақтары туралы толықтау түсінік қалыптастыруға көмектеседі. Егер сапалы оқыту мен тиісті қолдауға қарамастан ілгерілеу байқалмаса, ерекше білім беру қажеттіліктерін (ЕБҚ (SEN)) мүмкін тану үшін бұл шешуші мәнге ие.

Бұл бастапқы кезең Терезаға Эммаға қатысты өзінің педагогикалық тәжірибесін талдауға және өзге тәсілдердің шешімнің бір бөлігі бола алу-алмайтынын бағалауға маңызды мүмкіндік береді (бұл сапалы педагогикалық қызметтің негізгі белгісі). ЕБҚ бар балалармен жұмыс жөніндегі мектеп үйлестірушісінің (SENCO) қолдауымен Тереза өз жоспарлауына және оқыту әдістеріне өзгерістер енгізіп, орынды уақыт аралығында Эмманың қиындықтарымен нысаналы түрде жұмыс істей алады, содан кейін нәтижелерді, оның ішінде прогресті, қайта бағалайды.

Қорытындысында

Ерте анықтау

2-кесте. ЕБҚ (ерекше білім беру қажеттіліктері) бар балалардың қажеттіліктерінің үздіксіз спектріне кезең-кезеңмен тәсіл.

ҚАЖЕТТІЛІКТІҢ ТӨМЕНГІ ДЕҢГЕЙІ		ҚАЖЕТТІЛІКТІҢ ЖОҒАРЫ ДЕҢГЕЙІ
Мектептегі бағалау жүйесін пайдалана отырып, үлгерімді бағалау және бақылау	Жеке білім беру жоспары немесе қамтамасыз ету картасы сияқты жоспарлы және дәлелді мектепке негізделген араласу.	Мамандандырылған сараптаманы тарта отырып, үйлестірілген, жоспарлы және дәлелді араласу.
Мектепте назар аударуды және бақылауды қажет ететін мәселелерді анықтады, бұл ата-аналармен талқылауға түрткі болды. Қажеттіліктер сараланған мүмкіндіктер мен тәсілдермен жоғары сапалы инклюзивті оқыту арқылы қанағаттандырылады.	Мектеп баланың қажеттіліктерін өз ресурстары есебінен қанағаттандыра алатын кезде. Қолдау жоспары (мысалы, Жеке білім беру жоспары, көрсетілетін қолдау картасы (Provision Map) және т.б.) мектеп өзге немесе қосымша қолдау қажеттілігін анықтаған жағдайда бала үшін әзірленеді. Бұл – үдеріс қатысушыларының барлығы күн сайын пайдаланатын жұмыс құжаты және ол ата-аналардың әрі баланың өзінің қатысуымен жасалуға тиіс.	Сыртқы ұйымдар (мысалы, педагог-психолог, логопед және т.б.) тартылған жағдайда, қолдау жоспарлары осы ұйымдардың деректерін ескере отырып іске асырылады, талданады және түзетіледі. Стратегиялар күнделікті/апталық жоспарлауға сәйкес келуі тиіс.
«ЖЕТКІЛІКТІ ПРОГРЕС» МОНИТОРИНГІ:		
БАҒАЛАУ, ЖОСПАРЛАУ, ӘРЕКЕТ ЖӘНЕ ТАЛДАУ ЦИКЛІ АРҚЫЛЫ		

ЕБҚ (ерекше білім беру қажеттіліктері) бар білім алушыларды қолдауды қаржыландыру

2013 жылғы сәуірде Ұлыбритания Үкіметі мектептерді қаржыландыру тәртібіне өзгерістер енгізді. Бұл өзгерістер мектептер мен жергілікті билік органдарының ерекше білім беру қажеттіліктері (ЕБҚ) бар балаларға қатысты заңды міндеттемелеріне әсер еткен жоқ. Қаржыландыру жергілікті деңгейде келісіліп, мектептерге үш негізгі бағыт бойынша бөлінеді:

Элемент 1: мектептегі әрбір білім алушыға арналған базалық қаржыландыру

Мектеп бюджетінің негізгі бөлігі жалпы білім алушылар санына қарай қалыптастырылады. Әрбір білім алушы өзімен бірге AWPУ (age-weighted pupil unit – жасы ескерілген бір оқушыға шаққандағы қаржыландыру бірлігі) деп аталатын белгілі бір соманы «әкеледі». Бұл сома жергілікті билік органына қарай өзгеріп отырады. Аталған қаражат – мектептің негізгі бюджеті, ол барлық білім алушылардың жалпы білімін қаржыландыруға, оның ішінде ЕБҚ бар балаларды да оқытуға пайдаланылады.

Элемент 2: ЕБҚ бар білім алушыларды қолдауға арналған мектептің номиналды бюджеті

Әрбір мектеп ЕБҚ бар балаларға арнайы білім беру қолдауын қамтамасыз ету үшін қосымша қаржыландыру алады. Бұл бюджет **ЕБҚ бойынша номиналды бюджет** (national SEN budget) деп аталады. Бюджет көлемі мектептер мен жергілікті билік органы арасында келісілген формула бойынша есептеледі. Әдетте формула тегін мектеп тамағын алатын балалар көбірек оқитын, сондай-ақ ағылшын тілі мен математикадан нәтижелері төмен оқушылар үлесі жоғары мектептерге көбірек қаражат қарастыруды көздейді. Бұл белгілі бір мектепте ЕБҚ бар балалардың ықтимал санын жуықтап бағалауға мүмкіндік береді. Кейбір мектептерде күтілгеннен едәуір көп ЕБҚ бар бала болуы мүмкін. Мысалы, мектептің ЕБҚ бар балаларды оқытудағы жақсы атағы (беделі) әсер етуі ықтимал. Мұндай жағдайда мектеп жергілікті билік органынан қосымша қаржыландыру сұрай алады. Үкімет мектептерге ЕБҚ бойынша номиналды бюджетті бір балаға дейін **£6 000** көлемінде арнайы білім беру қолдауына пайдалануды ұсынады. ЕБҚ бар балалардың басым бөлігіне қажет қолдау құны осы сомадан аспайды. **Арнайы білім беру қолдауы** – бұл баланың ерекше қажеттіліктерін өтеу үшін ұсынылатын және басқа балаларға көрсетілетін әдеттегі қызметтерден ерекшеленетін барлық шаралар мен ресурстардың жиынтығы. Жергілікті билік органдары балада **Білім беру, денсаулық сақтау және әлеуметтік қамсыздандыру жоспары (ЕНСР)** болған жағдайда, сол жоспар ережелерінің орындалуын қамтамасыз етуге міндетті. Егер бала **SEN Support** (ЕНСР-сіз қолдау) шеңберінде көмек алып жүрсе,

мектеп оған қажетті арнайы көмекті қамтамасыз ету үшін бар күш-жігерін салуға міндетті. Сондай-ақ мектептер 2015 жылғы **SEND Тәжірибе кодексін** сақтауы тиіс, оған сәйкес ата-аналар баланың қажеттіліктерін қанағаттандыру жолдары туралы шешімдер қабылдауға міндетті түрде қатысуы керек. Номиналды бюджет осылай аталуының себебі – мектептерге бұл қаражатты дәл қалай жұмсау керектігі жөнінде нұсқау берілмейді. Қаржыландыру өкілеттігін алған соң, мектептер қаражатты өз қарауы бойынша жұмсай алады. Алайда олар ЕБҚ бар барлық балаларды **анықтауға, бағалауға және арнайы білім беру қолдауымен қамтамасыз етуге** міндетті. Өз кезегінде жергілікті билік органдары өкілеттендірген бюджет есебінен мектеп нені қамтамасыз етуі керектігін анық әрі нақты көрсетуге тиіс. Бұл ақпарат жергілікті билік органының сайтындағы **SEND Local Offer** («ЕБҚ бойынша жергілікті ұсыныс») бөлімінде жарияланады (мысалы, City of London).

Элемент 3: қосымша қаржыландыру

Егер мектеп ЕБҚ бар балаға қажет арнайы білім беру қолдауының құны **£6 000**-нан артық екенін дәлелдей алса, жергілікті билік органына қосымша қаржыландыру туралы өтініш бере алады. Жергілікті билік органы өтінішті мақұлдаса, қажетті сома **жоғары қажеттіліктері бар білім алушыларға арналған қордан (high needs block)** бөлінеді.

Элемент 3 нақты **жоғары білім беру қажеттіліктері бар балаға** беріледі, және мектеп бұл қаражатты дәл сол балаға жұмсауға міндетті. ЕНСП жоспарында көрсетілген қолдауды қаржыландыру жергілікті билік органдарының жоғары қажеттіліктер қоры есебінен жүзеге асырылады және ол мектептің ЕБҚ бойынша номиналды бюджетінен бөлінетін алғашқы **£6 000**-ға **қосымша** ретінде беріледі. Мектеп ЕНСП бар балаға қосымша қаржыландыру алғаннан кейін де, сол алғашқы **£6 000** сомасын қамтамасыз етуді жалғастырады.

АТА-АНАЛАРМЕН СЕРІКТЕСТІК

Ата-аналар — серіктестер

Ата-аналар өздерінің маңызды ақпаратымен бөлісе алады әрі балаларының білім алуында түйінді рөл атқарады. Оларда баласының қажеттіліктері мен оны қолдаудың ең тиімді жолдарын бірлескен түсінікке келтіру үшін қажет бірегей күшті жақтар, білім және тәжірибе бар. Сондықтан барлық мамандардың ата-аналармен ынтымақтастыққа ұмтылып, олардың үлесін жоғары бағалауы аса маңызды.

Серіктестік теңқұқылық қағидатына негізделеді: мұғалімдер — оқыту саласының мамандары, ал ата-аналар — өз баласына қатысты мәселелердің сарапшылары.

Балалармен және жастармен жұмыс істейтін әрбір адам туындайтын қиындықтарға мұқият назар аударып, оларды мүмкіндігінше ертерек анықтап, дер кезінде әрекет етуі тиіс. Ата-аналардың пікірі ерекше мәнге ие, өйткені өз баласының ерекшеліктерін ең жақсы білетін де солар. Мамандар ата-аналардың баланың дамуына қатысты алаңдаушылығын тыңдай білуі және оны байыппен қабылдауы қажет. Сонымен қатар балалар мен жасөспірімдердің өздерінен келіп түсетін «сигналдарға» (кері байланысқа) назар аударып, оларға уақтылы үн қату маңызды.

SEND Кодексіне (6.20-тармақ) сәйкес, «**Балалар және отбасылар туралы**» заңы және **SEND тәжірибе кодексі** ата-аналармен өз балаларына қатысты мәселелер бойынша міндетті түрде ынтымақтастық орнатуды ғана емес, сондай-ақ ерекше білім беру қажеттіліктері (ЕБК) бар білім алушыларды қолдауды ұйымдастыруға бағытталған барлық стратегиялық үдерістерге ата-аналардың белсенді қатысуын да көздейді. Бұған қоса, аталған заңның **19-бөлімі** мектептерді ата-аналарды қолдауға және олардың толыққанды қатысуына жағдай жасауға тікелей міндеттейді.

Ата-аналар – серіктестер

Зерттеулердің деректері біржақты айқын: үйде жүретін іс-әрекеттер балалардың оқуына ең күшті ықпал етеді, ал мектеп пен ата-аналар арасында тиімді серіктестік орнатылғанда, балалардың оқу нәтижелері айтарлықтай жақсарады.

Серіктестік ата-аналардың өз баласының оқуына тығыз араласуын ынталандырады әрі бүкіл отбасына қолдау көрсете алатын қызметтерге қолжетімділік береді.

Серіктестіктің өзегін позитивті қарым-қатынастар құрайды. Өзара сенім мен құрметке негізделген айқын да әділ коммуникация қажет.

Ата-аналардың баласының оқуын қолдау тұрғысынан неге қабілетті, неге қабілетсіз екенін алдын ала болжап-бағалауға болмайды. Қатыспаудың себебі сан қырлы болуы мүмкін: қорқыныш, сенімсіздік, хабардарлықтың жеткіліксіздігі және т.б. Сондықтан ата-аналарды тартудың сан алуан тәсілдерін табу маңызды.

Зерттеулер мынаны растайды: табысты мектептер төмендегі іс-әрекеттерді орындай алады:

- ата-аналармен белсенді тыңдауды қолдана отырып, конструктивті байланыс орнату;
- ата-аналардың рөлінің және үйдегі білім беру ортасының маңызын мойындау;
- әкелерді, әртүрлі мәдени қауымдастықтардың өкілдерін және өзі де қолдауға мұқтаж ата-аналарды қоса алғанда, кең ауқымды ата-аналармен ынтымақтастықта жұмыс істеу;

- балаға қатысты мәселелерде ата-аналардың білімі мен тәжірибесіне сүйену;
- қиындықтарға ғана емес, баланың күшті жақтары мен қызығушылықтарына да назар аудару;
- мәселелерді ерте кезеңде (6 апта ішінде) айқындау және қашан, қандай мамандарды тарту керектігін түсіну;
- ақпаратты ұсынуды нақты ата-ананың ерекшеліктері мен қажеттіліктерін ескере отырып бейімдеу;
- жоспарлы кездесулерде де, бейресми форматта да тұрақты байланыс ұстап тұру;
- ата-аналардың баланы қолдауына қажет сенімділігін, білімін және дағдыларын дамытуға жәрдемдесу;
- ата-аналардың сезімдері мен уайымдарын, сондай-ақ олардың жеке үлесін ескеру;
- түрлі көзқарастарды құрметтеу және туындаған мәселелерді конструктивті түрде шешуге ұмтылу.

Ата-аналар мектеппен ынтымақтаспайды немесе ынтымақтасуға мүмкіндігі жоқ болса, не істеу керек?

Барлық ата-аналардың оқу күні ішінде кездесулерге қатысуға мүмкіндігі бола бермейді. Әсіресе баланың қосымша қажеттіліктері бар болған жағдайда, ата-аналардың өзге де көптеген міндеттемелері болуы ықтимал. Көптеген ата-аналар мектептегі жаңалықтардан жай ғана хабардар болып отырғысы келеді: мысалы, тұрақты электрондық хаттар немесе SMS арқылы — әрі жауап қысқа да жедел берілетін болса, жиірек үн қатады.

Мектептің қолжетімділігі туралы ойлану маңызды — бұл тек физикалық кеңістікке қатысты емес, сонымен бірге өзін сенімсіз сезінетіндер үшін мектеп қаншалықты ашық әрі жылы шырайлы екеніне де байланысты.

Мұғалімдер жиі «қатынасуы қиын ата-аналар» туралы айтады, алайда көбіне ата-аналар үшін қолжетімсіз болып шығатыны — мектептің өзі. Ата-аналар шынымен-ақ «қатынасуы қиын» ба? Әлде олар мектепке келуден тек қорқа ма?

Тұлғаға және отбасына бағдарланған тәсілдер

Тұлғаға бағдарланған тәсілдер мен жоспарлау балалар мен олардың отбасыларының өз мақсаттарына және өмірлік бағдарларына жету жолын жоспарлау үдерісіне белсенді қатысушы болуын көздейді. Балалардың және олардың отбасыларының пікірі барлық кезеңдерде — қажеттіліктерді анықтаудан бастап жоспарлау мен нәтижелерді бағалауға дейін — ескерілуі тиіс.

Тұлғаға бағдарланған тәсілдердің негізгі ерекшеліктері:

- мамандар баланы оның бірегей отбасылық ортасының контекстінде қарастырады;

- мамандар өз алаңдаушылықтарын және көмектесуге деген ниетін ашық әрі айқын білдіреді;
- ақпаратты жинауға және алмасуға келісім ақпараттандырылған және мөлдір (ашық) түрде алынады;
- балалардың пікірін жинаудың және тіркеудің баламалы тәсілдері қолданылады;
- отбасының пікірі мен идеялары ескеріледі әрі жоғары бағаланады, олардың білімі мен тәжірибесі мойындалады;
- кездесулер ізгілікті және инклюзивті атмосферада өтеді — мамандар кәсіби жаргоннан бас тартады, тек сөйлеуді ғана емес, тыңдай білуді де қаперге алады;
- кездесулердің уақыты мен орнын таңдауда икемділік танытылады;
- балалар мен отбасылардың пікірін жинаудың әртүрлі формалары ұсынылады.

Мамандарға жеке тұлғалық жоспарлауды құруға көмектесетін бірқатар құралдар мен тәсілдер бар:

Бір беттік профиль (One Page Profile)

Бір беттік профиль баланың барлық маңызды ақпараты мен деректерін бір параққа жинақтауға мүмкіндік береді. Ол үш негізгі бөлімнен тұрады:

- **Мен туралы айналадағылар нені бағалайды;**
- **Маған не маңызды;**
- **Мені ең тиімді қалай қолдау керек.**

Мұндай профиль мынаған көмектеседі:

- баланың шынымен не маңызды деп санайтынын және оны қалай тиімдірек қолдауға болатынын түсінуге сүйене отырып, жақсы қарым-қатынас орнатуға;
- баланың сыныптан сыныпқа, бір мектептен екіншісіне ауысқанда бірге берілетін әмбебап құжатқа ие болуға;
- профильді жүйелі түрде жаңартып, онда баланың өзгеріп отыратын жағдайлары мен мақсаттарының көрініс табуын қамтамасыз етуге;
- егер мектеп қызметкерлері де өздерінің жеке профильдерін жасаса, балалар үшін оларды лауазым иесі ғана емес, шынайы адам ретінде қабылдауды жеңілдетуге болады.

Маған қатысты маңызды / Маған жеке маңызды

Тұлғаға бағдарланған форматта жұмыс істегенде тек қажеттіліктерді ғана емес, сонымен бірге баланың өзі үшін не маңызды екенін түсіну қажет. Анықтау керек:

- **бала үшін маңызды нәрселерді** (оның амандығына, қауіпсіздігіне, денсаулығына ықпал ететін жайттар);

- **оған жеке маңызды нәрселерді** (баланы бақытты, уәжді, сабырлы ететін факторлар). Одан кейін осы қырлар арасында тепе-теңдік табылып, бір беттік профильде бекітіледі.

Жұмыс істейді / Жұмыс істемейді (Working / Not working)
Мақсат қою және әрекеттерді белгілеу үшін алдымен не жұмыс істейтінін, ал не істемейтінін түсіну керек – бұл баланың өзінің де, айналасындағылардың да көзқарасы тұрғысынан қарастырылады. Аталған құрал жағдайды талдауға және оң өзгерістерге бағытталған нәтижелер мен қадамдарды айқындауға мүмкіндік береді.

Жақсы күн / Жаман күн

Бұл құрал баланың «жақсы күні» қандай болатыны туралы (ұйқыдан оянудан бастап ұйқыға жатуға дейін) әңгімелесуге көмектеседі. Одан кейін «жаман күн» қандай өтетіні талқыланады. Нәтижесінде бала үшін шынымен маңызды жайттар — күнінде міндетті түрде болуы тиіс элементтер мен болмауы тиіс жағдайлар айқындалады.

Жеке тұлғаға бағдарланған шолулар (Person-centred reviews)

Прогреске шолу жүргізу – қолдаудың кезең-кезеңмен тәсілінің ажырамас бөлігі және балаларға, отбасыларға, мамандарға қол жеткізілген нәтижелерге назар аударуға мүмкіндік береді. Шолулар сонымен бірге ілгерілеу жоқ тұстарды анықтауға, кедергілер себептерін түсінуге және жағдайды жақсартудың келесі қадамдарын белгілеуге көмектеседі.

КЕЗЕҢ-КЕЗЕҢМЕН ТӘСІЛ (THE GRADUATED APPROACH)

БАҒАЛАУ (Assess), ЖОСПАРЛАУ (Plan), ӘРЕКЕТ (Do), ТАЛДАУ/ШОЛУ (Review)

Арнайы білім беру қажеттіліктері жөніндегі тәжірибе кодексінде (SEND Code of Practice) 0–25 жас (100-бет) мынадай норма бекітілген: Егер білім алушыда ерекше білім беру қажеттіліктері (ЕБҚ) анықталса, мектеп оқу барысындағы кедергілерді жою және тиімді арнайы білім беру қолдауын қамтамасыз ету жөнінде шаралар қабылдауға тиіс. Бұл қолдау төрт кезеңді цикл түрінде жүзеге асырылуы қажет, оның шеңберінде бұрын қабылданған шешімдер мен әрекеттер білім алушының қажеттіліктерін және оның прогресіне, оң нәтижелерге қол жеткізуіне ықпал ететін факторларды тереңірек түсіне отырып, тұрақты түрде қайта қаралады, нақтыланады және түзетіледі.

Аталған үдеріс **кезең-кезеңмен тәсіл (graduated approach)** деп аталады. Ол әрбір жаңа кезеңде неғұрлым егжей-тегжейлі әдістерді қолдануды, шолуды жиі жүргізуді және мамандарды тарта отырып, ЕББҚ бар

баланың қажеттіліктеріне барынша сәйкес келуді көздейді. Қолдау төрт сатыға сүйеніп көрсетілуі тиіс: бағалау (assess), жоспарлау (plan), әрекет (do), талдау/шолу (review).

БАҒАЛАУ (ASSESS)

Сынып жетекшісі және ерекше білім беру қажеттіліктері жөніндегі үйлестіруші (SENCO) білім алушының ата-аналарымен бірлесіп, оның күшті жақтары мен қажеттіліктерін талқылайды.

Бұл — баланың ерекшеліктеріне қатысты бар ақпаратты жинауға және қорытуға мүмкіндік.

Кейде баланың қажеттіліктерінің сипатын дәлірек айқындау үшін мамандарды тарту қажет болуы мүмкін, сондай-ақ анықтау үдерісіне бейіндік қызметтер немесе сыртқы сараптамалық ұйымдар қатыстырылуы мүмкін.

ТАЛДАУ (REVIEW)

Белгіленген күні сынып жетекшісі, ата-аналар және қажет болған жағдайда ерекше білім беру қажеттіліктері жөніндегі үйлестіруші (SENCO) баланың прогресін және көрсетілген қолдаудың тиімділігі мен сапасын талқылау үшін кездеседі. Талқылау нәтижесі бойынша мынадай шешімдер қабылдануы мүмкін:

көрсетілетін қолдауды бейімдеу;
келесі қадамдарды жоспарлау.

ӘРЕКЕТ (DO)

Мұғалім немесе қолдау қызметінің қызметкері ата-аналармен және мектеп ұжымымен келісілген мерзімдері, форматы және жиілігі бойынша интервенциялар мен/немесе білім беру бағдарламаларын (жекелей немесе шағын топта) іс жүзінде жүзеге асырады. ЕББҚ жөніндегі үйлестіруші (SENCO) сынып жетекшісіне баланың прогресін жүйелі түрде мониторингтеуде, пайда болған мәселелерді дер кезінде айқындап, оларды шешу жолдарын ұйымдастыруда әдістемелік әрі ұйымдастырушылық қолдау көрсетеді. Сынып жетекшісі интервенциялар барысында менгерілген білім мен дағдылардың бекітіліп, сыныптағы күнделікті оқу үдерісіне біртіндеп әрі жүйелі кіріктірілуіне мүмкіндік беретін оқу жағдайларын (тапсырмалар, тәжірибелік жұмыстар, қайталау және қолдану мүмкіндіктері) алдын ала жоспарлайды.

ЖОСПАРЛАУ

(PLAN)

Ата-аналармен ерекше білім беру қажеттіліктері (ЕБҚ, SEN) бар білім алушыға қолдау көрсету жөнінде келісімге қол жеткізілген кезде, мұғалім мен ЕБҚ жөніндегі үйлестіруші (SENCO) ата-аналармен бірлесіп мынадай жайттарды айқындауы тиіс:

қандай нәтижелерге қол жеткізу жоспарланып отыр;

қандай қолдау шаралары мен интервенциялар іске асырылады;

баланың үлгеріміне, дамуына немесе мінез-құлқына қандай әсер күтіледі;

жоспарды қайта қараудың нақты күні қашан болатыны.

Жоспар:

баланың өзінің пікірін ескеруі тиіс;

қойылған мақсаттарға жету үшін қандай нақты қолдау шаралары мен интервенциялар қолданылатынын айқындауы тиіс;

дәлелдерге негізделген (evidence-based) әдістер мен қолдау түрлерінің сипаттамасын қамтуы тиіс.

Нақты деректерге негізделген жеке нәтижелер жоспарлары

Қазіргі уақытта Жеке білім беру жоспарын (IEP) қолдану заң бойынша міндетті емес, алайда кезең-кезеңмен тәсілді (*graduated approach*) қолдануды құжат түрінде растау қажет.

Дәлелдерге негізделген Нәтижелерге қол жеткізудің жеке жоспары (*Individual Outcomes Plan – IOP*) «Бағалау – Жоспарлау – Әрекет – Талдау» (*Assess, Plan, Do, Review*) циклінің тиімді іске асуына жәрдемдеседі. Мұндай жоспарлар көбіне **IOP** деп аталады.

IOP мына сұрақтарға жауап береді:

- Неліктен арнайы көмек көрсетіледі? — Бағалау (*Assess*)
- Қандай арнайы көмек көрсетіледі? — Жоспарлау (*Plan*)
- Көмекті кім және қаншалықты жиі көрсетеді? — Әрекет (*Do*)
- Ата-аналар үйде балаға қалай көмектесе алады? — Әрекет (*Do*)
- Жоспар қашан қайта қаралады? — Талдау (*Review*)

Нәтижелерге қол жеткізудің жеке жоспары

- Бағалау, жоспарлау және талдау құралы болуы тиіс.
  - ЕБҚ бар нақты балаға арналған интервенцияларды жоспарлау үдерісінің негізінде жатуға тиіс.
  - Мыналарды айқындауы керек: «неге» қажеттілік бар, «нені» әзірлеу керек, бұл мәселені «қалай» шешу қажет және «қаншалықты жиі» іске асырылады.
  - Балаға қойылған мақсаттар мен нәтижелерге қол жеткізуге көмектесетін дифференцияланған қадамдар мен талаптар құрылымды түрде жоспарланған ба?
  - Барлық қызметкерлер үшін жұмыс құжаты болып саналады.
  - Барлық мүдделі тараптарға қолжетімді және түсінікті болуы тиіс.
- Жоспардың құрамында болуы тиіс:
- балаға арналған қысқа мерзімді мақсаттар;
  - қолданылатын стратегиялар;
  - қабылдануға тиіс ұйымдастырушылық шаралар/ережелер;
  - жоспарды қайта қараудың мерзімдері;
  - интервенцияға дейінгі бағалау туралы ақпарат;
  - табыстылық өлшемшарттары (немесе аяқтау/шығу критерийлері);
  - ата-ананың қолы;
  - басқа мамандардың ақпаратын ескеру.

Жоспарланатын мақсаттар SMART қағидаттарына сай болуы және тиісті қиындық деңгейін қарастыруы қажет. (*SMART: нақты, өлшенетін, қолжетімді, өзекті, мерзімі анық*).

Баланы қолдауда оның күшті жақтары мақсаттар мен стратегиялардың өзегінде жатуы тиіс.

Жақсы жасалған Нәтижелерге қол жеткізудің жеке жоспары (ИПР/ИОР) мынадай болуға тиіс:

- Қолдануға ыңғайлы;
- Негізгі қиындықтарға фокус қояды;
- 2–4 нақты, өлшенетін мақсатты қамтиды;
- Ата-аналарды тартуды қамтамасыз етеді;
- Прогресті мониторингтеуді енгізеді;
- Тұрақты түрде қайта қаралады;
- Бұрыннан бар жоспарлаумен сабақтас;
- Балаға қатысты жұмыс істейтін барлық мамандар тарапынан жүзеге асырылады.

«Бағалау – Жоспарлау – Әрекет – Талдау» циклін жалғастыру

Аталған цикл келесі жағдайларға да бірдей қолданылады:

- Жаңа күн тәртібін (routine) енгізу;
- Жаңа әрекет түрін немесе ресурсты енгізу;
- Мектеп ауқымында жаңа саясатты/процедураны қабылдау.

Нәтиже деген не?

Тәжірибе кодексіне сәйкес, *нәтиже* — бұл интервенция нәтижесінде дәл сол балада орын алған оң әсер немесе өзгеріс.

Мақсаттар (нәтижелер) мыналарды:

- баланың оқуда **ілгерілеуі** және келесі білім беру сатысына **дайындығы** үшін қажет қадамдарды айқындауы;
- белгілі бір кезеңнің соңында бала нені меңгеруі/неге қол жеткізуі керектігін белгілеп, келесі сатыға сәтті өтуді қамтамасыз етуі;
- жекелендірілген болуы және баланың өзі мен оның отбасының приоритеттерін көрсетуі (олар үшін не маңызды және нені қалайтындарын бейнелеуі);
- тек академиялық жетістіктерді ғана емес, мысалы, құрдастарымен позитивті әлеуметтік қатынастарды дамыту секілді өзге де салаларды қамтуы;
- SMART (нақты, өлшенетін, қолжетімді, өзекті, мерзімі анық) қағидаттарына сай келуі тиіс.

Балаға бағдарланған мақсаттар ескереді:

- баланың өз көзқарасы тұрғысынан оған не маңызды;
- ересектердің көзқарасы тұрғысынан бала үшін не маңызды.

Мысал: сыртта қар жауып тұр делік, бала қардан адам жасамақ. Бала үшін маңыздысы — тезірек сыртқа шығып ойнау. Ал ата-ана үшін маңыздысы — баланың жылы киінуі.

Демек:

- Бала үшін маңыздысы — ойнау;
- Ересектердің пікірінше маңыздысы — қауіпсіздік пен денсаулық.

Айқын тұжырымдалған нәтижелер:

- бала (және оның отбасы) үшін мәнді қырларды — қызығушылықтарын, әдеттегі әрекеттерін, ол үшін маңызды адамдар мен орындарды, сондай-ақ ұзақ мерзімді мақсаттар мен ұмтылыстарды көрсетеді;
- қажеттіліктердің немесе мақсаттардың тізбесін және оларға қол жеткізудің нақты қадамдарын қамтиды;
- позитивті түрде тұжырымдалады: бар жетістіктерді дамытуға немесе жақсартуды қажет ететінді өзгертуге бағытталған;
- қарапайым, түсінікті, балаға бағдарланған тілмен жазылады және SMART қағидаттарына сәйкес келеді.

Мақсаттарды (нәтижелерді) айқындауға көмектесетін сұрақтар:

- Бұл балаға не береді?
- Бұл балаға несімен көмектеседі?
- Бұл балаға қандай мүмкіндіктер ашады?

Мысал мақсат (нәтиже): «Мен мектеп ішінде **өз бетімше қозғала аламын**».

- Балаға не береді? — көбірек дербестік.
- Несімен көмектеседі? — өзін-өзі бағалауды арттырады.
- Қандай мүмкіндіктер ашады? — құрдастарымен өзара әрекеттесуге мүмкіндік береді.

Білім беру қызметтерінің картасы (Provision Map)

Білім беру қызметтерінің картасы — бұл мектептерге білім алушыларға көрсетілетін қызметтер спектрін жоспарлауға және қадағалауға көмектесетін стратегиялық басқару құралы. Тиімді карта ұсынылатын қолдау түрлерін білім алушылардың қол жеткізген прогресімен тікелей байланыстырады. Ол мектеп жүзеге асыратын, дифференцияланған оқу бағдарламасынан қосымша әрі өзгеше барлық қолдау түрлеріне шолу береді.

Карта мектеп басшылығына мүмкіндік береді:

- Кезең-кезеңмен тәсілдің (бағалау – жоспарлау – әрекет – талдау) қолданылуын көрсетуге;
- Көрсетілетін қолдауды анықталған қажеттіліктермен сәйкестендіруге және көмектегі олқылықтарды айқындауға;
- Қолданылатын интервенциялардың жасына сай және алдыңғы оқу тәжірибесіне сүйенетінін растауға;
- Тиімді және тиімсіз қолдау түрлерін бөліп көрсетуге;
- Көрсетілетін қолдау бойынша шығындарға шолу ұсынуға, ашықтық пен есептілікті қамтамасыз етуге;
- Мұғалімдер мен көмекші персонал үшін біліктілікті арттыру қажеттілігін айқындауға;
- Білім алушыларды қолдау жүйесін тиімді басқару туралы мүдделі тараптарды хабардар етуге.

Қызметтер картасын әзірлеуде ұсынылады:

1. Аудит жүргізу: дифференцияланған бағдарлама мен жоғары сапалы оқытудан қосымша әрі өзгеше барлық қолдау түрлерін түгендеу.

Көптеген мектептер қолдау түрлерін төмендегі төрт негізгі қажеттілік саласы бойынша карталаудан бастайды:

- Танымдық даму және оқу;
  - Коммуникация және өзара әрекеттесу;
  - Әлеуметтік, эмоциялық және психикалық денсаулық;
  - Сенсорлық және физикалық қажеттіліктер.
2. Бастапқы деректерді жинап, мақсаттар қою — бұдан әрі прогресті қадағалау үшін.
3. Прогресті бағалау және оны өлшеудің ең тиімді тәсілдерін айқындау.
4. Қол жеткізілген нәтижелерді талдау және қолданылып жатқан қолдау шараларының тиімділігі мен орындылығы жөнінде стратегиялық шешімдер қабылдау [52].

Білім беру қызметі карталарының үлгілері 2-қосымшада келтірілген.

Бастауыш білім беруде жеке тәсілдемені персоналды оқу жоспары (PLP) арқылы іске асыру

Англияда ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды қолдау SEN (Special Educational Needs) және SEND (Special Educational Needs and Disabilities) саясатының аясында жүзеге асырылады. Қазіргі уақытта SEN жөніндегі жаңартылған Тәжірибе кодексі толық күшіне әлі енген жоқ, алайда SEND (NI) 2016 Заңының жекелеген ережелері кезең-кезеңімен енгізіліп келеді. Жаңартылған модельде балалар 1-, 2- және 3-кезеңдер бойынша тіркеледі, ал бұрынғы Individual Education Plan (IEP) атауы Personal Learning Plan (PLP) — Персоналды оқу жоспары атауымен ауыстырылды.

PLP-тің мақсаты — баланың оқу барысында кездесетін қиындықтарын егжей-тегжейлі сипаттау, сондай-ақ оларды еңсеру үшін мектептің және (қажет болса) сыртқы ұйымдардың жасайтын әрекеттерін айқындау. PLP — барлық мектептерде қолданылатын біріздендірілген, стандартталған құжат.

Сапалы әзірленген PLP-тің құрамдас элементтері

- Баланың оқуында немесе дамуында байқалатын қиындықтардың сипаттамасы және олардың білім беру үдерісіне әсері.
- Мектеп пен сыртқы ұйымдар көрсететін қолдау әдістері, стратегиялары және ресурстары.
- Бағалау нәтижелері және мониторинг деректері.
- Баланың жеке қажеттіліктеріне негізделген арнайы білім беру бағдарламалары және ресурстар тізбесі.
- SMART қағидаты бойынша тұжырымдалған мақсаттар: нақты, өлшенетін, қолжетімді, өзекті және мерзімі айқын.

Англияда SMART қағидаты кеңінен қолданылады:

- S (Specific) — нақтылық: мақсат айқын және түсінікті болуы керек.
- M (Measurable) — өлшенімділік: прогресті бағалайтын көрсеткіштер анықталуы тиіс.
- A (Achievable) — қолжетімділік: баланың даму деңгейіне сәйкес келуі керек.

- R (Relevant) — өзектілік: баланың басым қажеттіліктерін бейнелеуі тиіс.
- T (Time-bound) — мерзімділік: мақсатқа қол жеткізу мерзімі белгіленуі қажет.

Ата-аналар мен баланың қатысуы

Ағылшын тәжірибесінде ата-ананың және баланың пікірі міндетті түрде ескеріледі. Жоспарды әзірлеу кезінде мектеп ата-аналардан қай қажеттіліктерді басым деп санайтынын анықтайды және балаға оқу үдерісі мен өзі қол жеткізгісі келетін мақсаттар туралы өз пікірін білдіруге мүмкіндік береді.

PLP-ті сақтау және сабақтастық

PLP көшірмелері баланың білім беру тарихының маңызды дәлелі ретінде сақталады. Бала басқа мектепке ауысқанда, алдыңғы мектептің басқарушы кеңесі ата-аналардың немесе білім алушының өз келісімін сұрап, PLP-ті жаңа білім беру ұйымына беруді қамтамасыз етеді.

Ағылшын тәжірибесі көрсеткендей, PLP-тің стандартталған форматын енгізу, SMART қағидатын қолдану, сондай-ақ ата-аналар мен балалардың жоспарлау үдерісіне белсенді қатысуы — ерекше білім беру қажеттіліктері бар білім алушылардың үлгерімін арттырудың тиімді тетіктері болып табылады және педагогтарға жұмысты жүйелі түрде жүргізуге мүмкіндік береді [53].

Канада тәжірибесі

Канада білім беру саласында әлемдегі ең үздік елдердің қатарына кіреді. Барлығы бастауыш мектептен басталады: мұнда балалар қауіпсіз және инклюзивті сыныптарда академиялық және өмірлік дағдыларды меңгереді. Канаданың бастауыш сынып мұғалімдері оқушыларға білімге деген сүйіспеншілікті дарытып, олардың қызығушылығын оятып, өзіне деген сенімділігін нығайтады. Олар балаларды сұрақ қоюға, өз ойларын ашық айтуға ынталандырады.

Әлем бойынша мойындалған Канада оқу бағдарламасы оқушыларға қазіргі заманда табысты болу үшін қажетті дағдыларды үйретеді. Ел PISA (2022) зерттеуі бойынша оқу, математика және жаратылыстану пәндері нәтижелері бойынша Австралия, Ұлыбритания, АҚШ және Жаңа Зеландиядан озып, жоғары орындарға ие. Канаданың бастауыш мектептері оқу барысында оқушыларды жан-жақты қолдауға бағытталған қызметтер ұсынады.

Канадада оқу бағдарламасында теңдік қағидатын қамтамасыз етудің маңыздылығы артып келеді. Инклюзивті, әртүрлілікті құрметтейтін және мәдени ерекшеліктерді ескеретін оқу бағдарламасын әзірлеу — барлық оқушыларға табысты болуға тең мүмкіндік беру үшін маңызды.

Мектептерде теңдікті қамтамасыз етудің бір жолы — қалпына келтіруші әділеттілік тәжірибесін енгізу. Қалпына келтіруші әділеттілік зиянды жоюға, қақтығыстарды шешуге және мектепте қауымдастық сезімін қалыптастыруға бағытталған. Бұл тәжірибені енгізу арқылы мектептер барлық оқушылар өздерін бағаланған және қолдаулы сезінетін әділ білім беру ортасын қалыптастыра алады.

Канада мектептері теңдікті қамтамасыз етуге бағытталған түрлі бастамалар мен стратегияларды әзірлеуде. Бұл бастамалар оқушылардың әлеуметтік-экономикалық жағдайына, этностық тегіне немесе қабілетіне қарамастан сапалы білім мен ресурстарға қол жеткізуін қамтамасыз етуге бағытталған. Мектептерде әртүрлілікті қолдау арқылы біз әрбір оқушының даралығын және өмірлік тәжірибесін бағалайтын білім беру жүйесін құра аламыз.

Канада инклюзивті және алуан түрлі оқу бағдарламаларын енгізу арқылы теңдікке, инклюзивтікке және әлеуметтік әділеттілікке негізделген білім беру ортасын қалыптастыруда елеулі жетістіктерге жетіп отыр. Инклюзивті білім беру қағидаттарын ұстана отырып және қалпына келтіруші әділеттілік тәжірибесін қолдана отырып, канадалық мектептер әділ әрі үйлесімді болашаққа берік негіз қалайды.

Бұл әдістемелік ұсынымдарда Канаданың кейбір провинцияларындағы, атап айтқанда Британдық Колумбия және Онтарио провинцияларындағы бастауыш білім беру ұйымдастыру тәсілдері қарастырылады. Негізгі назар бастауыш мектеп деңгейіндегі қызметтің бағыттарына және олардың ерекшеліктеріне аударылған. Бұл провинциялардың тәжірибесі оқу бағдарламалары оқушылардың зияткерлік, әлеуметтік, эмоционалдық және жеке дамуын қалайша біріктіріп, бала кезден бастап өзін-өзі анықтау мен білім беру жолын жоспарлау дағдыларын қалыптастыратынын көрсетеді.

Бастауыш білім беру бағдарламасы және білім беру мақсаттары

Білім берудің үш негізгі мақсаты бар, олар мектептің оқушыларды дамытуға қосатын үлесін айқындайды:

Зияткерлік даму – бұл қоғамдық білім беру жүйесінің негізгі мақсаты, ол отбасымен және қауымдастықпен бірге жүзеге асырылады. Бұл мақсат былайша тұжырымдалады:

- оқушылардың сыни ойлау, пайымдау және дербес ойлау қабілеттерін дамыту;
- негізгі оқу дағдылары мен білімді меңгеру;
- өмір бойы білім алуға деген тұрақты қызығушылық пен құштарлықты қалыптастыру;
- шығармашылық ойлау мен өзіндік ойын жеткізу қабілеттерін дамыту.

Жеке және әлеуметтік даму, сондай-ақ **кәсіби даму** — бұл мектептің отбасымен және қоғаммен бірлесіп жүзеге асыратын мақсаттары:

- оқушылардың өзін-өзі құрметтеуін және жеке бастамасын дамыту;
- өнерге құндылықпен қарау мен мәдени мұраны түсіну дағдыларын қалыптастыру;
- физикалық денсаулық пен амандықтың маңыздылығын түсінуге тәрбиелеу;
- әлеуметтік жауапкершілік сезімін, басқа адамдардың идеялары мен нанымдарын түсіну және құрметтеуді дамыту.

Кәсіби даму — бұл оқушыларды болашақ кәсіби және еңбек жолына даярлау, жұмыс дағдыларын қалыптастыру және еңбек нарығындағы өзгерістерге бейімделу қабілетін арттыру.

Жеке, әлеуметтік және кәсіби даму салаларына берілетін басымдық оқушылардың жасына және білім беру деңгейіне байланысты өзгереді.

Бастауыш сыныптарда **жеке және әлеуметтік даму** ерекше маңызды, өйткені ол балалардың зияткерлік дамуын қолдайды және нығайтады. Сондықтан бастауыш білім беру бағдарламасы баланың жан-жақты дамуына бағытталған. Бағдарлама келесі даму салаларын біріктіреді:

- эстетикалық және көркемдік;
- эмоционалдық және әлеуметтік;
- зияткерлік;
- физикалық даму және амандық;
- әлеуметтік жауапкершілік.

Білім беру сатысы жоғарылаған сайын кәсіби даму маңыздырақ бола түседі. Жеке тұлғаның жан-жақты дамуына көңіл бөлу арқылы бұл бағдарлама оқушыларға еңбек пен кәсіби қызметтің маңызын түсіну, еңбек нәтижесіне мақтанышпен қарау, басқалармен тиімді әрекеттесу және еңбек қызметінің күнделікті өмірмен байланысын ұғыну сияқты қасиеттерді дамытуға ықпал етеді. Осылайша, бағдарлама мұғалімдерге оқушыларды болашақ кәсіби және еңбек мақсаттарына даярлауға, сондай-ақ тиімді еңбек дағдыларын қалыптастыруға және еңбек нарығындағы өзгерістерге бейімделуге көмектеседі.

Бастауыш білім беру бағдарламасы және оқыту қағидаттары

Бастауыш білім беру бағдарламасы 1994 жылғы балабақшадан 12-сыныпқа дейінгі білім беру жоспарына негізделген оқыту қағидаттарына сүйенеді. Бұл қағидаттар барлық білім беру деңгейлеріне ортақ және бастауыш білім беру бағдарламасының өзегін құрайды:

- Оқыту оқушының белсенді қатысуын талап етеді;
- Адамдар әртүрлі және түрлі қарқынмен үйренеді;
- Оқыту — бұл әрі жеке, әрі ұжымдық процесс.

Бастауыш білім беру бағдарламасының философиясы

Бастауыш білім беру бағдарламасы балалардың өзін және қоршаған ортаны үздіксіз танып-білуін қолдайтын педагогикалық негіз ұсынады. Бағдарлама қауіпсіз, қамқор және ынталандырушы ортада оқыту маңызды екенін мойындайды.

Балалар — жеке тұлғалар, әр бала — қайталанбас. Бағдарлама балалардың қажеттіліктерін, оқыту қарқынын, үйрену стилін, білімін, тәжірибесі мен қызығушылығын ескере отырып, үздіксіз білім беруге жағдай жасайды. Бұл интеграцияланған оқу бағдарламасы арқылы жүзеге асады, онда әртүрлі оқу үлгілері, стратегиялар мен ресурстар қамтылған.

Бағдарлама баланың жан-жақты дамуына бағытталған. Ол балалардың белсенді қатысуы мен ойын арқылы үйренетінін, білімдерін түрлі жолмен білдіретінін түсінеді. Оқыту — бұл жеке әрі әлеуметтік процесс екенін, тілдің ойлау, қарым-қатынас және үйрену құралы ретіндегі рөлін таниды.

Бағдарлама өмір бойы білім алудың іргетасы ретінде балалық шақтың маңыздылығын атап көрсетеді. Сондай-ақ сауаттылық, математикалық сауаттылық және әлеуметтік жауапкершілік мектептегі және одан тыс табысты оқуға қажетті екенін мойындайды. Бағдарлама жас ерекшеліктеріне сай оқытудың құндылығын және оқуда қиындық көретін балаларға ерте диагностика мен қолдаудың маңыздылығын атап көрсетеді.

Бағалау мен бақылау — оқу-тәрбие процесінің ажырамас бөлігі. Бастауыш білім беру бағдарламасындағы бағалау мен бақылау оқушының оқу процесін қолдауға бағытталған; олар мұғалімге педагогикалық шешімдерді негізді түрде қабылдауға және ата-аналармен өзара байланыс орнатуға көмектеседі.

Мұғалімдер мен ата-аналар — баланың білім алуындағы серіктестер. Олар баланың өмір бойы оқуы үшін қажет құрмет, табыс және қуаныш атмосферасын бірге жасайды.

Бастауыш білім беру бағдарламасындағы даму салалары

Бала дамуының бес негізгі саласы – бағдарламаның негізі болып табылады. Әр сала бойынша баланың оқудағы бағыттарын сипаттайтын негізгі тұжырымдамалар берілген. Бұл тұжырымдамалар төмендегі кестеде қысқаша берілген, ал кейінгі беттерде әр сала толық сипатталған.

Негізгі тұжырымдамалар балабақшадан 3-сыныпқа дейінгі Интеграцияланған ресурс пакеттерінде белгіленген барлық оқу нәтижелерін қамтиды. Бұл тұжырымдамалар мұғалімдерге баланың дамуы мен оқу бағдарламасын байланыстыра отырып, мән-мағынасы бар оқыту жағдайларын жоспарлауға бағыт береді. Мақсаты – мұғалімдерге білім беру мақсаттарына қол жеткізе отырып, оқу мен дамуды өзара байланыстырып, төменгі сынып оқушыларына тиімді тәсілмен жеткізуге мүмкіндік беру.

Білім берудің үш мақсаты да осы даму салаларына қатысты әрекеттер арқылы жүзеге аса алады.

Эстетикалық және көркемдік даму

Өртүрлі қызмет түрлері балаға мүмкіндік береді:

- өнерге деген қызығушылықты және құндылықты көзқарасты дамытуға;
- өзін өнер құралдары арқылы білдіруге;
- өнер туындыларына шығармашылық және қиялға негізделген жауап қайтаруға.

Эмоционалдық және әлеуметтік даму

Өртүрлі қызмет түрлері балаға мүмкіндік береді:

- өзін оң және шынайы қабылдауға;
- дербестікті дамытуға;
- бөлісуге, ынтымақтастық орнатуға және өзгелерден үйренуге.

Зияткерлік даму

Өртүрлі қызмет түрлері балаға мүмкіндік береді:

- ойлау және оқуға көмектесетін стратегияларды дамытуға;
- тілдің және сауаттылықтың табиғатын және мақсатын түсінуге;
- тыңдау және сөйлеу дағдыларын дамытуға;
- оқу және визуалды ақпаратты қабылдау қабілетін дамытуға;
- жазу және графикалық бейнелеу дағдыларын дамытуға;
- ақпаратты өңдеу қабілетін арттыруға;
- математикалық сауаттылықты (number sense) қалыптастыруға;
- кеңістіктік ойлауды дамытуға;
- статистикалық ойлауды дамытуға;
- байланыстар мен заңдылықтарды түсінуге;
- қоршаған орта туралы түсінік қалыптастыруға.

Физикалық даму және амандық

Өртүрлі қызмет түрлері балаға мүмкіндік береді:

- қауіпсіздік ережелерін меңгеріп, оларды қолдануға;
- өз денесіне қамқорлықпен және құрметпен қарауға;
- қимыл-қозғалысқа деген құндылықты көзқарасты қалыптастырып,

одан ләззат алуға.

Әлеуметтік жауапкершілікті дамыту

Өртүрлі қызмет түрлері балаға мүмкіндік береді:

- әртүрлілікті және қоғам өміріне адамдардың қосқан үлесін бағалап, құрметтеуге;
- ынтымақтастық орнаған ортаны құруға үлес қосуға;
- қоғам мүшесі ретіндегі рөлдер мен міндеттерді түсінуге.

Британдық Колумбия

Бұл зерттеуде біз Британдық Колумбия округінің бастауыш білім беру тәжірибесінен инклюзивтілікке қатысты материалдарды ұсынамыз. Бұл тәжірибе *Learning in the Primary Years* (Бастауыш жылдардағы оқу) құжатына негізделген және этникалық, мәдени және әлеуметтік топтар өкілдерін қоса алғанда, барлық балалар үшін тең мүмкіндіктерді қамтамасыз етуге бағытталған.

Құжатта инклюзивті ерте оқыту мен тәрбиелеу қағидаттары Британдық Колумбияның Ерте оқу бағдарламалық шеңберімен, Аборигенді халықтарға арналған ерте оқыту және күтім шеңберімен, сондай-ақ Метис ұлтына арналған ерте оқыту және күтім шеңберімен өзара байланыста қарастырылады.

Инклюзивті мектептер мен сыныптар ұғымы жаңа емес. 1994 жылы Канада 91 ел және 25 халықаралық ұйыммен бірге ЮНЕСКО-ның Саламанка декларациясына қол қойды. Бұл декларация инклюзия қағидаттарына сүйене отырып, *«әрбір баланы қамтитын, айырмашылықтарды қолдайтын, оқуды қолдайтын және жеке қажеттіліктерге жауап беретін мектептерге ұмтылу қажеттілігін»* мойындайды.

Неліктен инклюзия маңызды?

Мектептер қоғам құндылықтарын бейнелейді және қалыптастырады. Прогрессивті әрі заманауи қоғамның мүшелері айырмашылықтарды құрметтеп, қауымдастықты бағалайды. Барлық балаларды қабылдайтын және қолдайтын инклюзивті қауымдастықтар құру – мектептен тыс балалар үшін де кедергілерді азайтады және қоғамның дамуына ықпал етеді.

Инклюзия мектеп мәдениетінде құрмет пен тиістілік сезімін қалыптастырады, бұл барлық балаларға пайдалы. Инклюзивті ортада өскен балалар айырмашылықтарды құрметтеуді, қабылдауды және әртүрлілікті бағалауды үйренеді. Олар мүгедектігі немесе түрлі мүмкіндіктері бар адамдарға қатысты кемсітушілікке аз ұшырайды және барлығына оң көзқарас танытады. Сонымен қатар, олар жеке айырмашылықтарды өмірдің табиғи бөлігі ретінде қабылдай бастайды.

Инклюзивті мектептер балаларға тиістілік сезімін, қауымдастық сезімін дамытуға және өз академиялық әлеуетін ашуға көмектеседі.

Инклюзивті тәсілдің мәні неде?

Инклюзивті тәсіл – барлық балалар мен олардың отбасылары қабылданады және құрметтеледі дегенді білдіреді. Инклюзивті білім беру – әрбір баланың өз тұрғылықты жеріндегі мектепке баруы және өзін сыныпта, оқу ортасында көре алуы. Барлық оқушылар оқу процесіне толық қатысып, өз үлесін қосу және барлық аспектілерге араласу үшін қажетті қолдауды алады.

Инклюзия – бұл барлық балалардың қауіпсіз, қолдаушы, әртүрлілікке толы және жас ерекшеліктеріне сай сыныптарда оқуын қамтамасыз ететін тәжірибе. Балалар мектеп кеңістігінде еркін қозғала алады. Инклюзивті мектептер оқушыларға табысты болу үшін қажет жағдайларды жасап, олардың өз академиялық әлеуетін толық ашуына көмектеседі.

Инклюзивті сыныптар барлық оқушыларды қамтиды: мүгедектігі немесе ерекше қажеттіліктері бар балаларды, мінез-құлқы бойынша қосымша қолдау қажет ететіндерді, сондай-ақ түрлі нәсілдік және мәдени топтардан шыққан балаларды – барлығына тең мүмкіндік жасалады.

Инклюзия – бұл жай ғана әдістер немесе стратегиялар жиынтығы емес, бұл әр баланың даралығын қабылдайтын және оның ерекшелігін бағалайтын философия.

Инклюзияны қолдау

Түрлі мүмкіндіктері бар көптеген оқушыларға қаржыландыру қамтамасыз етіледі. Әрбір бала өзіне тән қажеттіліктері мен мықты жақтарына сәйкес қажетті қолдауды түрлі көздерден алады – сынып мұғалімдері, қолдау мұғалімдері, аудандық мамандар және т.б.

Аборигенді оқушыларды қолдау үшін мақсатты қаржыландыру қарастырылған. Мұндай оқушылардың оқуына аудан мен мектеп жауапты. Британдық Колумбияның үшжақты білім беру келісімі және жергілікті білім беру келісімдері қолдау бағыттарын айқындайды. Мектептер мен округтер

аборигенді балаларда "мен осындамын" және "мен осы қоғамның бір бөлшегімін" деген сезімін қалыптастыру үшін өз бетінше шаралар қолданады.

Инклюзивті сыныпты қандай қасиеттер ерекшелейтінін не анықтайды?

Үш негізгі тірекке сүйену: қолжетімділік, қатысу және қолдау.

- **Қолжетімділік.** Әр бала оқу әрекетіне қол жеткізе алады: қажетті бейімдеулер мен жағдайлар қарастырылған, балалар жұппен немесе топпен жұмыс істей алады. Қолжетімділік – әр балаға оқу әрекетіне қосылуға мүмкіндік беретін кіру нүктесі.

- **Қатысу.** Белсенді қатысу баланың дамуына және амандығына әсер етеді. Әр бала оқуға басынан аяғына дейін қатысуы керек – бір сәттік қосылу жеткіліксіз.

- **Қолдау.** Әр бала өзіне тән қажеттіліктері мен күшті жақтарына сәйкес қолдауға ие болуы тиіс. Бұл – оқу материалдарын, ортаны, әрекеттерді және оқу жоспарын бейімдеуді қамтуы мүмкін. Алайда түпкі мақсат – баланың дербестігін арттыру және білім нәтижелерін барынша жақсарту.

Инклюзияны қолдауға арналған ұсыныстар:

- Сыныптағы әртүрлілікті ескере отырып, оқу әрекеттерін жоспарлау. Мектеп командалары қосымша ресурстарға қол жеткізу және инклюзивті қолдау түрлерін әзірлеу арқылы көмектесе алады.

- Оқу бағдарламасының жалпы мақсаттарымен жұмыс жасау, бірақ әр баланың бұл мақсаттарға әртүрлі жолмен, әртүрлі уақытта және әртүрлі деңгейдегі қолдаумен жететінін ескеру.

- Балалар оқуға белсенді тартылуы, құрдастарымен топпен және жеке жұмыс жасау мүмкіндігі болуы тиіс. Бұл олардың сенімділігі мен құзыреттілігін дамытады. Қауіпсіз және қолдау көрсететін ортада қатысу – оқуда табыс пен қуаныштың негізі.

Әртүрлі қабілеттері бар балалар

Қосымша қолдауды қажет ететін балалар үшін тұрақты әрі тиімді бағдарламалар қажет. Терең білім алу және дағдыларды дамыту оқу процесінде жүреді, егер барлық балалар оқу қауымдастығының мүшесі болып, білім беру мақсаттарына жету үшін қажетті қолдауға ие болса.

Барлық оқушыларға қолайлы жағдай жасау үшін мұғалімдер кейде бірлесе отырып жоспар құрастырады. Бірлескен жұмыс олардың әртүрлі оқушылардың қажеттіліктерін жақсырақ қанағаттандыруына, әр мұғалімнің мықты жақтарын пайдалануға, жекелеген сұраныстарға жедел әрекет етуіне және сыныптан тыс қосымша қолдау қажет болған жағдайларды анықтауына мүмкіндік береді. Мектеп командалары мен жеке білім беру жоспарлары (IEP) мүмкіндігі шектеулі және әртүрлі қабілеттері бар балалардың оқу мақсаттарын жүзеге асыруға көмектеседі. Бұл қолдау балалардың күнделікті өз қатарларымен бірге қолданатын дағдыларымен тығыз байланысты.

Зерттеу нәтижелері: Инклюзия

Инклюзивті білім берудің пайдасын барлық балалар көреді. Зерттеушілер инклюзивті ортада барлық оқушылардың дамуға қол жеткізетінін атап өтеді. Мүмкіндігі шектеулі және мүмкіндігі шектеусіз балалар бір-бірінен үйренеді және бірге оқи отырып, құрмет пен қатыстылық мәдениетін қалыптастырады.

Канададағы Вестерн университетінің Инклюзивті білім беру зерттеу орталығы — осы саладағы заманауи зерттеулердің сенімді көзі. Бұл орталық инклюзивті білім беру саласындағы Канаданың жетекші зерттеушілерін біріктіріп, мұғалімдер мен басқа мамандарды ерекше қажеттіліктері бар балалармен тиімді жұмыс істеуге қажетті біліммен қамтамасыз етеді.

«Барлығы мен туралы» портфолиосы (балабақшадан 6-сыныпқа дейін)

Онтарио провинциясының білім беру жүйесінде Creating Pathways to Success: An Education and Career/Life Planning Program for Ontario Schools бағдарламасы аясында оқушылардың өзін-өзі тану және болашақты жоспарлау дағдыларын қалыптастыруға ерекше көңіл бөлінеді. Осы тұрғыда басты құрал – «Барлығы мен туралы» портфолиосы (All About Me Portfolio), оны жүргізу бастауыш мектептен басталып, 6-сыныпқа дейін жалғасады.

Портфолио білім және мансап/өмірлік жоспарлау саласындағы оқушының оқу әрекетінің дәлелдерін (материалдар, ақпарат, жеке ойлар) қамтиды. Оны оқушының өзі жасайды, мұғалімнің қолдауымен, жас ерекшелігіне сай форматта. Портфолио сыныптан сыныпқа беріледі, бұл сабақтастықты қамтамасыз етеді. Портфолио қағаз немесе электронды түрде жүргізілуі мүмкін.

Оқушылар портфолионы құрылымдау және оқу барысын құжаттау үшін төрт зерттеу сұрағын қолданады. Мұғалімдер әр оқу саласындағы жетістіктерін тіркеуге ынталандырып, оқушылардың өз тәжірибесін талдау, мықты жақтарын анықтау және әрі қарайғы дамуды жоспарлау қабілеттерін дамытады.

Портфолионы тұрақты қолдану ата-аналармен бөлісуге мүмкіндік береді, бұл кері байланыс пен әрі қарай оқу қадамдарын жоспарлауға қолдау көрсетеді. Оқушылар жылына кемінде екі рет өз нәтижелерін әртүрлі форматта ұсынады: жеке сұхбат, презентация, мұғалім мен ата-аналардың қатысуымен өткізілетін конференция немесе шағын топтағы таныстырылымдар.

Портфолиомен ерте жастан танысу балаларға өз қызығушылықтарын және күшті жақтарын тануға көмектеседі, рефлексия және өзіндік жоспарлау дағдыларын қалыптастырады. Маңыздысы — Онтарио мектеп басқармалары әр мектепте 6-сыныптан 7-сыныпқа ауысқанда «Барлығы мен туралы» портфолиосынан алынған негізгі оқу нәтижелерін **Жеке білім беру жолын жоспарлау құжатына (Individual Pathways Plan)** көшіру және қорытындылау процедураларының болуын қамтамасыз етуі тиіс.

Осылайша, **«Барлығы мен туралы» портфолиосы** бастауыш мектеп деңгейінен бастап маңызды құжат болып табылады және Онтарионың білім мен мансапты жоспарлау саласындағы табысты тәжірибесін көрсетеді.

Ерекше білім беру қажеттіліктері бар оқушылар үшін өтпелі кезеңдерді жоспарлау

Жеке білім беру жоспары (IEP) бар барлық оқушылар үшін **өтпелі жоспар** жасалуы тиіс, олар ресми түрде **Идентификация, орналастыру және қайта қарау комитеті (IPRC)** арқылы "ерекше" деп танылғанына қарамастан. Мектеп басқармасының шешімі бойынша, өтпелі жоспар арнайы білім беру бағдарламалары мен/немесе қызметтерін алатын, бірақ IEP-і жоқ және ресми түрде "ерекше" деп танылмаған оқушылар үшін де жасалуы мүмкін.

Оқушының мықты және әлсіз жақтарын ескере отырып жасалатын дараланған өтпелі жоспар оның білім беру жолының келесі кезеңіне сәтті өтуіне негіз болады. Өтпелі кезеңдерге мыналар кіреді: мектепке алғаш бару, түрлі оқу жағдайлары немесе іс-әрекеттер арасындағы ауысулар, сыныптан сыныпқа көшу, бір мектептен екіншісіне немесе сыртқы ұйымнан мектепке көшу, бастауыш мектептен орта мектепке көшу және орта мектептен кейінгі білім беру, жұмысқа орналасу немесе қоғамдағы өмірге бейімделу.

Мектеп директоры ерекше қажеттіліктері бар оқушылар үшін өтпелі жоспарды үйлестіру және әзірлеу үшін жауап береді. Егер орта мектептен кейін оқушы жұмысқа, әрі қарай білім алуға немесе қоғамда өмір сүруге көшсе, бұл жоспар оған колледждермен, қоғамдық ұйымдармен немесе жұмыс орындарымен байланыс орнатуға көмектесетін шараларды қамтуы мүмкін.

«Мен туралы бәрі» портфолиосы мен Жеке білім беру жолын жоспарлау жоспары (Individual Pathways Plans) — барлық оқушылар үшін міндетті — арнайы білім беру бағдарламалары мен қызметтерін алатын оқушылар үшін IEP пен өтпелі жоспарды әзірлеу кезінде ақпарат көзі ретінде пайдаланылуы мүмкін.

Ерекше білім беру қажеттіліктері бар оқушылар үшін өтпелі кезеңдерді жоспарлау келесі нормативтік құжаттарда бекітілген:

- **Онтарио қаулысы 181/98** — «Ерекше қажеттіліктері бар оқушыларды анықтау және орналастыру» (14 жастан асқан оқушының IEP-іне орта білімнен кейінгі кезеңге өтуді қамтитын жоспарды қосуды талап етеді);
- **№156 саяси-бағдарламалық меморандум** — «Ерекше білім беру қажеттіліктері бар оқушылардың өтпелі кезеңдерін қолдау» (2013 жылғы 1 ақпан);
- **№140 саяси-бағдарламалық меморандум** — «Аутизм спектрі бұзылыстары бар оқушылардың өтпелі кезеңдерін жоспарлау» (2007 жылғы 17 мамыр);
- **«Дамуы шектеулі жастар үшін кешенді өтпелі жоспарлау»** — Балалар және жастар істері министрлігі (MCYS), Әлеуметтік және қоғамдық

қызметтер министрлігі (MCSS), Білім министрлігі (EDU) тарапынан 2013 жылғы 28 қаңтарда шығарылған меморандум.

ЕРЕКШЕ БІЛІМ БЕРУ ҚАЖЕТТІЛІГІ БАР ОҚУШЫЛАР: МОДИФИКАЦИЯЛАР, АДАПТАЦИЯЛАР ЖӘНЕ БАЛАМАЛЫ БАҒДАРЛАМАЛАР

САЯСАТ

1982 жылы қабылданған №11 «Балалардың білім қажеттіліктерін ерте анықтау» саяси-бағдарламалық меморандумына сәйкес, Онтарио провинциясындағы әрбір мектеп кеңесі мектепке қабылданған әрбір баланың даму деңгейін, оқу қабілеттері мен қажеттіліктерін анықтау рәсімдерін ұйымдастыруы тиіс және осы қажеттіліктерді ескере отырып, баланың өсуі мен дамуына ықпал ететін білім беру бағдарламаларын әзірлеуді қамтамасыз етуі қажет. Бұл рәсімдер оқушы мектепке қабылданған сәттен бастап үздіксіз бағалау және бағдарлама жоспарлау үдерісінің бір бөлігі болып табылады және оқу кезеңі бойы жүзеге асырылады.

Ерекше білім беру қажеттіліктері бар оқушылар үшін бағалау және диагностика бағдарламалаудың маңызды құрамдас бөлігі болып табылады, бұл білім туралы заңда нақты көрсетілген: «Арнайы білім беру бағдарламасы» дегеніміз – үздіксіз бағалау нәтижелеріне негізделген және өзгертілген білім беру бағдарламасы, онда арнайы оқушының қажеттіліктеріне сай нақты мақсаттар мен білім беру қызметтерінің сипаттамасы қамтылған жоспар бар» (Education Act, S.1(1)).

Ерекше білім беру қажеттіліктері бар оқушының жеке оқу жоспары (Individual Education Plan, IEP) оның білім беру бағдарламасын және қажет адаптацияларды сипаттайды. IEP-де оқушыға:

- тек адаптациялар қажет пе;
- адаптациялармен бірге өзгертілген оқу күтілімдері қажет пе;
- белгілі бір пән/сынып немесе курс бойынша оқу күтілімдерінен шықпайтын баламалы бағдарлама қажет пе – анықталады.

Өзгертілген немесе баламалы күтілімдері бар арнайы білім қажеттіліктері бар оқушылардың оқу жетістіктерін бағалау олардың IEP-дегі өзгертілген немесе баламалы күтілімдерге негізделеді.

Тек адаптациялар қажет арнайы білім қажеттіліктері бар оқушылардың оқу жетістіктері пән/сынып/курс бойынша тиісті оқу күтілімдері мен оқу құжаттарында анықталған жетістік деңгейлеріне сәйкес бағаланады.

(Сонымен қатар, IEP провинциялық кең ауқымды бағалау рәсімдеріне арналған адаптацияларды қарастырады, олар сыныптағы қалыпты бағалауда қолданылатын адаптацияларға сәйкес келеді және Білім сапасы мен есептілік басқармасы (Education Quality and Accountability Office, EQAO) арқылы бекітіледі.)

Ерекше білім беру қажеттіліктері бар оқушылардың бастапқы және орта мектептердегі провинциялық табельдері мен бастауыш мектепке арналған аралық есептерді пайдалана отырып нәтижелерін ұсыну саясаты

«Оқушылардың оқу жетістіктері туралы есеп беру» атты 6-тарауда түсіндіріледі.

Ерекше білім беру қажеттіліктері бар оқушыларды бағалау мен диагностиканың негізгі мақсаты — барлық оқушылар сияқты оқыту сапасын арттыру. Бұл мақсатқа жету үшін арнайы білім қажеттіліктері бар балаларға арналған бағдарламалар олардың оқу жетістіктерін қолдау мақсатында тиімді болуы қажет, сондықтан қолданылатын оқыту әдістерінің үнемі қайта қаралып, тиімділігі қамтамасыз етілуі аса маңызды.

Ерекше білім беру қажеттіліктері бар оқушыларды бағалау үздіксіз процесс болып, күнделікті оқу-тәрбие үрдісінің ажырамас бөлігі болуы тиіс.

- Ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалармен жұмыс істейтін мұғалімдер бағалау мен диагностика стратегияларын қолданып: оқушының қажеттіліктерін анықтап, растау;

- баланың бағдарламасына қатысты негізделген шешім қабылдауды қамтамасыз ету;

- бағыттау, скрининг, классификация, оқытуды жоспарлау және келесі қадамдарды анықтауға қатысты басқа да шешімдерді қабылдауға қолдау көрсету;

- оқушының жетістіктерін көрсету үшін қажетті нақты араласуларды анықтауға көмек көрсету;

- бағдарлама жоспарлағанда, мұғалім мектеп командасының және/немесе арнайы білім беру мұғалімінің қолдауымен баланың күшті және әлсіз жақтарын, оқу деңгейін талдаудан бастайды. Оқу деңгейі әдетте мұғалімдердің педагогикалық бағалау процедуралары негізінде анықталады, егер қолжетімді және тиімді болса, басқа мамандардың диагностика деректері ескеріледі.

Мұғалімдер педагогикалық бағалаудың әртүрлі әдістері мен құралдарын қолданады, мысалы: тікелей бақылау, портфолио, күнделіктер, рубрикалар, тесттер, жобалар, сондай-ақ өзін-өзі және өзара бағалауды қоса алады. Бағалау деректері ата-аналар мен оқушымен жұмыс істеген басқа мамандардың ақпаратымен бірге баланың білім қажеттіліктері туралы толық мәлімет береді.

Осы ақпарат негізінде мұғалім баланың деңгейіне сай оқу күтілімдерін қарастырады және мектеп командасы және/немесе арнайы білім беру мұғалімімен кеңесіп, оқушыға қажет не екенін анықтайды:

- адаптациялар немесе модификациялар қажет емес;
- адаптациялар және/немесе өзгертілген оқу күтілімдері қажет;
- пән/сынып немесе курс бойынша оқу күтілімдеріне байланысты емес баламалы бағдарлама қажет.

Адаптациялар

Ерекше білім беру қажеттіліктері бар оқушыларға оқу материалын меңгеруге қатысуға және бағдарламаның талаптарына сәйкес жетістіктерін көрсетуге мүмкіндік беретін адаптациялар қажет болуы мүмкін. Адаптацияларға жеке оқыту және бағалау әдістері, мамандардың көмегі және/немесе арнайы техникалық құралдарды пайдалану кіреді.

Егер оқушының жеке оқу жоспары (ІЕР) бойынша пән немесе курс тек «адаптациямен» белгіленсе, провинциялық оқу бағдарламасының талаптары өзгеріссіз қалады.

Бағалаудағы адаптациялар — оқушыға өзінің білімін және дағдыларын көрсетуге мүмкіндік беретін рәсімдердегі өзгерістер. Оларға мыналар жатады:

- ауызша нұсқауларды нақтылау үшін визуалды материалдар, көмекші құрылғылар немесе маманның көмегі;
- жетістіктерді көрсету үшін баламалы тәсілдер (мысалы, тестті ауызша тапсыру) немесе бағалау тапсырмасын орындауға қосымша уақыт беру;
- оқушыға қолайлырақ баламалы оқу ортасы.

Бағалау мен диагностикалау үшін адаптациялар қажет болған жағдайда, олар оқушының ІЕР-інде көрсетіледі.

Модификацияланған

күтілімдер

Модификациялар – бұл оқушының білім қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін нақты оқу деңгейіндегі пән немесе курс бойынша оқу күтілімдеріндегі өзгерістер. Модификацияларға мыналар кіруі мүмкін:

- басқа оқу деңгейіне қатысты талаптарды пайдалану;
- белгілі бір деңгейдегі күтілімдерге қарағанда талаптардың саны мен/немесе күрделілігін көбейту немесе азайту.

(Нақты пәндер мен бастауыш және орта мектептердің пәндеріне қатысты модификацияланған күтілімдер туралы толық ақпарат 2004 жылғы The Individual Education Plan (IEP): A Resource Guide оқу құралында берілген. Сондай-ақ 1999 жылғы Ontario Secondary Schools, Grades 9 to 12: Program and Diploma Requirements құжатының 7.12-бөлімін және осы құжаттың 6-тарауын қараңыз.)

Баламалы

оқу

күтілімдері

Баламалы күтілімдер — оқушыларға Онтарио оқу бағдарламасының талаптарына кірмейтін білім мен дағдыларды меңгеруге көмектесетін оқу күтілімдері. Олар ресми провинциялық бағдарламаларда көрсетілген пәндер немесе курстар құрамына кірмегендіктен, баламалы бағдарламалар немесе баламалы курстар ретінде қарастырылады (мысалы, орта мектеп курстары).

Баламалы бағдарламалар/курстарға сөйлеу түзету, әлеуметтік дағдылар, бағдарлау және қозғалғыштықты үйрету, өзін-өзі күту бағдарламалары жатады. Баламалы бағдарламалар/курстар бастауыш және орта мектепте жүзеге асырылады.

Кейбір оқушыларға баламалы бағдарламалар/курстар модификацияланған немесе стандартты оқу күтілімдеріне негізделген пәндер/курстарға қосымша берілуі мүмкін. Кейбір оқушылар үшін бағдарлама/курс толықтай баламалы оқу күтілімдерінен тұруы мүмкін.

Баламалы оқу күтілімдері өлшенетін және оқушы тиісті адаптациялар берілген жағдайда өз бетінше көрсетуі тиіс білім мен/немесе дағдыларды нақты анықтауы қажет. Бағалау мен диагностикалауды жоспарлау әрбір баламалы оқу күтілімі үшін қарастырылуы тиіс. Оқушының баламалы оқу күтілімдері бойынша жетістіктері ІЕР-де көрсетілген түрлі әдістерді пайдаланып бағаланады.

Көбінесе баламалы оқу күтілімдері бойынша жетістіктерді көрсету үшін табельдерде әріптік немесе пайыздық баға қою талап етілмейді және ұсынылмайды. Бірақ кей жағдайларда, егер бағалау нақты құралға (мысалы, рубрикаға) негізделсе, пән, курс және/немесе бөлім бойынша әріптік немесе пайыздық баға қойылуы мүмкін.

Оқушының жетістіктері ата-аналарға бастауыш мектептегі аралық есептерде, провинциялық табельдерде (бастауыш/орта мектеп) немесе баламалы форматта (мысалы, жеке оқу жоспарының «Бағалау» бөлімінде) хабарлануы мүмкін. Баламалы формат қолданылған жағдайда ол белгіленген есеп беру мерзімінде аралық немесе провинциялық табельге қосымша берілуі тиіс.

Провинциялық кең ауқымды бағалау рәсімдері

Провинциялық кең ауқымды бағалау рәсімдері үшін адаптациялар оқушының IEP-інде көрсетіледі. Жоғарыда «Саясат» бөлімінде айтылғандай, олар сыныптағы тұрақты бағалау мен диагностикалаудағы адаптацияларға сәйкес болуы керек және Білім сапасы мен есептілік басқармасы (EQAO) тарапынан мақұлдануы қажет. IEP-де провинциялық бағалау рәсімдеріндегі адаптацияларды сипаттау үшін қолданылатын терминдер EQAO құжаттарындағы терминдермен сәйкес болуы тиіс.

Мүмкін болатын адаптациялар:

- кестедегі өзгерістер,
- өткізу шарттарындағы өзгерістер,
- көмекші құрылғыларды пайдалану,
- тапсырмалар мен жауап беру форматын өзгерту.

Рұқсат етілген адаптациялар туралы ақпаратты EQAO келесі құжаттарынан табуға болады:

- Ontario Secondary School Literacy Test үшін: The Ontario Secondary School Literacy Test. Guide for Accommodations, Special Provisions, Deferrals, and Exemptions: Support for Students With Special Education Needs and English Language Learners;
- 9-сынып математикасы бағалауы үшін: Guide for Accommodations and Special Provisions;
- бастауыш мектептің төменгі (1–3 сыныптар) және жоғарғы (4–6 сыныптар) сыныптарындағы оқу, жазу және математика бағалауы үшін: Guide for Accommodations, Special Provisions and Exemptions.

Мұғалімдер мен мектеп директорлары арнайы білім қажеттіліктері бар оқушылардың барлық провинциялық бағалау рәсімдеріне қатарластары сияқты қатысуын қамтамасыз етуге және олардың барлық жетістіктерін көрсетуге мүмкіндік беруге бар күштерін салуы тиіс. Өте сирек жағдайларда, барлық рұқсат етілген адаптациялар қолданылған жағдайда да оқушы өзінің білімін көрсетуге қабілетсіз болса, жеке бөлімнен немесе барлық бағалау рәсімінен босату қарастырылуы мүмкін. Босату туралы шешім әр оқушыға жеке қабылданып, EQAO-ның жыл сайынғы нұсқауларына сәйкес болуы қажет.

ІЕР-де нақты бөлімнен немесе барлық бағалау рәсімінен босату жоспарланған кезде оның себебін және ЕҚАО талаптарына сілтеме жасаған түсініктемесі көрсетіледі.

Басқа мамандардың бағалауы

Арнайы білім қажеттіліктері бар оқушыларға лайықты білім беру бағдарламаларын әзірлеу үшін әртүрлі мамандардан ақпарат қажет болуы мүмкін. Әр түрлі мамандар жинаған бағалау деректері оқушының ІЕР-ын жасауға жан-жақты ақпарат береді және баланың ерекше оқу профилін ескеретін білім беру мақсаттары, міндеттері мен жүзеге асыру стратегияларын анықтауға көмектеседі.

Мүмкін болатын бағалау түрлері:

- медициналық/санитарлық тексерулер (көз, құлақ, физикалық және неврологиялық жағдай);
- логопедиялық тексерулер;
- эрготерапия/физиотерапия тексерулері;
- мінез-құлықтық, психологиялық және психиатриялық тексерулер.

Үздіксіз бағалау және бағдарламаны түзету

Үздіксіз бағалау нәтижелері мұғалімге (мектеп командасы және/немесе арнайы білім беру мұғалімі, оқушы және оның ата-анасымен кеңескеннен кейін) ІЕР-ді келесі жолдармен түзету қажеттігін көрсетуі мүмкін:

- оқу күтілімдерін жаңадан әзірлеу немесе жылдық мақсаттарды қайта қарау, егер оқу күтілгеннен жылдамырақ жүрсе;
- оқу күтілімдерін ұсақ қадамдарға бөлу немесе жылдық мақсаттарды түзету, егер оқу жоспарланғаннан баяу жүрсе;
- оқыту және бағалау әдістерін өзгерту және/немесе жеке техникалық құралдардың түрін немесе жеке қолдау деңгейін түзету.

Финляндия Тәжірибесі.

Финляндияның бастауыш білім беру жүйесі 1-9 сыныптар аралығында оқитын 7-16 жас аралығындағы балаларды қамтитын біртұтас, толығымен тегін құрылым болып табылады (Финляндияның Ұлттық білім беру агенттігі, 2022). Оқу процесі үздіксіз, бастапқы және негізгі сатыларға бөлінбестен құрылады. Мемлекет әр балаға, оның материалдық жағдайына қарамастан, міндетті болып табылатын білім алу құқығына кепілдік береді (ЭЫДҰ, 2018). Мұндай кешенді қолдау елдің инклюзивті және әділ қоғам құруға деген ұмтылысын көрсетеді. Білім беруді ұйымдастыру және қаржыландыру үшін жауапкершілік әртүрлі популяциялардың қажеттіліктеріне ресурстардың сәйкестігін қамтамасыз ететін муниципалитеттерге жүктеледі. Көптеген басқа елдерден айырмашылығы, Финляндияда оқу күні салыстырмалы түрде қысқа, бұл санға емес, оқу сапасына басымдық береді. Ұй тапсырмасы минималды, стандартталған тестілеу іс жүзінде қолданылмайды. Оның орнына мұғалімдер жобаға бағытталған әдістер мен қалыптастырушы бағалауға баса назар аударады, бұл оқушылардың үлгерімін бақылауға және оларға жеке қолдау көрсетуге мүмкіндік береді. Финляндияның білім беру саясатының негізін теңдік, сапа және әл-ауқат принциптері құрайды. 1998 жылғы негізгі білім

туралы заң әр баланың қауіпсіз ортада сапалы білім алу құқығын бекітеді және мектептерді тек академиялық дағдыларды ғана емес, сонымен қатар оқушылардың әлеуметтік-эмоционалды саласын дамытуға міндеттейді (Финляндияның білім және мәдениет министрлігі, 2019). Фин моделінің басты ерекшелігі-орталықсыздандыру. Ұлттық білім беру агенттігі жалпы негіздер мен мақсаттарды анықтайды, ал нақты іске асыру бағдарламаларды жергілікті жағдайларға бейімдеу және инновациялар енгізу еркіндігі бар муниципалитеттер мен мектептерге жүктеледі (ЭЫДҰ, 2018). Мұғалімдерді даярлау жүйеде маңызды орын алады. Барлық бастауыш сынып мұғалімдері магистр дәрежесіне ие болуы керек, бұл мамандықтың жоғары стандарттарын көрсетеді. Мұғалімдердің білімі маңызды теориялық базаны практикалық бағытпен үйлестіреді, ал мұғалім мамандығы жоғары әлеуметтік мәртебеге ие. Мұндай жүйе мұғалімдердің оқушылардың әртүрлі қажеттіліктерімен тиімді жұмыс істей алуын қамтамасыз етеді. Инклюзивтілік сонымен қатар финдік білім беру саясатының негізгі принципі болып табылады. Барлық балалар жалпы білім беретін мектептерде оқиды, ал қажет болған жағдайда мұғалімдер арнайы білім беру педагогтарымен ынтымақтасады. Бұл бастауыш мектептерде ынтымақтастық пен қабылдау атмосферасын қалыптастыруға ықпал етеді (Фин ұлттық білім агенттігі, 2022).

Финляндияның бастауыш мектептеріндегі педагогикалық тәсілдер және шығармашылық әлеуетті дамыту

Финдік білім беру жүйесінің негізі балалардың шығармашылық қабілеттерін қалыптастыру үшін қолайлы жағдайлар жасайды. Misic (2023) атап өткендей, Финляндиядағы оқу бағдарламасы баланы баурап алуға және оның қоршаған әлемге деген қызығушылығын сақтауға арналған. Оқу уақытын пәндер бойынша қатаң бөлудің орнына, студенттер Әлемді зерттеу қызметі арқылы біледі, бұл оқуды мағыналы және шынайы өмірге жақын етеді.

Шығармашылықты дамытуда оқу бағдарламасына біріктірілген феноменге бағытталған оқыту маңызды орын алады. Ол өзекті өмірлік міндеттерді шешуге бағытталған және сыни ойлауды, топтық жұмысты және күрделі мәселелердің инновациялық шешімдерін таба білуді дамытуды ынталандырады. Бұл әдіс оқушыларға бағытталған пәнаралық тәсіл болып табылады, бұл нақты құбылыстарды оқшау емес, әртүрлі салалардағы білімді біріктіре отырып, жан-жақты қарастыруға мүмкіндік береді. Мәселен, мысалы, климаттың өзгеруі мәселесін зерттей отырып, оқушылар этика, экономика, география және физика бойынша білім алады. Оқытудың бұл форматы сыни ойлауды дамытуға және пәнаралық байланыстар орнатуға ықпал етеді.

Фин мектептеріндегі өнер шығармашылықты дамытудың маңызды құралы ретінде де қарастырылады. Театр, бейнелеу өнері, музыка және қолөнер — оқушылардың өзін-өзі көрсетуге және шығармашылық әлеуетін ашуға ықпал ететін негізгі оқу бағдарламасының ажырамас элементтері. Бұл пәндер тұлғаның үйлесімді дамуы үшін академиялық пәндермен бірдей мәнге

ие. Сонымен қатар, оқу процесінде заманауи технологиялар — мультимедиялық ресурстар, онлайн-платформалар, цифрлық контент белсенді қолданылады, бұл интерактивті сторителлинг, бейне өндіру және бағдарламалауды пайдалана отырып, бірлескен және шығармашылық оқыту үшін жағдай жасауға мүмкіндік береді (ЭЫДҰ, 2018). Бұл тәсіл шығармашылық ойлауды дамытады және оқушыларды цифрлық қоғамның талаптарына дайындайды (ЭЫДҰ, 2018).

Кооперация финдік білім берудегі шығармашылықты дамытудың тағы бір негізгі құрамдас бөлігі болып табылады. Оқушылар топтық жобалар мен кооперативті оқыту әдістері арқылы бір-бірімен қарым-қатынас жасауды, идеялар мен білімдермен алмасуды үйренеді. Бұл тәсілдер қазіргі заманғы қызмет салаларында сұранысқа ие әлеуметтік келісім мен дағдыларды қалыптастырады (Финляндияның білім және мәдениет министрлігі, 2019). Ойын жаттығулары ерте жастан бастап ынтымақтастық пен шығармашылықты дамытуда маңызды рөл атқарады (Финляндияның Ұлттық білім беру агенттігі, 2022). Какарланың (2024) пікірінше, мұндай белсенділік формалары эмоционалды әл-ауқатты нығайтады, әлеуметтік дағдыларды дамытады және балаларды өзгермелі қоғамда сәтті бейімделуге дайындай отырып, инклюзивтілікті қолдайды. Жаһандық шығармашылық ойлау институты (GICT) (2024) сонымен қатар фин мектептерінде бірлесіп оқыту коммуникация және топтық жұмыс арқылы шығармашылық интеллектті дамыту стратегиясы екенін атап өтті. Бұдан басқа, зерттеу белсенділігі мен зейінін ынталандыратын "орман мектептерін" қоса алғанда, икемді білім беру кеңістігі мен табиғаттағы іс-шаралар қолданылады.

Технология ынтымақтастықты ұйымдастырудың маңызды элементі болып табылады. Боккони және тең автор. (2012) "шығармашылық сыныптарды" формальды және бейресми білім беруді қамтитын белсенді оқыту, ынтымақтастық, кәсіпкерлік дағдылар және жекелендіру арқылы оқу процесін модернизациялау және шығармашылық дамуды қолдау үшін АКТ қолданылатын инновациялық білім беру кеңістігі ретінде анықтайды. Финляндия Ұлттық білім агенттігінің (Edufi) "Шығармашылық сыныптар" бағдарламасы сияқты бастамалар арқылы мұғалімдердің кәсіби дамуын белсенді қолдайды, бұл мұғалімдерге заманауи технологияларды қолдана отырып, шығармашылықты дамытудың қажетті құралдарын ұсынады (GICT, 2024). Осы шаралардың барлығы Финляндияның креативті интеллектті қалыптастыру және жан-жақты дамыған, болашаққа дайын оқушыларды даярлау жөніндегі мақсатты саясатын көрсетеді.

Мұғалімдердің автономиясы фин жүйесінің сәттілігінің тағы бір маңызды факторы болып табылады. Анықтамасы бойынша Наараниemi және т.б. (2021), мұғалімнің автономиясы — бұл материалдарды таңдауды, оқу процесін жоспарлауды, кәсіби дамуды және сыныптағы жұмысты Сыртқы қысымсыз ұйымдастыруды қоса алғанда, өз бетінше кәсіби шешімдер қабылдау және оларды іс жүзінде жүзеге асыру мүмкіндігі. Нәтижесінде Финляндиядағы бастауыш сынып мұғалімдері өздерінің сабақ жоспарларын құруда және оқытудың оңтайлы әдістерін таңдауда еркін. Мұғалімге деген

сенім білім беру процесінің инновациялары мен даралануына ықпал етеді (ЭЫДҰ, 2018). Бастауыш мектептегі фин педагогикасы студенттерге бағытталған тәсілді жүзеге асыра отырып, әр баланың жеке қажеттіліктері мен мүдделерін орталыққа қояды. Sahlberg (2015) атап өткендей, мұғалімдер қатаң тәлімгерлер ретінде емес, сыныпта қолайлы және ынталандыратын атмосфераны құратын тренинг фасилитаторлары ретінде әрекет етеді.

Осылайша, ұсынылған материалда шығармашылық интеллект проблемаларды шешу, қораптан тыс ойлау, ішкі мотивация мен икемділікке ие болуды — қиын және тез өзгереді жағдайларда табысты өмір сүру үшін қажетті қасиеттерді қамтиды (Basadur және т.б., 2014; Ruiz-del-Pino және т. б., 2022). Финляндия өзінің бірегей білім беру моделінің арқасында инновациялық оқыту әдістері мен қолдау ортасы бастауыш сынып оқушыларында осы дағдыларды қалыптастыруға қалай ықпал ететінінің мысалы болып табылады [60].

Финляндия бастауыш білім беру жүйесінде жекелендірілген тәсілдің жүзеге асырылуы — оқушылардың қатысуы, мұғалімдердің кәсіби рефлексиясы және оқу бағдарламаларының икемділігін негізге алған кең ауқымды педагогикалық концепциялар мен әдістемелік шешімдерге сүйенеді. Бұл контекстегі басты ұғым — оқуды дербестендіру, яғни әр баланың ерекше қажеттіліктері, қабілеттері мен қызығушылықтарын ескере отырып білім беру процесін құру. Осындай парадигма Финляндия мектебінің көптеген реформалары мен тәжірибелерінде бекітілген, онда икемділік, ынтымақтастық және оқушы тұлғасының толық дамуы басымдыққа ие.

Финляндия білім беруінің стратегиялық бағыттары — ұлттық оқу жоспарына дербестендіру принциптерін енгізуде көрініс табады. Білім беру ұйымдарының басшылары инновациялық реформалар мен дәстүрлі педагогикалық тәжірибелер арасында делдалдық рөл атқарып, жекелендірілген тәсілді жүзеге асыруға жағдай жасайды. Басқарушылар оқу бағдарламасы реформаларының мақсаттарының мұғалімдер қолданатын педагогикалық стратегияларда көрініс табуын қадағалайды. Мұғалімдер өз жұмысының әдістерін жүйелі түрде талдап, кәсіби тиімділігін арттыруға ынталандырылады, бұл білім беру практикаларының үздіксіз жетілуін қамтамасыз етеді.

Инновациялық бастамалардың айқын мысалы — «Дәмді мектеп» (Tasty School) моделі, ол фин бастауыш мектептерінің оқу процесіне тағамдық тәрбие элементтерін енгізеді. Бұл модель сау тамақтану нормаларына сәйкес келіп қана қоймай, практикалық бағытталған оқыту арқылы оқушыларға негізгі өмірлік құзыреттерді қалыптастырады. Ол кешенді білім берудің мақсаттарына сай келіп, тек тамақтану ғана емес, балалардың әлеуметтік әл-ауқатын да ескеретін оқу процесінің дербестендіру мүмкіндігін ашады.

Финляндия бастауыш мектебінің жүйесінде оқушылардың әртүрлі топтарының білім сұраныстарын қанағаттандыру маңызды орын алады,

ол сараланған оқыту арқылы жүзеге асады. Зерттеулер көрсеткендей, сараланған стратегияларды қолдану оқушылардың белсенділігін арттырады және олардың академиялық жетістіктерінің өсуіне ықпал етеді. Мұғалімнің міндеті – когнитивтік мүмкіндіктері, қызығушылықтары мен әлеуметтік-мәдени фоны әртүрлі балаларды ескеретін оқу ортасын құру, бұл білімге тең қолжетімділікті қамтамасыз етеді. Мұғалімдерді даярлау жекелендірілген оқыту әдістерін енгізуге қажетті құзыреттерді қалыптастыруға бағытталған.

Персонализацияланған оқытудың дамуына білім берудің цифрландыруы да елеулі үлес қосады. Цифрлық құралдарды пайдалану мұғалімдерге жеке оқу траекторияларын құруға және әр баланың жеке оқу ырғағы мен стилін ескеретін бейімделген оқу орталарын жасауға мүмкіндік береді. Технологияларды енгізу тек дербестендіруді дамытып қана қоймай, ынтымақтастық мүмкіндіктерін кеңейтіп, оқушылардың оқу процесіне белсенді қатысуын арттырады.

Осылайша, Финляндияның бастауыш білім беру жүйесінде жекелендірілген тәсілді жүзеге асыру тәжірибесі – оқу жоспарларын жаңарту, инновациялық тәжірибелерді енгізу (мысалы, «Дәмді мектеп»), педагогикалық рефлексияны дамыту және цифрлық технологияларды белсенді қолдануды қамтитын кешенді стратегия. Бұл тәсіл әртүрлі оқушы қажеттіліктерін ескеретін, инклюзивті, икемді және ынталандыратын оқу ортасын құруға бағытталғанын көрсетеді.

Үш деңгейлі қолдау жүйесі және мұғалімнің рөлі

2010 жылы Финляндияның негізгі білім туралы заңына (642/2010) өзгерістер енгізіліп, 2011 жылғы күзден бастап мектептерде үш деңгейлі қолдау ұлттық стратегиясы енгізілді. Бұл жүйе бастапқыда қиындықтарға тап болған оқушыларға ерте араласу және уақытылы көмек көрсету механизмі ретінде ойластырылды, жалпы білімді инклюзивті ету мақсатын көздеді. Дегенмен, реформаның басты мақсаты арнайы білімге жіберілетін балалар санын азайту және олардың оқыту шығындарын қысқарту деп пікірлер де айтылды. Сонымен қатар, жүйе мұғалімдерге артық бюрократиялық жүктеме түсіруі және ерекше білім қажеттілігі бар оқушылардың бір бөлігі жеткілікті қолдаусыз қалуы мүмкін деген сынға ұшырады.

Бірінші деңгей – жалпы қолдау – оқушының нақты қажеттіліктеріне жедел әрекет етуді білдіреді. Заңға сәйкес, барлық балалар қиындықтар туындаған сәтте мемлекеттік көмек алуға құқылы. Бұл қолдау түрі уақытша болып табылады, ал оның таралуы бойынша ресми статистика жоқ.

Екінші деңгей – күшейтілген қолдау педагогикалық бағалауды және оқушының қажеттіліктері мен көмекті қамтитын оқу жоспарын (LP) жасауды талап етеді. Күшейтілген қолдаудың нақты критерийлері белгіленбеген, тек бір немесе бірнеше пән бойынша тұрақты көмек қажет болғанда қолданылады.

Үшінші деңгей – арнайы қолдау кешенді бағалау және мектеп басшылығының әкімшілік шешімінен кейін тағайындалады. Бұл деңгейде алғашқы екі деңгейдегі шаралар жеткіліксіз болған жағдайда немесе оқу мақсаттарын жекелендіру қажет болғанда қолданылады. Мұнда жеке оқу

жоспары (ИУП) жасалып, кейбір пәндер бойынша бейімделген бағдарламалар бойынша оқытуға мүмкіндік беріледі.

2011 жылдан бастап күшейтілген қолдауды алушылар саны 2,8%-дан 2019 жылы 11,6%-ға дейін өсті. Үшінші деңгейдегі оқушылар үлесі тұрақты — шамамен 8,5%, аймақтарда 4%-дан 13%-ға дейін өзгеріп отырады. 2019 жылғы мәлімет бойынша, оқушылардың 22,3%-і ішінара арнайы білім қолдауын алған, бұл көрсеткіш соңғы екі онжылдықта өзгермеген. Арнайы сыныптарда оқыту тек үшінші деңгейде рұқсат етілген.

Қолдау шараларының мазмұны әр деңгейде көбінесе ұқсас: оқытуды саралау, оқу топтарын икемді құру, тәлімгерлік, мұғалімдерге кеңес беру, ішінара арнайы білім және ассистенттердің көмегі. Мектептер мен мұғалімдердің әдістерді таңдау автономиясы теңсіздік қаупін туғызады, бұл мәселе зерттеушілер тарапынан нақты критерийлерді енгізу қажеттігімен атап көрсетіледі.

Мұғалімдердің ерекше рөлі бар. Жүйе жеңіл қиындықтары бар оқушыларды бірінші және екінші деңгейлерде қолдауда олардың жауапкершілігін арттырды, ал арнайы педагогтар (SET) үшінші деңгейдегі негізгі жауапкершілікті алады. Мұғалімдерге үлкен көлемдегі құжаттарды жүргізу міндеті қойылып, бюрократиялық жүктеме күшейді. Бұл мәселе АҚШ сияқты басқа елдерде де байқалады.

Фин мұғалімдерінің жоғары біліктілігіне қарамастан (мектепте жұмыс істеу үшін магистр дәрежесі қажет), жаңа талаптар олардың құзыреттеріне қосымша сұраныстар қойды. Мұғалімдер кейде арнайы білімдегі қиындықтары бар балалармен жұмыс істеуге қажетті білім мен дағдылардан кемшіліктері бар. ОАҰ кәсіподағының сауалнамасына (2017) сәйкес, мұғалімдердің басым бөлігі өз қолдау мүмкіндіктерін төмен бағалайды. Арнайы білім бойынша білімнің жетіспеушілігі инклюзияға көзқарасқа әсер етеді: кәсіби дайындық пен сенімділік жоғары болған сайын, инклюзивті практикаларға көзқарас оң болады.

Халықаралық зерттеулер мұғалімдердің өзін-өзі тиімділігі мүгедектік ерекшеліктері туралы білімге, жеке сенімдерге, сондай-ақ мектеп климаты мен әріптестердің қолдауына байланысты екенін көрсетеді.

Бастауыш сынып мұғалімдеріне практикалық ұсыныстар

- Сабақтарда жеке тапсырмаларды топтық жұмыстармен үйлестіру қажет.
- Оқушылардың күшті жақтары мен қиындықтарын анықтау үшін диагностикалық құралдарды қолдану маңызды.
- Жеке оқу жоспарларын балалармен және олардың ата-аналарымен жүйелі түрде талқылауды енгізу керек.
- Бағдарламаға эмоционалдық және әлеуметтік оқытудың элементтерін қосу ұсынылады.
- Ойын, зерттеу және жобалық әдістерді қолдану арқылы балаларға өз темпінде оқуға мүмкіндік жасау қажет.

Финляндия тәжірибесі көрсеткендей, бастауыш сыныптағы дербестендірген оқыту – бұл бөлек әдістеме емес, баланы басты орынға қоятын білім философиясы. Жеке тәсілді сәтті жүзеге асыру үшін мұғалім жоғары кәсіби біліктілікке, икемділікке және әріптестермен, ата-аналармен ынтымақтастыққа дайын болуы керек. Осы принциптерді ұстану арқылы мектепте инклюзивті әрі қолдау көрсететін орта құруға болады, онда әрбір оқушы өз әлеуетін аша алады [73].

Эстония бастауыш мектебіндегі жеке тәсілді жүзеге асыру

Эстонияда жеке тәсіл прогрессивті реформалардың құрамдас бөлігі болып табылады. Бұл реформалар оқушылардың белсенділігін арттыруға, оларға эмоционалдық қолдау көрсетуге және персонализацияланған оқытуды дамытуға бағытталған. Эстон білім жүйесінің стратегиялық құжаттарында «үйренуді үйрену» компетенциясы ерекше орын алады. Бұл талап оқу бағдарламалары мен әдістемелік тәсілдер жеке тұлғаға бағытталған принциптерге сәйкес құрылады және әрбір баланың қажеттіліктерін ескереді [74].

Зерттеулер көрсеткендей, сыныптағы эмоционалдық қолдау оқушылардың өз-өзіне сенімділігін арттырып, олардың оқу белсенділігі мен академиялық нәтижелеріне оң әсер етеді [75]. Сондықтан бастауыш сынып мұғалімдеріне оқушылардың жеке эмоционалдық және оқу ерекшеліктерін ескеретін әдістерді қолдану ұсынылады.

Сонымен қатар Kikas және әріптестері «үйренуді үйрену» компетенциясының әртүрлі оқу бағдарламалары деңгейлерінде дамитынын және автономды оқу стратегияларын енгізуді талап ететінін атап өтеді. Мұндай стратегиялар оқушыларға оқу процесінде көбірек еркіндік береді [76].

Дифференциалды оқытудың маңызы зор: ол оқу материалын әртүрлі қабілеттер мен қызығушылықтарға бейімдеуге мүмкіндік береді. Granström мен Kikas осы стратегиялардың тиімділігі оқу ортасының ерекшеліктеріне байланысты екенін көрсетеді. Эстонияда бұл орталық конструктивистік педагогиканың және дәстүрлі әдістердің элементтерін біріктіреді [74], [75]. Мұндай үйлесім оқу процесінің икемділігін қамтамасыз етіп, жеке оқушылардың қажеттіліктерін ескеруге септігін тигізеді.

Цифрлық технологиялардың рөлі ерекше. Олар оқыту процесін дербестендіруге көмектеседі. Білім беру аналитикасы оқушылардың даму динамикасын және қызығушылықтарын бақылап, мұғалімдерге жеке оқу траекторияларын құруға мүмкіндік береді [77]. Осындай тәсілдер интерактивті әрі бірлескен оқу ортасын қалыптастырады [78]. Ойын технологиялары мен цифрлық платформаларды қолдану оқушылардың мотивациясын арттырып, оқытуды мағыналы етеді [79].

Өзін-өзі реттеу дағдыларын дамыту да маңызды. Зерттеулер көрсеткендей, оқушылардың автономиясын дамыту оқу процесін жақсартады, себебі олар өз мақсаттарын қоя біледі және оқу мазмұнымен тереңірек қарым-қатынас жасайды [80]. Бұл тәсілдер бастауыш сыныптарда да жаһандық білім

беру трендтеріне сәйкес – дербестендіру және оқушы орталықтылығы – болып табылады [81].

Осылайша, Эстония бастауыш мектебінде жеке тәсіл білім саясатын қазіргі педагогикалық теориялармен үйлестіру, цифрлық технологияларды белсенді пайдалану, эмоционалдық және әдістемелік қолдау көрсету, оқушылардың өзін-өзі реттеу дағдыларын дамыту сияқты өзара байланысты бағыттарға негізделген. Бұл кешенді тәсіл оқушылардың жеке ерекшеліктерін барынша ескеретін және олардың сәтті дамуына ықпал ететін білім беру ортасын қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Эстония: мектеп біліміндегі жетістік факторлары

• Қолдау көрсететін оқу ортасы

Эстон мектептері кең қоғамдық қолдау жағдайында жұмыс істейді: оқу процесіне ата-аналар, университеттер, қоғамдық ұйымдар және бизнес секторы белсенді араласады. Олар біртұтас экожүйе құрып, оқушылардың жетістіктерін ынталандырады және білімді елдің дамуының тірегіне айналдырады.

• Мектептер мен мұғалімдерге сенім

Эстонияда білімге құрмет XIX ғасырдан бастау алады, сол уақытта мектептер мәдени және ағартушылық орталықтар болған. Мұғалімдер кітапханалар, хорлар және театр студияларын ұйымдастырған, ғасырдың соңына қарай елдегі сауаттылық 97%-ға жеткен. Оккупация жылдарында педагогтар эстон тілін және мәдени бірегейлікті сақтап қалды. Қазіргі таңда мектептер мен мұғалімдерге деген сенім білім жүйесінің негізгі ресурс болып қала береді.

• Білім — ұлттық басымдық

1991 жылы тәуелсіздік қайтарылған соң, Эстонияда маңызды өнеркәсіптік және табиғи ресурстар болмағандықтан, адам капиталына басымдық берілді. Білім экономика, цифрлық технологиялар, демократия және ұлттық бірегейлік дамыту құралына айналды. «Эстония 2035» стратегиялық құжатында білім жүйесі болашақтың сынақтарына бейімделген азаматтарды дайындауға бағытталған.

• Оқуға және жетістікке деген баға

Эстонияда білім — жарқын болашақ кепілі ретінде қабылданады. Ата-аналар мен оқушылар оқу мен үй тапсырмаларына жауапкершілікпен қарайды. Олимпиадалар мен байқауларға қатысу білім мәдениетінің бір бөлігі, бірақ оқушылардың стресі мен шаршау деңгейінің өсуіне алаңдаушылық та бар.

• Сабақтан тыс оқу және университеттермен серіктестік

Мектептік білімге қызығушылық клубтары, мұражайлар, экологиялық орталықтар, үкіметтік емес ұйымдар және IT компаниялардың бағдарламалары сияқты кең сабақтан тыс білім беру мекемелері қосылады. Ұлттық бағдарлама формальды және бейформальды білімді біріктіруге бағытталған. Сонымен қатар, мектептер Тарту және Таллин университеттерімен тығыз жұмыс істейді. Ғалымдар оқу бағдарламаларын, материалдарын және білім саясатын әзірлеуге қатысады.

• Оқу бағдарламасы: тұтастық пен персонализация

- Эстонияның ұлттық оқу бағдарламасы тек пәндік іргелі білімге ғана емес, сонымен бірге сыни тұрғыдан ойлау, ынтымақтастық дағдылары, инновациялар және өзін-өзі реттеу қабілеттерін дамытуға бағытталған. 1990 жылдардан бастап оқу мазмұны практикалық білімді қолдануға көбірек бағытталды. Қазіргі бағдарламада пәнаралық жобалар, интеграцияланған курстар және икемді оқу траекториялары енгізілген, бұл персонализацияланған оқытуға жағдай жасайды.

- **Мұғалімдердің даярлығы мен рөлі**

- Эстон мұғалімдері университеттерде жоғары деңгейде дайындалады, бұл пәндік білімнің сапасын қамтамасыз етеді. Оларға оқыту әдістерін таңдау және бағдарламаны балалардың қажеттіліктеріне бейімдеу үшін автономия беріледі. Дегенмен, кейбір салаларда педагог мамандардың жетіспеушілігі мен мамандықтың әлеуметтік беделінің төмендігі мәселелері бар. Осыны шешу үшін мемлекет біртіндеп жалақыны көтеріп, сапалы оқу материалдарын, оның ішінде цифрлық ресурстарды дамытуға қолдау көрсетеді.

- **Барлыққа тең мүмкіндіктер**

- Эстонияның білім беру саясаты теңдік принципіне негізделген. Барлық балалар аймақ пен әлеуметтік жағдайына қарамастан біртекті ұлттық бағдарлама бойынша оқиды. Мемлекет оқушыларға тегін оқулықтар, ыстық тамақ, көлік, медициналық қызметтер және қосымша сабақтарға қолжетімділік қамтамасыз етеді. Мұндай тәсіл білім беру мүмкіндіктеріндегі айырмашылықтарды азайтып, сапалы білімге тең қолжетімділікті қамтамасыз етеді.

- **Жеке оқу қажеттіліктерін түсіну және қанағаттандыру**

- Эстония әр оқушының қажеттіліктерін анықтап, қанағаттандыруға ерекше көңіл бөледі. Балабақшалардың кең қамтылуы ерекше оқу қажеттіліктерін ерте кезеңде анықтап, араласуды жеңілдетеді. Балабақша тәрбиесі 18 айдан 7 жасқа дейінгі барлық балаларға қолжетімді, көбіне жергілікті муниципалитеттер басқарады.

- Оқушылар көбінесе алғашқы жылдары (әдетте 1-ден 4-ші сыныпқа дейін) бір мұғаліммен жұмыс істейді. Бұл мұғалімге әр баланың оқу және даму үрдісін терең түсінуге, ұзақ мерзімді қарым-қатынас орнатуға, жетістіктерін бақылауға және жеке қажеттіліктерін қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Кейбір мектептерде мұндай тәжірибе 1-ден 6-шы сыныпқа дейін жалғасады.

- Сонымен қатар, Эстония оқудан қалып қалған оқушыларды анықтап, түзетуші оқыту арқылы оларға көмектесуге ерекше көңіл бөледі. Қосымша қолдау қажет оқушылар көбінесе кіші топтарға (шамамен 8 адамнан) жіберіледі.

- **Оқушылардың әл-ауқаты – басты назарда**

- Жақында оқушылардың психикалық денсаулығына ерекше мән берілуде. Ұлттық бағдарламалар іске қосылып, мектеп психологтарының қызметтерін кеңейту және психологиялық кеңес беруге қолжетімділікті арттыру мақсатында шаралар қабылдануда.

- Психикалық денсаулық қоғам назарында тұр. Кейбіреулер мектеп жүйесінің жоғары бәсекелестік пен нәтижеге бағытталғандығы кей оқушыларда күйзеліс, депрессия және суицидтік ойларды күшейтеді деп санайды. Дегенмен, ата-аналар мен мұғалімдердің басым бөлігі қазіргі жүйеге сенімді және мектепті еңбек ету орны деп қабылдайды. Мемлекеттік деңгейде әр оқушының әл-ауқатын қамтамасыз ету үшін күш-жігер жұмсалуда [82].

- **Эстония тәжірибесі: жасанды интеллектті бастауыш мектептегі жеке тәсілде қолдану**

- Эстонияның білім жүйесі әлемге танымал, әсіресе PISA халықаралық зерттеулерінде оқушылардың тұрақты жоғары нәтижелерімен. Білім және ғылым министрлігінің стратегиялық мақсаты — мектептерде жеке (персонализацияланған) оқытуды кеңінен енгізу.

- Осы мақсатта министрлікте Жасанды интеллект жөніндегі кеңес құрылды. Оның негізгі міндеті — мектептерде ЖИ-ді тиімді пайдалану арқылы персонализацияланған білімді дамыту. Кеңес құрамына педагогика саласындағы ғалымдар, мектеп мұғалімдері және бизнес өкілдері кірді. Алғашқы қадам ретінде ЖИ қолдану принциптерін қалыптастыру және шешім қабылдаушыларға бағыттауыш болатын құжат әзірлеу жоспарлануда. Бұл технологияларды тұрақты енгізуге және ЖИ-ге қатысты «ынта» мен «сенімсіздік» арасындағы ауытқуларды болдырмауға мүмкіндік береді.

- Жасанды интеллект енгізу тек техникалық жаңалық ретінде қаралмай, оқу процесін жаңаша түсінуге мүмкіндік береді. Мемлекеттік қызметкерлерге, мұғалімдерге және студенттерге арналған жаппай курстар ұйымдастырылып, алдыңғы тәжірибе алмасуға және педагогтарға ЖИ-ді оқытуда практикалық дағдыларды игеруге көмектеседі.

- Жеке тәсіл шеңберінде ЖИ технологиялары адаптивті оқытуды қолдайды: әр сабақта бағдарламалық шешімдер оқушының білім деңгейін анықтап, сәйкес тапсырмалар мен қолдау түрлерін тандайды. Бұл мұғалімге жеке оқу траекториясын құруды жеңілдетеді және оқушылардың қажеттіліктерін дәл есепке алуға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, ЖИ рутиналық тапсырмаларды орындайды, мұғалімнің уақытын балалармен тікелей қарым-қатынас пен когнитивті дамуына арнауға босатады.

- Эстония тәжірибесінде метакогнитивті қабілеттерді дамытуға ерекше мән беріледі. Оқушы тапсырмаларды ЖИ көмегімен орындаса да, оның ойлау процесі мұғалімге түсінікті болуы тиіс. Сондықтан ауызша талқылаулар мен бірлескен рефлексия міндетті элемент болып қала береді, бұл оқу материалын тереңірек меңгеруге ықпал етеді.

- Әрине, персонализацияланған оқытуды толық енгізу қаржылық ресурстардың шектеулігі, технологиялық даму қажеттілігі және мұғалімдердің жеткіліксіз дайындығы сияқты қиындықтармен байланысты. Дегенмен,

Эстонияда жүзеге асырылып жатқан AI Lear 2025 бағдарламасы осы кедергілерді жоюға және жасанды интеллектіні пайдалана отырып мектеп білімін жаңартуға бағытталған.

- Қорытындылай келе, Эстония бастауыш мектепте жеке тәсілді ұлттық басымдық ретінде қарастырады. Персонализацияланған оқытудың табысты дамуы қазіргі ЖИ технологиялары, педагогтардың кәсіби дайындығы және оқушы, мұғалім мен ата-аналар арасындағы тығыз ынтымақтастықтың үйлесіміне негізделеді. Бұл тәсіл білім сапасын арттырып қана қоймай, оны баланың мүдделері мен қажеттіліктеріне барынша бағыттайды [83].

Сингапур тәжірибесі

Сингапур — көрнекті ілгерілеудің үлгісі. 1965 жылы тәуелсіздік алғаннан кейін бұл мемлекет таң қалдырарлық түрде дамыды: табиғи ресурстары жоқ, негізгі халқы сауатсыз болған кедей арал мемлекетінен 5,8 миллион халқы бар, өмір сүру деңгейі ең дамыған индустриялық елдерге тең заманауи мемлекетке айналды. Басынан-ақ Ли Куан Ю — Сингапурдың премьер-министрі және табысының сәулетшісі — білімнің ауқымды экономикалық жоспарларды жүзеге асырудағы негізгі рөлін жақсы түсінді.

2009 жылы Сингапур алғаш рет PISA (Халықаралық оқушылардың білім деңгейін бағалау бағдарламасы) сынағына қатысқанда, Ли Куан Ю таңдап алған стратегиялық бағыттың нәтижелері айқын көрінді: 15 жастағы сингапурлық оқушылар үш пән бойынша да көшбасшылар қатарына енді. 2015 жылы ел әлемде бірінші орынға шықты, ал 2018 жылы төрт қытай провинциясынан ғана кейін қалып, басқа елдердің барлығын басып озды.

Екінші дүниежүзілік соғыстан кейін Сингапур білім беру және кәсіби даярлау жүйесін мақсатты түрде дамыта бастады, оларды экономикалық өсудің негізі ретінде қарастырды. 1990 жылдардан бастап оқушылардың шығармашылық ойлау мен инновациялық қабілеттерін дамытуға ерекше көңіл бөлінді. 2004 жылы «Аз оқы, көп үйрен» бастамасы механикалық жаттау мен рутиналық тапсырмалардан терең түсінуге және практикалық мәселелерді шешуге басымдық беруге бет бұрды. Сол кезден бастап оқушыларды тек қабілет деңгейі бойынша бөлу практикасы тоқтатылып, орта мектепте оқу соңындағы мақсаттарға қарай үш «ағыт» бойынша бөлуді енгізді, бірақ негізгі топтан тыс пәндерді таңдауда икемділік сақталды. 2024 жылға қарай пәндік дифференциацияға толық көшу жоспарланған, бұл оқушыларға жеке оқу траекторияларын еркін қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Қазіргі білім саясатының негізгі бағыттары – «Әр мектеп – жақсы мектеп» бастамасында көрініс тапқан, ол барлық білім беру мекемелеріне тең мүмкіндіктерді қамтамасыз етуге, оқушыларға жеке бағдарламалар құруға, мұғалімдердің біліктілігін арттыруға, инновацияларды қолдауға және мектеп пен қоғам арасындағы байланыстарды нығайтуға бағытталған. Маңызды бөлігі — 2018 жылы басталған «Өмір бойы үйрен» бастамасы, ол оқуды икемді әрі өзіндік білім алуды, үздіксіз дамуды қамтамасыз етуді мақсат етеді.

Дегенмен жүйеде әлі де қиындықтар бар. PISA деректері бойынша ең үздік және оқу нәтижелері төмен оқушылар арасындағы алшақтық әлі де

сақталуда, бірақ соңғы жылдары бұл алшақтық математика мен жаратылыстану ғылымдары бойынша азайып келеді. Сонымен қатар, Сингапур ОЭСР елдері арасында ең төменгі нашар оқитын оқушылар деңгейіне ие және жоғары нәтижелер көрсететін оқушылар үлесі жоғары елдердің бірі болып табылады. Әсіресе төмен әлеуметтік-экономикалық статусқа ие отбасылардан шыққан балалардың 10%-ы үздік оқушылар қатарына кіреді, бұл ОЭСР орташа көрсеткішінен (3%) әлдеқайда жоғары.

Білім беру жүйесінің құрылымы

Сингапурда білім беру жүйесі көпдеңгейлі ұйымдастырылған: 6 жыл бастауыш мектеп, кейін 4-6 жыл орта мектеп және 1-3 жыл жоғары білім алдындағы білім. Бастауыш мектепте 1-4 сыныптарда барлық оқушыларға біртекті бағдарлама қолданылады, ал 5-6 сыныптарда стандартты және базалық деңгейдегі курстар болады, мұнда базалық курс оқушыларға қосымша қолдау көрсетуге бағытталған.

Орта мектепке өту оқушылар, олардың ата-аналары және мұғалімдердің бірлескен таңдауына негізделеді. Үш білім бағыты бар: Экспресс, Нормал (академиялық) және Нормал (техникалық). Барлық ағындар бірдей оқу материалын қамтиды, бірақ оқу қарқыны мен басымдықтары әртүрлі: Экспресс – жылдамдатылған оқыту, техникалық ағын – қолданбалы пәндерге бағытталған. Орта мектепке қабылдау үшін бастауыш мектептегі PSLE емтиханының нәтижелері негізгі критерий, бірақ оқушы ерекшеліктеріне байланысты басқа ағынды таңдау мүмкіндігі қарастырылған. Пәндік мамандандыру жүйесі белсенді енгізілуде, мысалы, оқушы математикадан техникалық деңгейді, ал ағылшын тілінен тереңдетілген деңгейді таңдай алады. Бұл модель бастауыш мектептерде жұмыс істеп, 2024 жылға қарай орта мектептерде толық енгізілуі тиіс.

PSLE емтиханынан өтпеген оқушыларға арналған төрт арнайы мектеп бар, олар негізгі пәндер, кәсіби даярлық және кең әлеуметтік қолдау бағдарламаларын ұсынады. Сонымен қатар, өнер, спорт, математика және жаратылыстану ғылымдары саласындағы арнайы жеке оқу орындары бар. Олар мемлекеттік қаржыландыру алады, Білім министрлігінің бағдарламаларын жүзеге асырады, бірақ оқыту әдістері мен мазмұнын таңдауда көбірек автономияға ие.

Университетке түсуге ниетті оқушылар қосымша 2 жылдық А-деңгей курстарын өтеді. Қалғандары политехникалық институттарға, Техникалық білім институтына (ITE), кіші колледждерге, Polytechnic Foundation бағдарламасына және кейбір өнер мекемелеріне бара алады. Политехникалық институттар 3 жылдық бағдарламалар ұсынады және А-деңгей емтихандарын тапсырмай-ақ университетке түсуге мүмкіндік береді. ITE техникалық және кәсіби курстарды (Nitec, Higher Nitec) ұсынады, әрі политехникалық институттарда немесе университеттерде жалғастыруға жол ашады, сондай-ақ техникалық маман дипломын алу бағдарламалары бар. Кіші колледждер 2-3 жылдық университет алдындағы дайындықты қамтамасыз етеді, онда міндетті қорытынды аттестаттау бар.

Мұғалімдерді дамыту

Сингапурда мұғалімдердің үздіксіз кәсіби дамуына үлкен мән беріледі. Олар Ұлттық білім институты (NIE) мен Педагогикалық ғылымдар академиясында (AST) оқытуға қатыса алады. Бұл бағдарламалар жұмыс істеп жүріп біліктілікті арттырудан бастап, онлайн және офлайн тренингтерге дейін кең ауқымды. Мұғалімдер жыл сайын 100 сағатқа дейін тегін қосымша оқудан өте алады. Мемлекет пен NIE магистр және PhD дәрежесін алу үшін стипендиялар мен гранттар береді, олар Сингапурда да, шетелде де оқуға мүмкіндік береді.

Кадрлық саясаттың маңызды бөлігі – мұғалімдердің мансаптық траекториялары жүйесі, бұл педагогтарға білім саласын тастамай кәсіби өсуді, сондай-ақ тәлімгер, координатор, әдістеме маманы сияқты жаңа рөлдерді алуды қамтамасыз етеді. Бұл жүйе тәжірибе алмасуға, коучингке және бірлескен жұмысқа ықпал етіп, оқу бағдарламаларын білім процесін терең түсінетін мамандар дайындайды. Осылайша, мансап баспалдағы квалификациялы мұғалімдерді тарту мен ұстап тұрудың маңызды құралы болып табылады және Сингапурда оқыту сапасын арттыру мен кәсіби өсу стратегиясының негізі саналады [84].

Сингапурдың білім беру философиясы

Сингапурдағы білім беру жүйесі жан-жақты дамыған, болашақтың сын-қатерлеріне дайын тұлғаны қалыптастыруға бағытталған. Оның негізгі мақсаты – оқушыларды жаһанданған әлемде өмір сүруге дайындау, оларды берік құндылықтар жүйесімен, ұлттық бірегейлік сезімімен, әлеуметтік және эмоциялық тұрақтылықпен, сондай-ақ ХХІ ғасыр дағдыларымен қамтамасыз ету.

Сингапурдың білім беру философиясы білім алушыны барлық білім беру шешімдерінің орталығына қояды, әр баланың бірегейлігін, оқу қабілеті мен ынтасын, сондай-ақ әртүрлі қажеттіліктері, тәжірибесі мен даму қарқынын ескеру қажеттігін мойындайды.

Сингапур білім беру жүйесі тұлғаның мінезі, интеллектісі және денсаулығын дамытуға бағытталған кешенді тәсілге негізделген. Қамқор әрі қауіпсіз оқу ортасын қалыптастыруға үлкен көңіл бөлінеді, бұл өз кезегінде сыйластық, жанашырлық және айырмашылықтарды қабылдау мәдениетін қалыптастырады. Мұғалімдер мен оқушылар, сондай-ақ қатарластар арасындағы оң қарым-қатынастарды дамыту маңызды элемент болып табылады, бұл өзара түсіністік пен жауапкершілік сезімін арттырады.

Жеке оқыту мен ұжымдық оқытуды біріктіру ерекше орын алады. Оқу үдерісі зерттеу дағдыларын, сыни ойлау қабілетін және бірлесіп білім құру қабілетін дамытуға бағытталған. Оқушылар өз ойлау үдерісін түсінуге, жаңа идеялар мен тәжірибені бұрынғы білімдерімен байланыстыруға, үйренгендерін әртүрлі контексте қолдануға ынталандырылады.

Қазіргі заманғы технологиялар оқытуды дараландыру мен білім сапасын арттырудың қуатты құралы ретінде қарастырылады. Олар оқытуды жеке қажеттіліктерге бейімдеуге, сондай-ақ сыртқы ресурстар мен сарапшыларды тартуға мүмкіндік береді, бұл оқу үдерісін шынайы тәжірибемен байытады.

Сингапур жүйесінде бағалау – бұл тек білімді тексеру ғана емес, оқу үдерісінің маңызды бөлігі. Ол олқылықтарды анықтау, уақтылы кері байланыс беру және оқыту әдістерін жетілдіру үшін қолданылады. Мұндай тәсіл оқушыларда өзіндік және үздіксіз оқуға қажетті дағдыларды қалыптастырады, бұл тез өзгеріп жатқан әлемде табысты өмір сүру мен жұмыс істеуге мүмкіндік береді.

Ақыр соңында, Сингапурдың білім беру философиясы жауапты, ойлай білетін, бастамашыл және әлеуметтік белсенді азаматтарды тәрбиелеуге бағытталған. Олар өз әлеуетін жүзеге асырып қана қоймай, қоғам мен елдің дамуына да елеулі үлес қоса алады.

АҚШ тәжірибесі. Бастауыш мектептердегі жекелендірген оқыту

АҚШ бастауыш мектептерінде жекелендірген оқытуды жүзеге асыру барған сайын маңызды бола түсуде, әсіресе білім беру парадигмалары оқушылардың алуан түрлі қажеттіліктерін қанағаттандыруға бейімделіп жатқанда. Жекелендірген оқыту – бұл әрбір оқушының ерекше оқу қажеттіліктерін, күшті тұстары мен қызығушылықтарын ескеретін бейімделген педагогикалық стратегияларды қамтиды. Мұндай тәсіл тек академиялық үлгерімді арттырып қана қоймай, сонымен қатар білім беру ортасында тартылу мен теңдікті нығайтады.

Көптеген зерттеулер жекелендірген оқытудың оқушылардың нәтижелеріне оң әсер ететінін дәлелдейді. Мысалы, бастауыш сынып оқушыларына оқу мен математика пәндері бойынша жекелендірген оқыту ұсынылған жағдайда, дәстүрлі "бәріне бірдей" тәсілмен оқытылған қатарластарымен салыстырғанда жоғары нәтижелер көрсетеді. Бұл айырмашылық әсіресе бастауыш сыныптарда айқын көрінеді, мұнда мақсатты және бағытталған оқыту оқу жетістіктерін арттырады. Сонымен қатар, бағалау деректеріне негізделген оқыту секілді жекелендірген әдістер мұғалімдерге оқу материалдары мен стратегияларын оқушылардың ағымдағы үлгеріміне қарай бейімдеуге мүмкіндік береді және оқушылардың тартылуын арттырады.

Сонымен қатар, заманауи зерттеулерде технология мен жекелендірген оқыту әдістерінің байланысы жиі атап өтіледі. COVID-19 пандемиясы кезінде сыныптарда технологияны қолданудың артуы оқу үдерісін ұйымдастыру тәсілдерін өзгертті және цифрлық платформалар мен аралас оқыту модельдері арқылы жекелендіруге ықпал етті. Бұл өзгеріс мұғалімдер білім беру технологияларын қолдана отырып оқытуды бейімдеген кезде оқушылардың белсенділігі артатынын және академиялық дағдылары жақсаратынын көрсетті.

Жекелендірген оқытуды тиімді жүзеге асыру үшін бірнеше үздік тәжірибелер анықталды. Мектеп басшылығы жекелендірген оқытуға қолайлы жағдай жасауға шешуші рөл атқарады; оқытудың сапасына басымдық беру және мұғалімдердің кәсіби дамуын қолдау арқылы олар әсіресе әлеуметтік осал топтардағы оқушылардың оқу нәтижелерін едәуір жақсарта алады. Сонымен қатар, оқушылардың әртүрлі оқу стильдерін ескеретін және пайдаланатын сараланған оқыту тәсілдерін енгізу олардың ынтасы мен оқу материалын түсінуін арттырады.

Соңында, үздіксіз бағалау жекелендірген оқытуды тиімді ұйымдастыруда маңызды рөл атқарады. Тұрақты кері байланыс механизмдері мұғалімдерге оқушылардың ілгерілеуін бақылауға мүмкіндік береді, бұл оқу стратегияларын уақтылы түзетуге ықпал етеді. Бұл кеңірек білім беру мақсатына – үздіксіз оқу дағдыларын қалыптастыруға сәйкес келеді. Осылайша, бастауыш білім болашақ академиялық жетістіктерге негіз салып қана қоймай, сонымен қатар күрделі оқу орталарында бағдарлай алатын дербес оқушылар ұрпағын тәрбиелейді.

АҚШ бастауыш мектептерінде жекелендірген оқытуды жүзеге асыру – бұл оқушылардың алуан түрлі қажеттіліктерін қанағаттандыруға бағытталған кешенді стратегия. Технологияларды біріктіру, сараланған оқыту әдістерін қолдану және қолдаушы көшбасшылықты дамыту арқылы мұғалімдер оқушылардың тартылуын, оқу нәтижелерін жақсартып, ақыр соңында білім берудегі теңдікті қамтамасыз ете алады.

АҚШ тәжірибесі: кешенді инклюзивті білім беру – жалпы білім және жеке білім беру жоспары (IEP)

Төменде сипатталған жоспарлау үдерісі оқу бағдарламасын әзірлеуге және жүзеге асыруға ықпал етуге арналған. Бұл келесі қағидаттарды мойындауға негізделген:

- әрбір бала – жалпы білім беретін мектептің оқушысы;
- жалпы білім беру бағдарламасы мен оқу режимі және Жеке білім беру бағдарламасы (ЖББ – IEP) – оқушының толыққанды білім беру бағдарламасын құрайды;
- арнайы білім беру қызметін алу құқығына ие оқушының ЖББ – бұл оқушының жалғыз оқу бағдарламасы емес.

Осы қағидаттарға негізделген оқу бағдарламасы мен оқыту көбіне күрделі қажеттіліктері бар оқушыларға, оның ішінде когнитивті бұзылыстары бар оқушыларға жарамай жатады (Wehmeyer, Shogren & Kurth, 2021). Сондықтан бұл үдеріс осындай оқушылардың өтініштеріне баса назар аударады.

Арнайы білім беру қызметін алуға құқығы бар оқушылар, әсіресе қарқынды қолдауды қажет ететіндер, көбіне тек ЖББ-мен шектеліп, оларды тек арнайы білім беру саласының оқушылары ретінде қарастыра бастайды. Алайда, шын мәнінде, әрбір бала – жалпы білім беру мектебінің оқушысы. Сонымен қатар, арнайы білім беру қызметтері оқушылардың жалпы білім беру бағдарламасына қол жеткізуі мен онда ілгерілеуін, сондай-ақ ЖББ мақсаттарына қол жеткізуін қолдау үшін жалпы білім беру мұғалімдерімен бірлесіп ұсынылуы тиіс.

ЖББ оқушының жалпы оқу бағдарламасы мен күн тәртібіндегі ілгерілеуін, сондай-ақ мектепте, үйде және қоғамда дербестік пен өзара тәуелділікті қолдайтын маңызды дағдыларды дамытуын қолдауға арналған. Осы қағидаттарға негізделген кешенді инклюзивті білім беру бағдарламасы маңызды, себебі онсыз оқушының оқу мүмкіндіктері, сондай-ақ мектептегі және мектептен кейінгі нәтижелері төмендейді. Тиімді кешенді инклюзивті

білім беру бағдарламасын құру үшін жалпы және арнайы педагогика саласындағы мұғалімдер мен отбасылар арасында тығыз ынтымақтастық қажет.

Бұл жоспарлау үдерісі әрбір оқушы мектеп пен кең қауымдастықта белсенді қатыса алады, бір бөлігі бола алады, үлес қоса алады және оқи алады деген көзқарас пен үмітке негізделген. Мұндай үміттер жеке оқушыға да, бүкіл қауымдастыққа да пайда әкеледі, әр адамның үлесін бағалайтын әрі құрметтейтін әртүрлі, серпінді және қамқор орта құрады.

Жеке инклюзивті оқыту жоспарын жоспарлау процесі

Жоспарлау процесі төрт бөлімнен тұрады:

1. Жалпы білім беретін және арнайы білім беру педагогтары мен отбасының бірлескен бастапқы кездесуі. Бұл кездесуде жалпы білім беру бағдарламасының мазмұны мен контексті, сондай-ақ ерекше қажеттіліктері бар оқушылардың жалпы білім беру сыныбының мүшелері ретінде оқуы мен қолдауы қарастырылады.

2. Инклюзивті жеке оқыту жоспарын (ЖИОЖ) жасауға қатысты нақты аспектілерді талқылау. Бұл талқылауға ЖИОЖ-ға жауапты топтың мүшелері қатысады: жалпы және арнайы білім беру мамандары, отбасы мүшелері, оқу процесін қолдау мамандары, оқушының өзі және оның қатарластары.

3. ЖИОЖ-ты инклюзивті талқылаудың нәтижелері бойынша «Білім беру күнінің шолуы» жасалып, команда мүшелеріне таратылады.

4. Мұғалімдер, отбасы мүшелері және арнайы қолдау көрсететін оқу персоналы бір жыл бойы тұрақты ынтымақтастық пен өзара қолдау процесін келісіп, жүзеге асырады.

1-бөлім: Алғашқы бірлескен әңгіме

1. ЖИОЖ жасауға кіріспестен бұрын, оқу жылының кез келген уақытында жалпы және арнайы білім беру мұғалімдері мен отбасы мүшелерінің қатысуымен бастапқы кездесу өткізіледі. Мақсаты – инклюзияның негізгі қағидаттарын бірлесе түсіну және олардың маңызын нақтылау. Негізгі қағидаттар мыналарды қамтиды:

- әрбір бала жалпы білім беретін мектептің оқушысы ретінде қарастырылады;
- толыққанды оқу траекториясы жалпы білім беру бағдарламасы/оқу жоспарынан және жеке оқу жоспарынан тұрады;
- ЖИОЖ арнайы қызметтерге құқығы бар оқушылар үшін жеке оқу бағдарламасы емес, ол жалпы білім беру аясында мақсаттарды, қызметтерді, бейімдеулер мен жағдайларды айқындайды.

2. Жалпы және арнайы білім беру мұғалімдері алдын ала жалпы сыныптағы күн тәртібі мен күтілетін нәтижелерді, сондай-ақ меңгерілетін стандарттар, бөлімдер және жылдық мақсаттарды нақтылайды. Мұндай келісікті оқу жылы басталмай тұрып жүргізіп, ЖИОЖ отырысында бекіту ұсынылады.

3. Диалогты реттеу үшін «Ынтымақтастықты дұрыс бастаңыз» үлгісін пайдалануға болады. Бұл жалпы және арнайы білім беру мұғалімдері арасында сындарлы әңгіме жүргізуге көмектеседі.

4. Айтарлықтай қолдауды қажет ететін оқушыларға қатысты педагогтар мен отбасы келесі аспектілерге назар аударады:

- оқушының қарым-қатынас жасау құралдары мен тәсілдері;
- оның күшті жақтары мен қызығушылықтары;
- жалпы білім беру пәндері мен басқа да маңызды дағдылар бойынша қазіргі жетістіктер деңгейі;
- қатарластардың қолдауын қоса алғандағы тиімді оқу стратегиялары.

5. Отбасы мен оқушыға оның қазіргі және болашақтағы оқу, өмір сүру, бос уақыт өткізу және қоғамға үлес қосу жолдары туралы өз көзқарасын білдіруге мүмкіндік беріледі.

2-бөлім: Инклюзивті жеке оқыту жоспарын құру бойынша ұсыныстарды талқылау

2а. Оқытудың үш негізгі құрамдасына негізделген мақсаттарды қалыптастыру

Мүмкіндігі шектеулі және мүмкіндігі шексіз барлық оқушылар күн сайын оқытудың үш негізгі құрамдас бөлігіне қатысуы тиіс:

1. Күн тәртібі мен ауысымдарға қатысу (күн тәртібі, оқу қызмет түрлерін ауыстыру);

2. Сынып деңгейіндегі академиялық сабақтарға қатысу және басқа да маңызды дағдыларды дамыту;

3. Басқалармен әлеуметтік қарым-қатынас.

Бұл компоненттер әр оқушы үшін өте маңызды: олар оқушының өз орнын табуына, белсенді қатысуына, үлес қосуына және қысқа мерзімді әрі ұзақ мерзімді оқу нәтижелеріне қол жеткізуіне ықпал етеді.

Жеке инклюзивті оқыту жоспары – оқушының барлық оқу бағдарламасы емес, жалпы білім беру аясындағы жеке қолдауды айқындайтын құжат екенін ескеру қажет. Сондықтан 6–8-ден аспайтын мақсаттарды тандап, осы үш компонент негізінде жоспарлаңыз. Бұл мақсаттар оқушының жалпы білім беру ортасына қатысу басымдықтарын көрсетуі керек.

Мақсаттарды әзірлеу құралдары

Әр компонент бойынша ұсынылатын сұрақтар тізімі:

- инклюзивті жеке инклюзивті оқыту жоспары мақсаттарын анықтауға;
- түзетуші көмекті, қызметтерді және арнайы әзірленген оқытуды (SDI) жоспарлауға көмектеседі.

Сондай-ақ, оқушының пікірін ескеру ұсынылады: оның өзі қандай мақсаттарға ұмтылатынын сұрап білуге болады; қажет болған жағдайда оқушы өз сыныптастарын пікірталасқа шақыруға құқылы. Қатарластардың ұсыныстары мен ойлары оқыту процесін байытып, әлеуметтік байланыстарды нығайтуға септігін тигізеді.

3-кесте

Күн тәртібі мен ауысуларға қатысу (1-2 мақсат)	Жалпы білім беретін сыныптардағы және мектеп күні бойына негізгі тәртіптер мен ауысулар қандай? Жалпы білім беру және мектептегі іс-шаралар мен ауысуларға тәуелсіз/өзара тәуелді қатысу үшін білім алушы қандай дағдыларды/мақсатты дамыта алады? Мысалы: материалдарды басқару әрекеттер арасындағы ауысулар жалпы сыныптағы операциялар (мысалы, түскі асты санау, сабаққа қатысу) тапсырмаларды орнату, бастау және аяқтау үлкен топтық әрекеттен кіші топтық әрекетке көшу ғимарат ішіндегі ауысулар және мектепке келу және шығу Студенттік сұрақтар (мүмкін отбасы немесе құрбыларының көмегімен) Сіздің күніңіз қандай болады? Сіздің күн тәртібіңіз және күн тәртібіңіз қандай? Сізді мектеп қауымдастығының бір бөлігі ретінде сезінетін не? Үйде? Кеңірек? Басқа іс-шараларға қатысқыңыз келе ме? Басқа іс-әрекеттеріңіз бар ма? Неліктен оларға басымдық берер едіңіз?
Сынып деңгейіндегі оқу іс-әрекеттеріне қатысу және басқа маңызды дағдыларды дамыту (2-3 мақсат)	Биылғы оқу жылында оқу, математика, жазу, қоғамтану және жаратылыстану бағдарламаларында оқытылатын негізгі идеялар, маңызды сөздік және дағдылар қандай? (Мемлекеттік стандарттарды немесе corestandards.org сайтың қараңыз)

	Білім алушыға әр пәндік саладағы оқу бағдарламасын меңгеруде ең үлкен жетістіктерге жетуге мүмкіндік беретін негізгі идеялар, маңызды сөздік және дағдылар қандай? Төмендегі үлгі мақсаттарды/міндеттерді қараңыз. Оқу бағдарламасына жақсы қол жеткізу және көптеген орталарда тәуелсіздік/өзара тәуелділікті қолдау үшін білім алушыға қандай негізгі дағдылар қажет? (Мысалы, негізгі академиктер, технология, өзін-өзі қорғау, қажетті мінез-құлық қолдауы тұрғысынан тәуелсіз жұмыс істеу.) Білім алушы сұрақтары (мүмкін отбасы немесе құрбыларының көмегімен) Сізге ұнайтын және қатысу пайдалы деп санайтын қандай әрекеттер, тақырыптар немесе әрекеттер бар? Сізге ұнайтын, бірақ қолданып көрмеген қандай әрекеттер, тақырыптар немесе әрекеттер бар? Сізге қандай әрекеттер немесе пәндер ең қиын деп есептейсіз? Бұл әрекеттерді неғұрлым табысты немесе қиын етеді? Сізге жақсырақ үйренуге және мектепте, үйде және қоғамда қатысуға не көмектеседі?
Басқалармен өзара әрекеттесу (1-2 мақсат)	Білім алушының қандай дағдыларға/мақсаттарға жетуіне қолдау көрсетуге болады, сонда олар өз бетінше/өзара тәуелді әрекеттесе алады және басқалармен қарым-қатынас жасай алады: өзін-өзі қорғаушы, олардың қажеттіліктері қанағаттандырылды ма? оқу тапсырмаларына қатысу?

	қарым-қатынас жасау және достық қарым-қатынас орнату? Білім алушының сұрақтары (мүмкін отбасы немесе құрбыларының көмегімен) Мектепте сізге не ұнайды? Сізге мектептен тыс не істеу ұнайды? Достық пен қарым-қатынастарыңыз туралы айтыңыз. Бұрыннан бар достарыңыздан басқа көбірек/басқа достарыңыз бен қарым-қатынастарыңыз болғанын қалайсыз ба? Егер солай болса, неге? Сіздің қызығушылықтарыңыз қандай? Сіз басқалармен қалай қарым-қатынас жасауды ұнатасыз? Егер сізде таңдау болса, үлкен немесе кішігірім адамдар тобымен іс-әрекеттер жасағанды қалайсыз ба?
Мақсат пен қысқа мерзімді мақсаттың мысалы: (мақсатты жеке тұлғаның күшті жақтарына/қажеттіліктеріне және ағымдағы өнімділіктің негізгі деңгейіне қарай бейімдеуге болады): Мақсаты: Жалпы білім беретін сынып жағдайында «оқушы» тоқсан ішінде сыныптағы тапсырмалар/әрекеттер және мұғалімнің бағалауы арқылы бағаланатын Ағылшын тілі өнері (ELA) нұсқаулығының әрбір бөлімінде кемінде 2 үлкен идеяны, 2 сөзді/терминді және 2 фактіні/ұғымды/дағдыларды меңгереді. Қысқа мерзімді мақсаттар «Білім алушы» кем дегенде 1 үлкен идеяны, сөздік сөзді немесе факт/тұжырымдама/дағдыны түсінетінін аптасына екі рет өткізілетін тестілер/тапсырмалар арқылы ELA кезіндегі күнделікті тапсырмалар/әрекеттер контекстінде _____ қызметкер жазбаларында жазылғандай көрсетеді. Білім алушы _____ қызметкер жазбасында жазылған ағылшын тілі өнері бойынша күнделікті тапсырмалар/әрекеттер контекстіндегі аптасына екі рет өткізілетін бағалау сұрақтары/әрекеттері арқылы кемінде 2 үлкен идеяны, 2 сөздік сөзді және 2 фактіні/ұғымды/дағдыларды түсінетінін көрсетеді.	

26. Басым бағыттарға жету үшін мектептен тыс мүмкіндіктерді анықтау

Отбасынан, оқушының өзінен және оның сыныптастарынан мектеп күнінен тыс уақытта басым бағыттар бойынша ілгерілеу мүмкіндіктерін көре ме, соны нақтылап сұрау қажет. **Басым бағыттар** өзгеріссіз қалады:

- күн тәртібі мен ауысымдарға қатысу;
- сынып деңгейіндегі академиялық сабақтарға қатысу және басқа қажетті дағдыларды меңгеру;
- басқалармен әлеуметтік өзара әрекеттесу.

Егер жауап **оң** болса, онда бұл мүмкіндіктер **қалай, қай жерде және қашан** жүзеге асырылуы мүмкін екенін нақты көрсету керек.

2с. Қызметтерді инклюзивті ұсыну және LRE (ең аз шектеулі орта) мәселелері

Арнайы білім беру қызметтері жалпы білім беру бағдарламасы контекстінен **тыс** ұсынылып жатыр ма — осыны анықтап, **негіздемесін** көрсету қажет. Команда мүмкіндігінше, арнайы қызметтердің көпшілігін **жалпы білім беру сыныбына креативті және икемді түрде енгізуге** ұмтылуы керек (мысалы: бірлескен оқыту — жалпы білім беру мұғалімімен, түзету/арнайы білім беру мұғалімімен, көмекші мамандармен және ұйымдастырылған сыныптастардың қолдауымен бірге).

Егер кейбір қызметтерді жалпы сыныпта көрсету мүмкін болмаса, онда **барлық оқушыларға пайдалы болатын икемді оқу жағдайларын** қарастыру қажет:

- жалпыға ортақ аймақтар,
- шағын топтарға арналған кеңістіктер,
- жеке оқу аймақтары.

2д. Арнайы әзірленген инклюзивті оқыту (SDI) және қосымша құралдар мен қызметтер

- Оқыту жоспарын құру үшін **деректерді** (скрининг, прогресті мониторинг) пайдаланыңыз.

- Оқушының жалпы білім беру сыныбында сәттілікке жетуіне мүмкіндік беретін **ең аз инвазивті қолдау түрлерін** айқындаңыз.

- Келесі аспектілерді ескеріңіз:
  - мектеп пен сыныптың **физикалық қолжетімділігі**;
  - **оқуға бейімделу** (сабақтар мен іс-шараларға қатысу үшін);
  - **әлеуметтік, мінез-құлықтық және коммуникативтік қолдау**;
  - **бірлескен қолдау**, соның ішінде персоналдың, отбасының және сыныптастардың әлеуетін арттыруға бағытталған шаралар (мысалы, **Kurt және т.б., 2019** еңбектерін қараңыз).

- Егер **жеке қолдау** (мысалы, 1:1 ассистент) қажет деп танылса, онда **одан біртіндеп тәуелділікті азайту** жоспарын дайындаңыз. Оның орнына оқушыны:

- **сынып деңгейіндегі ассистенттің қолдауына**,
- **көмекші технологияларға**,
- **құрылымдалған сыныптастардың қолдауына** біртіндеп бейімдеуді қарастырыңыз.

2е. Бағдарламаның тұтастығын қорытынды тексеру (үш бақылау сұрағы)

1. Бағдарлама **қатыстықты** қамтамасыз ете ме: оқушы мектеп қауымдастығының толыққанды мүшесі ретінде қарастырыла ма?

2. Бағдарлама **қатысуды** қамтамасыз ете ме: оқушының сынып пен мектеп өміріне тұрақты әрі мазмұнды қатысуы бар ма?

3. Бағдарлама **оқытуды** қамтамасыз ете ме: оқушы өз сыныбына сәйкес жалпы білім беру бағдарламасын меңгеріп жатыр ма?

3-бөлім: Білім беру күнін жоспарлау

3а. ЖИОЖ мақсаттарын «Білім беру күні (қысқаша шолу)» құрылымына біріктіру

Команда ЖИОЖ мақсаттарын күнделікті сабақ кестесімен және деректерді жинау мүмкіндіктерімен сәйкестендіреді, осылайша ЖИОЖ мақсаттарының күн бойы басымдылығын қамтамасыз етеді. Сонымен қатар, қолжетімділікті және оқытуды қамтамасыз ету үшін нақты уақыт аралықтарында қажет болатын қолдау мен бейімдеулердің түрлері бағаланады.

«Білім беру күні (қысқаша шолу)» құралы жалпы және арнайы білім беру педагогтарының, сондай-ақ көмекші мамандардың үйлестірілген өзара әрекеттесуін қамтамасыз етеді: бүкіл команда біртұтас, қысқа әрі мақсатты ақпаратпен жұмыс істейді, бұл сабақ кестесі мен жоспарларға жедел өзгерістер енгізуді жеңілдетеді.

3б. Деректерді жинауды жоспарлау

ЖИОЖ мақсаттары күнделікті сабақ кестесіне енгізіледі, осылайша әрбір команда мүшесі деректерді қашан және қай жерде тіркеу керектігін нақты түсінеді. Команда:

- оқушының үлгерімі мен қатысуын бақылау жиілігі мен форматын;
- оқыту тиімділігі мен ұсынылған қолдауларды бағалау критерийлерін анықтайды.

Мысал ретінде деректер жинауға арналған парақтар/үлгілерді қараңыз.

4-бөлім: Тұрақты оқыту және қолдау

Үздіксіз талдау және қайта қарау циклі

1–3 кезеңдерде алынған нәтижелерді үнемі жаңартып, түзетіп отыру үшін **кәсіби аралық талқылауларды тұрақты түрде жүргізу және бірлескен жұмысты ұйымдастыруға арналған құралдар жиынтығына** сүйену ұсынылады.

Сынып деңгейінде бірлескен жоспарлау

Оқу жылы барысында арнайы білім беру педагогы сынып мұғалімдерімен бірлескен **апталық жоспарлау отырыстарына** қатысады. Бұл оған:

- тақырыптық фокустар,
- мазмұндық талаптар,
- қызмет түрлері және
- бағалау стратегиялары туралы толық түсінік алуға мүмкіндік береді.

Осы ақпараттың негізінде ол жалпы білім беру бағдарламасының мазмұнын оқушының ЖИОЖ мақсаттарымен сәйкестендіреді. **Жалпы білім беру командасымен** осындай бірлесіп жоспарлау «Білім беру

күні (қысқаша шолу)» құралына бейімделген бейімдеулер мен модификацияларды уақтылы енгізуді жеңілдетеді. Бұл:

- оқушының жалпы білім мазмұнына қолжетімділігін арттырады;
- оқыту прогресін жақсартады;
- ЖИОЖ мақсаттарына жетуді қамтамасыз етеді.

«5–15–45» құралы: Инклюзивті сабақтарды жедел жоспарлау

«5–15–45» үлгісі бірлескен сабақ жоспарлау уақытын **5, 15 немесе 45 минут** көлемінде тиімді пайдалануға мүмкіндік береді. Ол арқылы сыныптағы жағдайлар (курстың құрылымы, оқыту әдістемесі) талданады, себебі дәл осы элементтер кедергілер туғызуы мүмкін, мысалы:

- а)** оқушылардың қызығушылығының немесе белсенділігінің төмендеуі;
- б)** тақырып бойынша негізгі білімді біртіндеп меңгеру мүмкіндігінің болмауы;
- в)** оқушылардың меңгерген білімдерін көрсету тәсілдерінің шектеулілігі немесе икемсіздігі.

Команда:

- оқушылар туралы деректерді;
- анықталған кедергілерді;
- оларды жеңудің стратегияларын (материалды ұсыну және меңгеруді тексеру тәсілдері қоса алғанда) салыстыра отырып, ұсынылған шешімдер тек мақсатты оқушыға ғана емес, бүкіл сыныпқа пайдалы болуын қамтамасыз етеді.

Қауымдастық рухы және әр оқушының қатысуы

Мектеп қауымдастықтары, егер олар:

- қатыстықты,
- белсенді қатысуды,
- үлес қосуды,
- және әр оқушының оқуын қолдаса,

онда шынайы бірлік сезімін нығайтады.

Жоғарыда сипатталған бірлескен талқылаулар мен іс-шараларды жоспарлау – осындай нәтижеге жетуге тұрарлық процесс екені сөзсіз [95].

3 Инклюзивті орта жағдайында бастауыш білім беру деңгейінің оқу бағдарламаларын бейімдеу бойынша әдістемелік ұсынымдар

Ерекше білім беру қажеттіліктері бар азаматтардың сапалы білімге тең қолжетімділігін қамтамасыз ету – білім беру жүйесін дамытудың маңызды стратегиялық бағыты болып табылады. Мұндай тәсіл тек білім мен кәсіби дағдыларды игеруге мүмкіндік беріп қана қоймай, сонымен қатар табысты әлеуметтік бейімделуге, қоғамға интеграциялануға және тұлғаның толыққанды өзін-өзі жүзеге асыруына жол ашады.

Ұзақ мерзімді перспективада бұл әдіс әрбір адам ерекше қажеттіліктері мен жеке мүмкіндіктеріне қарамастан, өз әлеуетін жүзеге асырып, елдің дамуына үлес қоса алатын неғұрлым әділетті әрі үйлесімді қоғам қалыптастыруға ықпал етеді.

Қазақстан Республикасы мемлекетінің саясаты инклюзивтілік пен теңдік қағидаттарын нығайтуға бағытталған. Ол әрбір азаматтың әлеуметтік, экономикалық немесе мәдени жағдайына қарамастан, сапалы білім алуға конституциялық құқығын іске асыруды қамтамасыз етеді. Білім беру жүйесін барлық оқушылардың қажеттіліктеріне қолжетімді, икемді әрі бағдарланған ету үшін жағдай жасайды. Қазақстан Республикасының негізгі заңы – Конституция барлық азаматтарға тегін орта білім алуды кепілдендіретін елдің саясатының негізі [96].

Соңғы жылдары Қазақстан Республикасында білім беру саласында инклюзивті тәжірибелерді дамытуға бағытталған заңнамалық базаны жетілдіру бойынша белсенді әрі мақсатты жұмыс жүргізілуде. Заңнамалық бастамалар ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалар үшін тең құқықтар мен мүмкіндіктерді қамтамасыз етуге байланысты мәселелердің кең ауқымын қамтиды.

2021 жылғы 26 маусымда Қазақстан Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев «Инклюзивті білім беру мәселелері бойынша Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Заңға қол қойды [50]. Бұл құжаттың қабылдануы ұлттық білім беру жүйесін дамытудағы маңызды кезең болды, себебі ол бірқатар түбегейлі ережелерді бекітті.

Біріншіден, заң ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларға арнайы психологиялық-педагогикалық қолдау көрсету бойынша мемлекеттік білім беру тапсырысын енгізу механизмін қарастырады, бұл аталған санаттағы оқушылар үшін білікті көмектің қолжетімділігін қамтамасыз етеді.

Екіншіден, ол білім беру ұйымдарында жұмыс істейтін психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу қызметтерінің қызметін реттейді және олардың ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды жан-жақты қолдауды қамтамасыз етудегі негізгі рөлін айқындайды.

Сонымен қатар заңда ерекше білім беруді қажет ететін балаларды қабылдау ережелерін бұзғаны үшін, сондай-ақ олардың оқуына және дамуына қажетті жағдайларды жасамағаны үшін білім беру ұйымдары басшыларының жеке жауапкершілігі белгіленген. Осылайша, нормативтік өзгерістер білім алуға мүмкіндіктерді кеңейтіп қана қоймай, ерекше қажеттіліктері бар оқушылардың құқықтары мен мүдделерін қорғауға құқықтық кепілдіктерді қалыптастырады.

Инклюзивті саясатты іске асыру аясында маңызды бағыттардың бірі – барлық білім беру ұйымдарында инклюзивті практиканы дамыту және инклюзивті мәдениетті қалыптастыру болып табылады. Мұндай жұмыс жекелеген іс-шараларды енгізумен ғана шектелмей, әрбір баланың құндылығын мойындауға және оның білім беру үдерісіне толыққанды қатысуына жағдай жасауға негізделген жүйелі тәсілді талап етеді.

Ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды жалпы білім беру кеңістігіне тиімді қосу инклюзивті саясаттың негізгі қағидаттарын түсінбей және оларды қатаң сақтамай мүмкін емес. Дәл осы қағидаттар педагогтарға, білім беру ұйымдарының басшыларына және бүкіл қоғамға бағыт-бағдар береді, барлық оқушылардың білім беру үдерісіне тең құқықты қатысуының негізін қалыптастырады.

Мемлекеттік инклюзивті саясат негізінде инклюзивті практиканы дамыту түрлі санаттағы оқушыларды қамтуға мүмкіндік береді – әртүрлі салаларда дарынды және қабілетті балалардан бастап мүмкіндігі шектеулі балаларға дейін. Мұндай тәсіл әрбір баланы, оның жеке мүмкіндіктеріне қарамастан, қолдау жалпы білім сапасын арттыруға және бүкіл қоғамның дамуына оң әсер ететініне негізделеді.

Инклюзия тек жекелеген санаттағы балалар үшін кедергілерді жоюмен шектелмейді, ол барлық оқушылардың әлеуетін ашуға бағытталады. Ол тек оқу үдерісін ғана емес, мектеп өмірінің барлық әлеуметтік қырларын қамтиды. Бұл ретте моральдық, материалдық және педагогикалық орта қалыптасады, ол кез келген баланың білім беру қажеттіліктеріне икемді бейімделе алады. Осылайша, инклюзивті мәдениет әділетті әрі тиімді білім беру жүйесін құрудың басты шартына айналады.

Оқыту мен дамуға шын мәнінде қолайлы жағдай жасау тек білім беру үдерісіне қатысушылардың – педагогтардың, сүйемелдеу қызметі мамандарының, әкімшіліктің, ата-аналардың және балалардың өздерінің үйлесімді әрі бірлескен командалық жұмысы арқылы ғана мүмкін болады. Осындай серіктестік өзара іс-қимыл жағдайында ғана әр баланың қажеттіліктері ескерілетін және оның оқу мен тәрбиенің барлық кезеңдерінде кешенді қолдау қамтамасыз етілетін бірыңғай білім беру кеңістігі қалыптасады.

Ортақ күш-жігердің нәтижесінде сенім, құрмет және өзара көмек ахуалы құрылады, онда әрбір оқушы, оның жеке мүмкіндіктері мен білім беру қажеттіліктеріне қарамастан, өзін қорғалған, маңызды және ұжым өміріне кіріктірілген сезінеді. Бұл балаларға тек оқу іс-әрекетінде табысқа жетуге ғана емес, сонымен қатар әлеуметтік дағдыларды дамытуға, өз күшіне сенімділік қалыптастыруға және қоғамда өз орнын табуға мүмкіндік береді.

Бала мектепке түскен сәттен бастап оқу іс-әрекеті оның жетекші қызметіне айналады. Бұл бірнеше факторларға байланысты. Біріншіден, дәл оқу үдерісі арқылы бала қоғаммен негізгі байланыстарын орнатып, дамытады: ол әлеуметтік нормалар мен ережелерді меңгереді, құрдастарымен және ересектермен өзара әрекеттесуді үйренеді, жаңа коммуникация және ынтымақтастық түрлерін игереді. Осылайша, мектеп бала біртіндеп қоғамдық өмірге толыққанды қатысу тәжірибесін жинақтайтын әлеуметтік ортаға айналады.

Екіншіден, оқу іс-әрекеті мектеп оқушысының тұлғасын қалыптастыруда шешуші рөл атқарады. Ол тек танымдық қызығушылықтардың дамуына және өзін-өзі жетілдіруге ұмтылысқа ықпал етіп қана қоймай, сонымен қатар мақсатқа ұмтылушылық, жауапкершілік, дербестік, өз әрекеттерін жоспарлау мен бақылау қабілеті сияқты қасиеттердің қалыптасуын айқындайды.

Бұл мәселеге көрнекті шетелдік және отандық зерттеушілер айрықша назар аударған. Мәселен, А. Н. Леонтьев жетекші іс-әрекеттің ауысуы – баланың психикалық дамуының заңдылығы екенін атап көрсетіп, бастауыш мектеп жасында оқу іс-әрекеті тұлғалық қалыптасудың шешуші факторы болып табылатынын айқындаған [97], [98]. Л. С. Выготский өзінің мәдени-тарихи теориясында оқытуды дамудың жетекші күші ретінде қарастырып, баланың ересекпен бірлескен іс-әрекеті психикадағы сапалық өзгерістерді қамтамасыз ететін «жақын даму аймағының» рөлін ерекше атап өткен [99], [100]. Д. Б. Эльконин де бастауыш сынып оқушыларының оқу іс-әрекеті ішкі

оқу уәждерінің қалыптасуы мен психикалық процестердің еріктілігінің дамуы үшін негіз болатынын көрсеткен [101], [102]. Осылайша, мектептегі оқу тек білім берудің құралы ғана емес, сонымен қатар баланың болашақ өмірлік жолына шешуші әсер ететін әлеуметтендіру мен тұлғалық дамудың маңызды тетігі болып табылады.

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында «ерекше білім беру қажеттіліктері бар тұлғаларды (балаларды) оқыту үшін білім беру ұйымдары білім алушылар мен тәрбиеленушілердің даму ерекшеліктері мен әлеуетті мүмкіндіктеріне сәйкес білім беру бағдарламаларын бейімдейді» деп нақты жазылғандықтан, бұл міндет әрбір қазақстандық мектеп үшін аса өзекті болып табылады [1]. Себебі ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалардың басым бөлігі алғаш рет бастауыш мектепке түсетіндіктен, бастауыш мектептің білім беру ортасына оларды кіріктіруге, олардың ерекше қажеттіліктері мен жеке мүмкіндіктерін ескере отырып, тиісті жағдай жасауға ерекше назар аудару қажет.

Бұл міндеттерді жүзеге асыру үшін мектептерде тиісті жағдайларды қамтамасыз ету маңызды: қолжетімді инфрақұрылым, икемді оқу бағдарламалары мен оқу материалдары, оқыту мен тәрбиелеуде жеке тәсіл қолдану, педагогтарды ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалармен жұмыс істеуге даярлау. Сонымен қатар, әрбір мектепте психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу қызметіне қолжетімділікті қамтамасыз ету қажет. Аталған қызмет ҚР Оқу-ағарту министрінің № 92 бұйрығына сәйкес жұмыс істеуі тиіс. Бұл құжат білім беру ұйымдарындағы психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу қызметінің ережелерін бекітеді және күшін жойған екі құжаттың негізінде жасалған: ҚР БҒМ-нің 2022 жылғы 12 қаңтардағы № 6 бұйрығы «Білім беру ұйымдарында психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу ережелерін бекіту туралы» және ҚР Оқу-ағарту министрінің м.а. 2022 жылғы 25 тамыздағы № 377 бұйрығы «Орта білім беру ұйымдарында психологиялық қызмет ережелерін бекіту туралы» [103].

№ 92 бұйрыққа сәйкес білім беру ұйымдары мектептердің психологиялық-педагогикалық қолдау қызметінің (бұдан әрі – ППҚҚ) жұмысын күшейтуі қажет. Бұл қызмет – білім беру ұйымының алқалық органы болып табылады және оқушылардың, соның ішінде ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалардың психологиялық әл-ауқатын қамтамасыз етуге, олардың оқу мотивациясын, үлгерімін, шығармашылық әлеуетін, кәсіби бағдарын дамытуға, сондай-ақ білім беру үдерісіне қатысушыларға психологиялық-педагогикалық қолдау көрсетуге жауапты. ППҚҚ құрамына

білім беру ұйымының басшысы бекітетін директордың орынбасарлары, педагог-психологтар, әлеуметтік педагогтар, арнайы педагогтар, педагог-ассистенттер, кәсіби бағдар беруші педагогтар кіреді.

Аталған бұйрыққа сәйкес, білім беру ұйымдарында ерекше білім беру қажеттіліктері бар (ЕБҚ) білім алушыларды қолдаудың үш деңгейлі жүйесі бекітілді:

Сынып деңгейіндегі қолдау – ең кең таралған және әдетте пайда болған қажеттіліктерге алғашқы жауап ретінде жүзеге асырылады. Ол басқа балаларға қолданылатын тәсілдерден ерекшеленетін немесе оларды толықтыратын оқыту әдістерін қажет ететін ерекше немесе жеке білім беру қажеттіліктері бар білім алушыларға бағытталған.

Мектеп деңгейіндегі қолдау. Кейбір жағдайларда сыныптағы қолдау шаралары білім алушылардың ерекше білім беру қажеттіліктерін толық қанағаттандыру үшін жеткіліксіз болуы мүмкін. Сондықтан сынып жетекшісі келесі кезеңге өтеді және мәселені шешуге психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу қызметінің (ППҚҚ) мамандарын тартады. Бұл үдеріс анағұрлым жүйелі ақпарат жинауды, мектептік қолдау жоспарын немесе жеке оқу бағдарламаларын әзірлеуді және олардың орындалуын мониторингтеуді көздейді.

Мектептен тыс қолдау. Егер білім алушылардың ерекше білім беру қажеттіліктері күрделі және/немесе тұрақты сипатта болса (мысалы, күрделі бұзылыстар: бала аутизмі, есту немесе көру қабілетінің ауыр дәрежедегі бұзылуы), оларға тар бейінді мамандардың (сурдопедагог, тифлопедагог және т.б.) қарқынды қолдауы қажет болуы мүмкін. Мектептен тыс қолдау (жеке қолдау) әдетте мектеп командасына кірмейтін мамандардың проблемаларды шешу, ерекше білім беру қажеттіліктерін бағалау және тікелей арнайы қолдау көрсету үдерісіне қатысуын көздейді. Дегенмен, сынып пен мектеп деңгейіндегі қолдау барысында алынған ақпарат осы деңгейде мәселені шешудің бастапқы нүктесі ретінде қызмет етеді. Сонымен қатар, сыныптағы және мектептегі қолдау баланың жеке оқу жоспарының маңызды элементтері болып қала береді.

Педагогтердің, ППҚҚ мен педагогикалық кеңестің білім алушылардың ЕБҚ-ін бағалаудағы міндеттерінің кеңеюін, сондай-ақ басшылардың қолайлы жағдай жасамағаны немесе үлгілік қабылдау ережелерін бұзғаны үшін жауапкершілігін ескере отырып, қазіргі мектеп жағдайында білімге тең қолжетімділікті және сүйемелдеуді қамтамасыз етудегі педагогтардың рөлі арта түсуде. Осыған байланысты барлық деңгейдегі білім беру ұйымдарының

әкімшіліктері мен педагогтары үздіксіз психологиялық-педагогикалық сүйемелдеуді ұйымдастырудың заманауи тәсілдерін қолдану бойынша өздерінің кәсіби құзыреттілігін жүйелі түрде жетілдіруі қажет.

Педагогтар Қазақстан Республикасы БҒМ-нің 2022 жылғы 12 қаңтардағы № 4 бұйрығына енгізілген өзгерістерді ескеруі тиіс. Аталған бұйрықта ерекше білім беру қажеттіліктерін бағалау бағдарламалары да енгізілгендіктен, құжаттың атауы өзгертіліп, «Ерекше білім беру қажеттіліктерін бағалау қағидалары мен бағдарламаларын бекіту туралы» болып қабылданды [104].

Жаңа редакцияға сәйкес, психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу қызметі оқуда қиындықтары бар балалардың ерекше білім беру қажеттіліктерін келесі параметрлер бойынша бағалайды:

1. когнитивтік және атқарушылық функциялары;
2. сөйлеу дамуы;
3. оқу дағдыларының бар/жоқ болуы;
4. эмоционалды-ерік саласы;
5. мектептік бейімделу;
6. сенсорлық және моторлық сала;
7. отбасындағы әлеуметтік проблемаларды анықтау.

Осы ұсынымдардың тақырыбы инклюзивті білім беру жағдайында бастауыш мектептің оқу бағдарламаларын бейімдеуге арналғандықтан, бұл бөлімнің мазмұны негізінен қолдаудың бірінші деңгейін – сыныптағы қолдауды қамтитын болады. Дәл бастауыш мектеп баланың негізгі оқу дағдыларын, оқуға деген уәжін, сондай-ақ сыныптастарымен және мұғалімдермен өзара әрекеттесудің оң тәжірибесін қалыптастыруда шешуші рөл атқарады. Бұл кезеңде баланың әрі қарайғы тұлғалық және танымдық дамуының негіздері қаланады, сондықтан инклюзия үшін жағдайды уақтылы жасау ерекше маңызды.

Инклюзивті білім беру жүйесінде бастауыш сынып мұғалімі – орталық әрі жетекші тұлға. Ол тек қана білім беруші қызметін атқарып қоймайды, сонымен қатар баланың мектеп ортасына алғашқы бейімделуін қамтамасыз ететін негізгі дәнекер болып табылады. Мұғалім оқу үдерісінде қабылдау мен сенім атмосферасын қалыптастырып, эмоционалдық және педагогикалық қолдау көрсетеді. Баланың оқу әрекетіне белсенді қатысуы, сондай-ақ инклюзивті тәжірибенің нәтижелілігі мұғалімнің кәсіби даярлық деңгейіне, оқу материалының мазмұнын баланың жеке ерекшеліктеріне бейімдеу қабілетіне, саралап оқыту тәсілдерін тиімді қолдануына тікелей байланысты.

Сонымен бірге ата-аналармен және өзге де мамандармен бірлесе жұмыс жүргізу дағдылары да маңызды рөл атқарады.

Мұғалімнің кәсіби құзыреттілігінің жоғары болуы, баланың даму ерекшеліктерін ескеріп, оқу-тәрбие үдерісінде дараландыру мен қолдау тетіктерін қолдануы инклюзивті білім берудің сапасын арттырады. Осы тұрғыдан алғанда, бастауыш мектеп мұғалімі тек білім беруші ғана емес, сонымен қатар оқушының тұлғалық әлеуетін ашуға ықпал ететін жетекші маман ретінде көрінеді.

Бастауыш мектеп мұғалімдерінің инклюзивті тәжірибені іске асыруға даярлық деңгейін айқындау мақсатында ғылыми-эмпирикалық зерттеу жүргізілді. Зерттеу шеңберінде еліміздің 5 аймағынан жалпы саны 1254 педагог қатысқан сауалнама ұйымдастырылды. Сауалнамаға қатысушылар кездейсоқ іріктеу әдісі арқылы таңдап алынды, бұл деректердің объективтілігі мен сенімділігін арттыруға мүмкіндік берді.

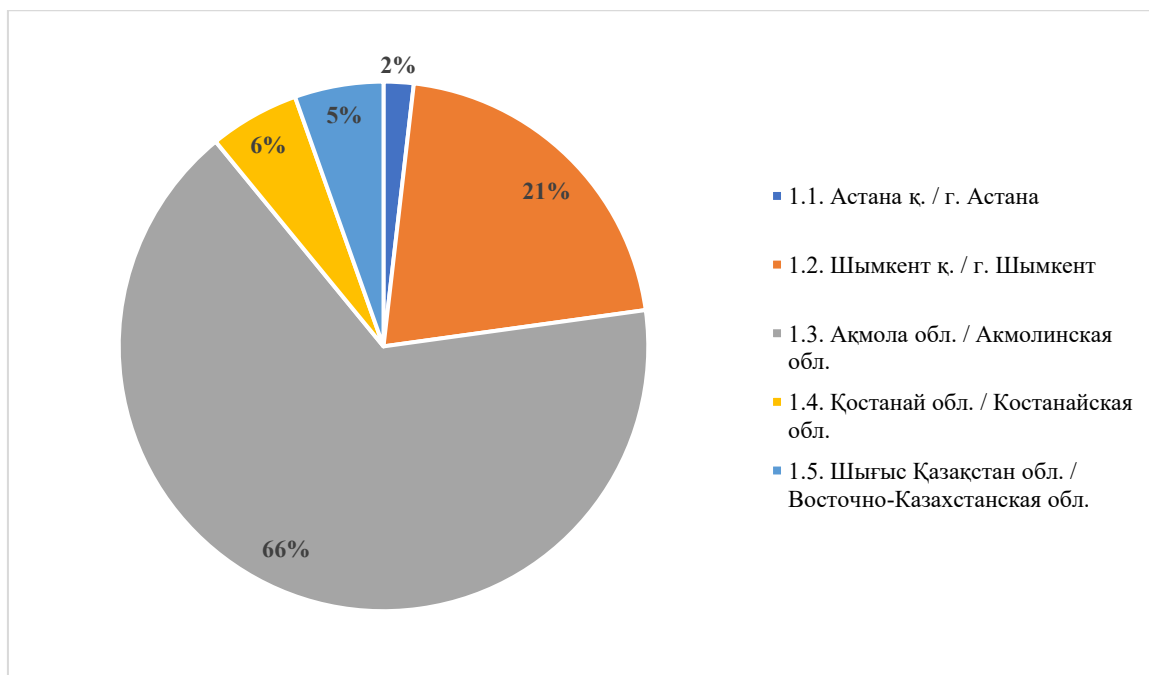
Алынған нәтижелер төмендегі диаграммада «Сіздің аймағыңыз» деген сұрақ бойынша көрсетілген. Диаграммада әр аймақтан қатысқан мұғалімдердің пайыздық үлесі бейнеленген.

Зерттеу нәтижелері бойынша сауалнамаға ең көп қатысқан өңір – Ақмола облысы. Бұл аймақтан 831 мұғалім, яғни жалпы респонденттердің 66%-ы қатысты. Мұндай көрсеткіш осы өңірдегі педагогтердің жоғары белсенділігін немесе қамтылу деңгейін айқын көрсетеді. Екінші орында – Шымкент қаласы, мұнда 263 педагог немесе 21% қатысқан. Үшінші орында – Қостанай облысы (69 мұғалім, 6%), төртінші орында – Шығыс Қазақстан облысы (68 мұғалім, 5%). Ең аз қатысқан аймақ – Астана қаласы, мұнда барлығы 23 мұғалім немесе 2% сауалнамаға қатысқан.

Бұл деректер бастауыш мектеп мұғалімдерінің инклюзивті білім беруге даярлығын аймақтық тұрғыда саралауға мүмкіндік береді және инклюзивті тәжірибені енгізу процесіндегі өңірлік ерекшеліктерді анықтауға негіз болады.

Тұрғылықты аймағыңыз / Ваш регион

1.1. Астана қ. / г. Астана	23
1.2. Шымкент қ. / г. Шымкент	263
1.3. Ақмола обл. / Акмолинская обл.	831
1.4. Қостанай обл. / Костанайская обл.	69
1.5. Шығыс Қазақстан обл. / Восточно-Казахстанская обл.	68

3-сурет. Өңірлерден қатысқан педагогтердің көрсеткіштері

Зерттеудің келесі маңызды сұрағы респонденттердің қай ортада жұмыс істейтінін – қалалық немесе ауылдық мектепте – айқындауға бағытталды. Бұл аспект педагогтердің кәсіби қызмет ерекшеліктерін талдау үшін маңызды, себебі білім беру үдерісі, материалдық-техникалық база, ресурстарға қолжетімділік және педагогтердің кәсіби қажеттіліктері қала мен ауыл жағдайында айтарлықтай ерекшеленуі мүмкін.

Төменде берілген диаграмма респонденттердің «Сіз қай мектепте жұмыс істейсіз – қалалық па, әлде ауылдық па?» деген сұраққа берген жауаптарының үлестік көрсеткішін бейнелейді.

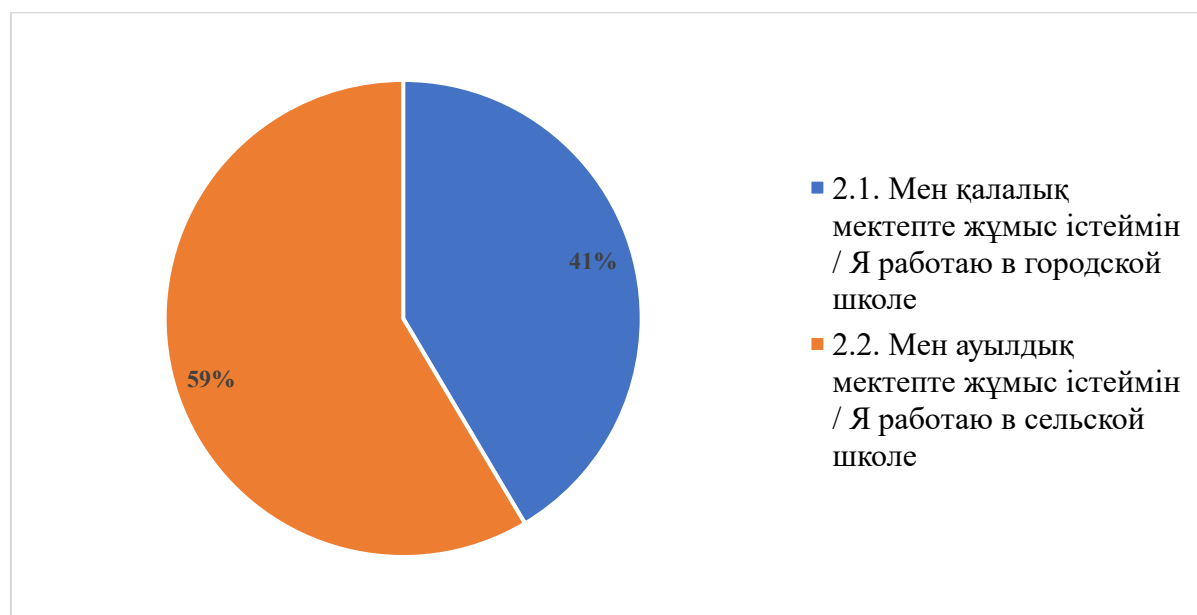
- «Мен қалалық мектепте жұмыс істеймін» деген жауапты таңдағандар жалпы респонденттердің 41%-ын құрады. Бұл дерек сауалнамаға қатысқан педагогтердің шамамен жартысына жуығы қала жағдайында орналасқан білім беру ұйымдарында еңбек ететінін көрсетеді. Қалалық мектеп педагогтерінің тәжірибесі, әдетте, кеңірек ресурстық базаға, ақпараттық технологияларға қолжетімділікке және әдістемелік сүйемелдеудің жоғары деңгейіне байланысты ерекшеленуі ықтимал.
- «Мен ауылдық мектепте жұмыс істеймін» деген жауап респонденттердің басым көпшілігіне тиесілі болып шықты және ол 59%-ды құрайды. Бұл ауылдық мектеп педагогтерінің сауалнамаға қатысу үлесі айтарлықтай жоғары екенін, яғни педагогтердің елеулі бөлігі ауылдық ортада қызмет атқаратынын айғақтайды. Мұндай көрсеткіш

ауыл мектептерінің инклюзивті білім берудегі тәжірибесін, артықшылықтары мен қиындықтарын зерттеуде ерекше маңызға ие.

Жалпы алғанда, деректер ауылдық мектептерде жұмыс істейтін педагогтердің үлесі басым екенін (59% қарсы 41%) анық көрсетті. Мұндай айырмашылық тек сандық қана емес, сапалық тұрғыдан да мәнді. Себебі ауылдық және қалалық мектептердің жағдайы бір-бірінен едәуір өзгеше: ауылдық аймақта кадр тапшылығы, материалдық-техникалық қамтамасыз ету деңгейі, қосымша білім беру ресурстарына қолжетімділік секілді мәселелер көбірек кездеседі. Сондықтан алынған нәтижелер, ең алдымен, ауыл мектептеріне тән ерекшеліктер мен мәселелерді айқынырақ бейнелеуі ықтимал.

Бұл көрсеткіштерді талдау инклюзивті білім беруді дамытуда аймақтық теңгерімді қамтамасыз ету үшін, сондай-ақ ауылдық мектептерді қолдаудың бағыттарын айқындауда маңызды эмпирикалық база болып табылады.

2.1. Мен қалалық мектепте жұмыс істеймін / Я работаю в городской школе	520
2.2. Мен ауылдық мектепте жұмыс істеймін / Я работаю в сельской школе	734

4-сурет. Педагогтердің жұмыс орны бойынша жауап көрсеткіштері (қала/ауыл тұрғысынан)

Респонденттердің жыныстық ерекшелігіне қатысты сұраққа берілген жауаптарды талдау бастауыш мектеп мұғалімдері арасында әйелдер айқын

басымдыққа ие екенін көрсетті. Зерттеу нәтижелеріне сәйкес, қатысушылардың бар болғаны 1%-ын ер адамдар құраса, ал 99%-ы әйелдер болып шықты.

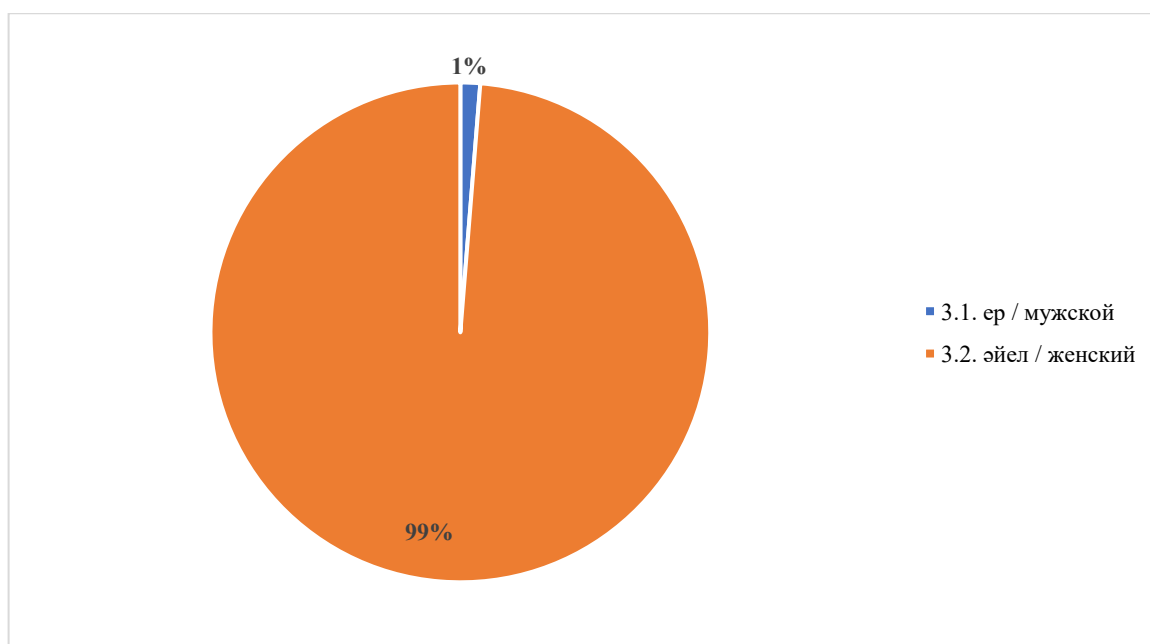
Мұндай статистикалық көрініс педагогикалық мамандықтың, әсіресе бастауыш буында, феминизацияға ұшырағанын дәлелдейді. Бұл құбылыс жекелеген аймақтарға ғана тән емес, жалпы білім беру жүйесіне ортақ заңдылық ретінде сипатталады. Басқаша айтқанда, бастауыш мектеп мұғалімі мамандығы негізінен әйелдердің кәсіби қызмет саласы болып отыр.

Ғылыми әдебиеттерде педагогикалық қызметтің әйелдер арасында кеңінен таралуы бірнеше факторлармен түсіндіріледі. Біріншіден, тарихи қалыптасқан әлеуметтік-мәдени ұстанымдар мен дәстүрлер бастауыш мектептегі оқушылармен жұмыс істеуді әйелдердің табиғатына жақын кәсіп ретінде қабылдауға ықпал еткен. Екіншіден, бастауыш буындағы кәсіби қызметтің мазмұны – кіші жастағы балалармен тікелей қарым-қатынас орнату, тәрбиелік және қамқорлық функцияларының басымдығы – әйел мұғалімдердің бұл салаға тартылуын күшейткен.

Сонымен қатар, еңбекақы деңгейі, кәсіби мәртебе және еңбек жағдайлары да ер адамдардың бастауыш мектептегі қызметке аз қызығушылық танытуының әлеуметтік-экономикалық себептері ретінде қарастырылуы мүмкін. Нәтижесінде, бастауыш білім берудің педагогикалық корпусы айқын гендерлік теңгерімсіздікпен сипатталады.

Жалпы алғанда, зерттеу нәтижелері педагогикалық кәсіптің бастауыш буындағы әйелдендірілу үрдісін нақтылай отырып, білім беру жүйесінде гендерлік аспектіні ескеру қажеттігін алға тартады. Бұл деректер инклюзивті білім беруді дамыту, кадрлық саясатты жетілдіру және педагогикалық мамандықтың тартымдылығын арттыру мәселелерін қарастыру барысында маңызды талдау базасы бола алады.

3.1. ер / мужской	16
3.2. әйел / женский	1238

5-сурет. Респонденттердің жыныстық құрамына қатысты деректер көрсеткіштері

Сауалнама барысында алынған деректерді талдау нәтижесінде бастауыш сынып мұғалімдерінің басым көпшілігі жоғары кәсіби дайындық деңгейіне ие екендігі анықталды. Атап айтқанда, респонденттердің **88%-ы жоғары білімге** ие екендерін көрсетті. Бұл көрсеткіш аталған салада қызмет атқаратын мамандарға қойылатын біліктілік талаптарының айтарлықтай жоғары екенін айғақтайды және бастауыш мектеп мұғалімдерінің кәсіби құзыреттілігінің жалпы деңгейін сипаттайды.

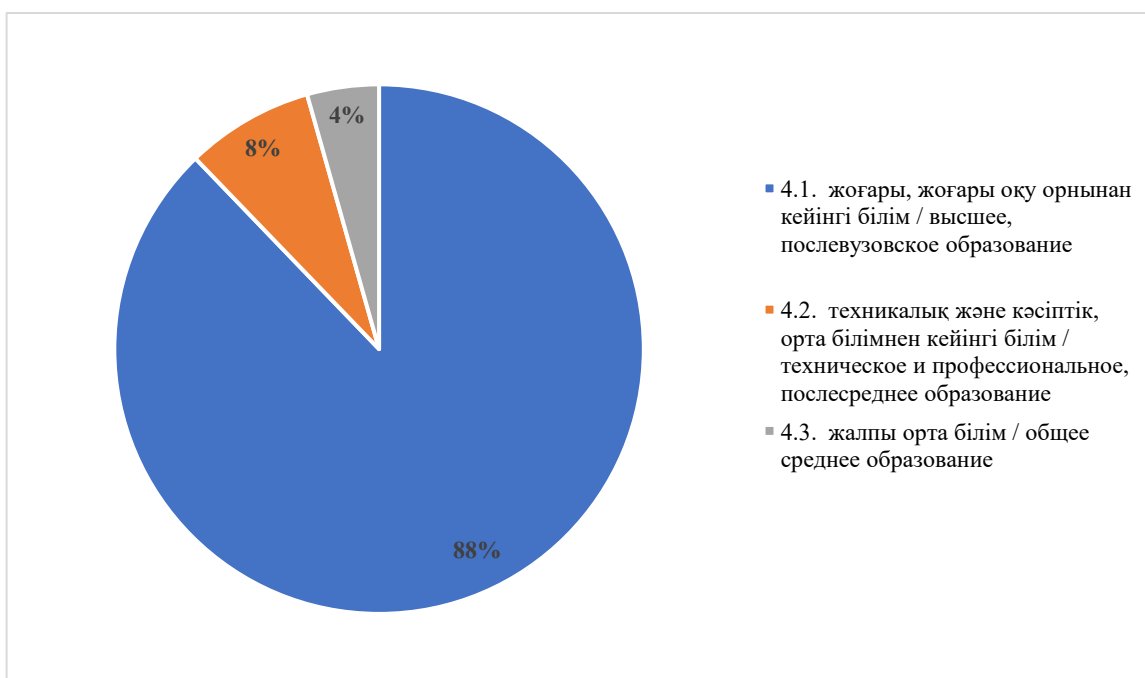
Сонымен қатар, **8% педагог** техникалық және кәсіптік білім алғанын хабарлады. Мұндай білім педагогикалық қызметті жүзеге асыруға мүмкіндік бергенімен, қазіргі заманғы білім беру стандарттарына толық сәйкесу үшін қосымша кәсіби даму мен біліктілікті арттыру қажеттілігін көрсетеді.

Ал зерттеуге қатысушылардың небәрі **4%-ы орта біліммен** шектелетінін мәлімдеді. Бұл – ең төменгі деңгейдегі дайындық көрсеткіші болып табылады және білім беру жүйесін жаңғырту жағдайында мұндай мамандар үшін кейінгі кәсіби оқыту мен қайта даярлау ерекше маңызды екенін айқындайды.

Жалпы алғанда, алынған деректер бастауыш мектеп педагогтерінің кадрлық құрамын **жоғары білім деңгейімен сипаттауға болатынын**, алайда кәсіби құзыреттіліктерін жетілдіруді қажет ететін белгілі бір үлес бар екенін көрсетеді. Мұндай жағдай педагогикалық кадрлардың үздіксіз кәсіби дамуы мен қайта даярлау жүйесін жетілдірудің өзектілігін дәлелдейді.

4.1. жоғары, жоғары оқу орнынан кейінгі білім / высшее, послевузовское образование	1101

4.2. техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім / техническое и профессиональное, послесреднее образование	98
4.3. жалпы орта білім / общее среднее образование	55

6-сурет. Педагогтердің білім деңгейіне қатысты деректер көрсеткіштері

Сауалнама нәтижелері бастауыш мектеп мұғалімдерінің еңбек өтіліне байланысты кәсіби құрылымын анықтауға мүмкіндік берді. Алынған мәліметтерге сүйене отырып, респонденттердің басым бөлігі ауқымды тәжірибеге ие мамандар екенін көруге болады. Бұл білім беру саласында кадрлық тұрақтылықтың және кәсіби әлеуеттің жеткілікті деңгейде екендігін дәлелдейді.

Зерттеу нәтижелері бойынша ең ірі топты 6 жылдан 15 жылға дейінгі еңбек өтілі бар мұғалімдер құрады – олардың үлесі 32%. Бұл көрсеткіш аталған санаттағы педагогтердің жеткілікті практикалық тәжірибеге ие екенін, сонымен қатар жаңа білім беру технологияларын енгізуге ашық екенін айғақтайды.

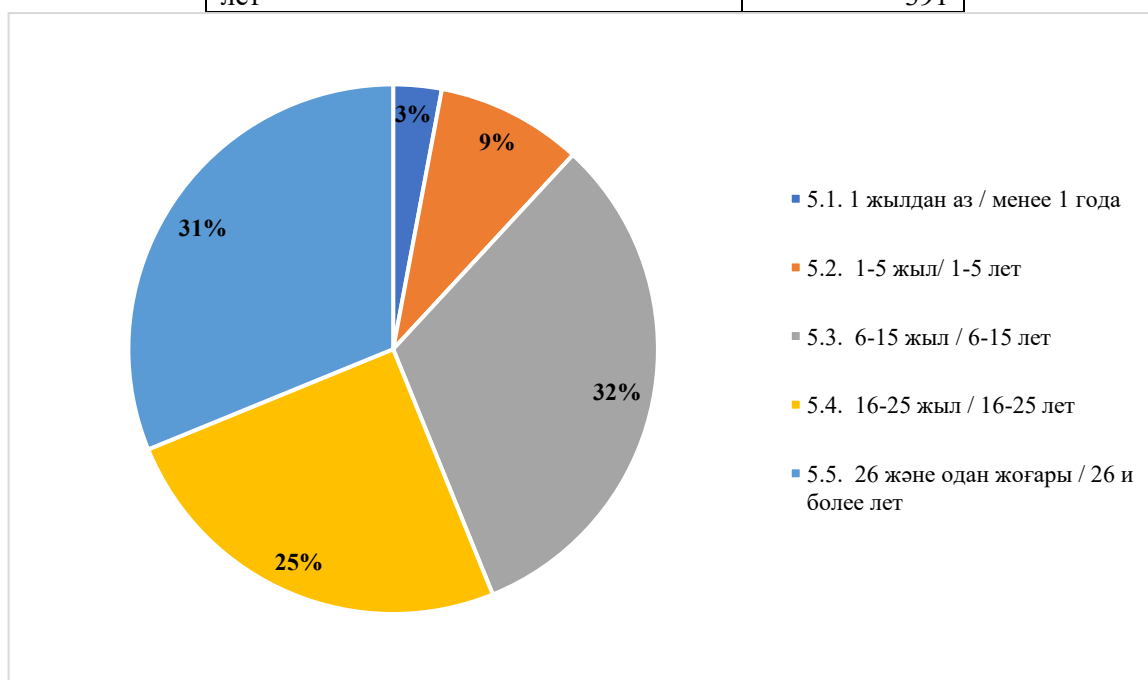
Сауалнамаға қатысушылардың тағы бір ірі бөлігі – 26 жылдан астам еңбек өтілі бар мұғалімдер, олардың үлесі 31%. Бұл санаттағы педагогтер терең кәсіби даярлыққа, қалыптасқан әдістемелік тәсілдерге және жоғары деңгейдегі құзыреттілікке ие екенін көрсетеді. Мұндай мамандардың болуы білім беру жүйесінде дәстүр сабақтастығын сақтауға және оқыту сапасын қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Сонымен қатар, 16 жылдан 25 жылға дейінгі еңбек өтілі бар мұғалімдер жалпы респонденттердің 25%-ын құрады. Бұл топ кәсіби кемелдік деңгейіне жеткен, оқытуда тұрақты әдіс-тәсілдерді қолданатын әрі тәжірибесін тиімді жүзеге асыратын мамандар қатарын көрсетеді.

Жас мамандардың үлесі айтарлықтай аз болып шықты: 1 жылдан 5 жылға дейінгі еңбек өтілі бар педагогтер – 9%, ал кәсіби қызметін жаңа ғана бастаған, яғни 1 жылдан аз тәжірибесі бар мұғалімдер – небәрі 3%. Мұндай көрсеткіш педагогикалық корпуста тәжірибелі кадрлардың айқын басым екенін, ал жас мамандардың жеткіліксіз дәрежеде тартылып отырғанын байқатады.

Жалпы алғанда, педагогтердің еңбек өтілі бойынша құрылымы екіжақты сипатқа ие: бір жағынан, тәжірибелі кадрлардың көп болуы білім беру процесінің тұрақтылығын және сапасын қамтамасыз етеді; екінші жағынан, мұндай теңгерімсіздік білім беру саласында жас мамандарды тарту мен бекіту қажеттігін айқындайды. Бұл фактор болашақта педагогикалық кадрлардың сабақтастығын сақтау және жаңаруын қамтамасыз ету үшін стратегиялық маңызды болып табылады.

5.1. 1 жылдан аз / менее 1 года	37
5.2. 1-5 жыл/ 1-5 лет	112
5.3. 6-15 жыл / 6-15 лет	401
5.4. 16-25 жыл / 16-25 лет	313
5.5. 26 және одан жоғары / 26 и более лет	391

7-сурет. Сауалнамаға қатысқан педагогтердің еңбек өтіліне қатысты деректер көрсеткіштері

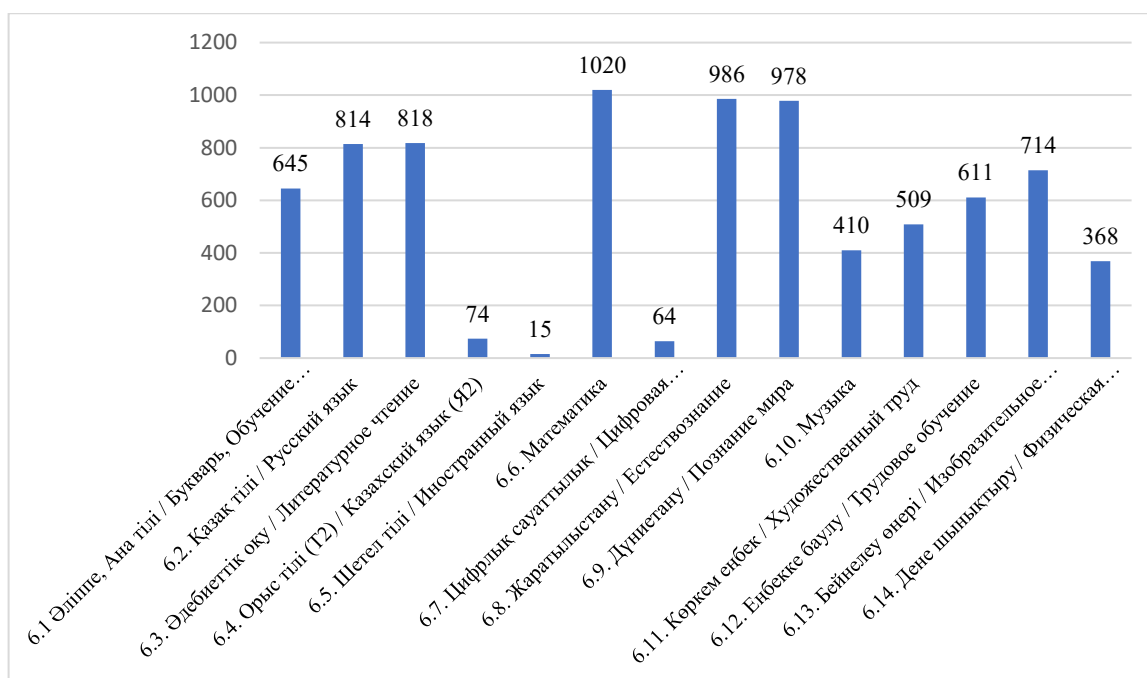
Сауалнама барысында бастауыш сынып мұғалімдеріне өздері жүргізетін пәндерді көрсету ұсынылды. Жиналған деректерді талдау нәтижелері респонденттердің басым көпшілігі бастауыш білім берудің міндетті оқу бағдарламасына кіретін негізгі пәндерді оқытатынын көрсетті. Оларға қазақ және/немесе орыс тілі, әдебиеттік оқу, математика, жаратылыстану, дүниетану, бейнелеу өнері мен еңбекке баулу сияқты оқу пәндері жатады. Аталған пәндер бастауыш білімнің негізін құрап, оқушылардың оқу, жазу, санау дағдыларын

қалыптастырады, қоршаған орта жөнінде бастапқы түсініктерін дамытады және шығармашылық қабілеттерін жетілдіруге ықпал етеді.

Негізгі пәндерді жүргізетін мұғалімдермен қатар сауалнамаға белгілі бір бағыттар бойынша маманданған пән мұғалімдері де қатысты. Олардың қатарына цифрлық сауаттылық, музыка, шет тілі және дене шынықтыру пәндерінің мұғалімдері жатады. Бұл педагогтердің қызметі оқушылардың дүниетанымын кеңейтуге, қосымша құзыреттерді қалыптастыруға және баланың жан-жақты дамуын қамтамасыз етуге айрықша үлес қосады.

Осылайша, сауалнамаға қатысқан респонденттердің құрамы бастауыш мектепте жұмыс істейтін барлық санаттағы педагогтерді қамтиды. Бұл алынған деректердің репрезентативтілігін қамтамасыз етіп, оларды тек міндетті пәндердің ғана емес, сондай-ақ тереңдетілген және қосымша білім беруді жүзеге асыратын оқу пәндерінің ерекшеліктерін де бейнелейтін маңызды көрсеткіш ретінде қарастыруға мүмкіндік береді.

6.1 Әліппе, Ана тілі / Букварь, Обучение грамоте	645
6.2. Қазақ тілі / Русский язык	814
6.3. Әдебиеттік оқу / Литературное чтение	818
6.4. Орыс тілі (Т2) / Казахский язык (Я2)	74
6.5. Шетел тілі / Иностранный язык	15
6.6. Математика	1020
6.7. Цифрлық сауаттылық / Цифровая грамотность	64
6.8. Жаратылыстану / Естествознание	986
6.9. Дүниетану / Познание мира	978
6.10. Музыка	410
6.11. Көркем еңбек / Художественный труд	509
6.12. Еңбекке баулу / Трудовое обучение	611
6.13. Бейнелеу өнері / Изобразительное искусство	714
6.14. Дене шынықтыру / Физическая культура	368

8-сурет. Мұғалімдердің жүргізетін пәндері бойынша деректер

Зерттеу шеңберінде бастауыш сынып мұғалімдеріне оқушылардың жеке ерекшеліктері мен білім алудағы қажеттіліктерін ескере отырып, оқу бағдарламаларын бейімдеу барысында ұсынылған тізімнен қандай нақты өзгерістер енгізгенін көрсету тапсырылды. Жауаптарды талдау нәтижесінде ең кең таралған тәсіл ретінде тапсырмаларды алмастыру әдісі анықталды – оны респонденттердің 34%-ы қолданған. Бұл көрсеткіш мұғалімдердің оқушылардың дайындық деңгейіне және нақты мүмкіндіктеріне сәйкес келетін, анағұрлым қолжетімді әрі көрнекі материалдарды таңдауға ұмтылысымен байланысты болуы мүмкін.

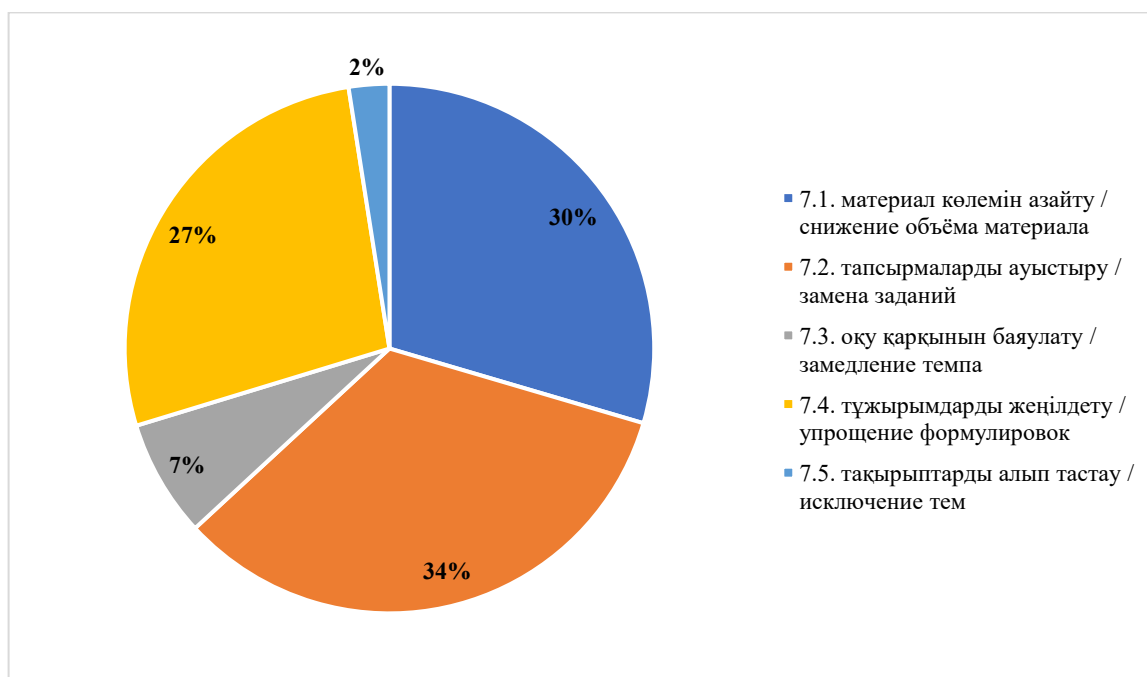
Екінші орында тапсырмалардың көлемін азайту шарасы тұр (30%), ол оқу жүктемесін жеңілдетуге, оқушылардың мазасыздық деңгейін төмендетуге және артық шаршаудың алдын алуға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, 27% мұғалімдер тапсырмалардың тұжырымдарын жеңілдету жолын таңдаған. Мұндай әдіс әсіресе күрделі нұсқауларды түсінуде қиындық көретін балалар үшін, сондай-ақ тілдік дайындығы жеткіліксіз немесе ерекше білім беру қажеттіліктері бар оқушылар үшін аса маңызды.

Тапсырмаларды орындау қарқынын баяулату әдісін 7% педагог қолданған. Бұл оқушыларға жұмысты тереңірек түсініп, орындауға қосымша уақыт береді. Ал ең сирек қолданылатын тәсіл – оқу бағдарламасынан кейбір тақырыптарды алып тастау болып шықты (бар болғаны 2%). Бұл мұғалімдердің мүмкіндігінше білім беру мазмұнының тұтастығын сақтауға ұмтылатынын, ал мұндай радикалды қадамдарға тек ерекше жағдайларда ғана жүгінетінін көрсетеді.

Жалпы алғанда, алынған деректер бастауыш сынып мұғалімдерінің оқу бағдарламаларын бейімдеу кезінде икемді әрі үнемді тәсілдерді таңдауға бейім екенін дәлелдейді. Бұл олардың басты білім беру мақсаттарын сақтай отырып,

әрбір оқушының жеке ерекшеліктері мен қажеттіліктерін ескеруге бағытталған кәсіби ұстанымын айғақтайды.

7.1. материал көлемін азайту / снижение объёма материала	573
7.2. тапсырмаларды ауыстыру / замена заданий	651
7.3. оқу қарқынын баяулату / замедление темпа	139
7.4. тұжырымдарды жеңілдету / упрощение формулировок	528
7.5. тақырыптарды алып тастау / исключение тем	48

9-сурет. Бағдарламалар мазмұнын бейімдеудің қолданылатын түрлері туралы педагогтердің жауаптарының нәтижелері

Бастауыш мектеп мұғалімдеріне жүргізілген зерттеу аясында оларға білім беру бағдарламаларын бейімдеу үдерісінде қандай әдістемелік ұсыныстарды, оқу құралдарын немесе ресурстарды пайдаланатындықтары жөнінде сұрақ қойылды. Бұл ретте бірнеше нұсқаны таңдауға мүмкіндік берілді. Алынған деректер мұғалімдердің тәжірибелері мен артықшылықтарының айтарлықтай әртүрлілігін көрсетті, бұл өз кезегінде осы саладағы тәсілдердің икемділігі мен біртектілігінің жоқтығын дәлелдейді.

Жауаптарды талдау мұғалімдердің таңдауларында кең ауқымдағы нұсқалардың бар екенін айқындады. Дегенмен ең көп аталғаны интернет-ресурстар болды. Бұл жағдай цифрлық технологиялардың рөлінің артып келе жатқанын, сонымен бірге ашық қолжетімді оқу-әдістемелік материалдардың білім беру жүйесіне кеңінен еніп жатқанын көрсетеді. Сондай-ақ,

респонденттердің елеулі бөлігі ғылыми-әдістемелік орталықтар әзірлеген және тәжірибелі әріптестер ұсынған әдістемелік материалдарды қолданатынын атап өтті. Бұл – құрылымдалған әрі сенімді дереккөздердің маңыздылығын дәлелдейді.

Сонымен қатар мұғалімдердің айтарлықтай бөлігі ақпараттық технологияларды, оның ішінде мультимедиялық құралдарды, электронды оқулықтарды және арнайы бағдарламаларды қолданатынын көрсетті. Мұндай құралдар оқыту үдерісін көрнекі, интерактивті және оқушылардың ерекше білім беруге қажеттіліктеріне бейімделген қолжетімді етуге мүмкіндік береді.

Жалпы алғанда, зерттеу нәтижелері қазіргі заманғы бастауыш мектеп мұғалімдерінің оқу бағдарламаларын бейімдеу барысында цифрлық құралдарға және онлайн-ресурстарға барған сайын белсенді жүгінетінін көрсетті. Бұл, бір жағынан, білім беру үдерісінің тиімділігін арттыруға және оны барынша жекелендіруге деген ұмтылысты айғақтаса, екінші жағынан – педагогтарға сапалы әрі сенімді материалдар ұсыну үшін әдістемелік сүйемелдеуді әрі ресурстарды жүйелендіру қажеттігін білдіреді. Әсіресе, бұл фактор инклюзивті білім беруді дамыту контекстінде маңызды, себебі цифрлық және мультимедиялық құралдар оқу мазмұнын икемді бейімдеуге, ерекше білім беруге қажеттілігі бар оқушылардың даралық ерекшеліктерін ескеруге және барынша қолайлы, қолжетімді білім беру ортасын құруға мүмкіндік береді.

Сонымен қатар, педагогтарға «Сіз ЕБҚ бар оқушыларға арналған бағдарламаларды бейімдеу барысында қандай қиындықтарға тап боласыз?» деген сұрақ қойылып, бірнеше нұсқаны таңдау құқығы берілді. Төменде ұсынылған дөңгелек диаграмма оқу бағдарламаларын бейімдеу кезінде мамандар мен білім беру ұйымдары кездесетін негізгі кедергілер мен қиындықтарды бейнелейді. Мәліметтер пайыздық көрсеткіштермен ұсынылған, бұл әрбір проблеманың салыстырмалы маңыздылығын бағалауға мүмкіндік береді.

Негізгі қиындық – әдістемелік материалдардың жеткіліксіздігі (56%).

Бұл – респонденттердің жартысынан астамын қамтитын ең маңызды әрі басым мәселе. Мұндай көрсеткіш бастауыш сынып мұғалімдеріне ООП бар балалармен жұмыс жүргізу үшін жүйелі түрде арнайы әзірленген бейімделген және заманауи әдістемелік құралдардың, ұсыныстардың, оқу жоспарлары мен дидактикалық материалдардың жеткіліксіздігін білдіреді. Тиісті ресурстардың жетіспеушілігі педагогтарды өздігінен материалдар құрастыруға итермелейді. Бұл көп уақытты қажет етіп қана қоймай, әрдайым тиімді бола бермейді, кей жағдайда бейімдеудің сапасына да кері әсерін тигізуі мүмкін. Сонымен қатар, қажетті әдістемелік тіректер мен құралдардың жоқтығы мұғалімдерде кәсіби сенімсіздік пен күйзеліс тудыруы ықтимал.

Осыған байланысты назарды сапалы әдістемелік ұсыныстарды, оқу құралдарын және цифрлық ресурстарды әзірлеу, жүйелеу және кеңінен таратуға аудару қажет. Бұл үдеріске педагогтардың, соның ішінде мектептерде инклюзивті практиканы табысты жүзеге асырып жүрген жаңашыл мұғалімдердің тікелей қатысуы аса маңызды. Сондай-ақ мамандар арасында тәжірибе және үздік тәжірибелермен алмасу үшін тиімді алаңдар құрудың мәні зор.

Сауалнама нәтижелері көрсеткендей, бастауыш сынып мұғалімдерінің 16%-ы инклюзивті білім беру жағдайында мектептегі психологиялық-педагогикалық қолдау қызметінің (ППҚҚ) тарапынан қолдаудың жеткіліксіздігін басты қиындық ретінде атап өтті. Бұл көрсеткіш мектеп психологтерінің, дефектологтерінің, логопедтерінің және басқа да арнайы мамандардың тарапынан сапалы әрі тұрақты қолдаудың жетіспейтіндігін білдіреді.

Қазақстан Республикасының инклюзивті білім беру саласындағы нормативтік-құқықтық құжаттарында, соның ішінде ҚР БҒМ №92 бұйрығында көрсетілген міндеттерді ескерсек, аталған мәселені аса өзекті проблемалардың бірі ретінде қарастыру қажет. Себебі дәл осы психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу қызметі білім беру ұйымдарында инклюзивті үдерісті кешенді түрде қолдауға және үйлестіруге жауапты.

Мамандар тарапынан қолдаудың жетіспеушілігі оқушылардың жеке білім беру қажеттіліктерін дұрыс диагностикаламауға, жеке білім беру маршруттарын тиімді жоспарлай алмауға, мұғалімдер мен ата-аналарға қажетті консультациялық көмек көрсетілмеуіне, сондай-ақ түзете-дамыту жұмыстарының тиімділігінің төмендеуіне алып келуі мүмкін.

Осыған байланысты қазіргі таңда мектептер үшін ППҚҚ-ның кадрлық құрамын күшейту, жұмыс істеп жүрген мамандардың біліктілігін арттыру және олардың педагогикалық ұжыммен және ата-аналармен өзара әрекеттесуіндегі нақты функционалын айқындау – маңызды міндеттердің бірі болып отыр.

Инклюзивті құзыреттіліктің жеткіліксіздігі – 28%

Мұғалімдердің 28%-ы инклюзивті білім беру жағдайында жұмыс істеуге қажетті білім, білік және дағдылардың жетіспеушілігін негізгі кедергі ретінде көрсетті. Бұл мәселе инклюзия талаптарын терең түсінуден бастап, ерекше білім беруге қажеттілігі бар балалармен тиімді жұмыс істеу әдістерін меңгеруге дейінгі әртүрлі аспектілерді қамтиды.

Атап айтқанда, педагогтердің ерекше қажеттіліктердің әртүрлі түрлерінің ерекшеліктерін түсінуі, оқу материалдарын бейімдеу әдістерін білуі, инклюзивті оқыту технологияларын меңгеруі және толерантты, қабылдаушы көзқарас қалыптастыруы – инклюзивті құзыреттіліктің маңызды компоненттері болып табылады.

Инклюзивті құзыреттіліктің төмен деңгейі бірқатар жағымсыз салдарға алып келуі мүмкін: инклюзияға формалды түрде қарау, оқушыларға қатысты жасырын немесе ашық дискриминация, ерекше білім беруді қажет ететін балалармен тиімді қарым-қатынастың болмауы, сондай-ақ педагогтердің өздерін дайындығы жоқ сезінуіне байланысты күйзеліс пен кәсіби күйіп кету жағдайлары.

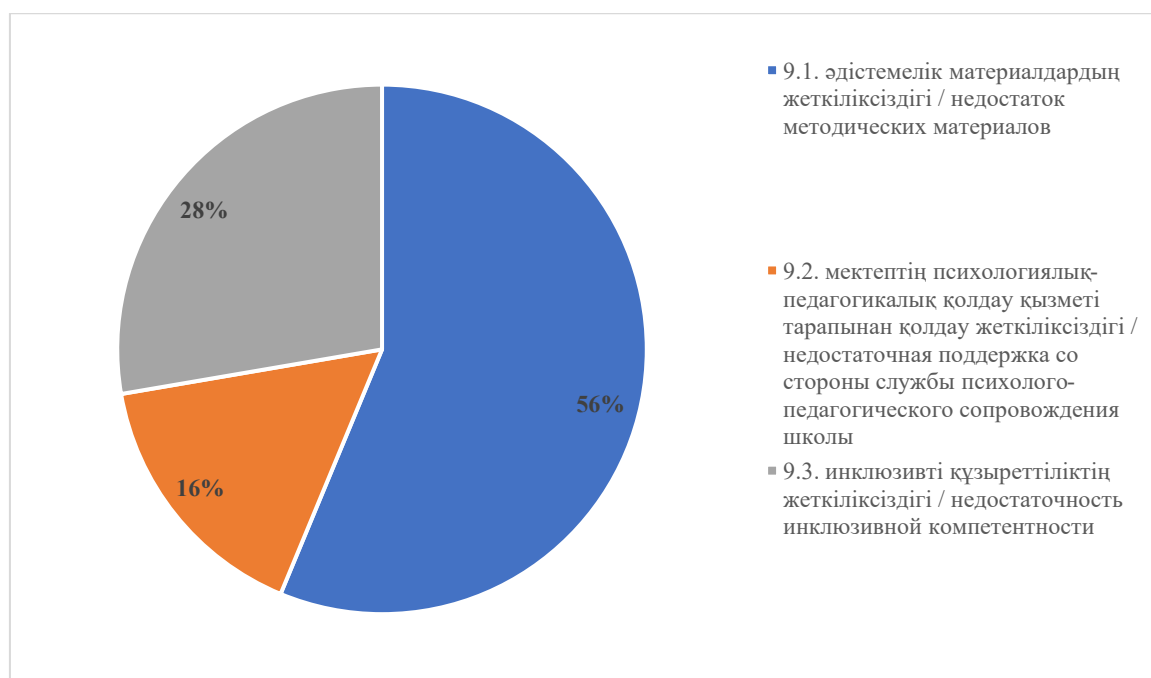
Осыған орай, педагог кадрлардың инклюзивті білім беру саласындағы біліктілігін арттыру және қайта даярлау жүйесін белсенді дамыту қажеттілігі туындайды. Педагогикалық ЖОО-лар мен колледждердің білім беру бағдарламаларына инклюзивті педагогика бойынша арнайы курстарды енгізу – уақыт талабы. Сонымен қатар, тәжірибеге бағытталған оқыту форматтары: семинарлар, тренингтер, шеберлік сабақтары, әріптестермен бірлескен кәсіби іс-шаралар педагогтер үшін инклюзивті құзыреттерді қалыптастыруда маңызды рөл атқара алады.

Қорыта келгенде, төменде берілген диаграмма көрсетіп отырғандай, ерекше білім беру қажеттіліктері бар (ЕБК) оқушыларға арналған оқу бағдарламаларын бейімдеудің табысты жүзеге асырылуы үшін бірнеше негізгі мәселелерді кешенді түрде шешу қажет.

- Ең өзекті мәселе – бейімделген және сапалы әдістемелік материалдардың тапшылығы (56%), бұл оқу үдерісінің сапасына тікелей әсер етеді.
- Екінші орында – мұғалімдердің инклюзивті құзыреттілігінің жеткіліксіздігі (28%), бұл олардың кәсіби дамуын қамтамасыз ету қажеттігін көрсетеді.
- Үшінші маңызды фактор – мектептегі психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу жүйесінің әлсіздігі (16%), ол оқушылар мен мұғалімдерге қажетті қолдаудың жеткіліксіз болуына алып келеді.

Аталған мәселелерді шешу бағытында жүйелі жұмыс жүргізу инклюзивті білім берудің тиімділігін арттыруға, педагогтердің кәсіби дайындық деңгейін көтеруге және ерекше білім беру қажеттіліктері бар оқушылар үшін сапалы білім беру ортасын қалыптастыруға мүмкіндік береді.

9.1. әдістемелік материалдардың жеткіліксіздігі / недостаток методических материалов	845
9.2. мектептің психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі тарапынан қолдау жеткіліксіздігі / недостаточная поддержка со стороны службы психолого-педагогического сопровождения школы	241
9.3. инклюзивті құзыреттіліктің жеткіліксіздігі / недостаточность инклюзивной компетентности	416

10-сурет. ЕБҚ бар білім алушыларға арналған бағдарламаларды бейімдеу барысында педагогтердің кездесетін қиындықтары жөніндегі жауаптарының нәтижелері

Педагогтерді сауалнама нәтижесінде алынған деректерді талдау инклюзивті білім беру жағдайында кездесетін қиындықтарды тиімді шешу үшін барлық деңгейде жүйелі әрі үйлестірілген жұмыстың қажеттілігін көрсетеді.

Мемлекеттік және өңірлік деңгейде бұл бағытта ең алдымен:

- инклюзивті білім беру саласында ғылыми зерттеулерді қолдау,
- педагогтарға арналған икемді әдістемелік нұсқаулықтар мен оқу-әдістемелік материалдарды әзірлеу және кеңінен тарату,
- білім беру мекемелеріне әдістемелік сүйемелдеу жүйесін қамтамасыз ету маңызды болып табылады.

Білім беру ұйымдарының деңгейінде:

- психологиялық-педагогикалық қолдау қызметтерінің кадрлық әлеуетін күшейту,
- педагогикалық ұжым ішінде тәжірибе алмасу, өзара оқыту және кәсіби қолдау алаңдарын құру,
- мектеп әкімшілігі тарапынан жүйелі басқарушылық қолдау көрсету өзекті.

Жеке деңгейде, педагогтардың кәсіби іс-әрекеті үшін:

- үздіксіз өзіндік білім алу,
- біліктілікті арттыру және қайта даярлау бағдарламаларына қатысу,
- алған білімдерін тәжірибеде қолдану,

- психологиялық-педагогикалық қызмет мамандарымен тығыз ынтымақтастық орнату,

- ерекше білім беруді қажет ететін балалардың ата-аналарымен бірлесе жұмыс атқару міндетті шарт болып саналады.

Тек осындай кешенді тәсіл ғана шынайы инклюзивті білім беру ортасын құруға, әрбір баланың өзінің жеке әлеуетін толық жүзеге асыруына мүмкіндік береді.

Инклюзивті білім беру жағдайында оқу бағдарламасын бейімдеу – бұл білім алушылардың барлық санаттары үшін, соның ішінде ерекше білім беруді қажет ететін балалар үшін, оқытудың қолжетімділігін қамтамасыз ету мақсатында білім беру үдерісінің мазмұнына, құрылымына, әдістері мен ұйымдастыру формасына өзгерістер енгізу үдерісі.

Бағдарламаны бейімдеу оқытудың сапасын төмендету немесе жеңілдету емес, керісінше әрбір баланың оқу және тұлғалық әлеуетін толық ашуға жағдай жасау болып табылады.

Бейімдеудің негізгі мәні – мемлекеттік білім беру стандартының талаптары мен білім алушының жеке мүмкіндіктері арасындағы тепе-теңдікті қамтамасыз ету. Бұл келесі қағидаларды қамтиды:

- оқу бағдарламасының негізгі мақсаттары мен міндеттерін сақтау;
- материалды ұсыну қарқыны мен көлемін, сондай-ақ беру тәсілдерін әртүрлілендіру;
- арнайы педагогикалық әдістерді, технологиялар мен оқу құралдарын қолдану;
- сыныпта қолдау жүйесін құру (педагог, ассистент, сүйемелдеу қызметінің мамандары).

Бағдарламаны бейімдеу әртүрлі деңгейде болуы мүмкін:

- минималды өзгерістер (оқыту қарқынын баяулату, тапсырмалардың тұжырымдарын жеңілдету),
- елеулі модификациялар (балама тапсырмалар енгізу, қосымша және цифрлық технологияларды пайдалану, жеке оқу маршруттарын құру).

Сонымен, оқу бағдарламасын бейімдеу – бұл әр баланы білім беру кеңістігіне тартуға, оның когнитивтік, коммуникативтік және әлеуметтік дағдыларын дамытуға бағытталған икемді әрі динамикалық процесс. Ол теңдік, қолжетімділік және вариативтілік қағидаттарын іске асырудың негізгі құралы ретінде қарастырылады және ерекше білім беруді қажет ететін балалардың табысты оқуына және әлеуметтенуіне негіз қалайды.

Сонымен қатар, бағдарламаны бейімдеуден бұрын білім алушылардың ерекше білім беру қажеттіліктеріне (ЕБҚ) бағалау жүргізу міндетті.

Қазақстан Республикасы БҒМ-нің 2022 жылғы 12 қаңтардағы №4 бұйрығында бекітілген «Ерекше білім беру қажеттіліктерін бағалау қағидалары мен бағдарламаларында» психологиялық-педагогикалық қолдау

қызметі ЕБҚ бар балалардың оқуындағы қиындықтарын мынадай параметрлер бойынша анықтайды:

1. когнитивтік және орындаушылық функциялар (зейін, есте сақтау, ойлау, ақпаратты өңдеу жылдамдығы, жоспарлау, өзін-өзі бақылау);
2. сөйлеу дамуы (лексика, грамматика, байланыстырып сөйлеу, сөйлеуді түсіну, фонематикалық қабылдау, сөйлеу ырғағы мен қарқыны);
3. оқу (дәлдігі, жылдамдығы, мәтінді түсіну), жазу (емле, каллиграфия, графомоторлық дағдылар) және санау (арифметикалық операциялар, логикалық ойлау) дағдыларының бар-жоғы;
4. эмоциялық-ерік саласы (мазасыздық деңгейі, оқу мотивациясы, ерікті реттеу қабілеті, қозу мен тежелу үдерістерінің теңгерімсіздігі);
5. мектептік бейімделу (оқу әрекетін орындау, нұсқауларды сақтау, еліктеу, мұғалімдер және сыныптастарымен өзара әрекеттесу);
6. сенсорлық және моторлық сала (көру және есту қабылдауы, моторика, сенсорлық тітіркендіргіштерге сезімталдық, өзіне-өзі қызмет ету дағдылары);
7. отбасындағы әлеуметтік мәселелерді анықтау.

Осындай кешенді бағалау нәтижелерінің негізінде бастауыш мектептің оқу бағдарламаларын мақсатты әрі дербес бейімдеу мүмкіндігі пайда болады. Бұл келесі бағыттарды қамтиды:

- оқу мазмұнын дараландыру немесе тапсырмалардың күрделілік деңгейін өзгерту, материалды шағын қадамдар арқылы беру, көрнекі және практикалық әдістерді қолдану;
- оқу процесін ұйымдастырудағы икемділік: тапсырмаларды орындауға уақытты ұлғайту, оқыту қарқынын баяулату, қосымша үзілістер енгізу;
- баламалы оқыту құралдарын қолдану: көмекші және цифрлық технологиялар, бейімделген оқулықтар мен арнайы әдістемелік материалдар пайдалану;
- базалық дағдыларды (оқу, жазу, санау, сөйлеу) дамытуға ерекше назар аудару, сонымен бірге эмоциялық-ерік саласы мен әлеуметтік өзара әрекеттестікті қолдау;
- жеке оқу бағдарламаларын жүзеге асыруға қолдау мамандарын және ата-аналарды белсенді тарту.

Демек, бастауыш мектеп бағдарламаларын бейімдеу кешенді әрі жүйелі сипатта болуы тиіс: педагогикалық, психологиялық және әлеуметтік шараларды үйлестіре отырып, әрбір бала үшін табысты оқуға және үйлесімді дамуға жағдай жасау.

Сонымен қатар, инклюзивті білім беру жағдайында оқу бағдарламаларын бейімдеу белгілі бір негізгі қағидаттарға сүйенеді. Бұл

қағидаттар ерекше білім беруді қажет ететін балалар үшін білім беру процесінің тиімділігі мен нәтижелілігін қамтамасыз етеді.

1. Оқытуды дараландыру қағидаты.

Бұл қағидат әрбір баланың ерекшеліктері, мүмкіндіктері мен даму қарқынын ескеруді талап етеді. Дараландыру оқу мазмұнын және әдістерін іріктеуде, тапсырмаларды бейімдеуде, сондай-ақ жеке білім беру маршрутын құруда көрініс табады. Мұғалім орташа сынып деңгейіне емес, нақты оқушының қажеттілігіне бағдарлана отырып, оның әлеуетін ашуға жағдай жасайды.

2. Білім беру ортасының қолжетімділігі.

Білім беру ортасы ерекше қажеттіліктері бар баланың білімге және мектеп өміріне тең дәрежеде қол жеткізуін қамтамасыз етуі тиіс. Бұл – архитектуралық қолжетімділік, арнайы техникалық құралдар мен оқу материалдарының болуы, цифрлық технологияларды пайдалану, сондай-ақ дискриминация мен қарым-қатынас кедергілерін болдырмайтын психологиялық тұрғыдан қолайлы ахуал құруды қамтиды.

3. Білім беру деңгейлерінің сабақтастығы.

Бағдарламаларды бейімдеу баланың мектепке дейінгі кезеңнен бастауыш, әрі қарай негізгі және орта білімге біртіндеп, үзіліссіз көшуін қамтамасыз етуі тиіс. Сабақтастық оқу бағдарламаларының үйлесімділігінде, талаптар мен әдістемелердің сәйкестендірілуінде көрінеді. Бұл оқушының оқу мотивациясын тұрақты сақтап, дағдыларының дамуын күрт үзіліссіз әрі шамадан тыс жүктемесіз қолдайды.

4. Инклюзивтілік және вариативтілік.

Білім беру процесі барынша икемді әрі вариативті болуы керек, өйткені балалардың қажеттіліктері әртүрлі. Инклюзивтілік – әрбір баланың жалпы білім беру кеңістігіне қатысуын білдіреді, ал вариативтілік – оқыту формаларының, әдістерінің және қарқынының таңдау мүмкіндігін білдіреді. Мұндай тәсіл балаға академиялық біліммен қатар әлеуметтік және коммуникативтік дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді.

Қорытындылай келе, осы қағидаттардың жүзеге асырылуы ерекше білім беруді қажет ететін балаларды білім беру процесіне тек формалды түрде емес, мазмұндық тұрғыда толық енгізуге, олардың академиялық табысы мен әлеуметтік интеграциясына жағдай жасауға мүмкіндік береді.

Арнайы білім беру қажеттіліктері бар балалармен тиімді жұмыс психологиялық-педагогикалық қолдау қызметінің (ППҚК) нақты жолға қойылған және үйлестірілген іс-әрекетінсіз мүмкін емес. Бұл қызмет тек ерекше білім беру қажеттіліктерін анықтау, түзету және баланың танымдық, эмоциялық-ерік және коммуникативтік саласын дамыту міндеттерін ғана атқарып қоймайды, сонымен қатар білім беру процесінің барлық

қатысушылары арасындағы жүйелі өзара әрекеттестікті ұйымдастыруда негізгі рөл атқарады.

ППҚҚ қызметінің маңызды бағыттарының бірі – педагогтер мен ата-аналармен тұрақты әріптестік орнату. Мұндай өзара іс-қимыл оқу мен тәрбиеде бірыңғай ұстанымдарды қалыптастыруға, жұмыс әдістерін келісуге және баланы сүйемелдеудің ортақ стратегиясын айқындауға мүмкіндік береді. Сонымен қатар бұл процесте бағалау жұмысына қатысу да қамтылады. Нәтижесінде, мектеп талаптары мен баланың мүмкіндіктері арасындағы алшақтық азайып, педагогикалық ықпалдың сабақтастығы қамтамасыз етіледі.

Психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі мүшелерінің кәсіби этика нормаларын сақтауы ерекше мәнге ие. Мамандар психологиялық-педагогикалық зерттеу, кеңес беру немесе басқа кәсіби іс-әрекет барысында алынған ақпараттың құпиялығын қамтамасыз етуге міндетті. Мұндай мәліметтердің жария етілуі балаға немесе оның отбасына психологиялық не әлеуметтік зиян тигізуі мүмкін. Сондықтан құпиялылық қағидасы – мамандар, педагогтар, оқушылар мен олардың ата-аналары арасындағы сенімді қарым-қатынастың негізгі іргетасы болып табылады.

Осылайша, ППҚҚ – қосалқы құрылым ғана емес, инклюзивті білім берудің жүйе құраушы буыны. Ол ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларға қолдау көрсетуді, педагогтар мен ата-аналарға көмек беруді, сондай-ақ кәсіби жауапкершілік пен этикалық нормалардың сақталуын қамтамасыз етеді.

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңына және ҚР БҒМ-нің №4 «Ерекше білім беру қажеттіліктерін бағалау қағидалары мен бағдарламаларын бекіту туралы» бұйрығына сәйкес:

- ерекше білім беру қажеттіліктерін бағалау – білім алуға қажетті арнайы жағдайларды айқындау;
- білім алуға арналған арнайы жағдайлар – оқу бағдарламаларын меңгеру үшін міндетті оқу жағдайларымен қатар арнайы, жеке дамытушы және түзете-дамытуға бағытталған бағдарламалар мен оқыту әдістерін, техникалық, оқу және өзге де құралдарды, тіршілік ортасын, психологиялық-педагогикалық қолдауды, медициналық, әлеуметтік және басқа да қызметтерді қамтитын шарттар;
- ерекше білім беру қажеттіліктері бар тұлғалар (балалар) – білім берудің тиісті деңгейін және қосымша білім алуды қамтамасыз ету үшін арнайы жағдайларға тұрақты немесе уақытша мұқтаж тұлғалар (балалар);
- шектеулі мүмкіндіктері бар бала (балалар) – он сегіз жасқа дейінгі, туа біткен, тұқым қуалайтын, жүре пайда болған аурулар немесе жарақаттардың салдарынан тіршілік әрекетінде шектеулері бар, физикалық және (немесе) психикалық кемістігі ресми түрде расталған бала (балалар) [104].

Осы бұйрықта білім беру ұйымдарында ерекше білім беру қажеттіліктерін бағалау тәртібі де айқындалған, ол келесілерді қамтиды:

1) мұғалімнің (тәрбиешінің) әрбір білім алушының (тәрбиеленушінің) әлеуметтік-эмоционалдық әл-ауқатын және оқу-танымдық іс-әрекетінің ерекшеліктерін бақылауды, сондай-ақ білім алушылардың жетістіктерін критериалды бағалауды пайдалана отырып, оқу-тәрбие процесі барысында ерекше білім беруді қажет ететін адамдарды (балаларды) анықтауды;

2) психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі мамандарының ата-аналардың (заңды өкілдерінің) келісімімен оқыту қиындықтары бар балалардың ерекше білім берілуіне қажеттіліктерін тереңдете зерделеуді және бағалауды;

3) психологиялық-медициналық-педагогикалық консультацияларда (бұдан әрі – ПМПК) ерекше білім беру қажеттіліктерін оқытуда айқын қиындықтары бар балаларды тереңдетіп тексеру нәтижелері бойынша бағалауды;

4) психологиялық-педагогикалық түзету кабинеттерінде, оңалту орталықтарында және аутизмі (аутистік спектр бұзылыстары) бар балаларды қолдау орталықтарында балалардың ерекше білім беру қажеттіліктерін пәнаралық ұжымдық бағалауды қамтиды [104].

Білім беру қажеттіліктерін бағалау тәртібі оқу үлгеріміндегі қиындықтардың себептеріне байланысты жүзеге асырылады. Осы негізде ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалардың екі тобы айқындалады.

Оқу қиындықтарының себептеріне байланысты бірінші топты әртүрлі психикалық функциялардың (ақы-ой әрекеті, қабылдау, зейін, есте сақтау) жеткіліксіздігінен мектептегі белгілі бір дағдыларды меңгеруде қиындықтары бар балалар, сондай-ақ даму мүмкіндігі шектеулі:

1) 1-3 деңгейдегі жалпы сөйлеу қабілеті дамымаған есту қабілеті зақымдалған (есту аймағында есту қабілеті орташа 40-тан 80 децибелге дейін естімейтін және нашар еститін, оның ішінде кохлеарлық имплантациядан кейінгі балалар);

2) көру қабілеті зақымдалған (көзі көрмейтіндер – көру сезімінің толық болмауымен, жақсы көретін көзге көзілдірік киюмен 0,04-ке дейін жарық сезуімен немесе қалдық көрумен және нашар көретін балалар – жақсы көретін көзге көзілдірік киюмен 0,05-тен 0,4-ке дейін көру өткірлігімен);

3) зердесі зақымдалған (ақыл-ой кемістігі бар);

4) психикалық дамуы тежелген;

5) сөйлеу қабілеті зақымдалған (1-3 деңгейдегі жалпы сөйлеу дамымаған, фонетикалық-фонематикалық сөйлеу дамымаған, ринология, дизартрия, ауыр тұтығу, жазбаша сөйлеу бұзылыстары бар (дислексия, дисграфия);

6) тірек-қимыл аппараты бұзылған;

7) эмоциялық-ерік бұзылыстары бар (қарым-қатынас және әлеуметтік өзара әрекеттесу бұзылыстарымен (аутизммен), мінез-құлық бұзылыстарымен және қиындықтарымен);

8) күрделі (біріктірілген) бұзылыстармен балалар кұрайды.

Даму мүмкіндіктерінің шектелуіне байланысты оқу қиындықтары бар бірінші топ балалардың ерекше білім беру қажеттіліктерін бағалау келесі қажеттіліктерді анықтау үшін жүргізіледі:

1) оқу жоспары мен оқу бағдарламаларын өзгерту;

2) оқыту нәтижелерін бағалау тәсілдері мен критерийлерін өзгерту;

3) оқытудың вариативті, арнайы және балама әдістерін пайдалану;

4) оқулықтар мен оқу-әдістемелік кешендер (бұдан әрі – ОӘК) іріктеу, жеке оқу материалдарын дайындау;

5) педагог-психологті, арнайы педагогті (оның ішінде олигофренопедагог, сурдопедагог, тифлопедагог, логопед (логопед-мұғалім), педагог-ассистентті арнайы психологиялық-педагогикалық қолдау;

6) оқыту бағдарламасын таңдау (жалпы білім беретін, арнайы);

7) кедергісіз орта құру және оқу орнын бейімдеу;

8) компенсаторлық және техникалық құралдармен қамтамасыз ету;

9) әлеуметтік педагогті сүйемелдеу;

10) бастауыш, негізгі орта, жалпы орта білім беру ұйымдарында жүріп-тұруында қиындықтары бар мүгедек балалар үшін жеке көмекшісінде [104].

Бірінші топтағы балалардың ерекше білім берілуіне қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін "Мектепке дейінгі, бастауыш, негізгі орта, жалпы орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім беру, мамандандырылған, арнаулы білім, жетім балалар мен ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балаларға арналған білім беру ұйымдарында, балаларға және ересектерге қосымша білім беру ұйымдарының үлгілік қағидаларын бекіту туралы" Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің 2022 жылғы 31 тамыздағы № 385 бұйрығына (Нормативтік құқықтық актілерді мемлекеттік тіркеу тізілімінде № 29329 болып тіркелген) сәйкес ПМПК қорытындысы мен ұсыныстары және психологиялық-педагогикалық қолдау қызметінің (немесе) білім беру ұйымының педагогикалық кеңесінің шешімі негіз болып табылады [105].

Екінші топқа ақыл-ой және физикалық дамуы бұзылмаған балалар кіреді, олардың ерекше білім беру қажеттіліктері олардың білім беру процесіне енуіне кедергі келтіретін әлеуметтік-психологиялық және басқа факторлармен анықталады:

1) әлеуметтік осал топтағы отбасыларда тәрбиеленетін, микроәлеуметтік және педагогикалық қараусыз қалған балалар;

2) жергілікті қоғамға бейімделуде қиындықтарға тап болған балалар (босқындар, мигранттар, қандастар);

3) мүгедектігі бар балалар.

Екінші топтағы балалардың ерекше білім беру қажеттіліктерін бағалау:

1) оқу жоспары мен оқу бағдарламаларын өзгертпей оқытуда жеке тәсілді қамтамасыз етуге;

2) үлгілік оқу жоспарының вариативтік компоненті есебінен қосымша сабақтарды ұйымдастыруға;

3) оқу орнын бейімдеуге;

4) мектеп психологтің қолдау;

5) әлеуметтік педагогтің қолдау қажеттіліктерін анықтау үшін жүргізіледі.

Екінші топтағы балалардың ерекше білім берілуіне қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін психологиялық-педагогикалық қолдау қызметінің және (немесе) білім беру ұйымының педагогикалық кеңесінің шешімі негіз болып табылады [104].

Оқу үдерісін дараландыру қағидатына қайта орала отырып, тағы да ерекше атап өту қажет: бұл барлық оқушыларға бірдей қолданылатын әмбебап тәсіл емес, керісінше әрбір нақты баланың ерекше білім беру қажеттіліктері мен жеке мүмкіндіктерін ескере отырып, оқыту әдістерін, тәсілдерін және құралдарын іріктеп қолдануды білдіреді. Осы тұрғыдан алғанда, төменде еліміздің педагогтерінің бастауыш мектептің оқу бағдарламасын ерекше білім беру қажеттіліктері бар (ЕБҚ) оқушыларға бейімдеу тәжірибесі ұсынылады.

Мысал ретінде Астана қаласындағы №XX мектептің бастауыш сынып мұғалімдерінің тәжірибесін қарастыруға болады. Аталған мектепте педагогтер ЕБҚ бар баланы қолдау мақсатында командалық тәсілді іске асырып, барлық деңгейде бірлескен жоспарлау әрекеттерін жүзеге асырды. Бұл ретте оқушы N-нің жеке мүмкіндіктері мен ерекше білім беру қажеттіліктері толық ескерілді.

ПМПК (Психологиялық-медициналық-педагогикалық консультация) мамандарының қорытындысында оқушының оқу іс-әрекетін қалыптастыруда кездесетін қиындықтары анықталды, олардың негізінде танымдық қызметтің бұзылыстары және тілдің жалпы дамымауы жатты. Сонымен қатар оқушы N үшін мынадай ұсыныстар берілді:

- жалпы білім беретін мектептің жалпы сыныбы жағдайында бейімделген жалпы білім беру оқу бағдарламасы бойынша білім алу;
- оқу нәтижелерін бағалау тәсілдері мен критерийлерін өзгерту;
- дефектолог пен логопед тарапынан арнайы психологиялық-педагогикалық қолдау көрсету.

ПМПК мамандарының ұсынымдарына сүйене отырып, сондай-ақ ППҚҚ (психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі) мамандары мен

мұғалімдердің мектеп жағдайында жүргізген бақылауларының негізінде оқушы N үшін оқу бағдарламасын бейімдеу жұмыстары жүзеге асырылды. Бұл жұмысқа сыныпта сабақ беретін барлық мұғалімдер тартылды.

Төменде 1-сыныптың «Әліппе», «Математика», «Сауат ашу» пәндері бойынша орта мерзімді жоспарлау үлгілерінен үзінділер келтірілген. Бұл жоспарларда оқушы N үшін арнайы бейімделген оқу мақсаттарына сәйкес жеке тапсырмалар берілетін арнайы айдар қарастырылған (мұғалім – Сартаева Б.К.).

Одан әрі осы мұғалімнің тәжірибесінен бейімделген оқу мақсаттары бар ұзақ мерзімді, орта мерзімді және қысқа мерзімді жоспарлау үлгілері ұсынылады. Сонымен қатар 2- және 3-сынып пәндері бойынша ерекше білім беру қажеттіліктерін ескеріп жасалған сараланған тапсырмалар келтіріледі. Бұл тапсырмалар тек оқушы N-ге ғана емес, сондай-ақ ЕБҚ бар тағы екі оқушыға, соның ішінде АСБ (аутизм спектріндегі бұзылысы) бар қабілетті балаға да бағытталған.

Математика
2С-бөлім – Шамалар мен сандарды өлшеу
 Мұғалім Сартаева Б.К.

Тема уроқа Оқу мақсаттары	Сабақтың мақсаттары/ сұрақтары	Ресурстар:	Бағалау	Оқушылар
56-сабақ. Геометриялық фигураларды өлшеу / Саябақ 1.3.1.3 Геометриялық фигуралардың (үшбұрыш, шаршы, тік төртбұрыш) қабырғаларын өлшеу және салыстыру. 1.1.3.1 Шамаларды ажырату: ұзындық / масса / көлем (сыйымдылық) / уақыт, оларды өлшеуге арналған өлшем бірліктері	Фигураларды ата. ШАМАНЫ және оның өлшем бірлігін сәйкестендір. Кесінділердің ұзындығын және фигуралардың қабырғаларын салыстыр. Берілген ұзындықтағы кесінділерді сыз. Қайталау:	Оқулық – 118–119-беттер Жұмыс дәптері – 27-бет Сызғыш Қарындаш TopIQ.kz – 56- сабақ	Геометриялық фигуралардың айырмашылықтарын түсіндіреді. Шаманы өлшем бірлігімен сәйкестендіреді. Берілген ұзындық бойынша кесінділерді өздігінен сызады.	
			Геометриялық фигуралардың айырмашылықтарын түсіндіреді. Шаманы өлшем бірлігімен сәйкестендіреді. Берілген ұзындық бойынша кесінділерді өздігінен сызады.	

мен құралдарын таңдау, өлшеу жүргізу. 1.1.3.2 Шамаларды өлшеу: өлшем бірліктерін қолдана отырып, ұзындықты – см, дм; массаны – кг; көлемді (сыйымдылықты) – л; уақытты – сағ бірліктерімен анықтау. 1.1.3.3 Шамалардың мәндерін салыстыру: ұзындық – см, дм; масса – кг; көлем (сыйымдылық) – л; уақыт – сағ және осы шамалардың мәндеріне қосу мен азайту амалдарын орындау.	10 көлеміндегі қосу және азайту; Ондықтармен қосу және азайту.	Ерекше білім беруді қажет ететін білім алушылар үшін: Геометриялық фигуралар карточкалары.. Видео: https://www.youtube.com/watch?v=LgGR7imGgz0	Геометриялық фигураларды біледі. Кесінділердің ұзындығын өлшейді. Әзірге дәптерде кесінділерді сызу қиындық тудырады. Геометриялық фигураларды көрсетеді. Атауларын қайталайды..	

Математика бойынша тапсырмалар

1. Сандарды салыстыр:

$4 \dots 5$

$7 \dots 4$

$6 \dots 6$

$5 \dots 3$

2. Қосу және азайту белгілерін жаз.

$2 \dots 1 \dots 6 = 7$

$7 \dots 4 \dots 3 = 7$

$1 \dots 5 \dots 2 = 4$

$5 \dots 3 \dots 4 = 6$

3. Есепті шығар.

2 күшікте неше аяқ бар??

4. Фигуралардың жалпы саны 8 болу үшін сонша фигураларды қос.

$5 + \dots$

$3 + \dots$

$4 + \dots$

1. Қосу есепті шығар

$3 + 5 =$

$6 + 2 =$

$5 + 2 =$

$4 + 1 =$

$4 + 5 =$

$0 + 9 =$

$4 + 2 =$

$4 + 3 =$

2. Азайту есепті шығар

$5 - 2 =$

$6 - 3 =$

$7 - 3 =$

$9 - 2 =$

$5 - 4 =$

$9 - 8 =$

$7 - 4 =$

$9 - 0 =$

3. Қосу және азайту есептерді шығар.

$8 - 3 + 1 =$

$9 - 9 + 0 =$

$6 - 3 + 1 =$

$9 - 0 + 1 =$

$10 - 3 + 1 =$

$9 - 2 + 2 =$

$8 - 1 + 3 =$

$6 - 3 + 2 =$

4. Есепті шығар.

Тігінші бір аптада 10 костюм тікті, ал оның көмекшісі бір аптада 5 костюмге кем тікті. Тігіншінің көмекшісі неше костюм тікті?

5. Есепті шығар.

Алма салынған қаптың салмағы 3 кг, ал картоп салынған қаптың салмағы алма салынған қаптан 6 кг артық. Картоп салынған қаптың салмағы қанша?

6. Көп нүктенің (...) орнына санды қой.

$$2 - 1 + \dots = 7$$

$$6 - \dots + 1 = 4$$

$$9 - \dots + 3 = 8$$

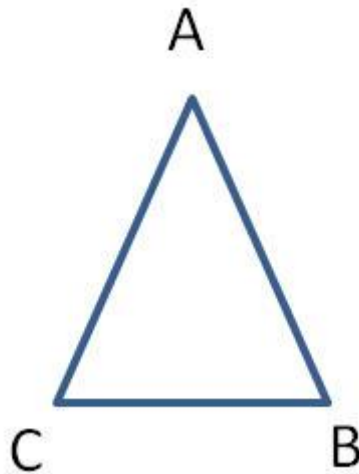
$$\dots - 2 + 1 = 6$$

7. Геометриялық есептерді шығар.

а) Кесіндінің ұзындығын өлшеп, нәтижесін жаз. Бірінші кесіндіден 2 см қысқа тағы бір кесіндіні сыз.

б) Үшбұрыштың әр жағының ұзындығын өлшеп, нәтижелерін жаз.

III тоқсан. Математика пәні бойынша орта мерзімді жоспар №1 1-сынып Мұғалім – Сартаева Б.К.				
3А бөлім – Сандармен әрекеттер				Ұпайлар
Пәннің тақырыбы Оқытудың мақсаттары	Мақсаттары/ Пәннің сұрақтары	Ресурстар	Бағалау	
65-сабақ. Қайталау. Қосу және азайту – өзара кері әрекеттер / Саяхатқа шығуға дайындаламыз Мақсаттар: 1.1.2.2 Қосудың және азайтудың өзара кері әрекеттер екенін түсіну, компоненттер мен нәтижелер арасындағы байланысты анықтау.	10 дейінгі және 100-ге дейін ондықтар бойынша қосу және азайту. Міндеттер: Белгілі санға көбейту / азайту. Қосу және азайтудың компоненттерін анықтау. 0 және 1 қасиеттерін пайдалану. Қосудың орын ауыстыру қасиетін қолдану. Өзара кері әрекеттерді құрастыру.	Оқулық. 2 бөлім. 6-7 бет Жұмыс дәптері №3 – стр. 4 TopIQ.kz - урок 65. Арифм.диктант №1 Өзіндік жұмыс №1 https://mathematics-tests.com/matematika-1-klass/zadachi-primery/3-4-chetverty-moro#	10 дейінгі сандардың құрамын біледі.	1
			Сандарды және өрнектерді салыстыра алады.	1
			10 шегінде қосу және азайтуды қателіксіз орындайды.	1
			Ұзындық өлшем бірліктерін салыстырады.	1
			Салмақ өлшем бірліктерін салыстырады.	1
			Уақыт өлшем бірліктерін салыстырады.	1
			Көлем өлшем бірліктерін салыстырады.	1
			Әрекеттердің құрамын біледі және өрнектерді оқи алады.	1
			0 және 1 қасиеттерін біледі және қолданады.	1
			Өзара кері әрекеттерге мысалдар құрастырады.	1

1.1.2.3 Қосудың орын ауыстыру қасиетін, 0 және 1 қасиеттерін қолдану.	Жеке тапс. 1 (ЕББК): 0-ден 10-ға дейін санайды (тікелей санау). Қосуды және азайтуды біледі. Әрекет белгілерін «+» және «-» деп атай алады.	Жұмыс парағы №1 Видео: https://www.youtube.com/watch?v=wRxDJOvAf8Q	0-ден 10-ға дейін санды қайталайды. Сандар мен белгілерді атай алады. Заттардың санын санмен сәйкестендіреді..	
	Жеке тапс. 2 (АСБ спектр): №1 Арифметикалық диктант бойынша тәуелсіз жұмыс (аудиожазба арқылы)	TopIQ.kz (2 сынып) 23 сабақ https://lms.topiq.kz/library/work/5033541301305344?page=26 Өзіндік жұмыс (2 сынып) https://mathematics-tests.com/matematika-1-klass/zadachi-primery/3-4-chetverty-moro#	100 шегінде қосудың орын ауыстыру және терімдік қасиеттерін қолданады.	

Арифметикалық диктант №1
3-ке 6-ны қос.
4 санын 4-ке арттыр.
2 мен 7 сандарының қосындысын тап.

3 қосу 4.

7 мен 1 сандарын қос.

9-дан 4-ті азайт.

5-тен 2-ні азайт.

6 минус 3.

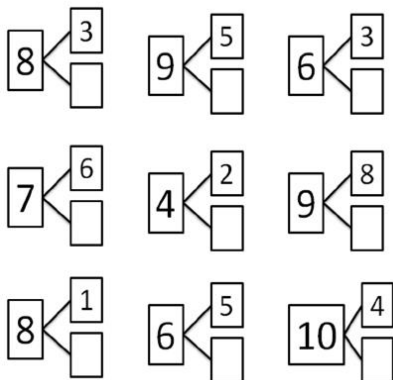
7 мен 5 сандарының айырмасын тап.

8-ден 2-ні азайт.

(Барлық сынып үшін)

Бағалау рубрикасы	Балл	
10 дейінгі сандардың құрамын біледі.	1	
Сандарды және өрнектерді салыстырады.	1	
10 шегінде қосу және азайтуды қателіксіз орындайды.	1	
Ұзындықтың өлшем бірліктерін салыстырады.	1	
Масса (салмақ) өлшем бірліктерін салыстырады.	1	
Уақыт өлшем бірліктерін салыстырады.	1	
Көлем өлшем бірліктерін салыстырады.	1	
Әрекеттердің компоненттерін біледі және өрнектерді оқи алады.	1	
0 және 1 қасиеттерін біледі және қолданады.	1	
Өзара кері әрекеттерге мысалдар құрастырады.	1	
Барлығы	10	
9-10 балл – 5		
7-8 балл – 4		
4-6 балл – 3		
1-3 балл – 2		

1. Бос ұяшықтарды толтыр.

Салыстыр, дұрыс таңбаларды қой. "<", ">" немесе "=".

$$4 * 7 - 2$$

$$1\text{дм} * 10\text{см}$$

$$10\text{кг} * 5\text{кг} + 3\text{кг}$$

$$3 + 3 * 9$$

$$5\text{л} - 2\text{л} * 6\text{л}$$

$$8\text{ч} - 0\text{ч} * 3\text{ч} + 4\text{ч}$$

1. Үлгі бойынша есептерді құрастыр

$8 + 2 =$		$5 + 3 =$		
$2 + 8 =$				

10 – 2 =				
10 - 8 =				Жеке тапсырма 1

Жұмыс парағы №1

Аты _____ күн саны

1. «Қанша?» деген сұраққа жауап бер.

1

6

2

7

3

8

4

9

5

10

1. Сандарды ретімен ата.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

БАҚЫЛАУ ЖҰМЫСЫ №3

«ҚОСУ ЖӘНЕ АЗАЙТУ (100 ШЕГІНДЕ)», «САНДАРДЫ САЛЫСТЫРУ»

I Нұсқа

1. Есепті шеш.

Көктемде фермер 30 кг картоп еккен. Егістен кейін оның қолында тағы да 5 кг картоп қалған. Егіске дейін фермерде қанша кг картоп болған?

2. Есепті шеш.

Тігіншінің 75 метр мата болған. Бірнеше костюм тіккен соң, 18 метр мата қалған. Костюм тігуге қанша метр мата жұмсалды?

3. Мысалдарды шығар.

$$27 + 4 = \quad 34 + 9 = \quad 56 + 8 = \quad 75 + 6 =$$

$$53 - 5 = \quad 72 - 60 = \quad 84 - 50 = \quad 43 - 8 =$$

4. Көп нүктенің орнына таңба қой: артық ($>$), кем ($<$) немесе тең ($=$).

$$46 + 5 \dots 23 \quad 48 + 6 \dots 54 \quad 5 + 38 \dots 35$$

$$47 - 5 \dots 32 \quad 34 \dots 49 - 3 \quad 48 \dots 37 - 4$$

Математика 1-сынып

66-сабақ. Қосу және азайту – өзара кері әрекеттер / Пойызбен саяхат 1.1.2.2 Қосудың және азайтудың өзара кері әрекеттер екенін түсіну, компоненттер мен нәтижелер арасындағы байланысты анықтау.	10 шегінде қосу және азайту, 100-ге дейін ондықтармен қосу және азайту. Санға ... қосу / ... азайту. Қосу және азайту амалдарының компоненттері. 0 және 1 қасиеттері. Қосудың орын ауыстыру қасиеті. Өзара кері амалдарды құрастыру.	Оқулық. 2 бөлім. 8-9 бет TopIQ.kz –66 сабақ №3 жұмыс дәптері – 5бет Ариф.дикт.№2 Өзіндік жұмыс №2	10 шегінде қосуды қателіксіз орындайды.	1
			10 шегінде азайтуды қателіксіз орындайды.	1
			10 шегінде бірнеше амалдан тұратын қосу және азайту мысалдарын шығарады.	1
			Есепті оқып, шартын түсінеді. Есептің шешімін мысал арқылы жазады (№4).	1
			Есепті оқып, шартын түсінеді. Есептің шешімін мысал арқылы жазады (№5).	1
			Өрнектегі түсіп қалған санды анықтайды.	1
			Кесіндінің ұзындығын өлшей алады.	1
			Берілген кесіндіні бастапқыдан сыза алады.	1
			Үшбұрыштың қабырғаларының ұзындығын өлшейді.	1
			Үшбұрыш қабырғаларының ұзындықтарының қосындысын табады.	1
1.1.2.3 Қосудың орын ауыстыру қасиетін, сондай-ақ 0 және 1 қасиеттерін қолдану.	Жеке тапс. 1 (ЕББҚ): 0-ден 10-ға дейін тікелей санайды. Қосу және азайту амалдарын біледі. «+» және «-» амал таңбаларын атай алады.	Жұмыс парағы №1 Видео: https://www.youtube.com/watch?v=wRxDJOvAf8Q	0-ден 10-ға дейінгі санауды қайталайды. Цифрлар мен амал таңбаларын атай алады. Заттардың санын санмен сәйкестендіреді.	

	Жеке тапс. 2 (ЕББК): (Спектр АСБ): №2 Арифметикалық диктант бойынша дербес жұмыс (аудиожазба арқылы)	TopIQ.kz (2 сынып) 24 сабақ https://lms.topiq.kz/library/work/5033541301305344?page=27 Жеке жұмыс (2- сынып) https://mathematics-tests.com/matematika-1-klass/zadachi-primery/3-4-chetverty-moro#	100 шегінде қосудың орын ауыстыру және терімдік қасиеттерін қолданады. Екі амалдан тұратын есептерді шығарады.	

Арифметикалық диктант №2

- 4-ке 2-ні қос.
- 5 санын 3-ке арттыр.
- 2 мен 7 сандарының қосындысын тап.
- 6-дан 1-ді азайт.
- 10 минус 4.
- 5 пен 1 сандарының айырмасын тап.
- 6-дан 3-ті азайт.
- 8 санын 2-ге арттыр.
- Валиде 4 қуыршақ, Светада 2 қуыршақ бар. Қыздардың барлығында неше қуыршақ бар?
- 10 алма болды. 8 алма жеп қойды. Қанша алма қалды?

Бағалау рубрикасы	Баллы	
10 шегінде қосуды қателіксіз орындайды.	1	
10 шегінде азайтуды қателіксіз орындайды.	1	
10 шегінде бірнеше амалдан тұратын қосу және азайтуды шығарады.	1	
Есепті оқып, шартын түсінеді. Шешімін мысал түрінде жазады (№4).	1	
Есепті оқып, шартын түсінеді. Шешімін мысал түрінде жазады (№5).	1	
Өрнектегі түсіп қалған санды табады.	1	
Кесіндінің ұзындығын өлшей алады.	1	
Берілген кесіндіні бастапқыдан сыза алады.	1	
Үшбұрыш қабырғаларының ұзындығын өлшейді.	1	
Үшбұрыш қабырғаларының ұзындықтарының қосындысын табады.	1	
Жалпы балл:	10	
9-10 балл – 5		
7-8 балл – 4		
4-6 балл – 3		
1-3 балл – 2		

I - нұсқа.

1. Қосу амалдарын орындаңыз.

$3 + 5 =$ $6 + 2 =$

$5 + 2 =$ $4 + 1 =$

$4 + 5 =$ $0 + 9 =$

$4 + 2 =$ $4 + 3 =$

2. Азайту амалдарын орындаңыз.

$5 - 2 =$ $6 - 3 =$

$7 - 3 =$ $9 - 2 =$

$5 - 4 =$ $9 - 8 =$

$7 - 4 =$ $9 - 0 =$

3. Қосу және азайту амалдарын шығарыңыз.

$8 - 3 + 1 =$ $9 - 9 + 0 =$

$6 - 3 + 1 =$ $9 - 0 + 1 =$

$10 - 3 + 1 =$ $9 - 2 + 2 =$

$8 - 1 + 3 =$ $6 - 3 + 2 =$

4. Есепті шығарыңыз.

Тігінші бір аптада 10 костюм тікті, ал оның көмекшісі бір аптада 5 костюмге кем тікті. Тігіншінің көмекшісі неше костюм тікті?

5. Есепті шығар.

Алма салынған қаптың салмағы 3 кг, ал картоп салынған қаптың салмағы алма салынған қаптан 6 кг артық. Картоп салынған қаптың салмағы қанша?

6. Түсіп қалған санды қой.

$$2 - 1 + \dots = 7$$

$$9 - \dots + 3 = 8$$

$$6 - \dots + 1 = 4$$

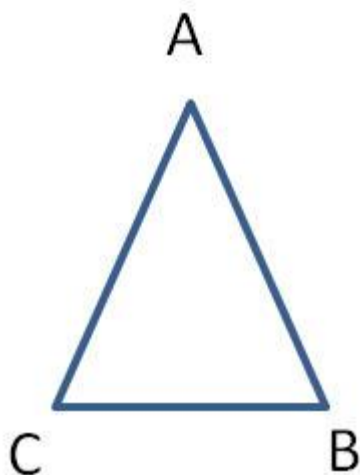
$$\dots - 2 + 1 = 6$$

7. Геометриялық есептерді шығар.

а) Кесіндінің ұзындығын өлшеп, нәтижесін жаз. Бірінші кесіндіден 2 см қысқа тағы бір кесіндіні сыз

б) Үшбұрыштың әр қабырғасының ұзындығын өлшеп, нәтижелерін жаз.

(Барлық сыныпқа арналған)**Бағалау рубрикасы**

Бағалау критерийлері	Ұпай
10 көлемінде қосу есептерін қатесіз шығарады	1
10 көлемінде азайту есептерін қатесіз шығарады	1
10 көлемінде бірнеше амалмен қосу және азайту есептерін шығарады	1
Есептің шартын түсініп оқиды. Есептің шешуін өрнек түрінде жазады (№4)	1
Есептің шартын түсініп оқиды. Есептің шешуін өрнек түрінде жазады (№5)	1
Өрнектегі жетіспейтін санды табады	1
Кесіндінің ұзындығын өлшей алады	1
Берілген кесіндіні бастапқы нүктеден сыза алады	1
Үшбұрыш қабырғаларының ұзындығын өлшей алады	1
Үшбұрыш қабырғаларының ұзындықтарының қосындысын табады	1
Барлық ұпай саны	10

Бағалау өлшемі:

9–10 ұпай – «5»

7–8 ұпай – «4»

4–6 ұпай – «3»

1–3 ұпай – «2»

II -нұсқа.

1. Қосу амалдарын шешу.

$3 + 1 =$

$6 + 3 =$

$5 + 2 =$

$3 + 3 =$

$4 + 3 =$

$9 + 3 =$

$4 + 2 =$

$4 + 4 =$

2. Алу амалдарын шығару.

$9 - 2 =$

$8 - 3 =$

$7 - 1 =$

$6 - 2 =$

$5 - 3 =$

$6 - 4 =$

$4 - 3 =$

$9 - 3 =$

3. Алу және қосу амалдарын шығару.

$4 - 3 + 1 =$

$6 - 1 + 0 =$

$6 - 1 + 2 =$

$8 - 3 + 1 =$

$9 - 2 + 3 =$

$10 - 3 + 1 =$

$8 - 2 + 1 =$

$7 - 2 + 3 =$

4. Есепті шығарыңыз.

Алмас 30 метрді 9 секундта жүгіріп өтті. Ал Мақсат дәл сол қашықтықты 2 секундқа жылдам жүгірді. Коля 30 метрге қанша уақыт жүгірді?

5. Есепті шығарыңыз.

Саябақта 4 қайың мен шырша өседі. Қайыңнан 3 шырша артық екені белгілі болса, саябақта қанша шырша бар?

6. Көп нүктенің орнына .... тиісті санды қойыңыз.

$5 - 1 + \dots = 8$

$3 - \dots + 2 = 4$

$6 - \dots + 3 = 7$

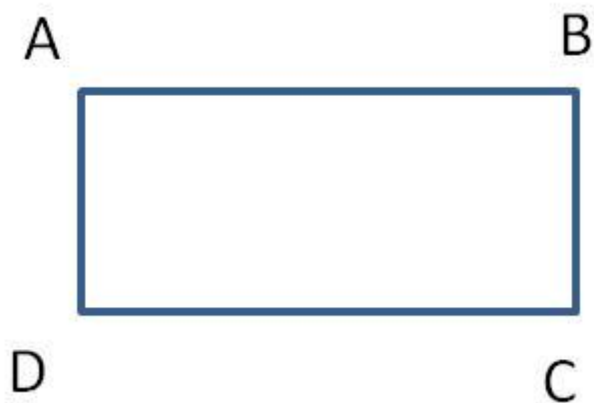
$\dots - 3 + 1 = 8$

7. Геометриялық есепті шығарыңыз.

а) Кесіндінің ұзындығын өлшеп, нәтижесін жаз. Біріншіден 3 см қысқа басқа кесінді сызыңыз.

б) Төртбұрыштың әр қабырғасының ұзындығын өлшеп, нәтижелерін жаз.

II-нұсқа

**Ерекше білім беруді қажет
ететін оқушы (дарынды)**

1. Есепті шығар.

Шеберханада 38 компьютер жөнделді. Тағы 9 компьютерді жөндеу керек.
Барлығы қанша компьютерді жөндеу қажет болды?

2. Есепті шығар.

Бассейнге 47 шелек су құйылды. Төсектерді суаруға 8 шелек су алынды.
Бассейнде қанша шелек су қалды?

3. Тапсырмаларды орында.

$37 + 4 =$

$44 + 9 =$

$26 + 8 =$

$65 + 6 =$

$43 - 5 =$

$62 - 60 =$

$74 - 40 =$

$83 - 8 =$

4. Көп нүкте орнына таңбаны қойыңыз: үлкен, кіші немесе тең.

$26 + 5 \dots 53$

$38 + 6 \dots 64$

$5 + 58 \dots 45$

$67 - 5 \dots 42$

$34 \dots 59 - 3$

$68 \dots 57 - 4$

Сауат ашуды оқытудың орта мерзімді жоспар

ІІІ тоқсан

Бөлім – ТАҒАМ және СУСЫНДАР

Сабақтың тақырыбы Оқу мақсаттары	Мақсаттар/ Сабақ сұрақтары	Ресурстар	Бағалау

68-сабақ. Мәтін құрастыруды үйренеміз. 1.1.8.1* сюжеттік иллюстрация бойынша әңгіме құрастыру; 1.2.3.1 мұғалімнің көмегімен мәтіннің басын, ортасын және соңын анықтау; 1.2.1.2* оқудың негізгі түрлерін қолдану (буындап бірқалыпты оқу, біртіндеп тұтас сөздерді оқу, саналы оқу); 1.3.4.1* мұғалімнің көмегімен қарапайым сөйлемдер/мәтіндер (хабарлама/құттықтау/хат) жазу.	1. Суреттер сериясы бойынша әңгіме құрастыру. 2. Әңгіменің басын, ортасын және соңын анықтау. Дыбыстар мен әріптер Буындар Сөзде неше буын бар? Сөз Сөйлем Мәтін Мәтін бөліктері: басталуы, ортасы және соңы	Оқулық бет саны. 119-120 TopIQ.kz – 68-сабақ. https://lms.topiq.kz/library/work/5264411689877504?page=54 №2 жұмыс дәптері 17-бет Видео https://www.youtube.com/watch?v=ZkPbjQ4LfWo Ертегі аудиосы https://www.youtube.com/watch?v=2otQd7FFJ3I Сабақтың презентациясы + ҚМЖ	<u>Жоғары деңгей:</u> Сюжеттік суреттер бойынша сөйлемдер құрайды. Оқиғаның басталуын, ортасын және соңын анықтайды. Сөйлемдерді өздігінен дәптерге жаза алады. Сөйлемдерді тұтас оқиды, сөйлем соңында кідіріс жасайды. <u>Орта деңгей:</u> Сюжеттік суреттер бойынша сөйлемдер құрастыруға қатысады. Мұғаліммен бірге оқиғаның басталуын, ортасын және соңын анықтайды. Сөйлемдерді дәптерге жазуда көмек қажет. Буынға бөліп бірқалыпты оқиды, кейде тұтас сөздерді оқиды. <u>Төмен деңгей:</u> Сюжеттік суреттерде не бейнеленгенін атайды. Сурет бойынша ауызша қарапайым сөйлемдер құрай алады, бірақ әзірге

			сөйлемді дәптерге жазу қиын. Буынға бөліп оқиды, әзірге тұтас сөздерді оқу қиындық туғызады.

	Ерекше білім беру қажеттіліктері бар білім алушы үшін: Мәтінді оқиды. Мәтінді бөлуге үйренеді мұғаліммен бірге бөліктерге бөледі.	Мәтіні бар карта. Мәтінді бөліктерге бөлуге арналған қайшы.	Сюжетті суреттерде не бейнеленгенін тізімдейді. Сурет бойынша мұғалім құрастырған жай сөйлемдерді қайталайды. Сурет бойынша 1-2 сөйлем жазады.

Сауат ашу бойынша ортамерзімді жоспар

69-сабақ. Заттарды білдіретін сөздер. 1.3.8.1* затты білдіретін сөздерді/сындық сөздерді/қимыл білдіретін сөздерді жазба тілінде ажырату, қолдану және оларды жекеше, көпше түрде өзгерту;	1) Заттарды білдіретін сөздерді сұрақтар арқылы белгілеңіз: КІМ? НЕ?	Оқулық беттері: 121-122 TopIQ.kz – 69-сабақ https://lms.topiq.kz/library/work/5264411689877504?page=55 Жұмыс дәптері №2 18-бет, №1,2,3,4,5 Видео Сабақ бойынша презентация	<u>Жоғары деңгей:</u> Заттарды білдіретін сөздерді ажыратады. Кім? Не? деген сұрақтарды затты білдіретін сөздермен сәйкестендіреді. Сөйлемдерді тұтас оқиды, сөйлем соңында кідіріс жасайды.
			<u>Орта деңгей:</u> Кім? Не? деген сұрақтарды пайдаланып, затты білдіретін сөздерді атайды. Буынға бөліп бірқалыпты оқиды, кейде тұтас сөздерді оқиды.
			<u>Төмен деңгей:</u> Әзірге затты білдіретін сөздерді атау және сұрақтарға жауап беру қиындық туғызады. Буынға бөліп оқиды, әзірге тұтас сөздерді оқу қиын.

1.2.1.2* оқудың негізгі түрлерін қолдану (буындап бірқалыпты оқу, біртіндеп тұтас сөздерді оқу, саналы оқу).	Ерекше білім беруді қажет ететін оқушы: Сұрақтарды оқыңыз: кім? не? және сәйкес сөздерді таңдаңыз.	№2 жұмыс дәптері 18-бет №1,2,5	Кім? Не? сұрақтарын және затты білдіретін сөздерді қайталайды.

Жоғарыда келтірілген орта мерзімді жоспарлауда мұғалім сабақтың міндеттерін, қажетті ресурстарды, білім алушылардың білімді меңгеру деңгейлеріне сәйкес сараланған бағалау критерийлерін қарастырады. Төменде осы орта мерзімді жоспарға арналған қысқа мерзімді жоспардың үлгісі берілген, онда мұғалім өз іс-әрекеттерін және білім алушылардың, соның ішінде ерекше білім беруді қажет ететін балалардың іс-әрекеттерін жоспарлайды.

Сауат ашуға арналған сабақ жоспары немесе қысқа мерзімді жоспар

Бөлім:	Тағам және сусындар	
Күні:		
Сынып:	Сыныптағы барлық оқушылар – 38 оқушы	
	Сабаққа қатысқандар:	Сабаққа қатыспағандар:
Сабақ тақырыбы:	69-сабақ. Заттарды білдіретін сөздер	
Сабақ мақсаты:	КІМ? НЕ? сұрақтарын пайдаланып, затты білдіретін сөздерді ажырату.	

Сабақ барысы:

Сабақтың кезеңі/уақыты	Мұғалімнің әрекеті	Оқушының әрекеті	Бағалау	Ресурстар
I. Ұйымдастыру кезеңі	Сабаққа дайындығын тексеру	Тексеріледі: күнделік, оқулық, жұмыс дәптері, қарындаш.		
II. Білімді өзектендіру	Туған күніңіз қалай өтіп жатқанын айтыңыз.	Балалар туған күні туралы әңгімелейді.		121-бет. №1 сурет бойынша жұмыс
III. Жаңа білімді меңгеру кезеңі	Мәтіннің қандай бөліктері бар екенін есте сақтаңыз. Сәлемдесу картасын қалпына келтіріңіз.			№2
IV. Жаңа материалды түсіну	Сұрақтармен жұмыс: КІМ? НЕ?	Балалар қандай сөздер Кім? сұрағына, ал		122-бет №4

		қандай сөздер Не? сұрағына жауап беретінін анықтайды.		
V. Үйренгенді бекіту	18 беттегі жұмыс дәптері бойынша өз бетінше жұмыс			
VI. Қадамдық рефлексия. Қорытынды.	Бүгін сабақта қандай сұрақтарды талқыладық?			

Осылайша, барлық балалардың білім алуына жағдай жасалған сыныптағы мұғалімнің жүйелі және ұқыпты жұмысы оң нәтижелерге әкелуде. Төменде 1-сыныпты аяқтағаннан кейін білім алушы N-ге берілген мінездеме ұсынылады.

Мінездеме білім алушы N-ге берілді

Білім алушы N 20xx–20xx оқу жылында ПМПК қорытындысы негізінде бейімделген жалпы білім беру бағдарламасы бойынша 1-сыныпта оқыды. Сабақтарды себепсіз қалдыру жағдайлары болған жоқ. Білім алушы әрқашан сабаққа дайын, анасы баласының тәрбиесіне, дамуына және денсаулығына жеткілікті көңіл бөледі. Ол логопедпен жүйелі түрде жұмыс жасайды. N әлі де ұяң, қарым-қатынас орнатуға уақыт қажет етеді. Сабырлы сөйлейді, алайда бұл сыныптастарымен қарым-қатынасына кедергі келтірмейді. Жүппен және топпен жұмысқа қатыса бастады. Сыныптан тыс іс-шараларға белсенді қатысады. Сурет салуды, бояуды ұнатады, еңбек сабағында жақсы жұмыс істейді. Сызуды, контурлауды, қиып-жапсыруды және қағаздан бұйымдар құрастыруды ұнатады.

N «Сауат ашу» пәнінің оқулығынан тапсырмаларды және шағын көркем мәтіндерді іштей оқи алады. Оқулықтағы шартты белгілерді түсінеді, бірақ барлығын толық меңгермеген. Карточкадағы тапсырмаларды орындау кезінде нұсқаулықтарды түрлі түспен немесе қаріппен ерекшелену қажет. Үлгілер мен иллюстрациялар берілгенде тапсырманы оңай түсінеді. Сабақтарда мұғалімнің сұрақтарына қысқа, бір сөзбен, баяу дауыспен жауап береді. Толық сөйлеммен жауап құрастыру және қатты дауыстап сөйлеу қиындық тудырады. Оқу жылының екінші жартысында математика пәнінде тапсырмалардың күрделенуіне (есептер, теңдеулер, әріптік өрнектер) байланысты қиындықтар байқалды. N-ге үнемі қосымша түсіндіру және жеке қолдау қажет болды. «Сауат ашу» сабақтарында мұғалімнің айтуы бойынша әріптерді, буындарды, қысқа сөздерді жаза алады, бірақ сөйлем жаза алмайды. Диктантты тек мұғалімнің көмегімен жазады. Баспа мәтіннен көшіруде екі сөйлемнен артық жаза алмайды. Сөйлемнің шекарасын әрдайым ажырата бермейді және соңына тыныс белгілерін қоймайды. N тез шаршайды, ал сәтсіздіктер кезінде ренжіп, жылауы немесе эмоциялық қарсылық білдіруі (жазғанын сызу, қаламы мен дәптерін тастау) мүмкін.

Оқу жылының қорытындысы бойынша білім алуда сөйлеу дағдыларына байланысты қиындықтар әлі де сақталуда. Кез келген тапсырманы орындау үшін қосымша уақыт пен сүйемелдеу талап етіледі.

Төменде осы педагогтің 2-сыныптағы «Математика» пәні бойынша білім алушы N-нің ерекше білім беру қажеттіліктері мен жеке мүмкіндіктерін ескере отырып, оқу мақсаттарын саралау негізінде жасалған ұзақ мерзімді жоспарлау үлгісі келтірілген.

Бастауыш білім беру деңгейінің 2-сыныбына арналған «Математика» пәні
бойынша үлгілік оқу бағдарламасын іске асырудың
ұзақ мерзімді жоспары

2-сынып:

Ауыспалы тақырыптар	Ұзақмерзімді жоспар бөлімі	Бағдарламаның бөлімшелері	Оқу мақсаттары	ППҚҚ үшін бейімделген оқу мақсаттары
1 тоқсан				
1. Мен туралы барлық ақпарат	1А Екі таңбалы сандар	1.1 Натурал сандар және 0 саны. Бөлшектер	2.1.1.1 100 көлеміндегі сандардың құрылуын түсіну, 100 көлемінде тура және кері санау, санның натурал сандар қатарындағы орнын анықтау; 2.1.1.2 екі таңбалы сандарды оқу, жазу және салыстыру; 2.1.1.3 ** екі таңбалы сандардың разрядтық құрамын анықтау, оларды разрядтық қосылғыштарға жіктеу.	100 көлемінде карточкалар немесе санау таяқшалары арқылы санау; екі таңбалы сандарды оқу, жазу және салыстыру.
		5.2 Математика тілі	2.5.2.1 екі таңбалы сандардың графикалық үлгілерін құру, разрядтық кестені пайдалану	үлгіні пайдаланып екі таңбалы сандардың графикалық модельдерін құрастыру
2. Менің отбасым және достарым	1В Сандармен амалдар. Тапсырмалар	1.2. Сандар бойынша амалдар	2.1.2.4 ** біртаңбалы сандарды ондықтан аттап қосу кестесін құру, білу және қолдану; 2.1.2.5 ** біртаңбалы сандарды ондықтан аттап қосу және азайту; 2.1.2.3 **	және ондықтар арқылы өтетін бір таңбалы сандарды қосу кестесін қолданыңыз; ** мұғалімнің көмегімен есептеулерді оңтайландыру үшін

			қосудың ауыстырымдылық, терімділік қасиеттерін/ көбейтудің ауыстырымдылық қасиетін тиімді есептеулер жүргізу үшін қолдану	қосу амалының орын ауыстыру және терімділік қасиеттерін қолдану
	2.1 Санды және әріпті өрнектер		2.2.1.6 екі, үш амалды жақшалы және жақшасыз өрнектерде арифметикалық амалдардың орындалу тәртібін анықтау, олардың мәнін табу	мұғалімнің көмегімен екі, үш арифметикалық амалдан тұратын, жақшасы бар және жақшасыз өрнектердің мәнін табу және амалдардың ретін анықтау
		5.1 Есептер және математикалық модель	2.5.1.1 бір-екі амалмен орындалатын есепті кесте, сызба, қысқаша жазба түрінде модельдеу; 2.5.1.8 ** барлық арифметикалық амалдарға берілген жай есептердің шешуін санды өрнектер және теңдеулер түрінде/ құрама есептердің шешуін санды өрнектер және жекелеген амалдар түрінде модельдеу	Мұғалімнің көмегімен есептерді оқу, талдау және бейнелеу;
	1С Шамалар және олардың өлшем бірліктері	1.3 Шамалар және олардың өлшем бірліктері	2.1.3.1 әртүрлі өлшеу құралдары шкалаларын бір бірінен ажырату және шамалардың сәйкес мәндерін анықтау; 2.1.3.2** ұзындық (м)/масса (ц) өлшем бірліктерін қолданып өлшеу; 2.1.3.3** ұзындық (см, дм, м)/масса (кг, ц) көлем (сыйымдылық) (л)/ уақыт:	Өлшеу құралдарын білу; кесіндінің ұзындығын өлшеңіз; Пакеттер мен суреттердегі салмақ туралы ақпаратты оқыңыз; Қарапайым өлшем бірліктерін шамалардың кескіндерімен салыстыру;

			(сағ, тәул, апта, ай, жыл) өлшем бірліктерін салыстыру және шамалар мәндерімен қосу/азайту/ көбейту/бөлу амалын орындау; 2.1.3.4** ұзындық (см, дм, м)/масса (кг, ц)/ уақыт (сағ, мин, тәул, ай, жыл) өлшем бірліктерін олардың арақатысына сүйеніп түрлендіру	
2 тоқсан				
3. Менің мектебім	2А Екі таңбалы сандарды қосу және азайту. Жүздіктер.	1.1 Натурал сандар және 0 саны.	2.1.1.4 санаудың ірі бірлігі – жүздікті құрастыру, 1000-ға дейін жүздіктермен санау, жазу, салыстыру	100-ге дейін санау; 100-ге дейінгі сандарды жазу; 100-ге дейінгі сандарды салыстыру; 1000 санын білу.
4. Менің туған өлкем		1.2 Сандармен амалдарды орындау	2.1.2.3** қосудың ауыстырымдылық, терімділік қасиеттерін тиімді есептеулер жүргізу үшін қолдану; 2.1.2.5** біртаңбалы сандарды ондықтан аттап қосу және азайту/300+200 (3жүзд.+2жүзд.), 170-130 (17онд.-13 онд) түрінде ауызша қосу және азайтуды орындау; 2.1.2.8 34+ 23, 57-23, 45±19, 47+33, 80-47, 100-35 жағдайларында екітаңбалы сандарды қосу және азайту алгоритмдерін қолдану; 2.1.2.7 45±9, 40-14жағдайларында	Қосудың орын ауыстыру және терімділік қасиеттерін мұғалімнің көмегімен қолдану; есептік таяқшаларды пайдаланып, қосу және азайту алгоритмдерін қолдану: 300+200 (3 жүз + 2 жүз), 170-130 (17 ондық – 13 ондық); мұғалім мен есептік таяқшалардың, суреттердің көмегімен 45±9, 40-14 түріндегі ондықтан асу жағдайларында қосу және азайтуды орындау.

			ондықтан аттап, ауызша қосу мен азайтуды орындау	
		4.3 Тізбектер	2.4.3.1 100-ге дейінгі сандар/ 1000-ға дейінгі жүздіктер тізбектерінің заңдылығын анықтау; 2.4.3.2 берілген заңдылық бойынша тізбекті құрастыру, тізбектегі заңдылықтың бұзылуын табу;	есептік таяқшалар немесе суреттер көмегімен жүздеп 1000-ға дейін санау; берілген заңдылық бойынша қарапайым тізбектерді құрастыру, сәйкессіздікті табу.
		5.1 Есептер және математикалық модель	2.5.1.1** екі амалмен орындалатын есепті кесте, сызба, қысқаша жазба түрінде модельдеу; 2.5.1.7** екі амалмен шешілетін есептерді модельдеу және шығару; 2.5.1.8** құрама есептердің шешуін санды өрнектер және жекелеген амалдар түрінде модельдеу;	мұғалімнің көмегімен есептерді оқу, талдау және бейнелеу; мұғалімнің көмегімен шешімін модельдеу.
	2В Шамалар және өлшем бірліктер	1.3 Шамалар және өлшем бірліктер	2.1.1.3** 12-ге дейін рим сандарын оқу, жазу және қолдану; 2.1.3.3 ұзындық (см, дм, м)/масса (кг, ц)/көлем (сыйымдылық) (л)/уақыт (мин, сағ, тәул, апта, ай, жыл) өлшем бірліктерін салыстыру және шамалар мәндерімен қосу/азайту/көбейту/бөлу амалдарын орындау; 2.1.3.4 ұзындық (см, дм, м)/масса	**** 12-ге дейінгі рим цифрларын оқу, жазу және қолдану Өлшеу құралдарын білу; Шамаларды білу: ұзындық, масса, уақыт, көлем. Кесіндінің ұзындығын өлшеу;

			(кг, ц)/уақыт (сағ, мин, ай, жыл) өлшем бірліктерін олардың арақатысына сүйеніп түрлендіру; 2.1.3.5 циферблат бойынша уақытты анықтау: сағат және минут	Қаптамалардан, суреттерден массасы туралы ақпаратты оқу; Шамалардың бейнелері арқылы қарапайым өлшем бірліктерін салыстыру.
2 С Жиын және оның элементін белгілеу. ∈ және ∉ таңбалары.	4.1 Жиындар және олармен орындалатын амалдар	2.4.1.2 сандардың жазылуындағы цифрлар саны, 2-ге бөлінуі, сандық тізбектегі алатын орындары бойынша санды жиындар құру және жіктеу (бөліктеу); 2.4.1.3 жиындар мен олардың элементтерін диаграммада белгілеу, элементтердің жиынға жиындардың бірігуіне және қиылысуына тиістілігін анықтау ;	* мұғалімнің көмегімен сандар жиынтығын сан жазбасындағы цифрлар санына, санның 2-ге бөлінгіштігіне, сандық тізбектегі орнына қарай құрастыру және жіктеу (бөлу); жиынды және оның элементтерін диаграммада белгілеу, элементтердің жиынға, жиындардың бірігуіне және қиылысуына тиістілігін анықтау (ТЕК ТАНЫС ЗАТТАРДЫҢ СУРЕТТЕРІМЕН).	
	4.2 Пікірлер	2.4.2.1 тұжырымдардың ақиқаттығын немесе жалғандығын анықтау, ақиқат немесе жалған тұжырымдар құру;	мәлімдемелердің ақиқаттығы мен жалғандығын анықтау, дұрыс және жалған мәлімдемелер жасау	
	4.4 Заттардың комбинациялары	2.4.4.1 қоршаған ортадағы заттардан "үш-үштен" комбинациялар жиынын құрастыру	қоршаған дүниедегі заттардан үш-үштен комбинациялар жиынын жасау мүмкіндігін пайдалану	

		5.2 Математикалы қ тіл	2.5.2.2 жиынды белгілеу үшін латын алфавитінің бас әріптерін, жиын элементтерін белгілеу үшін латын алфавитінің кіші әріптерін, жиынға тиістілігін және тиісті еместігін белгілеу үшін $\in$ және $\notin$ таңбаларын қолдану; 2.5.2.5 деректерді жинақтау, жүйелеу, кестелер және диаграммалар құрастыру	суреттерді пайдалана отырып мәліметтерді жинау, жүйелеу, кестелер мен диаграммалар құру
3 тоқсан				
5. Дені саудың жаны сау 6. Салт-дәстүр және ауыз әдебиеті	3А Геометриялы қ фигуралар және олардың өзара орналасуы	3.1 Геометриялық фигуралар және олардың классификациясы	2.3.1.1 бұрыш түрлерін (тік, сүйір, доғал) бірбірінен ажырату және атау/ тіктөртбұрышты, шаршыны, тікбұрышты үшбұрышты мәнді белгілері бойынша ажырату және атау 2.3.1.2 көпбұрыштардың классификациясы	Суреттен тік, сүйір, доғал бұрыштарды көрсету. Көпбұрыштардың атауларын біледі.
		3.2 Геометриялық фигураларды кескіндеу және салу	2.3.2.1 нүктелі қағазда кесінділер, түзулер мен геометриялық фигураларды орны, қозғалыс және бағыты бойынша нұсқаулыққа сәйкес сызу; 2.3.2.2 тік бұрышты сызу	Үлгіні пайдаланып сызықтарды, кесінділерді, бұрыштарды сала білу.
		4.3 Тізбектер	2.4.3.2 берілген заңдылық	берілген заңдылық бойынша тізбекті құрастыру, есептік

			бойынша тізбекті құрастыру, тізбектегі заңдылықтың бұзылуын табу	материал немесе суреттер бойынша сәйкессіздікті табу
	3В Көбейту және бөлу. Есептер	1.1 Натурал сандар және 0 саны. Бөлшектер	2.1.1.5 50-ге дейін 3, 4, 5-тен топтап тура және кері санау, жұп/тақ сандарды ажырату/заттар тобын 6, 7, 8, 9-дан тең бөліктерге бөлуді көрсету	сызық бойымен тура және кері санау; есептік материалды немесе суретті пайдаланып, 50-ге дейін 3, 4, 5 сандарымен топтап санау; *жұп/тақ сандарды ажырату/заттар тобын 6, 7, 8, 9 тең бөлікке бөлуді көрсету.
		1.2 Сандармен амалдар орындау	2.1.2.1 көбейтуді бірдей қосылғыштардың қосындысы, бөлуді заттарды түрлеріне қарай және тең бөліктерге бөлу ретінде түсіну; 2.1.2.2 көбейту және бөлу өзара кері амалдар екенін түсіну, көбейту және бөлу амалдарының компоненттері арасындағы байланысты анықтау; 2.1.2.4** 2, 3, 4, 5 сандарына көбейту кестесін құру, білу және қолдану	** көбейтуді бірдей қосылғыштарды қосу, ал бөлуді объектілерді құрамына қарай тең бөліктерге бөлу ретінде түсіну (ЕСЕПТІК МАТЕРИАЛ)
		1.3 Шамалар және өлшем бірліктер	2.1.3.6 50 тг, 100 тг монеталарды, 200 теңгелік, 500 теңгелік купюраларды ажырату және түрліше төлем жасау	50 тг, 100 тг тиындарды, 200 тг, 500 тг купюраларды ажырату және олармен ҚАРАПАЙЫМ амалдар орындау
		4.1	2.4.1.1 тең жиындардың бірігуін және жиыннан оның тең бөліктерін айырып	үлгі бойынша диаграммалар көмегімен тең санды жиындарды

		Множества и операции над ними	алуды диаграмма арқылы көрнекі түрде кескіндеу	біріктіруді және жиынды тең санды бөліктерге бөлуді көрнекі бейнелеу
		5.1 Задачи	2.5.1.3 бірдей қосылғыштардың қосындысын табуға, мазмұнына қарай және бірдей бөліктерге бөлуге берілген есептерді талдау және шығару, кері есеп құрастыру және шығару	*** талдау және есептер шығару: бірдей мүшелердің қосындысын табу, мазмұны бойынша және тең бөліктерге бөлу, МҰҒАЛІМ КӨМЕГІМЕН кері есептер құрастыру және шешу.
	3С Санды және әріпті өрнектер. Теңдеулер. Есептер	2.1 Санды және әріпті өрнектер	2.2.1.1 санды және әріпті өрнектерді (көбейтінді, бөлінді)/теңдіктер мен теңсіздіктерді ажырату, құрастыру, жазу және оқу; 2.2.1.2 әріптің берілген мәніндегі екі амалды әріпті өрнектің мәнін табу; 2.2.1.3 қосу мен көбейтудің қасиеттерін әріпті теңдік түрінде: $a+b=b+a$, $(a+b)+c=a+(b+c)$ $ab=ba$ көрсету және қолдану; 2.2.1.4 санды 1-ге көбейту және бөлу жағдайларын әріпті теңдік түрінде: $a \cdot 1=a$, $a:1=a$ көрсету	үлгі бойынша сандық және әріптік өрнектерді (көбейтінділер, бөлінділер), теңдіктер мен теңсіздіктерді құрастыру, оқу, жазу және ажырату; әріптік және сандық өрнектерді ажырату; әріптік өрнектерді оқу.
		2.2 Теңдік және теңсіздік. Теңдеу	2.2.2.1 $x < \square$ және $x > \square$ түріндегі теңсіздіктерге сәйкес келетін сандарды анықтау; 2.2.2.2 көбейту мен бөлуге берілген қарапайым теңдеулерді, $x+(25-6)=38$,	мұғалімнің көмегімен $x < \square$ және $x > \square$ түріндегі теңсіздіктерге сәйкес сандарды анықтау; тек қарапайым теңдеулерді шешу.

			(24-3)- $x=8$, $a+6=7+80$ түріндегі күрделі теңдеулерді шешу	
		5.1 Есептер және математикалық модель	2.5.1.2** есептерді шығару барысында баға, мөлшер (сан), құн арасындағы тәуелділігін пайдалану; 2.5.1.4 санды бірнеше есе арттыру/кемітуге, еселік салыстыруға берілген есептерді талдау және шығару, кері есептерді құрастыру және салыстыру; 2.5.1.5** көбейту мен бөлудің белгісіз компоненттерін табуға, кері есептерді құрастыру және шығару, тура және жанама сұрақтары болатын есептерді ("бірнеше бірлік артық/кем" "бірнеше есе есе артық/ кем" қатынастарымен байланысты) бір-бірінен ажырату; 2.5.1.6 көбейту мен бөлуге берілген есептерге қатысты таңдаған амалдарын негіздеу, шығару әдісін түсіндіру; 2.5.1.7 екі амалмен орындалатын есептерді (санды бірнеше есе арттыру/кемітуге, еселік салыстыруға берілген жай есептердің түрлі комбинациялары) модельдеу	шамаларды білу: баға, сан, құн; санды бірнеше есе арттыру/кеміту нені білдіретінін түсіну; есептерді шығаруға және кері есептерді құрастыруға қатысу.

			2.5.1.8 барлық арифметикалық амалдарға берілген жай есептердің шешуін санды өрнектер және теңдеулер түрінде/құрама есептердің шешуін санды өрнектер, жекелеген амалдар түрінде модельдеу және шығару	
		5.2 Математикалық тіл	2.5.2.4 көбейту және бөлу амалдарының компоненттері атауларын өрнектерді оқу мен жазуда қолдану	мұғалімнің көмегімен көбейту және бөлу амалдарының компонент атауларын өрнектерді оқу және жазу барысында қолдану.
4 тоқсан				
7. Қоршаған орта 8. Саяхат	4А Тиімді есептеу тәсілдері	1.2 Сандармен амалдар орындау	2.1.2.3 қосудың ауыстырымдылық, терімділік қасиеттерін/көбейтудің ауыстырымдылық қасиетін тиімді есептеулер жүргізу үшін қолдану	мұғалімнің көмегімен, суреттерді және/немесе есептік материалды пайдаланып, есептеулерді оңтайландыру үшін қосу амалының орын ауыстыру, терімділік қасиеттерін/көбейту амалының орын ауыстыру қасиетін қолдану.
		2.1 Санды және әріпті өрнектер	2.2.1.5 екі амалдан артық жақшалы және жақшасыз әріпті, санды өрнектерді салыстыру; 2.2.1.6 екі-үш амалды жақшалы және жақшасыз өрнектерге арифметикалық амалдардың орындалу тәртібін анықтау, олардың мәнін табу	мұғалімнің көмегімен, суреттерді және/немесе есептік материалды пайдаланып, екіден көп арифметикалық амалы бар жақшалы және жақшасыз әріптік, сандық өрнектерді салыстыру.
		4В Есептерді	5.1	2.5.1.4 санды бірнеше есе арттыру/кемітуге, еселік салыстыруға

	шешу тәсілдері	Есептер және математикалық модель	берілген есептерді талдау және шығару, кері есептерді құрастыру және салыстыру; 2.5.1.5** тура және жанама тұжырымдармен "артық/кем", "бірнеше есе артық/кем" қатынастарымен берілген есептерді талдау және шығару; 2.5.1.8 барлық арифметикалық амалдарға берілген жай есептердің шешуін санды өрнектер және теңдеулер түрінде/құрама есептердің шешуін санды өрнектер және жекелеген амалдар түрінде модельдеу	Мұғалімнің көмегімен шешімін модельдеу.
	4С Геометриялық фигуралар. Периметр. Аудан	3.1 Геометриялық фигуралар және олардың классификациясы	2.3.1.3 көпбұрыштардың, қоршаған ортадағы заттар қабырғаларының ұзындығын өлшеу, периметрді табуға арналған формулаларды: $P = (a+b) \cdot 2$, $P = a \cdot 4$, $P = a+b+c$ қорытындылау, құру және қолдану; 2.3.1.4 фигураның белгісіз қабырғасын оның периметрі мен белгілі қабырғалары арқылы табу; 2.3.1.5 берілген периметрі бойынша торкөзді қағазға жазық фигуралар салу, олардың пішіндері өзгеруіне қарай периметрдің қалай өзгередінін түсіндіру	мұғалімнің көмегімен, суреттерді және/немесе есептік материалды пайдаланып, көпбұрыштардың, қоршаған ортадағы заттардың қабырғаларының ұзындықтарын өлшеу, қорытынды жасау, периметрді табу формулаларын құрастыру, қолдану $P = (a+b) \cdot 2$, $P = a \cdot 4$, $P = a+b+c$.

		3.2 Геометриялық фигураларды кескіндеу және салу	2.3.2.3 жазық фигуралардың модельдерін бөлу және олардан композиция құрастыру; 2.3.2.4 бастапқы орнын, бағытын, қозғалысын (оңға, солға, тура, толық бұрылу, сағат тілімен және сағат тіліне кері жартыға, төрттен бірге бұрылу), анықтау айқындайтын нұсқаулыққа сәйкес әрекет жасау	жазық фигуралардың үлгілерін бөліктерге бөлу және олардан композициялар құрастыру; нұсқаулық бойынша әрекеттер орындау және бастапқы орынды, бағытты және қозғалысты анықтау (оңға, солға, түзу, толық бұрылыс, жарты және ширек бұрылыс сағат тілімен және сағат тіліне қарсы).
		3.3 Нүктелер координаттары және қозғалыс бағыты	2.3.3.1 сызықта белгіленген нүктелерді бір-біріне қатысты орналасуын анықтау	сызықта белгіленген нүктелердің бір-біріне қатысты орналасуын анықтау
		4.2 Пікірлер	2.4.2.2 сандық есептерді, әртүрлі сандардан тұратын басқатырғыштарды, ауыстырып құюға және өлшеуге берілген логикалық есептерді зерттеу және шығару	** әртүрлі сандармен сандық есептерді, басқатырғыштарды зерттеу және шешу, құю мен таразылауға арналған логикалық есептерді шығару.
		5.1 Есептер және математикалық модель	2.5.1.2** есептерді шығару барысында ұзындығы, ені, периметр шамаларының өзара тәуелділігін пайдалану; 2.5.1.5** тіктөртбұрыш (шаршының) ұзындығы, ені, периметрін табуға берілген есептерді талдау және шығару, кері есептерді құрастыру және шығару	мұғалімнің көмегімен, қағаздан қиылған фигураларды пайдаланып, тік төртбұрыштың (шаршының) қабырғасын және периметрін табуға арналған есептерді талдау және шешу.

		5.2 Математикалы қ тіл	2.5.2.3 нүктелерді, кесінділерді, сәулелерді, түзулерді латын алфавитінің бас әріптерімен таңбалау, оларды таңбалануы бойынша оқу	мұғалімнің көмегімен нүктелерді, кесінділерді, сәулелерді, түзулерді латын әліпбиінің бас әріптерімен белгілеу және оларды белгілеуіне қарай оқу.

Төменде 2-сыныптың N оқушысына арналған бейімделген оқу мақсаттарымен орыс тілі пәні бойынша педагог әзірлеген ұзақ мерзімді жоспардың үлгісі келтірілген, онда мұғалімнің рефлексиясына арналған баған қарастырылған.

Бастауыш білім беру деңгейінің 2-сыныбына арналған «Орыс тілі» пәні бойынша бейімделген оқу мақсаттары бар (жеке жұмыс) ұзақ мерзімді оқу бағдарламасын іске асыру жоспары (оқыту тілі – орыс тілі)

2 класс			Рефлексия учителя
Раздел/сквозная тема	Аудирование (слушание) и говорение		
1 четверть Раздел «Всё обо мне»			
	Цели обучения общеобразовательной программы	Адаптированные цели обучения для СППС	
Аудирование и говорение	2.1.1.1 отвечать на закрытые вопросы по прослушанной информации, определять с помощью учителя опорные слова, фиксировать их;	Без изменений, больше помогать при выполнении учебных заданий.	

	2.1.3.1 прогнозировать содержание информации на основе заголовка и опорных слов;	Отвечать одним словом на прогнозирующие вопросы.	
	2.1.5.1 строить монологическое высказывание на заданную и интересующую обучающихся тему, раскрывая тему и основную мысль на основе опорных слов	Отвечать одним словом на прогнозирующие вопросы. Заменить опорные слова рисунками.	
Чтение	2.2.1.1 определять с помощью учителя структурные компоненты текста, разделяя его на части;	Пытается определять с помощью учителя структурные компоненты текста, разделяя его на части;	
	2.2.6.1 сравнивать тексты описательного и повествовательного характера по следующим параметрам: тема, основная мысль, тип текста, ключевые слова (с помощью учителя)	Отвечает на простые вопросы после чтения текста-описание, текста-повествование. Выбирает из предложенных учителем готовых вариантов тему, основную мысль, тип текста и ключевые слова.	
Письмо	2.3.1.1* создавать короткий текст-описание игрушки/животного/объектов природы (по выбору), текст-повествование на заданную тему;	С помощью учителя (одноклассников) пробует создавать короткий текст-описание игрушки/животного/объектов природы (по выбору), текст-повествование на заданную тему	
	2.3.6.1 писать в тетради в узкую с соблюдением высоты, ширины и наклона прописных и строчных букв и их соединений;	Без изменений. Возможно меньший объём письма.	

	2.3.7.1* писать правильно в словах сочетания жи-ши, ча-ща, чу-щу, чк, чн, нщ, шн;	Без изменений. Включать рисунки к словам.	
	2.3.7.8* переносить слова по слогам, с буквами й, ь, с двойными согласными;	По образцу, с помощью учителя.	
	2.3.9.1 ставить знаки препинания на конце повествовательных, вопросительных и восклицательных предложений	По образцу, с помощью учителя.	
Раздел «Моя семья и друзья»			
	Цели обучения общеобразовательной программы	Адаптированные цели обучения для СППС	
Аудирование и говорение	2.1.2.1 определять в прослушанном тексте, что хотел сказать автор/в чем он хотел нас убедить (используя опорные слова);	Коротко отвечает на вопросы по содержанию прослушанного текста.	
	2.1.3.1 прогнозировать содержание информации на основе заголовка и опорных слов;	Коротко отвечает на вопросы по содержанию прослушанного текста.	
	2.1.4.1 участвовать в диалоге, высказывая свое мнение и выслушивая мнения других;	Без изменений.	
	2.1.6.1 произносить правильно слова:	С помощью учителя произносить правильно слова:	

	с трудным ударением, с сочетаниями «чт», «чн», «щн» «гк», «гч», иноязычного происхождения	с трудным ударением, с сочетаниями «чт», «чн», «щн» «гк», «гч», иноязычного происхождения	
Чтение	2.2.3.1 отвечать на вопросы по содержанию прочитанного, формулировать вопросы с опорой на ключевые слова;	Составляет ответ по готовым, заранее написанным ключевым словам.	
	2.2.4.2 определять художественные и нехудожественные тексты (стихотворение, рассказ, научно-познавательный текст)	Только с помощью учителя.	
Письмо	2.3.1.2 создавать небольшие тексты (рассказ) на основе особенностей художественного стиля (с помощью учителя);	Нумеруют сюжетные картинки по небольшим текстам. Записывает короткий текст в тетрадь.	
	2.3.7.1 писать правильно в словах сочетания жи-ши, ча-ща, чу-щу, чк, чн, нщ, шн;	Без изменений	
	2.3.7.2* определять и проверять безударные гласные в корне, изменяя форму слова/определять значимые части слова;	С помощью учителя, с использованием рисунков. Простые и знакомые слова.	
	2.3.7.4* обозначать парные глухие/звонкие, письмо твердые/мягкие согласные на	С помощью учителя, с использованием рисунков. Простые и знакомые слова.	

	конце и середине слова, применять способы их проверки;		
	2.3.7.8* переносить слова по слогам, с буквами й, ь, с двойными согласными	По образцу и с помощью учителя.	
2 четверть Раздел «Моя школа»			
	Цели обучения общеобразовательной программы	Адаптированные цели обучения для СППС	
Аудировани е и говорение	2.1.1.1 отвечать на закрытые вопросы по прослушанной информации, определять с помощью учителя опорные слова, фиксировать их;	Без изменений.	
	2.1.3.1 прогнозировать содержание информации на основе заголовка и опорных слов;	С помощью учителя.	
	2.1.4.1 участвовать в диалоге, высказывая свое мнение и выслушивая мнения других	Без изменений.	
Чтение	2.2.5.1 находить информацию по двум источникам (словари, справочники, детские энциклопедии, детские познавательные журналы) на заданную тему с помощью учителя	По возможности.	
Письмо	2.3.1.1 создавать короткий текст-описание игрушки/	Нумеруют сюжетные картинки по небольшим текстам.	

	животного/объектов природы (по выбору), текст-повествование на заданную тему;		
	2.3.5.1 исправлять лексические, орфографические и пунктуационные ошибки с помощью учителя;	-	
	2.3.7.5 определять значимые части слова, писать слова с суффиксами -оньк-, -еньк- и употреблять их в речи;	По образцу. С помощью учителя.	
	2.3.7.6 определять значимые части слова, писать слова с приставками с-, по-, про-, за-, во-, до-, пере-;	По образцу. С помощью учителя.	
	2.3.8.2 определять значимые части слова, выделять корень в слове и подбирать однокоренные слова	По образцу. С помощью учителя.	
Раздел «Мой родной край»			
	Цели обучения общеобразовательной программы	Адаптированные цели обучения для СППС	
Аудирование и говорение	2.1.2.1 определять в прослушанном тексте, что хотел сказать автор/в чем он хотел нас убедить (используя опорные слова);	Коротко отвечает на вопросы по содержанию прослушанного текста.	

	2.1.5.1 строить монологическое высказывание на заданную и интересующую обучающихся тему, раскрывая тему и основную мысль на основе опорных слов	Отвечать одним словом на прогнозирующие вопросы. Заменить опорные слова рисунками.	
Чтение	2.2.4.2 определять художественные и нехудожественные тексты (стихотворение, рассказ, научно-познавательный текст);	Только с помощью учителя.	
	2.2.5.1 находить информацию по двум источникам (словари, справочники, детские энциклопедии, детские познавательные журналы) на заданную тему с помощью учителя	По возможности.	
Письмо	2.3.1.2 создавать небольшие тексты (рассказ) на основе особенностей художественного стиля (с помощью учителя);	Нумеруют сюжетные картинки по небольшим текстам. Записывает короткий текст в тетрадь.	
	2.3.7.2 определять и проверять безударные гласные в корне, изменяя форму слова/определять значимые части слова;	С помощью учителя. Простые слова. С использованием картинок.	
	2.3.7.3 обозначать на письме непроверяемые безударные гласные;	С помощью учителя. Простые слова. С использованием картинок.	

	2.3.7.4 обозначать парные глухие/звонкие, твердые/мягкие согласные на конце и середине слова, применять способы их проверки	С помощью учителя. Простые слова. С использованием картинок.	
3 четверть Раздел «В здоровом теле – здоровый дух!»			
	Цели обучения общеобразовательной программы	Адаптированные цели обучения для СППС	
Аудирование и говорение	2.1.3.1 прогнозировать содержание информации на основе заголовка и опорных слов;	Отвечать одним словом на прогнозирующие вопросы.	
	2.1.5.1 строить монологическое высказывание на заданную и интересующую обучающихся тему, раскрывая тему и основную мысль на основе опорных слов	Отвечать одним словом на прогнозирующие вопросы. Заменить опорные слова рисунками.	
Чтение	2.2.1.1. определять с помощью учителя структурные компоненты текста, делить его на части;	Пытается определять с помощью учителя структурные компоненты текста, разделяя его на части;	
	2.2.2.1 различать слова близкие и противоположные по значению и понимать их роль в тексте;	С помощью учителя (подробная инструкция или образец) различать слова близкие и противоположные по значению и понимать их роль в тексте;	
	2.2.4.2 определять художественные и нехудожественные тексты	Только с помощью учителя.	

	(стихотворение, рассказ, научно-познавательный текст)		
Письмо	2.3.1.2 создавать небольшие тексты (рассказ) на основе особенностей художественного стиля (с помощью учителя);	Нумеруют сюжетные картинки по небольшим текстам. Записывает короткий текст в тетрадь.	
	2.3.7.9 писать имена собственные с большой буквы;	С помощью учителя и знакомые имена собственные.	
	2.3.8.1* различать имена существительные, прилагательные, глаголы (без терминов), предлоги, союзы, определять их роль в предложении	Только с помощью учителя.	
Раздел «Традиции и фольклор»			
	Цели обучения общеобразовательной программы	Адаптированные цели обучения для СППС	
Аудирование и говорение	2.1.2.1 определять в прослушанном тексте, что хотел сказать автор/в чем он хотел нас убедить (используя опорные слова);	Отвечает на простые вопросы учителя после прослушивания текста.	
	2.1.4.1 участвовать в диалоге, высказывая свое мнение и выслушивая мнения других	2.1.4.1 участвовать в диалоге, высказывая свое мнение и выслушивая мнения других	
Чтение	2.2.2.1 различать слова близкие и противоположные по значению и понимать их роль в тексте;	2.2.2.1 различать слова близкие и противоположные по значению и понимать их роль в тексте;	

	2.2.3.1 отвечать на вопросы по содержанию прочитанного, формулировать вопросы с опорой на ключевые слова;	2.2.3.1 отвечать на вопросы по содержанию прочитанного, формулировать вопросы с опорой на ключевые слова;	
	2.2.5.1 находить информацию по двум источникам (словари, справочники, детские энциклопедии, детские познавательные журналы) на заданную тему с помощью учителя	С помощью учителя находить информацию по двум источникам (словари, справочники, детские энциклопедии, детские познавательные журналы) на заданную тему с помощью учителя.	
Письмо	2.3.2.1 составлять и писать короткие тексты на заданную тему по опорным словам и по плану (с помощью учителя);	С помощью учителя писать короткие тексты на заданную тему по опорным словам и по плану (2-3 предложения).	
	2.3.7.7 писать неизменяемые на письме приставки со словами слитно, предлоги – раздельно;	Переписывать слова с неизменяемыми на письме приставками со словами слитно, предлоги – раздельно;	
	2.3.8.1* различать имена существительные, прилагательные, глаголы (без терминов), предлоги, союзы, определять их роль в предложении	С помощью учителя записывать в три столбика имена существительные, прилагательные, глаголы (без терминов), предлоги, союзы.	
4 четверть «Окружающая среда»			
	Цели обучения общеобразовательной программы	Адаптированные цели обучения для СППС	

Аудирование и говорение	2.1.3.1 прогнозировать содержание информации на основе заголовка и опорных слов;	Ответить на простые вопросы по названию произведения. - Как называется? - Как это понимаешь? (Что это? Или: Кто это?)	
	2.1.4.1 участвовать в диалоге, высказывая свое мнение и выслушивая мнения других;	Повторить, что сказал твой собеседник.	
	2.2.6.1 произносить правильно слова: с трудным ударением, с сочетаниями «чт», «чн», «щн» «гк», «гч», иноязычного происхождения	Проговорить или повторить за учителем правильно слова: с трудным ударением, с сочетаниями «чт», «чн», «щн» «гк», «гч», иноязычного происхождения	
Чтение	2.2.4.1 определять с помощью учителя типы текстов: описание, повествование;	С помощью учителя определить типы текстов: описание, повествование;	
	2.2.5.1 находить информацию по двум источникам (словари, справочники, детские энциклопедии, детские познавательные журналы) на заданную тему с помощью учителя	Находить информацию по готовым вопросам и иллюстрациям на заданную тему (разные источники с указанием страниц и места чтения)	
Письмо	2.3.3.1 передавать содержание с помощью ключевых слов и вопросов;	С помощью учителя составлять ответ по ключевым словам.	
	2.3.4.1* создавать небольшие тексты разных типов	С помощью учителя восстанавливать деформированный текст.	

	с использованием слов и/или изображений для раскрытия темы и основной мысли;		
	2.3.9.1 ставить знаки препинания на конце повествовательных, вопросительных и восклицательных предложений	С помощью учителя ставить знаки препинания на конце повествовательных, вопросительных и восклицательных предложений.	
Раздел «Путешествие»			
	Цели обучения общеобразовательной программы	Адаптированные цели обучения для СППС	
Аудирование и говорение	2.1.5.1 строить монологическое высказывание на заданную и интересующую обучающихся тему, раскрывая тему и основную мысль на основе опорных слов;	С помощью учителя составлять ответы на вопросы по заданной теме (с применением иллюстраций)	
	2.1.6.1 произносить правильно слова: с трудным ударением, с сочетаниями «чт», «чн», «щн» «гк», «гч», иноязычного происхождения	Проговорить или повторить за учителем правильно слова: с трудным ударением, с сочетаниями «чт», «чн», «щн» «гк», «гч», иноязычного происхождения	
Чтение	2.2.2.1 различать слова близкие и противоположные по значению и понимать их роль в тексте;	С помощью учителя (с использованием иллюстраций) различать слова близкие и противоположные по значению и понимать их роль в тексте;	

	2.2.6.1 сравнивать тексты описательного и повествовательного характера по следующим параметрам: тема, основная мысль, тип текста, ключевые слова (с помощью учителя)	С помощью учителя сравнивать тексты описательного и повествовательного характера по следующим параметрам: тема, основная мысль, тип текста, ключевые слова.	
Письмо	2.3.2.1 составлять и писать короткие тексты на заданную тему по опорным словам и по плану (с помощью учителя);	С помощью учителя писать короткие тексты на заданную тему по опорным словам и по плану (2-3 предложения)	
	2.3.9.1 ставить знаки препинания на конце повествовательных, вопросительных и восклицательных предложений	С помощью учителя ставить знаки препинания на конце повествовательных, вопросительных и восклицательных предложений.	

Ерекше білім беруге қажеттілігі бар баланы қолдауда педагогтер мен мамандардың үйлесімді командалық жұмысы маңызды рөл атқарады. Дәл осы бірлескен күш-жігер білім алушының ерекше қажеттіліктері мен жеке мүмкіндіктерін барынша толық ескеруге, қиындықтарды уақтылы анықтауға және оларды еңсерудің тиімді жолдарын белгілеуге мүмкіндік береді. Инклюзивті білім беру жағдайында әрбір педагогтың жұмысы оқшауланған түрде қарастырыла алмайды: тек күш-жігерді бірыңғай жүйеге біріктіру ғана балаға оның дамуын және табысты әлеуметтенуін қамтамасыз ететін қолдаушы білім беру ортасын құруға жағдай жасайды.

Төменде ерекше білім беруді қажет ететін 2-сынып оқушысын бақылаудың бірлескен картасын әзірлеу тәжірибесі келтірілген. Бұл құрал – Астана қаласындағы №22 гимназия мектебінің бастауыш сынып мұғалімдерінің келісілген іс-әрекеттерінің нәтижесі. Олар бірлесе отырып бақылаудың негізгі салаларын айқындап, бірыңғай бағалау критерийлерін әзірледі және түсініктемелер үшін баған қарастырды. Мұндай жұмыс формасы баланың даму

динамикасын жекелеген түрде емес, кешенді түрде, түрлі мамандардың пікірлері мен бақылауларын ескере отырып тіркеуге мүмкіндік береді.

Бақылау картасы жай ғана құжат емес, командалық өзара әрекеттестіктің құралына айналады. Ол педагогтер арасында ақпарат алмасуды қамтамасыз етеді, іс-әрекеттердің келісімділігін арттырады, білім алушыға қойылатын талаптардағы қайшылықтарды болдырмауға көмектеседі және оны сүйемелдеудің бірыңғай стратегиясын қалыптастырады. Сонымен қатар мұндай тәжірибе мониторинг процесін ата-аналар үшін ашық әрі түсінікті етеді, отбасы мен мектеп арасындағы сенімді нығайтады.

Осылайша, бірыңғай бақылау картасына негізделген педагогтердің бірлескен жұмысы ерекше білім беруді қажет ететін баланы сүйемелдеуге тұтас көзқарасты қамтамасыз етеді, оның жетістіктері мен қажеттіліктерін неғұрлым объективті бағалауға ықпал етеді, сондай-ақ білім алушыны қолдау тиімділігін арттырады.

1.09-дан 27.10-ға дейінгі кезеңдегі бағалау

2-сынып оқушысы

Қабілеттері бойынша	Критерийлер: 3 балл – өте жақсы; 2 балл – жеткілікті жақсы; 1 балл – кейде қиындық тудырады; 0 – қиындықтар бар.	Ұпайлар	Педагогтің пікірлері
Қарым-қатынас және әлеуметтік дағдылар	Қатарластарымен, басқа балалармен, ересектермен қарым-қатынас жасауға дайын болу	1	Әрқашан дайын емес. Ағасы бар жерде ыңғайлырақ
Эмоциялары және мінез-құлқы	Жаңа топқа, командаға немесе бейтаныс ортаға бейімделу мүмкіндігі.	1	Әрқашан уақыт керек.
Танымдық дағдылары (сыртқы дүниеден келетін ақпаратты)	Назар: зерттелетін нысанға зейінін шоғырландыра алады.	2	Егер жұмыста сызба, сурет болса, қосымша жеке түсіндірме қажет.
	Жады: жаңа ақпаратты есте сақтай алады	2	Шағын өлеңдерді есінде сақтай алады.

<i>қабылдау, өңдеу, талдау және есте сақтау қабілеті)</i>		Сөйлеу: алған білімдерін басқаларға жеткізе алады	1	Ақырын, тыныш жеткізеді
		Ойлау – фактілерді талдау, өңдеу және «қорыту» үшін (сұрақ қояды).	2	Саусақпен (қолмен) затты немесе тапсырманы көрсету арқылы сұрақтар қоя алады.
		Алынған ақпарат негізінде негізделген шешім қабылдау дағдысы	0	-
		Алған білімдерін күнделікті өмірде практикада қолдану (өмірден мысалдар)	0	-
Академиялық қабілеттері	Оқылым	Дыбыс пен әріпті ажырата алады	2	Әріптер мен дыбыстар тізбегі бойынша өте жақсы жұмыс істейді.
		Дауысты және дауыссыз дыбыстарды ажырата алады	2	
		Сөзді буынға бөледі, екпінді қояды	1	Мұғалімнің көмегімен
		Сөздердің сызбасын құрастырады.	1	
		Айырмашылығын түсінеді: сөз, сөйлем, мәтін	1	Сөзді, сөйлемді немесе мәтінді жиі көрсетеді. Ауызша жауап берудің қиындығы.
		Дауыстап, үнсіз оқиды. Оқылған ақпарат бойынша сұрақтарға жауап береді.	1	Жеке жұмыс барысында.
	Математика	Үйренген әріптерімен ауызша айтылған буындарды және сөздерді жазады.	1	Тек буын бірігуінен құралған қысқа сөздер
		Кеңістікте бағдарланады: оң жағында/сол жағында, төменде/жоғарыда, алдындағы/кейінгі.	2	Суреттермен, көрсеткілермен.
		Сан мен цифрды ажыратады	1	Үнемі емес
		Сандардың құрамын біледі	2	10 -ға дейін
		20-ға дейін санау: тура және кері санау	2	Сызғышты пайдаланып айта алады
		Жүп және тақ сандарды ажыратады	1	Тек сандық сәуле көмегімен
		Сан қатарындағы сандардың көршілерін атайды	2	Сызғыштың көмегімен

		Қосу және азайту амалдарының компоненттерін біледі	1	Басқалардан кейін қайталай алады.
		Шама – ұзындық. Өлшем бірліктері – см, дм.	0	-
		Масса шамасы. Өлшем бірлігі – килограмм. Өлшеу құралы – таразы.	0	-
		Көлем шамасы. Өлшем бірлігі – литр.	0	-
		Геометриялық фигураларды таниды.	0	-
		Ондықпен 100-ге дейін санайды: тура және кері.	2	Суреттерден көрсетеді.
		Реттіліктер мен заңдылықтарды анықтайды.	0	-
	Дүниетану	Қоғамның, табиғат құбылыстары мен объектілерінің өзара байланысы мен өзара тәуелділігі туралы жалпы түсінік.	1	Бір сөзбен жауап бере алады.
		Табиғи, әлеуметтік және технологиялық ортадағы мінез-құлық нормалары мен қауіпсіздік ережелерін түсіну.	2	«Мұны жасауға болады» және «мұны істеуге болмайды» деп айта алады
		Қазіргі қазақстандық қоғамға тән ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтар жүйесін білім алушылардың бойына сіңіру.	1	Әнұранды орындауға қатысады
	Жаратылыстану	Қоршаған әлемді бақылау қабілеті.	1	Оны қоршаған әлемге қызығушылық.
		Қызықтыратын сұрақтар қойып, табиғат қалай жұмыс істейтіні туралы гипотезаны алға тартыңыз.	0	
		Жансыз және тірі табиғатқа қатысты екенін түсінеді.	1	Суреттегі бейнеге нұсқап көрсетеді.
		Өсімдіктердің тіршілігі мен табиғаттағы рөлін түсіну.	1	
		Жануарлардың тіршілігі мен табиғаттағы рөлін түсіну.	1	

	КАЗАҚ ТІЛІ	Тыңдалым	1	тыңдауды, бірақ мағынасын түсінбейді.
		Айтылым	1	сөздік қоры аз
		Оқылым	2	Мәтінді дыбыстап оқиды
		Жазылым	1	Көшіріп жаза алады.
	МУЗЫКА	Ән айту: әншілік дағдылар мен іскерліктерді бекіту. Музыка тыңдау: әртүрлі сипаттағы музыканы эмоционалды түрде қабылдай білу және оған әсерлене жауап беру. Балалар музыкалық аспаптарында ойнау: қарапайым ырғақтық суреттерді орындау. Сөйлеу дағдылары: қойылған сұрақтарға сол сұрақтың сөздерін пайдалана отырып жауап беру.	1 0 2 1	Сыныппен бірге ән айта алады. Балалар тобымен бірге қайталай алады. Суреттер бойынша көрсете алады.
	ДЕНЕ ШЫНЫҚ ТЫРУ	Сабақ үстіндегі тәртібі	2	Барлық баламен жұмыс барысында қойылған талаптардың барлығын толық орындай алады.
		Сергіту сәтін орындауы	2	
		Топпен жұмыс жасау қабілеті	2	
	Цифрлық сауаттылық	Информатика кабинетіндегі қауіпсіздік шараларын білу	3	
		Қолданыстағы АКТ құралдарымен жұмыс істей білу	2	
		Scratch-те жұмыс істей білу	2	
		Microsoft Word құжаттарымен жұмыс істей білу	1	
		Сыныптағы тапсырмаларды орындайды	2	

Төменде «Жаратылыстану» пәні бойынша 3-сыныпқа арналған, ерекше білім беру қажеттіліктерін ескере отырып әзірленген бейімделген оқу мақсаттары қамтылған ұзақ мерзімді жоспарлау үлгісі келтірілген (мұғалім: Сартаева Б.К.).

Ортақ тақырыптар	Ұзақ мерзімді жоспар бөлімі	Бағдарлама бөлімшелері	Оқу мақсаттары	Бейімделген оқу мақсаттары
1-тоқсан				
1. Жанды -табиғат	1 Мен - зерттеушімін	1.1 Ғылым мен зерттеушілердің рөлі	3.1.1.1 маңызды ғылыми жаңалықтар мен олардың адамның күнделікті өміріне әсері туралы әңгімелеу	Бейнефильмді оқып/көргеннен кейін ең маңызды ғылыми жаңалықтар және олардың күнделікті адам өміріне әсері туралы мұғалімнің сұрақтарына жауап беру;
			3.1.2.1 ақпарат көзінің түрлерін анықтау;	Берілген сұрақ бойынша ақпарат көздерінің түрлерін анықтау;
		1.2 Табиғатты тану әдістері	3.1.2.2 ақпарат көздерінің артықшылықтары мен кемшіліктерін анықтау;	Мұғалімнің көмегімен ақпарат көздерінің артықшылықтары мен кемшіліктерін анықтау;
			3.1.2.3 тәжірибені жоспарлап, оны жүзеге асыру;	Мұғалімнің көмегімен және дайын жоспар бойынша эксперимент жүргізу;
			3.1.2.4 жоспарға сәйкес жүргізілген эксперименттің нәтижелерін диаграммалар арқылы бекітіп,	Мұғалімнің көмегімен құрастырылған жоспар бойынша жүргізілген эксперимент нәтижелерін сызба

			алынған деректер негізінде қорытындылар жасау.	түрінде жазып, қорытынды тұжырымдау.
2 Жанды табиғат	2.1 Өсімдіктер	3.2.1.1	өсімдіктердің фотосинтез процесінде оттегі бөлуін түсіндіру;	Суреттерді пайдалана отырып, фотосинтез кезінде өсімдіктердің оттегінің бөлінуін түсіндіру;
		3.2.1.2	өсімдіктердің қоршаған орта жағдайларына (жылу, жарық, ылғал) бейімделу жолдарын түсіндіру;	Суреттерді пайдалана отырып, өсімдіктердің қоршаған ортаның әртүрлі жағдайларына (жылу, жарық және ылғал) бейімделу жолдарын түсіндіру;
		3.2.1.3	тұрғылықты өңіріндегі табиғи қауымдастықтарды сипаттап жазу;	Иллюстрацияларды пайдалана отырып, өз аймағынын табиғи қауымдастықтарына сипаттама беру;
		3.2.1.4	адам қызметінің өсімдіктер дүниесінің көптүрлілігіне тигізетін әсерін түсіндіріп беру;	Көрнекіліктерді пайдалана отырып, өсімдіктердің әртүрлілігіне адам әрекетінің әсерін түсіндіру;
		3.2.1.5	сирек кездесетін және жойылу қаупі бар өсімдіктерді қорғаудағы Қызыл кітаптың	Көрнекіліктер арқылы сирек кездесетін және жойылып бара жатқан өсімдіктерді

			маңызын айқындау.	сақтаудағы Қызыл кітаптың рөлін анықтау.
2. Жақсыдан үйрен, жаманнан жирен (жарық пен қараңғы)		2.2 Жануарлар	3.2.2.1 жануарларды омыртқалыларға және омыртқасыздарға жіктеу;	Мұғалімнің көмегімен жануарларды омыртқалы және омыртқасыздарға жіктеу;
			3.2.2.2 жануарларды тіршілік ортасы бойынша ажырату және өзара қарым- қатынас түрлерін сипаттау;	Мұғалімнің көмегімен жануарларды мекендеу ортасына қарай ажырату;
			3.2.2.3 өсімдіктер мен жануарлар арасындағы өзара байланысты түсіндіру;	Мұғалімнің көмегімен табиғаттағы жануарлар арасындағы қарым-қатынас түрлерін сипаттау;
			3.2.2.4 жануарлар санының өзгеруін түсіндіру және осы өзгерістерге әсер ететін факторларды анықтау	Мұғалімнің көмегімен өсімдіктер мен жануарлардың байланысын ашу;
			3.2.2.5 Жануарлар популяциясы санының өзгерісін тіршілік ету ортасының жағдайларындағы өзгерістерге байланысты түсіндіру;	Педагогтің көмегімен тіршілік ету ортасының өзгеруіне байланысты жануарлар санының өзгеруін түсіндіру;
			3.2.2.6 Жануарлар	Мұғалімнің көмегімен

			санының азаюына әкелетін адам қызметінің түрлерін анықтау.	жануарлардың санының азаюына әкелетін адам әрекетінің түрлерін анықтау.
	1 Мен - зерттеушімі н	1.2 Табиғатты тану әдістері	3.1.2.1 ақпарат көзінің түрлерін анықтау	Мұғалімнің көмегімен ақпарат көздерінің түрлерін анықтау;
			3.1.2.2 ақпарат көзінің , артықшылығы мен кемшілігін анықтау;	Мұғалімнің көмегімен ақпарат көздерінің артықшылықтары мен кемшіліктерін анықтау;
			3.1.2.3 эксперимент жүргізу және жоспарлау;	Мұғалімнің көмегімен экспериментті жоспарлап, жүргізу;
			3.1.2.4 жоспарға сәйкес өткізілген эксперимент нәтижелерін диаграммалар арқылы тіркеп, алынған деректер негізінде қорытындыларды тұжырымдау.	Мұғалімнің көмегімен құрастырылған жоспар бойынша жүргізілген эксперимент нәтижелерін сызба түрінде жазып, қорытынды жасау
2-тоқсан				
3. Уақыт	2 Жанды табиғат	2.3 Адам	3.2.3.1 адамның ішкі ағзаларының орналасуын анықтау;	Адамның ішкі мүшелерін атау.
			3.2.3.2 асқорыту жүйесінің тіршілікке қажетті энергияны	Адам не үшін тамақтанатынын түсіндіру.

			алудағы рөлін сипаттау;	
			3.2.3.3 тыныс алу жүйесі мен оның адам ағзасындағы рөлін сипаттау;	Адамның қалай тыныс алатынын түсіндіру.
			3.2.3.4 қанайналым жүйесі мен оның адам ағзасындағы рөлін сипаттау;	Қан айналым жүйесін және оның адам ағзасындағы рөлін сипаттау.
			3.2.3.5 адам ағзасының ауру мен инфекциядан қорғану жолдарын түсіндіру	Адам ағзасының аурулар мен инфекциялардан қорғану жолдарын түсіндіру.
	1 Мен зерттеушімін	1.2 Табиғатты тану әдістері	3.1.2.1 ақпарат көзінің түрлерін анықтау;	Ақпарат көздерінің қандай түрлері бар екенін білу.
			3.1.2.2 ақпарат көзінің артықшылығы мен кемшілігін анықтау;	Ақпарат көздерін таңдау.
4. Сәулет өнері	3 Заттар және олардың қасиеттері	3.1 Заттардың типтері	3.3.1.1 заттарды шығу тегі және агрегаттық күйі бойынша жіктеу	Судың агрегаттық күйін білу.
		3.2 Ауа	3.3.2.1 ауаның құрамын сипаттау;	Сурет, сызба арқылы ауаның құрамын көрсету.
			3.3.2.2 ауаның жануға әсерін сипаттау	Ауаның жануға әсерін түсіну.
		3.3 Су	3.3.3.1 судың жанды ағзалар мен жансыз табиғатта кездесетінін түсіндіру;	Тірі ағзалар мен жансыз табиғатта судың болуы туралы білу.

			3.3.3.2 судың негізгі табиғи көздерін салыстыру;	Судың негізгі табиғи көздерін салыстыру.
			3.3.3.3 тұщы суды үнемді пайдалану қажеттілігін түсіндіру;	Ауыз суды ұқыпты пайдалану қажеттігін түсіну.
			3.3.3.4 суды тазартудың түрлі тәсілдерін түсіндіру;	Суды тазартудың әртүрлі әдістерін ұсыну.
			3.3.3.5 су тазарту сүзгісінің жеке үлгісін ұсыныңыз;	Алгоритмді пайдаланып су сүзгісінің үлгісін жасау.
			3.3.3.6 судың тіршілік үшін маңызын түсіндіру	Судың тіршілік үшін маңызын түсіндіру.
	1 Мен зерттеушімін	1.2 Табиғатты тану әдістері	3.1.2.1 ақпарат көзінің түрлерін анықтау;	Ақпарат көздерінің қандай түрлері бар екенін білу.
			3.1.2.2 ақпарат көзінің артықшылығы мен кемшілігін анықтау;	Ақпарат көздерін таңдау.
			3.1.2.3 экспериментті жоспарлау және жүргізу;	Ұсынылған жоспар бойынша қарапайым тәжірибелер жүргізу.
			3.1.2.4 құрастырылған жоспар бойынша жүргізілген эксперимент нәтижелерін диаграмма түрінде жазу,	Ұсынылған мысалды пайдаланып эксперимент нәтижелерін суреттеу.

			қорытынды жасау	

Ортақ тақырыптар	Ұзақ мерзімді жоспардың бөлімдері	Бағдарлама бөлімшелері	Оқытудың мақсаттары	Бейімделген оқытудың мақсаттары
3-тоқсан				
5. Өнер	3. Заттар және олардың қасиеттері	3.4 Табиғат ресурстары	3.3.4.1 топырақтың рөлін және негізгі қасиеттерін түсіндіру;	Топырақтың не үшін керек екенін білу.
			3.3.4.2 топырақтың негізгі құрамын (кұм, саз, өсімдік және жануарлар қалдықтары, су, ауа) зерттеу;	Топырақтың негізгі құрамын білу (кұм, саз, өсімдік және жануарлар қалдықтары, су, ауа).
			3.3.4.3 топырақтың негізгі қасиетін анықтау;	Топырақтың негізгі қасиетін мұғалімнің көмегімен анықтау.
			3.3.4.4 құрамына байланысты топырақ құнарлылығын зерттеу;	Мұғалімнің көмегімен топырақтың құнарлылығын оның құрамына байланысты зерттеу.
	1. Мен зерттеушімін	1.2 Табиғатты тану әдістері	3.1.2.1 ақпарат көзінің түрлерін анықтау;	Ақпарат көздерінің қандай түрлері бар екенін білу.
			3.1.2.2 ақпарат көзінің артықшылығы мен кемшілігін анықтау;	Ақпарат көздерін таңдау.

			3.1.2.3 экспериментті жоспарлау және жүргізу;	Ұсынылған жоспар бойынша қарапайым тәжірибелер жүргізу.
			3.1.2.4 құрастырылған жоспар бойынша жүргізілген эксперимент нәтижелерін диаграмма түрінде жазу, қорытынды жасау;	Ұсынылған мысалды пайдаланып эксперимент нәтижелерін суреттеу.
6. Атақты тұлғалар	4. Жер және ғарыш	4.1 Жер	3.4.1.1 Жер сфераларының орналасу реттілігін түсіндіру және көрсету	Мұғалімнің көмегімен Жер шарларын түсіндіріп, графикалық түрде бейнелеу.
		4.2 Ғарыш	3.4.2.1 ғарышты игерудегі кейбір маңызды оқиғалар туралы айту;	Ғарышты игерудегі кейбір маңызды оқиғалар туралы әңгімелеу.
			3.4.2.2 ғарыштың адамзат дамуындағы маңызын түсіндіру;	Мұғалімнің көмегімен ғарыштың адамзат дамуындағы маңызын түсіндіру.
		4.3 Кеңістік және уақыт	3.4.3.1 Жердің осьтік айналуының салдарын түсіндіріңіз	Жердің айналатынын білу.
	1. Мен - зерттеушімін	1.2 Табиғатты түсіну әдістері	3.1.2.1 ақпарат көзінің түрлерін анықтау;	Ақпарат көздерінің қандай түрлері бар екенін білу.
			3.1.2.2 ақпарат көзінің	Ақпарат көздерін таңдау.

			артықшылығы мен кемшілігін анықтау;	
5. Табиғат физикасы	5.1 Күш және қозғалыс	3.5.1.1	серпімділік күшін зерттеп, оның көрінісіне мысалдар келтіру;	Мұғалімнің көмегімен серпімділік күшін зерттеп, оның көрінісіне мысалдар келтіру.
		3.5.1.2	ауырлық күшін зерттеп, оның көрінісіне мысалдар келтіру;	Мұғалімнің көмегімен ауырлық күшін зерттеп, оның көріністеріне мысалдар келтіру.
		3.5.1.3	үйкеліс күшін зерттеп, оның көрінісіне мысалдар келтіру;	Мұғалімнің көмегімен ауырлық күшін зерттеу және оның көріністеріне мысалдар келтіру.
		3.5.1.4	күштің бағытын анықтайды;	Мұғалімнің көмегімен тартылыс күшін зерттеп, оның көрінісіне мысалдар келтіру.
1. Мен – зерттеушімін	1.2 Табиғатты түсіну әдістері	3.1.2.1	ақпарат көзінің түрлерін анықтау;	Ақпарат көздерінің қандай түрлері бар екенін білу.
		3.1.2.2	ақпарат көзінің артықшылығы мен кемшілігін анықтау;	Ақпарат көздерін тандау.
		3.1.2.3	экспериментті жоспарлау және жүргізу;	Ұсынылған жоспар бойынша қарапайым тәжірибелер жүргізу.
		3.1.2.4	құрастырылған	Ұсынылған мысалды

			жоспар бойынша жүргізілген эксперимент нәтижелерін диаграмма түрінде жазу, қорытынды жасау.	пайдаланып эксперимент нәтижелерін суреттеу.
4 четверть				
7. Вода—источник жизни.	5. Физика природы	5.2 Свет	3.5.2.1 объяснять причины возникновения и особенности тени;	Знать как образуется тень.
			3.5.2.2 объяснять способность предметов отражать свет	С помощью учителя объяснять способность предметов отражать свет.
		5.3 Звук	3.5.3.1 объяснять зависимость громкости звука от расстояния между источником звука и приемником звука	С помощью учителя объяснять зависимость громкости звука от расстояния между источником звука и приемником звука.
		5.5 Электричество	3.5.5.1. определять источники электрической энергии	С помощью учителя определять источники электрической энергии.
8. Культура отдыха. Праздники			3.5.5.2 собирать схему строения простейшей электрической цепи;	С помощью учителя собирать схему строения простейшей электрической цепи.
			3.5.5.3 представлять простые	Повторяет с помощью учителя элементы простых

			электрические цепи в виде схем с указанием их элементов	электрических цепей.
		5.6 Магнетизм	3.5.6.1 исследовать намагничивание различных металлов с помощью магнита	Исследовать намагничивание различных металлов с помощью магнита.
	1. Я – исследователь	1.2 Методы познания природы	3.1.2.1 определять виды источников информации;	Знать какие бывают виды источников информации.
			3.1.2.2 определять преимущества и недостатки источников информации;	Выбирать источники информации.
			3.1.2.3 планировать и проводить эксперимент;	Проводить простые эксперименты по предложенному плану.
			3.1.2.4 фиксировать результаты проведенного эксперимента по составленному плану в виде диаграмм, формулировать выводы	Иллюстрировать результаты проведенного эксперимента по предложенному образцу.

Төменде «Орыс тілі» пәні бойынша 3-сыныпқа арналған бөлім бойынша жиынтық бағалау (БЖБ) үлгісі берілген; онда ЕБҚ-сы бар білім алушыға арналған нұсқа әзірленген. 1 және 2-нұсқалар – жалпы, 3-нұсқа – ЕБҚ-сы бар білім алушыға арналған. Бұл ретте мұғалім нұсқаны жеке тапсырма ретінде бөліп көрсетпей, баланы сегрегацияға ұшыратпау үшін тапсырмаларды

нұсқалар бойынша таратады; нұсқалардың тағайындалуын тек мұғалімнің өзі біледі.

Рубрика оценивания СОР №5 за раздел «Искусство»
3 четверть
Вариантов - 3

Цели обучения:

3.2.6.1 сравнивать тексты описательного и повествовательного характера по следующим параметрам: тема, основная мысль, стиль и тип текста, структурные элементы текста, ключевые слова;

3.3.7.9 писать большую букву в собственных именах существительных;

3.3.7.10 писать ь после шипящих на конце имен существительных женского рода;

3.3.8.1 различать имена существительные, прилагательные, глаголы, наречия, предлоги и союзы, определять их роль в предложении;

3.3.8.2 определять род, число, падеж имен существительных и правильно употреблять их в речи;

3.3.8.4 изменять имена прилагательные по родам и числам, падежам вместе с именем существительным;

Время выполнения – 20 минут.

№ задания	критерии	дескрипторы	Баллы
1	Чтение текста:	определяет тип текста	1
		находить подходящее утверждение по основной мысли текста	1
		устанавливает последовательность в плане к тексту	1
2	Письменные задания:	определяет начальную форму имени существительного	1
		определяет род имён существительных	1
		правильно записывает слова с Ъ на конце имён существительных	1
		выделяет имена собственные в предложении	1
3	Словосочетания и предложения:	составляет словосочетание сущ.+прил.	1
		составляет предложение из слов, изменяя окончания	1
		выделяет главные члены предложения	1
		Всего	10

ФИО _____

СОР №5 за раздел «Искусство»

1 вариант

Прочитай текст.

Скрипка - это музыкальный инструмент, имеющий четыре струны. Чтобы играть на скрипке, нужно тереть струны смычком или пальцами. Скрипка может издавать разные звуки - от мягких и спокойных до громких и ярких. Это один из самых старых инструментов, который используется в оркестрах и соло. Скрипки бывают разных размеров, и даже маленькие дети могут играть на них. Скрипка помогает усилить слух и чувство ритма.

Казахстанский скрипач и дирижёр Марат Бисенгалиев на своих концертах дарит людям много музыкальной энергии.

1) Определи тип текста:

а) повествование

б) описание

в) рассуждение

2) Определи основную мысль текста.

---

3) Установи последовательность в плане к тексту.

	Разные звуки скрипки.
	Усиливает музыкальный слух.
	Музыкальный инструмент с четырьмя струнами.
	Скрипка старинный инструмент для разного исполнения.

4) Подчеркни имена собственные в тексте.

5) Определи начальную форму имён существительных.

На скрипке - _____; из инструментов - _____.

6) Выпиши из текста 3 существительных:

М.р.	Ср.р.	Ж.р.

7) Запиши слова правильно: Мыш(ь), плащ(ь), нож(ь), молодёж(ь).

---

8) Выпиши из текста 1 словосочетание прил.+сущ.

---

9) Составь предложение из слов. Выдели главные члены предложения. Укажи падеж имён существительных.

Закружились, крупные, воздухе, снежинки, в .

ФИО _____

СОР №5 за раздел «Искусство»

2 вариант

Прочитай текст.

Художники - это люди, которые создают картины и другие произведения искусства. Казахстан славится своими талантливыми художниками, которые рисуют красивые пейзажи, портреты, а также изображают жизнь и традиции народа.

Многие художники вдохновляются природой Казахстана: широкими степями, величественными горами, реками и озерами. На их картинах можно увидеть красивые закаты, зелёные просторы, яркие цветы и различные животные. Особое внимание художники уделяют изображению людей и их быта. Казахский художник Алихан Кастеев своими картинами помогал нам лучше понять, как жили и как живут люди в Казахстане.

Искусство помогает людям понимать друг друга, видеть красоту в окружающем мире и быть гордыми за свою страну.

1) Определи тип текста:

а) рассуждение

б) описание

в) повествование

2) Определи основную мысль текста.

3) Установи последовательность в плане к тексту.

	Искусство помогает гордиться своей страной.
	Изображение на картинах казахстанских художников.
	Кто такие художники?
	Вдохновение художников Казахстана.

4) Подчеркни имена собственные в тексте.

5) Определи начальную форму имён существительных.

природой - _____; над степями - _____.

6) Выпиши из текста 3 существительных:

М.р.	Ср.р.	Ж.р.

7) Запиши слова правильно: Глуш(ь), мощь), ёж(ь), гараж(ь).

8) Выпиши из текста 1 словосочетание прил.+сущ.

9) Составь предложение из слов. Выдели главные члены предложения. Укажи падеж имён существительных.

парусный, качался, волнах, кораблик, на

СППС

ФИО _____

СОР №5 за раздел «Искусство»

3 вариант

Прочитай текст.

Домбыра – это казахский музыкальный инструмент. Он состоит из деревянного корпуса и двух струн, натянутых на длинной шейке. Играть на домбре можно с помощью специального пера или пальцев. Этот инструмент считается символом казахской культуры. Домбра играет главную роль в жизни казахов, особенно на праздниках и торжествах. Этот инструмент помогает сохранить и передать национальные традиции. Музыка домбыры передаёт эмоции, историю и народные обычаи.

Игрой на домбыре славились много музыкантов. Одной из знаменитых куйши была Дина Нурпеисова.

1) Определи тип текста:

а) описание

б) повествование

в) рассуждение

2) Определи основную мысль текста.

3) Подчеркни имена собственные в тексте.

4) Соедини слова с их начальной формой:

из корпуса

пальцы

пальцев

праздник

праздниках

корпус

6) Определи род имён существительных.

Дерево - _____

Музыкант - _____

Игра - _____

7) Запиши слова правильно: Доч(ь), меч(ь), ночь), камыш(ь).

8) Составь предложение из слов. Выдели главные члены предложения. Укажи падеж имён существительных.

Земля, голая, промёрзла.

Төменде «Ақмола облысы білім басқармасының Жарқайың ауданы бойынша білім бөлімі Державин қаласының А. Үкібаев атындағы жалпы орта білім беретін мектебі» КММ педагог-зерттеуші, бастауыш сынып мұғалімі Фазылова Света Мубараковнаның ерекше білім беруді қажет ететін оқушыға арналған математика пәні бойынша жиынтық бағалау жұмыстарын (3-сынып оқушыларына арналған) ұсынамыз.

Түсінік хат

Бағдарламаның жалпы сипаты: «ЕБҚ оқушыға математика пәніне арналған жиынтық бағалау жұмыстары» атты бағдарлама оқу жоспарының вариативті бөлігінің оқу бағдарламалары және элективті курстарды әзірлеу және әдістемелік қамтамасыз ету барысында барлық деңгейдегі мемлекеттік жалпыға міндетті стандартты басшылыққа ала отырып, **«Оқу жоспарының вариативті бөлігінің оқу бағдарламалары және элективті курстарды сараптамадан өткізу және оларды жаңартылған білім беру мазмұны аясында әдістемелік қамтамасыз ету»** туралы ереже ҚР-ның 2007 жылғы 27 шілдедегі №319 –ІІІ «Білім туралы» Заңына (06.05. 2020 жылы енгізілген толықтырулар мен өзгертулер негізінде) сәйкес әзірленді.

Бағдарлама мазмұнына аптасына 1 сағат, жылына 34 сағат жүктеме берілген. Бастауыш сыныптың 3-сынып математика пәнінде қолдануға ұсынылған.

Бағдарламаның мақсаты: Математика пәнінен ЕБҚ оқушыға жиынтық бағалау жұмыстарын орындауды үйрету.

Міндеттері:

1. Тапсырмалардың санын оқушының жас ерекшелігіне сай дайындау;
2. Жиынтық бағалау жұмысын орындау уақытын таңдау;
3. Тапсырманы оқушы ауызша/ жазбаша түрде орындауды таңдау;
4. Иллюстрация , дидактикалық қосымша материалдарды қолдану;
5. Жеке мазмұндағы бақылау тапсырмаларын орындау;
6. Тапсырмаларға нақты сұрақтар құрастыру;
7. Бастауыш сыныптағы математикалық термин сөздерді оқуды қалыптастыру;
8. Арифметикалық төрт амалды орындаудың қарапайым түрлерін үйрету;

Бағдарламаның өзектілігі: Аталған тақырып әлемдік білім беру үдерісінде 1994 жылы «Ерекше қажеттілігі бар тұлғалардың білім беру саласындағы қағидаттар, саясат және практикалық қызмет туралы» Саламанка декларациясы қабылданған кезден бері өзекті.

Бұл тақырып отандық білім беру үдерісінде Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың 2019 жылғы 2 қыркүйектегі Қазақстан халқына Жолдауы негізінде өзекті бола түсті.

Аталған тақырып жаңартылған білім беру бағдарламасы аясында өзекті.

Бағдарламаның жаңалығы.

Педагогикалық жаңалығы: ерекше білім беруді қажет ететін оқушыға математика пәніне арналған жиынтық бағалау жұмыстарын арнайы дидактикалық материалдар арқылы ордауға жаттықтыру;

Психологиялық жаңалығы: ЕБҚ оқушыға математика пәніне арналған жиынтық бағалау жұмыстарын жас ерекшеліктеріне сай оқыту.

Күтілетін нәтиже:

1. Оқушының жас ерекшелігіне сай тапсырмаларды орындайды;
2. Жиынтық бағалау жұмысын орындау уақытын пайдаланады;
3. Тапсырманы оқушы ауызша/ жазбаша түрде орындайды;
4. Иллюстрация, дидактикалық қосымша материалдарды қолданады;
5. Жеке мазмұндағы бақылау тапсырмаларын орындайды;
6. Тапсырмаларға нақты сұрақтар құрастырады;
7. Бастауыш сыныптағы математикалық термин сөздерді қолдануды үйренеді;
8. Арифметикалық төрт амалды орындаудың қарапайым түрлерін орындауды үйренеді.

Оқушы туралы анықтама

Д. есімді оқушы 1-сыныпқа келгенде сөйлемей, тек түсініксіз дыбыстар шығарып, қажеттілігін ыммен жеткізетін. Зейіні тұрақсыз болып, бір орында ұзақ отыра алмайтын. Сыныптастарына қарағанда даму ерекшелігі байқалатын.

Қазіргі жетістіктері:

- Жеңілдетілген тапсырмалар орындап, сабақта тақтадан бір-екі тапсырманы барлық оқушылармен бірге көшіріп отырады.
- Барлық 42 әріпті біледі, екі-үш әріптен құралған сөздерді оқи алады.
- Жеке оқығанда мұғалім көмегімен 1–2 сөйлем жаза алады.
- Математикадан он көлеміндегі сандарды және толық ондықтарды сызғыштың көмегімен қосып, азайта алады; кестенің көмегімен көбейту амалдарын орындайды.
- Сурет салу қабілеті жоғары.

- Өз ойын қысқа сөздермен жеткізеді, бірақ кейбір әріптерді айта алмайтындықтан сөйлеуі түсініксіз.
- Мектеп логопедімен тұрақты жұмыс істейді.

Қазіргі мәртебесі:

4-сынып оқушысы, жеке қолдау арқылы дамуында едәуір ілгерілеушілік байқалады.

Тұрақталу бөлімі (аптасына 1 сағат, барлығы-34 сағат)

Бұл бағдарламада дәрістік сабақтар мен тәжірибелік сабақтар араластырылып берілген.

№	Тақырып	Сағат саны	Нәтиже
1	Үш таңбалы сандар моделі.Сандар тізбегі.	1	Үш таңбалы сандарды оқып, жазып, салыстыра алады.
2	Үш таңбалы сандарды қосу және азайту алгоритмі.	1	Үш таңбалы сандарды қосу және азайту алгоритімін қолданады.
3	Тиімді есептеу.	1	Арифметикалық амалдардың қасиеттерін тиімді есптеуде қолданады.
4-6	Толық ондықтар мен жүздіктерді көбейту және бөлу.	3	Толық ондықтар мен жүздіктерді көбейту және бөлді меңгереді. Домино әдісін пайдаланып өрнектер құрады. Терминдерді пайдаланып сөйлеу тілін дамытады.
7-8	Көбейту және бөлу амалдарын орындаудағы1санының қасиеті	2	Өзара кері амалдарды орындау тәсілдерін меңгереді. Есеп шығару барысында төрттік теңдігін тиімді пайдаланады.
9	Үлес туралы түсінік.	1	Үлес ұғымы туралы деректер алады.
10	Бөлшектерді оқу, жазу.	1	Бөлшектерді оқуды, жазуды үйренеді.
11	Қарапайым теңдеулер	1	Қарапайым теңдеулерді шешу алгоритімін қолдана алады.

12-14	Разрядтан аттамай үш таңбалы сады бір таңбалы санға жазбаша көбейту.	3	Разрядтан аттамай үш таңбалы сады бір таңбалы санға жазбаша көбейтуді үйренеді. Ойын тапсырмаларды пайдаланып көбейтуді түсіндіре отырып орындайды, оқушы қиялының дамуына әсер етеді.
15-16	Шамалар арасындағы тәуелілік.	2	Өзара байланысты шамалар арасындағы тәуелілікті меңгереді. «Көрсету және модельдеу» әдісі бойынша есептер құра алады.
17-18	Есепті модельдеу.	2	Есептің құрылымын жазады. Берілген сызбаларды есеп шығаруда пайдалана алады.
19-20	Уақытты сағатпен анықтау	2	Өртүрлі сағат бойынша уақытты анықтауды меңгереді. Жұптық жұмыс арқылы уақыт өлшем бірліктерін қолдануды үйренеді.
21-22	Қағаз ақша.	2	Ақшаларды ажыратуды және түрліше төлем жасауды үйренеді. «Көрсету және модельдеу» әдісі арқылы мысал келтіре отырып дәлелдейді
23-24	Тонна. Грамм	2	Масса өлшем бірліктерімен танысады. Ойын әдісі арқылы шамалар арасындағы байланысты анықтайды.
25-26	Километр. Миллиметр	2	Ұзындық өлшем бірліктерімен танысады. Қарапайым ойын арқылы бағыттардың ұзындығын анықтайды.
27-28	Тіктөртбұрыш пен шаршының ауданын табу.	2	Тіктөртбұрыш пен шаршының ауданын табуды меңгереді.

			«Теорема -пазл»әдісі арқылы формуланы талдайды.
29-30	Фигуралар салу.	2	Геометриялық қарапайым фигураларды салуды меңгереді. «Сәйкесін тап» әдісі арқылы фигураларды салыстырады.
31-32	Текше (куб).	2	Дайын үлгіні пайдаланып текшенің моделін жинауды меңгереді. Модельдеу әдісін қолданып оның орналасуындағы өзгерістерді түсінеді.
33-34	Ақиқат немесе жалған пікірлер құру.	2	Ақиқат немесе жалған пікірлерді ажыратып үйренеді. Диалогтік оқу әдісін қолдана отырып, пікірін түсіндіре алады.

Нормативті бөлім
(аптасына - 1 сағат, барлығы 34 сағат)

№	Тақырыбы	Оқу мақсаты.	Сағат саны			Білім өнімі
			Барлығы	Лекция	Тәжірибе	
1	Үш таңбалы сандар моделі. Сандар тізбегі.	3.5.2.1 көп таңбалы сандардың графикалық моделін құру, кластар мен разрядтар кестесін қолдану	1	1		Үш таңбалы сандарды оқып, жазып, салыстыра алады.
2	Үш таңбалы сандарды қосу және	3.1.2.8 үш таңбалы сандарды жазбаша қосу және азайту алгоритмдерін қолдану	1	1		Үш таңбалы сандарды қосу және азайту алгоритмін қолданады.

	азаайту алгоритмі.					
3	Үлес туралы түсінік.	3.3.1.1. Үлесті құру жолын көрсетіп беру, оларды оқу, жазу және салыстыру	1	1		Үлес ұғымы туралы деректер алады.
4	Бөлшектерді оқу, жазу.	3.1.1.6 жай бөлшектерді оқу, жазу; бөлімдері бірдей жай бөлшектерді көрнекілік қолдану арқылы салыстыру	1	1		Бөлшектерді оқуды, жазуды үйренеді.
5	Тиімді есептеу.	3.1.2.3 көбейтудің ауыстырымдылық, терімділік қасиеттерін тиімді есептеулер жүргізу үшін қолдану	1	1		Арифметикалық амалдардың қасиеттерін тиімді есептеуде қолданады.
6	Қарапайым теңдеулер	3.2.2.2 көбейту мен бөлуге берілген қарапайым теңдеулерді шешу	1	1		Қарапайым теңдеулерді шешу алгоритімін қолдана алады.
7-8	Көбейту және бөлу амалдарын орындаудағы 1 санының қасиеті	3.1.2.2 көбейту және бөлуді орындауда 0 мен 1 сандарының қасиеттерін қолдану; санды 0 санына бөлуге болмайтынын білу 3.1.2.12 нөлдермен аяқталатын үш таңбалы санды біртәңбалы санға жазбаша көбейту	2	1	1	Өзара кері амалдарды орындау тәсілдерін меңгереді. Есеп шығару барысында төрттік теңдігін тиімді пайдаланады.

		және бөлу тәсілін қолдану				
9-10	Есепті модельдеу.	3.5.1.1. 2-3 амалмен орындалатын есепті кесте, сызба, қысқаша жазба түрінде модельдеу 3.5.2.4 қосу мен азайту, көбейту және бөлу амалдарыкомпоненттерінің атауларын жақшалы өрнектерді оқу мен жазуда пайдалану	2	1	1	Есептің құрылымын жазады. Берілген сызбаларды есеп шығаруда пайдалана алады.
11-12	Шамалар арасындағы тәуелілік.	3.1.3.3 см ² , дм ² , м ² шамаамаларын салыстыру және амалдар орындау 3.5.1.5тіктөртбұрыштың (шаршының) қабырғалары мен ауданын табуға есептерді талдау және шығару	2	1	1	Өзара байланысты шамалар арасындағы тәуелілікті меңгереді. «Көрсету және модельдеу» әдісі бойынша есептер құра алады.
13-14	Тіктөртбұрыш пен шаршының ауданын табу.	3.3.1.3 тік бұрышты үшбұрыш, шаршы, тік төртбұрыш ауданы формуласын: $S = (a \cdot b) : 2$, $S = a^2$, $S = a \cdot b$ шығарып алу және қолдану $(a \cdot b) : 2$, $S = a^2$, $S = a \cdot b$	2	1	1	Тіктөртбұрыш пен шаршының ауданын табуды меңгереді. «Теорема - пазл»әдісі арқылы формуланы талдайды.

		шығарып алу және қолдану 3.5.2.3 бұрыштарды, көп бұрыштарды латын алфавитінің бас әріптерімен белгілеу, оларды белгіленуі бойынша оқу				
15-16	Фигуралар салу.	3.3.1.4 суретте кескінделген құрастырылған фигуралардың, қоршаған ортадағы жазық фигуралардың периметрін анықтау 3.5.2.3 бұрыштарды, көп бұрыштарды латын алфавитінің бас әріптерімен белгілеу, оларды белгіленуі бойынша оқу	2	1	1	Геометриялық қарапайым фигураларды салуды меңгереді. «Сәйкесін тап» әдісі арқылы фигураларды салыстырады.
17-18	Километр. Миллиметр	3.1.3.2 мм, км/ гр, т/см ² , дм ² , м ² өлшем бірліктерін қолданып өлшеу 3.1.3.3 шамалар мәндерін: ұзындық (мм, см, дм, м)/ масса (г, кг, ц, т)/ көлем (сыйымдылық) (л)/ аудан (см ² , дм ² ,	2	1	1	Ұзындық өлшем бірліктерімен танысады. Қарапайым ойын арқылы бағыттардың ұзындығын анықтайды.

		м2, га) өлшем бірліктерін салыстыру және амалдар орындау				
19-20	Тонна.Грамм	3.1.3.2 мм, км/ гр, т/см2, дм2, м2 өлшем бірліктерін қолданып өлшеу 3.1.3.4 ұзындық (мм, см, дм, м, км)/масса (г, кг, ц, т)/ аудан (см2, дм2, м2,) бірліктерін олардың арақатысына сүйеніп түрлендіру	2	1	1	Масса өлшем бірліктерімен танысады. Ойын әдісі арқылы шамалар арасындағы байланысты анықтайды.
21-22	Қағаз ақша.	3.1.3.6 1000 тг, 2000 тг, 5000 тг купюраларды ажырату және түрліше төлем жасау 3.2.1.7 формулаларды шамалардың арасындағы өзара қатынасты орнатушы теңдік ретінде түсіну	2	1	1	Ақшаларды ажыратуды және түрліше төлем жасауды үйренеді. «Көрсету және модельдеу» әдісі арқылы мысал келтіре отырып дәлелдейді
23-24	Ақиқат немесе жалған пікірлер құру.	3.4.2.1 ақиқат немесе жалған пікірлер құру 3.2.1.5 үш амалдан артық әріпті, санды өрнектерді салыстыру	2	1	1	Ақиқат немесе жалған пікірлерді ажыратып үйренеді. Диалогтік оқу әдісін қолдана отырып, пікірін түсіндіре алады.

25-26	Текше (куб).	3.3.2.3 кеңістіктік геометриялық фигуралардың (тікбұрышты параллелепед, куб) жазбасын дайындау және олардың моделін құрастыру 3.3.2.4 солға және оңға бұрғанда, үстінен және жанынан қарағанда кеңістіктік фигуралардың қалпындағы өзгерістерді түсіндіру	2	1	1	Дайын үлгіні пайдаланып текшенің моделін жинауды меңгереді. Модельдеу әдісін қолданып оның орналасуындағы өзгерістерді түсінеді.
27-28	Уақытты сағатпен анықтау	3.1.3.5 әртүрлі сағат бойынша уақытты анықтау:сағат, минут, секундты 3.1.3.2 секунд өлшем бірлігін қолданып өлшеу	2	1	1	Әртүрлі сағат бойынша уақытты анықтауды меңгереді. Жұптық жұмыс арқылы уақыт өлшем бірліктерін қолдануды үйренеді.
29-31	Толық ондықтар мен жүздіктерді көбейту және бөлу.	3.1.2.12 нөлмен аяқталатын үш таңбалы санды бір таңбалы санға жазбаша көбейту/бөлу тәсілін қолдану 3.1.2.9 1000 көлеміндегі	3	1	2	Толық ондықтар мен жүздіктерді көбейту және бөлді меңгереді. Домино әдісін пайдаланып өрнектер құрады. Терминдерді

		сандарды ауызша көбейту мен бөлуді орындауда қосындыны және көбейтіндіні бір таңбалы санға бөлу, қосындыны санға көбейту ережесін қолдану Салауатты өмір салтын ұстануға баулу				пайдаланып сөйлеу тілін дамытады.
32-34	Разрядтан аттамай үш таңбалы сады бір таңбалы санға жазбаша көбейту.	3.1.1.3 үш таңбалы сандардың разрядтық және кластық құрамын және разрядтық бірліктердің жалпы санын анықтау, разрядтық қосылғыштар сомасына жіктеу 3.5.2.1 көп таңбалы сандардың графикалық моделін құру, кластар мен разрядтар кестесін қолдану Рухани - адамгершілікке тәрбиелеу.	3	1	2	Разрядтан аттамай үш таңбалы сады бір таңбалы санға жазбаша көбейтуді үйренеді. Ойын тапсырмаларды пайдаланып көбейтуді түсіндіре отырып орындайды, оқушы қиялының дамуына әсер етеді.

Ақпараттық-әдістемелік бөлім
(аптасына - 1 сағат, барлығы 34 сағат)

3-сыныптың математика пәні бойынша жазылған «ЕБҚ оқушыға математика пәніне арналған жиынтық бағалау жұмыстары» бағдарламасының алғашқы бөлімі «**1000 көлеміндегі сандар. Көбейту және бөлу**» тақырыбымен аталады. Бұл бөлімде **8 сағат**. «Үш таңбалы сандар моделі.Сандар тізбегі», «Үш таңбалы сандарды қосу және азайту алгоритмі», «Тиімді есептеу», «Толық ондықтар мен жүздіктерді көбейту және бөлу» , «Көбейту және бөлу амалдарын орындаудағы 1 санының қасиеті» тақырыптары қамтылған. Аталған бөлімде:

- ✓ Дамыта оқыту технологиясы;
- ✓ Тірек белгілері арқылы оқыту технологиясы;
- ✓ Ойын арқылы оқыту технологиясы;

Бағдарламаның екінші бөлімі «**Үлес**» тақырыбымен аталады. Бұл бөлімде **8 сағат** . «Үлес туралы түсінік», «Бөлшектерді оқу, жазу», «Қарапайым теңдеулер», «Разрядтан аттамай үш таңбалы сады бір таңбалы санға жазбаша көбейту», «Шамалар арасындағы тәуелілік» тақырыптары қамтылған. Аталған бөлімде:

- ✓ Деңгейлеп, саралап оқыту технологиясы;
- ✓ Интерактивті оқыту технологиясы;
- ✓ Сын тұрғысынан ойлауды оқыту технологиясы;

Бағдарламаның үшінші бөлімі «**Есепті модельдеу**» тақырыбымен аталады. Бұл бөлімде **10 сағат** . «Есепті модельдеу», «Уақытты сағатпен анықтау», «Қағаз ақша», «Тонна.Грамм», «Километр.Миллиметр» тақырыптары қамтылған. Аталған бөлімде:

- ✓ Модульдік оқыту технологиясы;
- ✓ АКТ технологиясы;
- ✓ Проблеммалық оқыту технологиясы

Бағдарламаның төртінші бөлімі «**Фигуралар. Аудан** » тақырыбымен аталады. Бұл бөлімде **8 сағат** . «Тіктөртбұрыш пен шаршының ауданын табу», «Фигуралар салу», «Текше (куб).», «Ақиқат немесе жалған пікірлер құру», «Километр.Миллиметр» тақырыптары қамтылған. Аталған бөлімде:

- ✓ Сатылай кешенді талдау технологиясы;
- ✓ Төңкерілген оқыту технологиясы;
- ✓ Жекелеп оқыту технологиясы

Бағалау критерийі

Критерийлер	Дескриптор	балл
Теориялық сабақтар үшін	1000 көлеміндегі сандарды оқып, жазып үйренеді.	5
	Үш таңбалы сандармен арифметикалық амалдарды қолдануды біледі.	5
	Үлес, бөлшек ұғымдарымен танысады	5
Практикалық сабақтар үшін	Арифметикалық амалдарды пайдаланып есептер шығарады.	10
	Шамалар арасындағы байланысты құрастырады.	10
	Фигураларды сызады.	10
Барлығы:		45 балл

Пайдаланылған әдебиеттер

Мұғалімдер үшін:

1. Адаева Н. А. «Қазақстан Республикасындағы инклюзивтік білім беруді басқару механизмін дамыту» – Астана. – 2018ж.,
2. Оралбекова А. К. «Инклюзивті білім беру жағдайында болашақ бастауыш сынып мұғалімдерін ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдануға даярлау» – Астана. – 2017ж.,
3. Оспанбаева М.П «Инклюзивті білім беру мазмұны және әдістемесі: оқу құралы» – Алматы. – 2019ж., –115 б.
4. Оралканова И.А. «Формирование готовности учителей начальных классов к работе в условиях инклюзивного образования» дис. ... докт.философии (PhD). – Алматы, 2014. – 210 с.
5. Ы.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы . «Жалпы білім беру мектептің оқыту үдерісінде ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар білім алушыларды қолдау бойынша әдістемелік ұсынымдар» – Астана. – 2019ж.,
6. Аутаева А.Н., Естемесова Ж.Т. « Білім берудің альтернативные технологиялары және олардың ерекшеліктері» » – Алматы. – 2017ж.,
7. Зырянова С. И. «О социализации детей с особыми образовательными потребностями» – Астана. – 2010ж., – 43-54 б.
8. Сборник заданий по суммативному оцениванию по учебным предметам основного среднего уровня. Сборник заданий. Первая часть – Нур-Султан: НАО имени И. Алтынсарина, 2019. – 441 с.

9. Қазақстан Республикасында инклюзивті білім беруді дамытудың тұжырымдамалық тәсілдемесі (01.06.2015 жылғы №348)/<http://online.zakon.kz/>
10. Инклюзивті білім берудің заманауи технологиялары [Электрондық ресурс] – URL: <https://moyaugra.ru/publication/8/480>
11. Инклюзивті білім беру [электрондық ресурс] – URL: <https://nsportal.ru/shkola/sotsialnaya-pedagogika/library/2019/10/17/inklyuzivnoe-obrazovanie>

Оқушылар үшін:

12. Елисеева И.Г «Ерекше білім беруге қажеттілігі бар балаларға жалпы білім беру мектебінде психологиялық педагогикалық қолдау көрсету» – Алматы. – 2019ж., – 33 б
13. «Жиынтық бағалауға арналған әдістемелік нұсқаулық» «Назарбаев зияткерлік мектептері» ДББҰ «Педагогикалық өлшеулер орталығы». – 2017.
14. «Критериалды бағалау технологиясы» Оқу құралы / Урмашев Б.А. – Алматы «ССК» баспасы. – 2016.
15. Ақпаева Ә.Б., Лебедова Л.А., Мыңжасарова М.Ж., Лихобабенко Т.В. «Математика. Жалпы орта білім беретін мектептің 3-сынып оқушыларына арналған оқулық» – Алматы. – 2018 ж.

Әдістемелік-нұсқаулық бөлімі Жиынтық бағалау жұмыстары

1-тоқсан бойынша жиынтық бағалауға арналған тапсырмалар «1000 көлеміндегі сандар. Көбейту және бөлу» бөлімі бойынша жиынтық бағалау

Тақырып: Үш таңбалы сандар моделі. Сандар тізбегі. Үш таңбалы сандарды қосу және азайту алгоритмі.

Оқу мақсаты:

3.1.1.3 Үш таңбалы сандардың разрядтық және кластық құрамын және разрядтық бірліктердің жалпы санын анықтау, разрядтық қосылғыштар қосындысына жіктеу

3.4.3.1 1000-ға дейінгі сандар, мыңдықтармен миллионға дейінгі сандар тізбектерінің заңдылығын анықтау

3.2.1.2 Әріптердің берілген мәндерінде екі әрпі бар әріпті өрнектің мәнін табу

Бағалау критерийі

Білім алушы

- 1000 көлеміндегі сандарды оқып, жазып үйренеді.
- Сандар тізбегіндегі заңдылықты анықтайды
- Өрнектердің мәнін табады.

Ойлау дағдыларының деңгейі білу және түсіну,
қолдану

Орындау уақыты 15 минут

Тапсырмалар

1. Сандар қатарын жалғастыр.

100	200	300				700			1000

1000	900			600					100

2. Кесте бойынша сан құрастырып жаз, оқы.

Жүздік	ондық	бірлік	сан
1	3	6	
4	5	8	
7	2	9	

3. Баған түрінде есептеп, мәнін тап.

а)
$$\begin{array}{r} 612 \\ + 347 \\ \hline \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 612 \\ + 254 \\ \hline \end{array}$$

б)
$$\begin{array}{r} 749 \\ - 403 \\ \hline \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 723 \\ - 403 \\ \hline \end{array}$$

Тапсырма №	Бағалау критерилері	Дискрипторлар	ұпай
		Білім алушы	
1	Сандар тізбегіндегі заңдылықтарды анықтайды	Толық жүздіктерді өсу ретімен жазады.	1
		Толық жүздіктерді кему ретімен жазады.	1
2	1000 көлемндегі сандарды жазады.	Берілген разрядтарды пайдаланып бірінші санды жазады	1
		Берілген разрядтарды пайдаланып бірінші санды жазады	1
		Берілген разрядтарды пайдаланып бірінші санды жазады	1
		Сандарды оқиды	1
3	Үш таңбалы сандарды ондықтан аттамай қосып , азайтады.	Бірінші өрнектің мәнін табды	1
		Екінші өрнектің мәнін табды	1
		Үшінші өрнектің мәнін табды	1
		Төртінші өрнектің мәнін табды	1
Жалпы ұпай			10

«Көбейту және бөлу» бөлімі бойынша жиынтық бағалау

Тақырып: Сандармен амалдар орындау. Шамалар және өлшем бірліктер. Есептер және математикалық модель.

Оқу мақсаты:

3.1.3.3 см², дм², м² шамаамаларын салыстыру және амалдар орындау

3.5.1.1. 2-3 амалмен орындалатын есепті кесте, сызба, қысқаша жазба түрінде модельдеу

3.2.1.7 формулаларды шамалардың арасындағы өзара қатынасты орнатушы теңдік ретінде түсіну

Бағалау критерийі

Білім алушы

Тиімді есептеу үшін көбейтудің қасиеттерін қолданады

Атаулы сандар салыстырады

Шамалар арасындағы тәуелділікке берілген есептерді шығарады.

Ойлау дағдыларының деңгейі қолдану

Орындау уақыты 20 минут

Тапсырмалар

1. Шамаларды салыстыр. > ; < ; =

120см		320см

25л		25л

405 кг		305кг

7 сағ.		7 сағ.10 мин

2. Үлгіні пайдаланып орында.

$$5 * 6 = 30 \quad 4 * 6 =$$

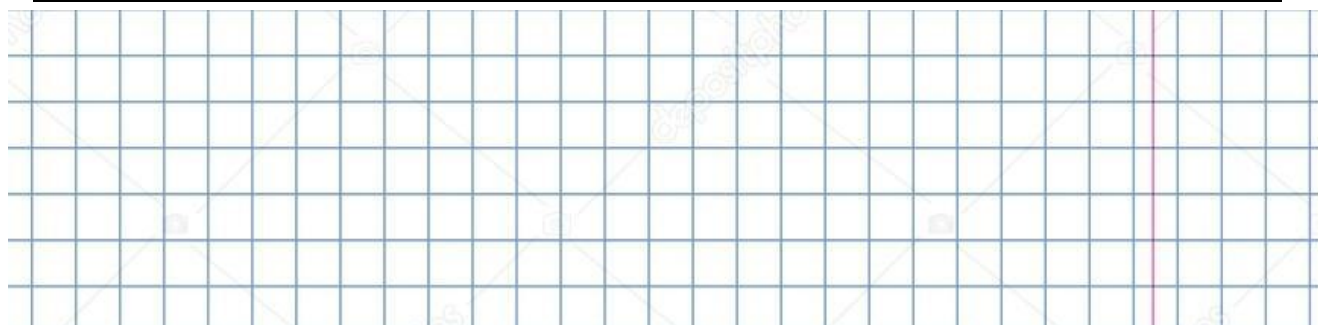
$$6 * 5 = 30$$

$$30 : 5 = 6$$

$$30 : 6 = 5$$

3.Кесте бойынша есепті шығар.

Тауар	Бағасы	Саны	Құны
Дәптер	8 теңге	3 дана	? теңге

Тапсырма №	Бағалау критерилері	Дискрипторлар	ұпай
		Білім алушы	
1	Атаулы сандарды салыстырады	Бірінші теңсіздікті орындайды.	1
		Екінші теңсіздікті орындайды.	1
		Үшінші теңдікті орындайды.	1
		Төртінші теңсіздікті орындайды.	1
2	Үлгіні пайдаланып көбейтудің қасиетін қолданады	Көбейтіндінің мәнін табады.	1
		Көбейтудің ауыстырымдылық қасиетін орындайды	1
		Көбейтуді бөлумен тексереді	1
		Көбейтуді бөлумен тексереді	1
3	Шамалар арасындағы тәуелділікке берілген есептерді шығарады	Формуланы қолданып өрнекті жазады	1
		Өрнектің мәнін табды	1
Жалпы ұпай			10

«Кестелік көбейту және бөлу» бөлімі бойынша жиынтық бағалау

Тақырыпар: Санды және әріпті өрнектер. Есептер және математикалық модель.

Оқу мақсаты

3.2.1.6 Төрт амалды жақшалы және жақшасыз өрнектерд амалдардың орындалу тәртібін анықтау, олардың мәнін табу.

3.5.1.2 Есептерді шығаруда «бір заттың массасы», «саны», «жалпы масса»/«бір затқа жіберілген шығын», «заттардың саны», «жалпы шығын»/ұзындығы,

ені, ауданы ұғымдарының өзара тәуелділігін пайдалану.

Бағалау критерийі Білім алушы

Екі амалды жақшалы және жақшасыз өрнектердің мәнін табады

Шамалар арасындағы тәуелділікке берілген есептерді шығарады

Ойлау дағдыларының Білу және түсіну

деңгейі қолдану

Орындау уақыты 15 минут

Тапсырмалар.

1.Амалдардың орындалу ретін көрсет. Өрнектің мәнін тап.

$$18 : 3 + 2 =$$

$$28 - 3 \cdot 6 =$$

$$35 - 15 : 3 =$$

$$5 + 25 : 5 =$$

2.Кесте бойынша есепті құр, шығар.

1 жәшіктің массасы	Жәшіктің саны	Жалпы масса
?кг	3	12 кг

Жалпы масса - _____ кг

Жәшіктің саны - _____

1 жәшіктің массасы - _____ кг

Тапсырма №	Бағалау критерилері	Дискрипторлар	ұпай
		Білім алушы	
1	Амалдардың орындалу ретін көрсетіп. Өрнектің мәнін табады.	жақшасыз өрнектегі амалдардың орындалу ретін анықтайды	1
		Қосындының мәніні табады	1

		Айырманың мәнін табады	1
		Айырманың мәнін табады	1
		Қосындының мәніні табады	1
3	Шамалар арасындағы тәуелділікке берілген есептерді шығарады	Кестені пайдаланып епсептің шартына сандық мәліметтерді жазады	1
		Сұрағн анықтайды	1
		Өрнек құрастырады	1
		Өрнектің мәнін табды	1
		Жауабын жазады	1
Жалпы ұпай			10

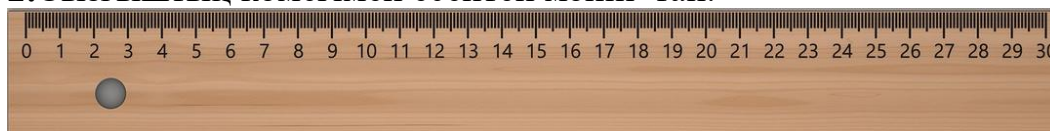
**«Математика» пәнінен 1-тоқсанға арналған жиынтық
бағалаудың тапсырмалары**
Ұзақтығы – 40 минут   Балл саны – 15 балл

Тапсырмалар:

1.Сандардың көршілерін жаз.

	112	
	201	

2.Сызғыштың көмегімен есептеп мәнін тап.

$\begin{array}{r} 612 \\ + 207 \\ \hline \end{array}$	$\begin{array}{r} 612 \\ + 186 \\ \hline \end{array}$
$\begin{array}{r} 624 \\ - 403 \\ \hline \end{array}$	$\begin{array}{r} 483 \\ - 403 \\ \hline \end{array}$

3.Амалдарды орында. Өрнектердің мәндерін салыстыр.

$$3 \text{ сағ} + 2 \text{ сағ} =$$

$$10 \text{ сағ} - 6 \text{ сағ} =$$

 > <

4. Қажетті таңбаларды қой.

$$710 \dots 10 = 700 \qquad 600 \dots 25 = 625$$

$$100 \dots 80 = 180 \qquad 990 \dots 900 = 90$$

4. Есепті шығар.

Бір жейдеге 4 түйме тігеді. Осындай 5 жейдеге қанша түйме тігу керек?

Балл қою кестесі

№	жауап	Балл	Қосымша ақпарат
1	111, 113	1	
	200, 202	1	
2	891	1	
	798	1	
	221	1	
	80	1	
3	5 сағ	1	
	4 сағ	1	
	5сағ > 4 сағ 4 сағ < 5 сағ	1	
4	-	1	
	+	1	
	+	1	
	-	1	
5	1 жейде- 4 түйме	1	
	5 жейде- ? түйме		
	4 * 5 =	1	
	20 түйме	1	
Жалпы баллы		16	

2-тоқсан бойынша жиынтық бағалауға арналған тапсырмалар

«Үлес» бөлімі бойынша жиынтық бағалау

Тақырыптар: Натурал сандар және 0 саны. Бөлшектер. Сандармен амалдар орындау. Есептер және математикалық модель

Оқу мақсаты

3.1.1.6 Жай бөлшектерді оқу, жазу; бөлімдері бірдей жай бөлшектерді көрнекілі қолдану арқылы салыстыру.

3.1.2.14 Санның/шаманың бөлігін табу және бөлігі бойынша санды/шаманы табу.

Бағалау критерийі Білім алушы

Бөлімдері бірдей жай бөлшектерді жазады және салыстырады

Санның үлесін және үлесі бойынша санды анықтайды

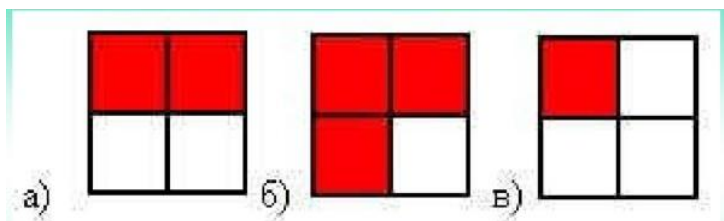
Санның/шаманың үлесін табуға берілген есептерді шығарады

Ойлау дағдыларының Қолдану деңгейі

Орындау уақыты 20 минут

Тапсырмалар

1. Шаршының боялған бөлігін бөлшек түрінде жаз.

2. Бөлшектерді салыстыр.

$$\frac{3}{12} \quad \frac{6}{12} \quad ; \quad \frac{4}{6} \quad \frac{2}{6} \quad ; \quad \frac{1}{4} \quad \frac{3}{4} \quad ; \quad \frac{4}{5} \quad \frac{1}{5}$$

3. Есепті шығар. 6 алмұртты екі ыдысқа тең бөліп сал, сызықтармен қос. Әр ыдыста неше алмұрт бар жаз.

Тапсырма №	Бағалау критерилері	Дискрипторлар	Ұпай
		Білім алушы	
1	Жай бөлшектерді жазады.	Бірінші суретке сай бөлшекті жазады	1
		Екінші суретке сай бөлшекті жазады	1
		Үшінші суретке сай бөлшекті жазады	1
2	Жай бөлшектерді салыстырады.	Бірінші бөлшектерді салыстырады	1
		Екінші бөлшектерді салыстырады	1
		Үшінші бөлшектерді салыстырады	1
		Төртінші бөлшектерді салыстырады	1
3	Санның үлесін табуға берілген есепті шығарады.	Суреттерді сәйкестендіреді	1
		Санның үлесін анықтайды	1
		Жауабын жазады	1
Жалпы ұпай			10

«Аудан. Шамалар» бөлімі бойынша жиынтық бағалау

Тақырыптар: Геометриялық фигуралар және олардың жіктелуі. Шамалар және

өлшем бірліктер

Оқу мақсаты

3.3.1.3 Тікбұрышты үшбұрыш, шаршы, тіктөртбұрыш ауданы формуласын қолдану

3.1.3.4 Ұзындық (мм, см, дм, м, км)/масса (г, кг, ц, т) аудан (см^2 , дм^2 , м^2 /бірліктерін олардың арақатысына сүйеніп түрлендіру

Бағалау критерийі Білім алушы

Тіктөртбұрыштың ауданын табу. Формуласын қолданады.

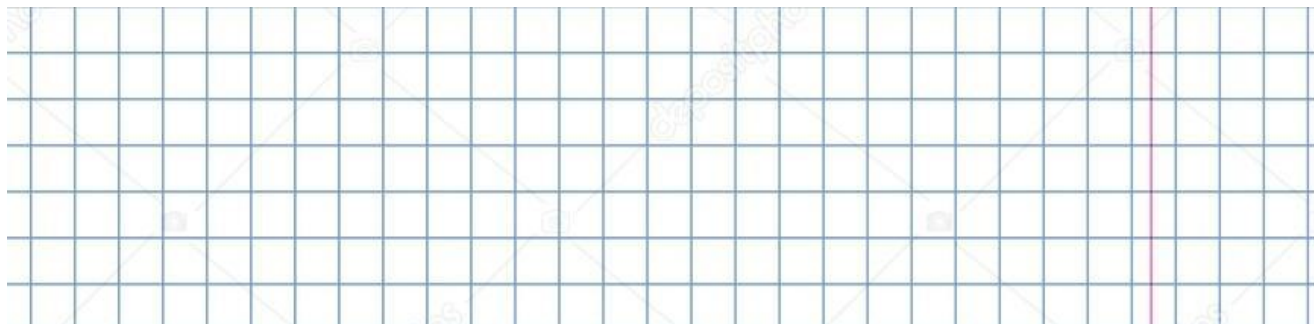
Ұзындық, аудан, масса өлшем бірліктерін түрлендіреді.

Ойлау дағдыларының деңгейі Қолдану

Орындау уақыты 15 минут

Тапсырмалар.

- Берілген өлшемдермен фигураларды сыз.
  - Ұзындығы 4 см ені 2 см тік төртбұрыш.
  - Қабырғасының ұзындығы 3 см шаршы.

- Мысалдарды шығар. 1 дм артық қосындының астын сыз.

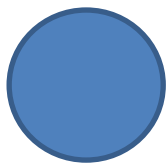
$$5 \text{ см} + 4 \text{ см} =$$

$$10 \text{ см} + 4 \text{ см} =$$

$$6 \text{ см} + 10 \text{ см} =$$

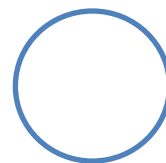
$$3 \text{ см} + 6 \text{ см} =$$

- Сәйкестендір.

ШЕҢБЕР

ДӨҢГЕЛЕК

Тапсырма №	Бағалау критерилері	Дескрипторлар	Ұпай
		Білім алушы	
1	Берілген өлшемдермен тік төртбұрыш және шаршы сызады.	Өлшемдерді пайдаланады	1
		Тік төртбұрыш сызады	1
		Өлшемдерді пайдаланады	1
		Шаршы сызады	1
2	Мысалдарды орындайды. 1 дм артық қосындының астын сызады.	Бірінші мысалды шығарады	1
		Екінші мысалды шығарады	1
		Үшінші мысалды шығарады	1
		Төртінші мысалды шығарады	1
3	Фигураларды атауымен	Дөңгелекті сәйкестендіреді	1

	сәйкестендіреді.	Шеңбердң сәйкестендіреді	1
Жалпы ұпай			10

«Ауызша көбейту және бөлу» бөлімі бойынша жиынтық бағалау

Тақырыптар: Сандармен амалдар орындау

Оқу мақсаты

3.1.2.8. Үш таңбалы сандарды жазбаша қосу және азайту алгоритмдерін қолдану

3.1.2.12. Нөлмен аяқталатын үш таңбалы санды бір таңбалы санға ауыз көбейту және бөлтәсілін қолдану

Бағалау критерийі

Білім алушы үш таңбалы сандарды қосу және азайту алгоритмін қолданады. Нөлмен аяқталатын үш таңбалы санды бір таңбалы санға көбейтеді және бөледі.

Ойлау дағдыларының Қолдану деңгейі

Орындау уақыты 15 минут

Тапсырмалар

1.Өрнектің мәнін тап.

$$100 + 200 = \quad \quad \quad 100 + 20 =$$

$$300 - 300 = \quad \quad \quad 130 - 30 =$$

2.Мысалдарды кестенің көмегімен шығар.

$$20 : 4 =$$

$$30 : 5 =$$

$$40 : 8 =$$

$$30 : 6 =$$

3.Дұрыс жауабымен сәйкестендір.

3 · 9		3+3+3+3+3+3+3+3
3 · 8		3+3+3+3+3+3+3+3+3

Тапсырма №	Бағалау критерилері	Дескрипторлар	Ұпай
		Білім алушы	
1	Үш таңбалы сандарды қосу және азайту алгоритімін қолданады.	Бірінші мысалды шығарады	1
		Екінші мысалды шығарады	1
		Үшінші мысалды шығарады	1
		Төртінші мысалды шығарады	1
2	Кестені пайдаланып бөлу амалын орындайды	Бірінші өрнектің мәнін табады.	1
		Екінші мысалды шығарады	1
		Үшінші мысалды шығарады	1
		Төртінші мысалды шығарады	1
3	Көбейтуді қосумен сәйкестендіру	Бірінші өрнекті сәйкестендіреді	1
		Екінші өрнекті сәйкестендіреді	1
Жалпы ұпай			10

«Математика» пәнінен 2-тоқсанға арналған жиынтық бағалаудың тапсырмалары

Тапсырмалар

1. Есепті шығар.

Қарындаштарды 3 қорапқа тең бөліп сал. Қарындаштармен қораптарды сызықпен қос. Бөлуге мысал құрастыр және шығар.

2. Қажетті таңбаны таңда және қой.

$< > =$

12 см ... 1 дм 2 см

16 см ... 1 дм 3 см

13 см – 3 см ... 2 дм

13 см – 4 см ... 10 см

3. Кестені толтыр.

Тік төртбұрыштың ені	4 см	5 см	6 см
Тік төртбұрыштың ұзындығы	4 см	3 см	2 см
Тік төртбұрыштың ауданы	... см ²	... см ²	... см ²

4. Үлгіге қарап төрттік теңдігін құр.

$4 \cdot 9 = 36$

$8 \cdot 6 = 48$

$9 \cdot 4 =$

$36 : 9 =$

$36 : 4 =$

Балл қою кестесі

№	жауап	Балл	Қосымша ақпарат
1	Қарындаштарды төрттен бөліп, қораппен қосады	1	
	$12 : 3 =$	1	
	Жауабы: 4 қарындаш	1	
2	$=$	1	
	$<$	1	
	$>$	1	
	$<$	1	
3	16 см^2	1	
	15 см^2	1	
	12 см^2	1	
4	$9 \cdot 4 = 36$	1	
	$36 : 9 = 4$	1	
	$36 : 4 = 9$	1	
	$6 \cdot 8 = 48$	1	
	$48 : 6 = 8$	1	
	$48 : 8 = 6$	1	
Жалпы баллы		16	

3 -тоқсан бойынша жиынтық бағалауға арналған тапсырмалар «Кестеден тыс көбейту және бөлу» бөлімі бойынша жиынтық бағалау

Тақырыптар: Сандармен амалдар орындау. Теңдік және теңсіздік. Теңдеу

Оқу мақсаты

3.1.2.6 Бір таңбалы санға қалдықпен бөлуді орындау.

3.1.2.7 Кестеден тыс мынадай жағдайларда: $17:5$, $96:6$, $75:15$, $84:4$ ауызша көбейту мен бөлуді орындау.

3.2.2.2 Көбейту мен бөлуге берілген қарапайым теңдеулерді, құрылымы күрделі түріндегі теңдеулерді шешу.

Бағалау критерийі Білім алушы

Сандарды бір таңбалы санға қалдықпен бөледі

Кестеден тыс жағдайлардағы көбейту мен бөлуді орындайды

Көбейту мен бөлуге берілген теңдеулерді шешеді

Ойлау дағдыларының Білу және түсіну
деңгейі Қолдану
Орындау уақыты 20 минут
Тапсырмалар.

1.Суреттердің астына жауаптарын санмен жаз. Бөлуге мысал құрастыр, шығар.

Барлығы қанша жеміс?	Неше ыдысқа салынды?	Әрбір ыдысқа неше жемістен келді?

2.Қатені дұрыста.

$$9 \cdot 4 = 34$$

$$8 \cdot 7 = 48$$

3.Мысалдарды шығар.

$$(20 - 5) + 2 =$$

$$16 - (8 - 1) =$$

Тапсырма №	Бағалау критерилері	Дискрипторлар	Ұпай
		Білім алушы	
1	Сурет бойынша бөлу амалына өрнек құрастырады.	Бөлінгішті анықтайды	1
		Бөлгішті жазады	1
		Бөліндіні жазады	1
		Қалдықты табады	1
2	Қатені дұрыстайды	Көбейту кестесін пайдаланып , бірінші қатені табады.	1
		Көбейту кестесін пайдаланып , екінші қатені табады.	1
3	Теңдеулерді шеш	Белгісіз қосылғышты табу өрнегін жазады.	1
		Белгісіз санды табады	1
		Белгісіз азайғышты табу өрнегін құрады.	1
		Мәнін табады	1

«Кеңістік фигуралар» бөлімі бойынша жиынтық бағалау

Тақырыптар: Геометриялық фигураларды кескіндеу және салу

Оқу мақсаты

3.3.2.3. Кеңістіктік геометриялық фигуралардың (тікбұрышты параллелепипед, куб) жазбасын дайындау және олардың моделін құрастыру.

3.3.2.4. Солға және оңға бұрғанда, үстінен және жанынан қарағанда кеңістіктік фигуралардың қалпындағы өзгерістерді түсіндіру.

Бағалау критерийі Білім алушы

Кеңістіктік геометриялық фигуралардың жазбасын жинақтайды.

Кеңістіктік фигуралардың әртүрлі қалпындағы көрінісін анықтайды.

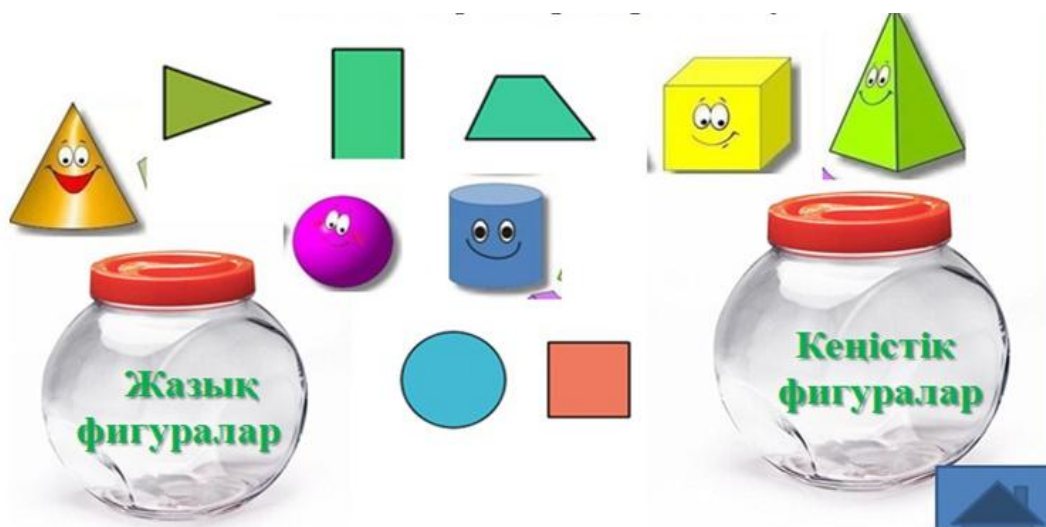
Ойлау дағдыларының Қолдану

деңгейі

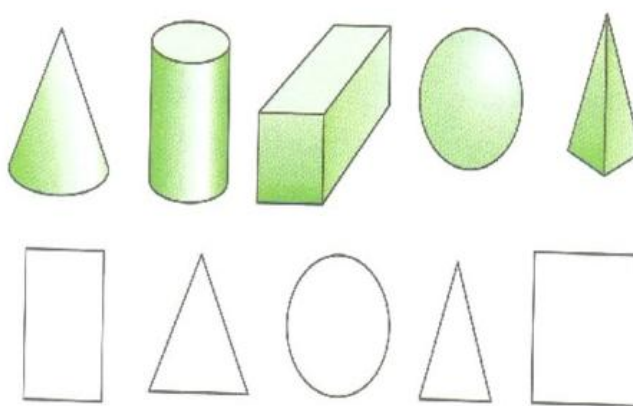
Орындау уақыты 20 минут

Тапсырмалар:

1. Жазық фигураларды бір ыдысқа, кеңістік фигураларды екінші ыдысқа жина.

2. Берілген геометриялық фигураларды ұқсастығы бойынша сәйкестендір.

Тапсырма №	Бағалау критерилері	Дискрипторлар	ұпай
		Білім алушы	
1	Жазық және кеңістік фигураларды ажыратады	Жазық фигураларды табады	1
		Кеңістік фигураларды табады	1
2	Жазық және кеңістік фигуралардың ұқсастығын анықтайды	Бірінші фигураны сәйкестендіреді	1
		Екінші фигураны сәйкестендіреді	1
		Үшінші фигураны сәйкестендіреді	1
		Төртінші фигураны сәйкестендіреді	1
		Бесінші фигураны сәйкестендіреді	1
Жалпы ұпай			7

«Жазбаша көбейту және бөлу» бөлімі бойынша жиынтық бағалау

Тақырыптар: Сандармен амалдар орындау

Оқу мақсаты

3.1.2.10 Мынадай жағдайларда: $23 \cdot 2$, $123 \cdot 2$, $46 : 2$, $246 : 2$ екі таңбалы/үш таңбалы сандарды бір таңбалы санға жазбаша көбейту мен бөлу алгоритмдерін қолдану

3.1.2.11 Мынадай жағдайларда: $28 \cdot 3$, $269 \cdot 2$, $84 : 3$, $538 : 2$ екі/үш таңбалы сандарды бір таңбалы санға көбейту мен бөлу алгоритмдерін қолдану

Бағалау критерийі Білім алушы

Екі/үш таңбалы сандарды бір таңбалы санға разрядтан аттамай көбейтеді және бөледі

Екі /үш таңбалы сандарды бір таңбалы санға разрядтан аттап көбейтеді және бөледі

Ойлау дағдыларының деңгейі Қолдану

Орындау уақыты 15 минут

Тапсырмалар.

1. Жауаптары дұрыс мысалдардың астын сыз.

$$\begin{array}{cccc} 12 : 4 = 3 & 20 : 4 = 6 & 36 : 9 = 4 & 27 : 3 = 8 \\ 16 : 4 = 5 & 20 : 4 = 5 & 36 : 9 = 6 & 27 : 3 = 9 \end{array}$$

2. Үлгіге қарап көбейтіндінің мәнін тап.

$$2 \cdot 3 = 6 \qquad 20 \cdot 3 = 60 \qquad 200 \cdot 3 = 600$$

$$2 \cdot 4 = \qquad 20 \cdot 4 = \qquad 200 \cdot 4 =$$

Тапсырма №	Бағалау критерийлері	Дескрипторлар	ұпай
		Білім алушы	
1	Бөлу амалына берілген дұрыс мысалдарды табады	1-мысал	1
		2-мысал	1
		3-мысал	1
		4-мысал	1
2	Үлгіге қарап көбейтіндіні есептейді	Көбейтіндінің мәнін табады	1
		Ондыққа көбейтуді есептеді	1
		Жүздікке көбейтуді есептейді	1
Жалпы ұпай			7

«Математика» пәнінен 3-тоқсанға арналған жиынтық бағалаудың тапсырмалары

Ұзақтығы – 40 минут   Балл саны – 16

Тапсырмалар:

1. Мысалдарды шығар үлгі бойынша суретін сал.

$2 \cdot 3 =$	
$2 \cdot 5 =$	
$2 \cdot 4 =$	

2. Амалдардың орындалу тәртібін көрсет, өрнектің мәнін тап.

$$2 \cdot (4 : 2) =$$

$$(3 \cdot 4) : 6 =$$

$$12 : 3 \cdot 4 =$$

$$24 : 6 \cdot 5 =$$

3. Мысалдар дұрыс болатындай етіп жақшаларды қой.

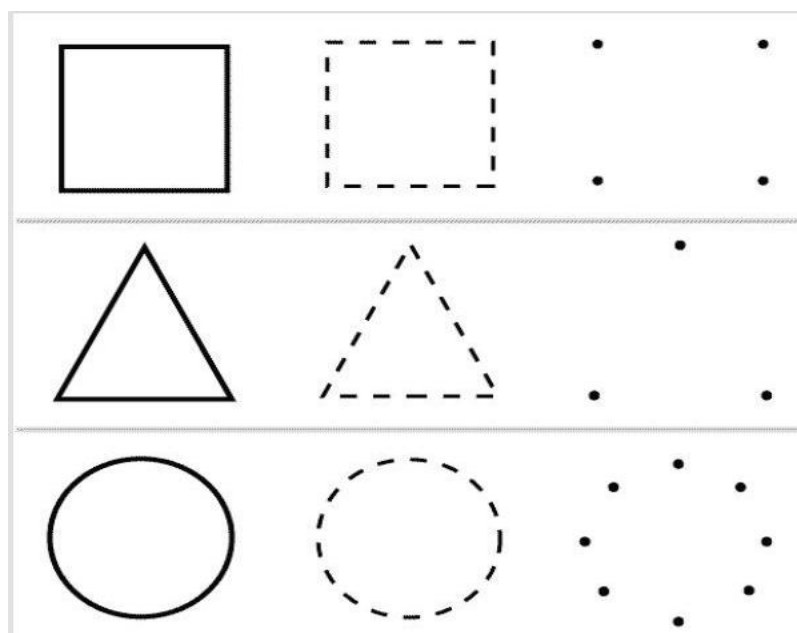
$$7 - 3 - 2 = 2$$

$$8 - 4 + 3 = 7$$

$$7 - 3 - 2 = 6$$

$$8 - 4 + 3 = 1$$

4. Кеңістік фигураларын сыз.

Балл қою кестесі

№	Жауап	Балл	Қосымша ақпарат
1	$2 \cdot 3 = 6$	1	
	$2 \cdot 5 = 10$	1	
	$2 \cdot 4 = 8$	1	
		1	
		1	
2	$2 \cdot (4 : 2) = 4$	1	

	$\begin{matrix} 1 & 2 \\ (3 \cdot 4) : 6 = 2 \end{matrix}$	1	
	$\begin{matrix} 1 & 2 \\ 12 : 3 \cdot 4 = 16 \end{matrix}$	1	
	$\begin{matrix} 1 & 2 \\ 24 : 6 \cdot 5 = 20 \end{matrix}$	1	
3	$7 - (3 - 2) = 2$	1	
	$(7 - 3) - 2 = 6$	1	
	$(8 - 4) + 3 = 7$	1	
	$8 - (4 + 3) = 1$	1	
4	Төртбұрышты сызады	1	
	Үшбұрышты сызады	1	
	Шеңбер сызады	1	
Жалпы баллы		16	

**4 -тоқсан бойынша жиынтық бағалауға арналған тапсырмалар
«Жазбаша көбейту және бөлу» бөлімі бойынша жиынтық бағалау**

Тақырыптар: Сандармен амалдар орындау. Санды және әріпті өрнектер.

Оқу мақсаты

3.1.2.13 Бөліндінің бір разрядында нөл болатын кезде үш таңбалы санды бір таңбалы санға бөлу алгоритмін және кері амал алгоритмін қолдану.

3.2.1.5 Үш амалдан артық әріпті, санды өрнектерді салыстыру.

Бағалау критерийі Білім алушы

Бөлінді мәнінің бір разрядында нөл шығатын жағдайлардағы жазбаша бөлуді орындайды және тексереді.

Үш және одан да артық амалдан тұратын санды өрнектерді салыстырады.

Ойлау дағдыларының Қолдану

деңгейі

Орындау уақыты 15 минут

Тапсырмалар:

1.Мысалдарды шығар. Көбейту мысалының үлгісінде бөлуге мысал құрастыр.

$2 \cdot 7 =$ $3 \cdot 4 =$ $6 \cdot 5 =$

2.Өрнектің мәнін тап және салыстыр. $< > =$

$$4 \cdot 2 + 6 = \quad \square \quad 4 \cdot 3 + 8 =$$

Тапсырма №	Бағалау критерийлері	Дескрипторлар	ұпай
		Білім алушы	
1	Көбейтіндінің мәнін табады, бөлу амалымен тексереді.	Көбейтіндінің мәнін табады	1
		Бөлу амалымен тексереді	1
		Көбейтіндінің мәнін табады	1
		Бөлу амалымен тексереді	1
		Көбейтіндінің мәнін табады	1
		Бөлу амалымен тексереді	1
2	Екі амалмен орындалатын өрнектердің мәнін табады, салыстырады.	Бірінші өрнек бойынша амалдар орындалады	1
		-көбейтінді	1
		-қосынды	1
		Екінші өрнек бойынша амалдар орындалады	1
		-көбейтінді	1
		-қосынды	1
		Өрнектің мәндерін салыстырады	1
Жалпы ұпай			13

«Есепті шығару жолдары» бөлімі бойынша жиынтық бағалау

Тақырыптар: Қағаз ақша. Ішкі жиын. Ақиқат немесе жалған пікірлер құру. Оқу мақсаты

3.1.3.6 1000 тг, 2000 тг, 5000 тг купюраларды ажырату және түрліше төлем жасау

3.4.1.3. Сандар жиынының ішкі жиындарын элементтердің берілген немесе оқушылардың өздері анықтаған қасиеттері бойынша құру.

3.4.2.1. Ақиқат немесе жалған пікірлер құру

Бағалау критерийі Білім алушы

Есептің құрылымын көрсетеді.

Шамалар арасындағы тәуелділікке берілген есептерді орындайды.

Ойлау дағдыларының Қолдану деңгейі

Орындау уақыты 15 минут

Тапсырмалар.

1.Есеп құрылымын көрсет, сәйкестендір.

Мараттың 10 торкөз және 7 жол дәптері бар.

Есептің сұрағы

Мараттың барлығы қанша дәптері бар?

Есептің жауабы

$$10 + 7 = 17$$

Есептің шешуі

Жауабы : барлығы 17 дәптер

Есептің шарты

2.Есепті шығар.

Зат	Бір заттың бағасы	саны	Құны
	20 тг	2 дана	? тг
	30 тг	3 дана	? тг
Тапсырма №	Бағалау критерилері	Дескрипторлар	ұпай
1	Есеп құрылымын көрсетеді.	Білім алушы	
		Есептің шартын табады.	1
		Есептің сұрағын сәйкестендіреді.	1
		Есептің шешуін сәйкестендіреді	1
		Есептің жауабын сәйкестендіреді	1
2	Шамалар арасында тәуелділікке	Бірінші өрнекті құрады -көбейтіндінің мәнін жазады	1 1

	берілген есептерді шығарады.	Екінші өрнекті құрады - көбейтіндінің мәнін жазады	1 1
Жалпы ұпай			8

«Уақыт» бөлімі бойынша жиынтық бағалау

Тақырыптар: Уақыт өлшем бірліктерін түрлендіру. Уақытты сағатпен анықтау.

Оқу мақсаты

3.1.3.2 секунд өлшем бірлігін қолданып өлшеу

2.1.3.4 уақыт (сек, мин, сағ, тәул. ғасыр) бірліктері олардың арақатысына сүйеніп түрлендіру.

3.1.3.5 әртүрлі сағат бойынша уақытты анықтау: сағат, минут, секунд.

Бағалау критерийі Білім алушы

Уақыт өлшем бірліктерін салыстырады.

Уақыт өлшем бірліктерімен амалдарын орындайды.

Ойлау дағдыларының Қолдану

деңгейі

Орындау уақыты 15 минут

Тапсырмалар.

1. Қажетті таңбаларды қой. $< > =$

5 сағ ☐ 6 сағ   20 мин ☐ 5 мин

8 сағ ☐ 4 сағ   60 мин ☐ 0 мин

2. Есепте.

50 мин – 30 мин =

40 мин + 10 мин =

4 сағ + 3 сағ =

7 сағ – 3 сағ =

5 сағ + 1 сағ =

60 мин – 20 мин =

Тапсырма №	Бағалау критерилері	Дескрипторлар	ұпай
		Білім алушы	
1	Уақыт өлшем бірліктерін салыстырады.	Арақатынасқа сүйеніп, уақыт өлшем бірліктерін салыстырады.	
		- сағат және сағат	1
		- минут және минут	1
		- сағат және сағат	1
		- минут және минут	1
2	Уақыт өлшем бірліктерімен амалдарды орындайды.	Өрнек бойынша амалдар орындайды.	
		-айырма	1
		-қосынды	1
		- қосынды	1
		- қосынды	1
		- айырма	1
		- айырма	1
Жалпы ұпай			10

«Математика» пәнінен 4-тоқсанға арналған жиынтық бағалаудың тапсырмалары

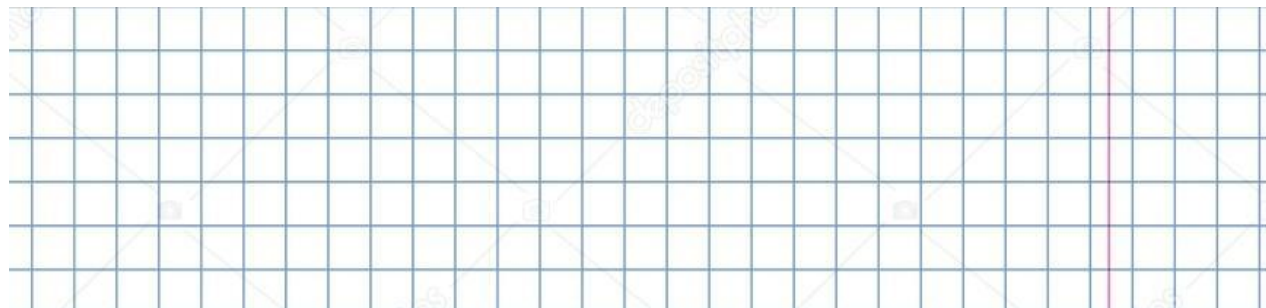
Ұзақтығы – 40 минут Балл саны – 16

Тапсырмалар.

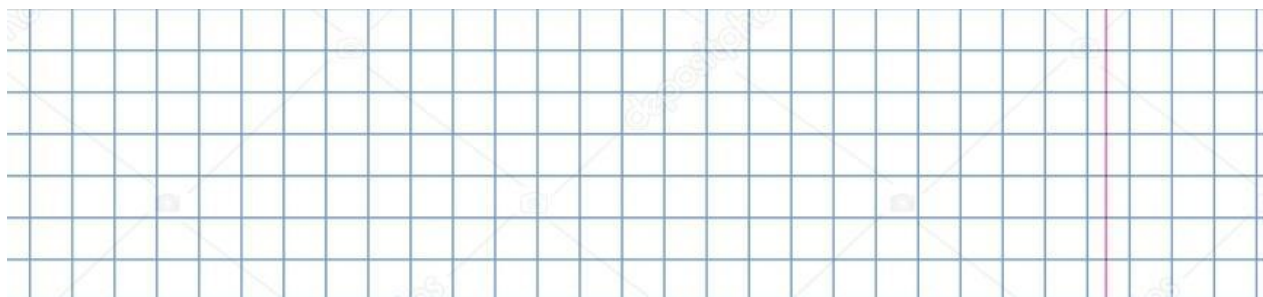
4. Баған түрінде есепте .

$$321 + 456 =$$

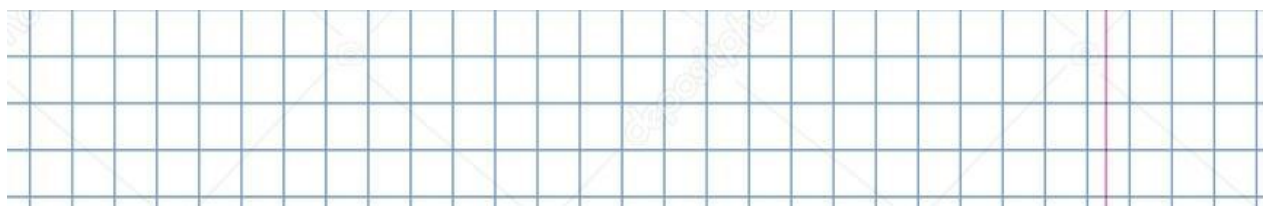
$$952 - 140 =$$

2. Есепті шығар. Бір қорапта 5 дана печенье бар. Осындай үш қорапта неше печенье бар?

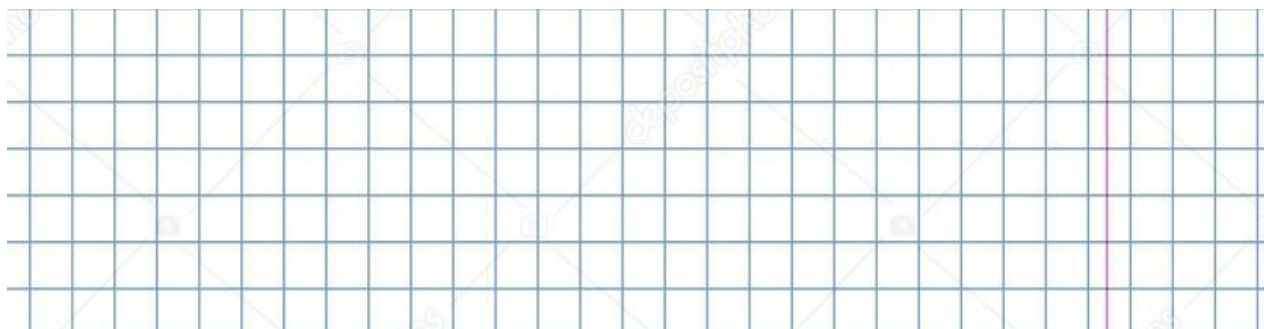
3. Ұзындығы 10 см болатын кесінді сыз. Одан 2есе кем кесінді сыз. Салыстырыңыз.

4. Берілген сандармен көбейту және бөлу амалдарына мысал құрастырыңыз.

18, 3, 6

8, 2, 16

Балл қою кестесі

№	Жауап	Балл	Қосымша ақпарат
1	777	1	
	812	1	
2	Бір қорап- 5 дана	1	
	Үш қорап -? дана	1	
	$3 \cdot 5 =$	1	
	15	1	
	Жауабы: 15 дана	1	
3	10 см	1	
	5 см	1	
	$10 \text{ см} > 5 \text{ см}$ немесе $5 \text{ см} < 10 \text{ см}$	1	

4	$3 \cdot 6 = 18$	1	6 · 3 = 18 түрінде болады
	$18 : 6 = 3$	1	
	$18 : 3 = 6$	1	
	$8 \cdot 2 = 16$	1	2 · 8 = 16 түрінде болады
	$16 : 2 = 8$	1	
	$16 : 8 = 2$	1	
Жалпы баллы		16	

Қорытынды

Бастауыш білім беру деңгейіндегі оқу бағдарламаларын инклюзивті білім беру ортасы жағдайында бейімдеу – ғылыми негізделген әрі тәжірибеге бағытталған тәсілді талап ететін кешенді әрі көпқырлы міндет. Бұл тек білім беру үдерісінің мазмұны мен ұйымдастырылуына өзгерістер енгізуді ғана емес, сонымен қатар әрбір баланың жеке тұлғалық құндылығын мойындауға негізделген жаңа педагогикалық мәдениетті қалыптастыруды көздейді.

Бастауыш сынып оқушыларының жас және жеке ерекшеліктерін қарастыру (1-бөлім) олардың икемді әрі вариативті білім беру тәжірибесін құрудың негізі екенін көрсетті. Бұл факторларды ескеру оқыту мен әлеуметтенудегі қиындықтардың алдын алуға, әрбір баланың әлеуетін ашуға және сапалы білім алуға тең мүмкіндіктерді қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Бастауыш сынып жасындағы балалардың психикалық және тұлғалық дамуының заңдылықтарын білу – барлық санаттағы оқушылардың табысты оқуын қамтамасыз ететін әдістерді, тәсілдерді және оқыту құралдарын дұрыс таңдаудың негізі.

Екінші бөлімде берілген халықаралық тәжірибе жеке тәсілді тиімді жүзеге асыру тек білім беру үдерісін жүйелі ұйымдастыру жағдайында ғана мүмкін екенін көрсетеді. Шетелдік үлгілердегі (АҚШ, Ұлыбритания, Сингапур, Финляндия, Канада, Жапония, Эстония) шешімдердің алуан түрлілігін байқаймыз. Оның ішінде жеке оқу жоспарларынан және икемді траекториялардан бастап, отбасын белсенді қатыстыруға және цифрлық технологияларды пайдалануға дейінгі мүмкіндіктерді көре аламыз. Бұл тәжірибелер әмбебап қағидатты дәлелдейді: сәтті инклюзия білім беру сапасы жоғары болғанда және әрбір оқушының бірегейлігіне құрметпен қарау жағдайында ғана мүмкін болады. Сонымен бірге әр ел өз дәстүрі мен ресурстарына сүйенеді, бұл Қазақстан жағдайында бар мүмкіндіктерді ескере отырып ұлттық шешімдер іздеудің қажеттілігін айқындайды.

Қазақстандық мектептердің тәжірибесі (3-бөлім) инклюзивті ортада оқу бағдарламаларын бейімдеу мазмұнды жеңілдетумен ғана шектелмейтінін,

керісінше мемлекеттік стандарт талаптары мен баланың жеке мүмкіндіктері арасындағы тепе-теңдікті табуға бағытталғанын көрсетеді. Ең бастысы – әрбір оқушының бағдарламаны меңгеруіне, ынтасын сақтап, өз күшіне сенімін жоғалтпауына жағдай жасау. Тәжірибелер бейімдеудің ұзақ мерзімді жоспарлаудан бастап қысқа мерзімді жоспарлауға дейінгі икемділікті, сараланған тапсырмаларды әзірлеуді, бағалаудың вариативті әдістерін қолдануды және психологиялық-педагогикалық қолдауды ұйымдастыруды қажет ететінін дәлелдейді.

Ұсынылған тәжірибелер топтық тәсілдің практикалық жүзеге асырылуын айқындайды: ПМПК қорытындыларын бастапқы талдаудан және психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі мамандарының бақылауларынан бастап, бейімделген мақсаттарды пәндер бойынша («Әліппе», «Математика», «Сауат ашу») орта мерзімді жоспарларға енгізуге дейін. Бұл тәжірибе нәтижелілік нақты бала қажеттіліктеріне бағдарланған жағдайда мұғалімнің, қолдау мамандарының және отбасының келісілген әрекеттері арқылы қамтамасыз етілетінін көрсетеді.

Осылайша, балалардың жас және жеке ерекшеліктерін ескере отырып оқу бағдарламаларын сәтті бейімдеу педагогтердің, қолдау мамандарының және отбасының жүйелі әрі келісілген іс-әрекетін талап етеді. Ол білім беру нәтижелерін үнемі мониторингсіз, педагогикалық технологияларды икемді пайдаланусыз, сондай-ақ мұғалімдерді әдістемелік және психологиялық қолдаусыз мүмкін емес.

Ақырында, бейімдеудің мақсаты тек кедергілерді жоюда ғана емес, сонымен қатар әрбір оқушының әлеуетін толыққанды ашуға жағдай жасауда жатқанын түсінеміз. Бұл білім беру ұйымдарында инклюзивті мәдениетті дамытуды, педагогтердің кәсіби құзыреттілігін арттыруды, командалық өзара әрекеттестік тәжірибесін кеңейтуді және бастауыш мектепте қолдаудың тұрақты жүйесін қалыптастыруды көздейді.

Осы әдістемелік ұсынымдарды әзірлеу барысында қарастырылған теориялық негіздер, халықаралық тәжірибелер мен отандық тәжірибе бейімдеу шаралары бір реттік емес, білім беру жүйесін дамытудың стратегиялық бағыты екенін дәлелдеуге мүмкіндік береді. Ол сапалы оқытуды, тең мүмкіндіктерді және балалардың әлеуметтену мен әрі қарайғы оқуына қажетті негізгі құзыреттерді қалыптастыру үшін жағдай жасауды қамтамасыз етеді.

Пайдаланылган әдебиеттер тізімі

1. Об образовании. Закон Республики Казахстан от 27 июля 2007 года № 319-III. – URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z070000319>
2. Об утверждении государственных общеобязательных стандартов дошкольного воспитания и обучения, начального, основного среднего и общего среднего, технического и профессионального, послесреднего образования – URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2200029031>
3. Об утверждении Правил деятельности службы психолого-педагогического сопровождения в организациях образования. – URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2500036047>
4. Выготский Л.С. Проблема возраста// Выготский Л.С. Собрание сочинений: В 6-ти т.; Т.4. - М.: Педагогика, 1984. - с. 244-268
5. Лункина Е.Н. Сенситивные периоды развития ребенка (по Л.С. Выготскому. ЦАО, Москва. Журнал Медработник ДОУ №2/2016<https://www.sfera-podpiska.ru/meddou/magazines/2016/medrabortnik-dou-2-2016>
6. Раковчена Светлана Степановна Возрастные и индивидуальные особенности развития познавательных процессов младших школьников // Акмеология. 2013. №2 (46). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/vozrastnye-i-individualnye-osobennosti-razvitiya-poznavatelnyh-protssesov-mladshih-shkolnikov> (дата обращения: 02.07.2025).
7. Давыдов В. В. и др. Возрастная и педагогическая психология: учеб. для студентов пед. ин-тов / В. В. Давыдов, Т. В. Драгунова, Л. Б. Ительсон и др.; под ред. А. В. Петровского. - Изд. 2-е , испр. и доп. - М. : Просвещение, 1979. - 287, [1] с. - Библиогр.: с. 286.
8. Piaget, J. Psychology and Pedagogy. New York: Viking Press. 1972
9. Erikson, E. Identity and the Life Cycle. New York: W.W. Norton.1994
10. Гиппенрейтер Ю.Б. «Общаться с ребенком. Как?»: АСТ, Астрель, Харвест; Москва; 2008
11. Гайбуллаева, Н.Н. Возрастные особенности учащихся начальной школы и их готовность к универсальным действиям. Актуальные исследования педагогики, 6(07), 19–26. 2025. <https://doi.org/10.37547/pedagogics-crjp-06-07-05>
12. Шаршов Игорь Алексеевич, Субботкина Марина Игоревна Возрастные особенности младшего школьника в контексте формирования универсальных учебных действий // Вестник ТГУ. 2012. №12. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/vozrastnye-osobennosti-mladshego-shkolnika-v-kontekste-formirovaniya-universalnyh-uchebnyh-deystviy> (дата обращения: 04.07.2025).
13. Кравцов Г.Г., Кравцова Е.Е. Шестилетний ребенок. Психологическая готовность к школе. – М., Знание, 1987. – 80 с.
14. Кравцова Е.Е. Психологические проблемы готовности детей к обучению в школе. – М.: Педагогика, 1991. – 152 с.

15. Карабанова О.А. Формирование универсальных учебных действий учащихся начальной школы // Управление начальной школой. 2009. № 12. С. 9-11
16. Асмолов А.Г. Как проектировать универсальные учебные действия в начальной школе: от действия к мысли / под ред. А.Г. Асмолова. М., 2008.
17. Губанова М.И. Функциональная грамотность младших школьников: проблемы и перспективы формирования // Начальная школа плюс до и после. 2009. № 12. С. 65-68
18. Бенько Г.А. Формирование универсальных учебных действий в учебном диалоге у обучающихся на ступени начального общего образования. URL: <http://nsportal.ru/nachalnayashkola/raznoe/formirovanie-universalnykhuchebnykh-deistvii-v-uchebnom-dialoge-uobuchayu>
19. Обучение и развитие: Экспериментально-педагогическое исследование / под ред. Л.В. Занкова. – М.: Педагогика, 1975.
20. Менчинская Н.А. Проблемы учения и умственного развития школьника: Избранные психологические труды. М.: Педагогика, 1989. 224 с
21. Холодная М.А. Когнитивные стили. О природе индивидуального ума. 2-е изд. СПб.: Питер, 2004. 384 с.
22. Зайцев С. В. Индивидуальные особенности учения младших школьников различных возрастов // Дифференциальная психология и психофизиология сегодня: способности, образование, профессионализм. 2021. №1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/individualnye-osobennosti-ucheniya-mladshih-shkolnikov-razlichnyh-vozrastov> (дата обращения: 04.07.2025).
23. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. СПб: Издательство «Питер», 2000. 712 с
24. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. 2-е изд. М.: Политиздат, 1977
25. Зайцев С.В. Учащиеся в ситуации выбора индивидуальной образовательной траектории // Педагогическая психология: учебник для бакалавров / Под ред. В.А. Гуружапова. М.: Издательство Юрайт, 2013. С. 167–189.
26. Зайцев С.В. Индивидуальные особенности выполнения младшими школьниками регулятивных учебных действий в условиях урока // Вопросы психологии. 2020. Т. 66. № 1. С. 19–26.
27. Выготский Л.С. Проблема возраста / Л.С. Выготский // Психология. Москва: ЭКСМО-Пресс, 2000. С. 892–910 (Серия «Мир психологии»)
28. Юдина, Т.А., Алехина, С.В. (2021). Возрастная динамика социальной ситуации развития младших школьников в условиях инклюзивного образования. *Культурно-историческая психология*, 17(3), 135–142. <https://doi.org/10.17759/chp.2021170317>
29. Обухова Л.Ф. Детская психология: теории, факты, проблемы / Л.Ф. Обухова. 3-е изд., стер. Москва : Тривола, 1998. 351 с.

30. Давыдов В.В. Младший школьник как субъект учебной деятельности / В.В. Давыдов, В.И. Слободчиков, Г.А. Цукерман // Вопросы психологии. 1992. № 3–4. С. 14–19.
31. Кондратьев М.Ю., Лисицына А.А. Особенности интрагруппового структурирования классов в начальной школе и на рубеже начальной и средней школы // Социальная психология и общество. 2012. № 2. С. 21–40.
32. Цукерман Г.А. Две фазы младшего школьного возраста / Г.А. Цукерман // Психологическая наука и образование. 2000. Т. 5. № 2. С. 45–67.
33. Петровский А.В. Трехфакторная модель «значимого другого» / А.В. Петровский // Вопросы психологии. 1991. № 1.
34. Петровский А.В. Развитие личности в системе межличностных отношений / А.В. Петровский // Социальная психология : учеб. пособие для студентов пед. ин-тов / А.В. Петровский [и др.]; под ред. А.В. Петровского. Москва : Просвещение, 1987. 224 с.
35. OECD. (2021). Designing learning spaces that work: Lessons from innovative learning environments. OECD Publishing.
36. Barrett, P., Zhang, Y., Moffat, J., & Kobbacy, K. (2019). The impact of classroom design on pupils' learning: Final results of a holistic, multi-level analysis. *Building and Environment*, 89, 118–133
37. UNICEF. (2021). Safe to learn: Protecting students in and through schools. UNICEF.
38. OECD. (2020). Trends shaping education 2020. OECD Publishing.
39. World Bank. (2023). Digital education: Enabling the next generation of learning. World Bank
40. OECD. (2021). Designing learning spaces that work: Lessons from innovative learning environments. OECD Publishing.
41. UNESCO. (2023). Inclusive and equitable education for all: Global education monitoring report. UNESCO Publishing.
42. World Bank. (2020). What matters most for education: A framework paper. World Bank.
43. OECD. (2020). Trends shaping education 2020. OECD Publishing.
44. World Bank. (2023). Digital education: Enabling the next generation of learning. World Bank.
45. UNESCO. (2022). *Reimagining our futures together: A new social contract for education*. UNESCO Publishing.
46. OECD. (2021). Designing learning spaces that work: Lessons from innovative learning environments. OECD Publishing.
47. UNESCO. (2017). *A guide for ensuring inclusion and equity in education*. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000248254>
48. European Schoolnet. (n.d.). *Future Classroom Lab*. <https://fcl.eun.org/>
49. European Schoolnet. (2022). *Future Classroom Lab: A flexible and innovative model for 21st-century learning*. EUN Partnership.
50. О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам инклюзивного образования – URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z2100000056>

51. <https://bedrocklearning.org/literacy-blogs/how-primary-classrooms-can-support-learners-with-sen/>
52. Primary School SENCO TOOLKIT
<https://www.fis.cityoflondon.gov.uk/asset-library/senco-primary-toolkit-2022.pdf>
53. <https://senac.co.uk/advice/what-is-an-iep-individual-education-plan/>
54. Elementary school in Canada – URL:
<https://www.educanada.ca/study-plan-etudes/elementary-primaire.aspx?lang=eng>
55. Transforming Education: Student Centred Models in Canada. – URL:
https://educationdisruptor.net/transforming-education-student-centred-models-in-canada/?utm_source=chatgpt.com
56. The Primary Program, 2000 Ministry of Education, Student Assessment and Program Evaluation Branch, Province of British Columbia.
57. British Columbia Ministry of Education and Child Care. (2024). Learning in the Primary Years. Victoria, BC: Ministry of Education and Child Care.
58. Ontario Ministry of Education. Creating pathways to success: An education and career/life planning program for Ontario schools. – 2013.
59. Ontario Ministry of Education. (2010). Growing Success: Assessment, Evaluation and Reporting in Ontario's Schools: Covering Grades 1 to 12. Toronto: Ministry of Education. ISBN 978-1443522847.
60. Khan M. Exploring the approach of Finnish primary education system in developing creative intelligence among primary school students. – 2025.
61. Shilon, S. (2024). School leaders as boundary spanners: shared sense-making processes for personalized learning within a national curriculum reform implementation.. <https://doi.org/10.5772/intechopen.1006322>
62. Cowart, E. (2021). Implementation of personalized learning in a new charter school. *Journal for Undergraduate Ethnography*, 11(3), 21-35. <https://doi.org/10.15273/jue.v11i3.11241>
63. Levterova-Gadjalova, D. and Ivanova, K. (2023). Teachers' reflection on personalized learning., 225-237. <https://doi.org/10.22364/atee.2022.14>
64. Laitinen, A., Antikainen, A., Mikkonen, S., Kähkönen, K., Talvia, S., Varjonen, S., ... & Tilles-Tirkkonen, T. (2022). The 'tasty school' model is feasible for food education in primary schools. *Journal of Human Nutrition and Dietetics*, 36(1), 75-85. <https://doi.org/10.1111/jhn.13071>
65. Laitinen, A., Tilles-Tirkkonen, T., Karhunen, L., & Talvia, S. (2021). Food education in finnish primary education – defining themes and learning objectives using the delphi technique. *British Food Journal*, 123(13), 404-427. <https://doi.org/10.1108/bfj-02-2021-0174>
66. Roy, A., Guay, F., & Valois, P. (2013). Teaching to address diverse learning needs: development and validation of a differentiated instruction scale. *International Journal of Inclusive Education*, 17(11), 1186-1204. <https://doi.org/10.1080/13603116.2012.743604>
67. Niemelä, M. and Tirri, K. (2018). Teachers' knowledge of curriculum integration: a current challenge for finnish subject teachers.. <https://doi.org/10.5772/intechopen.75870>

68. ERTÜRK, R. (2022). Öğretmen algılarına göre okul yöneticilerinin öğrenme merkezli liderlik davranışları ile öğrenen okul arasındaki ilişki. *E-International Journal of Educational Research*. <https://doi.org/10.19160/e-ijer.1053257>
69. Schmid, R., Pauli, C., & Petko, D. (2022). Examining the use of digital technology in schools with a school-wide approach to personalized learning. *Educational Technology Research and Development*, 71(2), 367-390. <https://doi.org/10.1007/s11423-022-10167-z>
70. Saarinen, A., Lipsanen, J., Hintsanen, M., Huotilainen, M., & Keltikangas-Järvinen, L. (2021). The use of digital technologies at school and cognitive learning outcomes: a population-based study in finland. *International Journal of Educational Psychology*, 10(1), 1. <https://doi.org/10.17583/ijep.2021.4667>
71. Peralta, L., Dudley, D., & Cotton, W. (2016). Teaching healthy eating to elementary school students: a scoping review of nutrition education resources. *Journal of School Health*, 86(5), 334-345. <https://doi.org/10.1111/josh.12382>
72. Eklund, G., Sundqvist, C., Lindell, M., & Toppinen, H. (2020). A study of Finnish primary school teachers' experiences of their role and competences by implementing the three-tiered support. *European Journal of Special Needs Education*, 36(5), 729–742. <https://doi.org/10.1080/08856257.2020.1790885>
73. <https://finlandeducationhub.com/personalized-learning-in-finnish-schools-meeting-every-students-needs/>
74. Granström, M. and Kikas, E. (2023). Teachers' and students' evaluations of the effectiveness of learning strategies: an overview of the results of estonian schools. *Eesti Haridusteaduste Ajakiri = Estonian Journal of Education*, 11(2), 98-128. <https://doi.org/10.12697/eha.2023.11.2.05>
75. Kikas, E. and Mägi, K. (2016). Does self-efficacy mediate the effect of primary school teachers' emotional support on learning behavior and academic skills?. *The Journal of Early Adolescence*, 37(5), 696-730. <https://doi.org/10.1177/0272431615624567>
76. Kikas, E., Eisenschmidt, E., & Granström, M. (2023). Conceptualisation of learning to learn competence and the challenges of implementation: the estonian experience. *European Journal of Education*, 58(3), 498-509. <https://doi.org/10.1111/ejed.12571>
77. Molenaar, I. and Campen, C. (2016). Learning analytics in practice., 538-539. <https://doi.org/10.1145/2883851.2883892>
78. Roshan, M., Ahmed, M., Bano, S., & Hussain, N. (2022). Effectiveness of information and communication technology (ict) integrated teaching and learning in primary schools. *International Journal of Innovation in Teaching and Learning (Ijitl)*, 8(1), 53-69. <https://doi.org/10.35993/ijitl.v8i1.2231>
79. Bouchrika, I., Harrati, N., Wanick, V., & Wills, G. (2019). Exploring the impact of gamification on student engagement and involvement with e-learning systems. *Interactive Learning Environments*, 29(8), 1244-1257. <https://doi.org/10.1080/10494820.2019.1623267>

80. Panadero, E. (2017). A review of self-regulated learning: six models and four directions for research. *Frontiers in Psychology*, 8. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2017.00422>
81. Jõgi, L. (2012). Understanding lifelong learning and adult education policy in estonia: tendencies and contradictions. *Journal of Adult and Continuing Education*, 18(2), 44-60. <https://doi.org/10.7227/jace.18.2.4>
82. How Estonia is Building a World-Class Learning System. – URL: <https://worldclasslearningsystems.com/how-estonia-is-building-a-world-class-learning-system/>
83. AI in education: Establishing foundations for personalised learning. – URL: <https://www.educationestonia.org/ai-in-education-establishing-foundations-for-personalised-learning/>
84. Top-Performing Countries. – URL: <https://ncee.org/singapore/>
85. <https://www.moe.gov.sg/education-in-sg/our-teachers/singapore-curriculum-philosophy>
86. Tomkunas, A., Welliver, M., Wink, M., & LaRusso, M. (2023). Should schools “return to normal”? mixed outcomes resulting from covid-19 in schools. *Psychology in the Schools*, 60(11), 4618-4636. <https://doi.org/10.1002/pits.23003>
87. Connor, C., Morrison, F., Fishman, B., Crowe, E., Otaiba, S., & Schatschneider, C. (2013). A longitudinal cluster-randomized controlled study on the accumulating effects of individualized literacy instruction on students’ reading from first through third grade. *Psychological Science*, 24(8), 1408-1419. <https://doi.org/10.1177/0956797612472204>
88. Aguilar, S., Galperín, H., Baek, C., & González, E. (2021). Live instruction predicts engagement in k–12 remote learning. *Educational Researcher*, 51(1), 81-84. <https://doi.org/10.3102/0013189x211056884>
89. Connor, C., Mazzocco, M., Kurz, T., Crowe, E., Tighe, E., Wood, T., ... & Morrison, F. (2018). Using assessment to individualize early mathematics instruction. *Journal of School Psychology*, 66, 97-113. <https://doi.org/10.1016/j.jsp.2017.04.005>
90. Wehmeyer, M., Shogren, K., Toste, J., & Mahal, S. (2016). Self-determined learning to motivate struggling learners in reading and writing. *Intervention in School and Clinic*, 52(5), 295-303. <https://doi.org/10.1177/1053451216676800>
91. Namkung, J., Goodrich, J., Hébert, M., & Koziol, N. (2022). Impacts of the covid-19 pandemic on student learning and opportunity gaps across the 2020–2021 school year: a national survey of teachers. *Frontiers in Education*, 7. <https://doi.org/10.3389/feduc.2022.921497>
92. Gümüş, S., Bellibaş, M., & Pietsch, M. (2022). School leadership and achievement gaps based on socioeconomic status: a search for socially just instructional leadership. *Journal of Educational Administration*, 60(4), 419-438. <https://doi.org/10.1108/jea-11-2021-0213>
93. Cox, J. and Mullen, C. (2022). Impacting student achievement: principals’ instructional leadership practice in two title i rural schools. *Journal of School Leadership*, 33(1), 3-25. <https://doi.org/10.1177/10526846221133996>

94. Anggoro, S., Fitriati, A., Ng, K., Talib, C., & Mareza, L. (2024). Differentiated instruction based on multiple intelligences as promising joyful and meaningful learning. *International Journal of Evaluation and Research in Education (Ijere)*, 13(2), 1194. <https://doi.org/10.11591/ijere.v13i2.24791>
95. Comprehensive Inclusive Education: General Education & the Inclusive IEP. – URL: <https://publications.ici.umn.edu/ties/comprehensive-inclusive-education/main#Introduction-and-Rationale>
96. Конституция Республики Казахстан
97. Леонтьев, А.Н. Деятельность. Сознание. Личность: учебное пособие / А.Н. Леонтьев. – 2-е издание, стереотипное. – Москва: Смысл : Академия, 2005. – 352 с.
98. Леонтьев, А.Н. Проблемы развития психики: монография / А.Н. Леонтьев. – 4-е издание. – Москва: Издательство Московского университета, 1981. – 584 с. методические рекомендации [электронный ресурс]. – Электрон. текстовые дан. (140 Кб). М.: ИКП, 2023.
99. Выготский, Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте: психологический очерк: книга для учителя / Л.С. Выготский. – 3-е издание. – Москва: Просвещение, 1991. – 93 с. ISBN 5-09-003428-1
100. Выготский Л. С. В 92 Психология развития ребенка. — М: Изд-во Смысл, Изд-во Эксмо, 2004. — 512с. (Серия «Библиотека всемирной психологии»)
101. Эльконин Д. Б. Психология игры. — 2-е изд. — М.:Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1999. — 360 с. [Источник: [https://psychlib.ru/mgppu/EPI-1999/EPI-001.HTM#\\$p1](https://psychlib.ru/mgppu/EPI-1999/EPI-001.HTM#$p1)]
102. Эльконин Д. Б. Детская психология: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / ред.-сост. Б. Д. Эльконин. — 4-е изд., стер. — М.: Издательский центр «Академия», 2007. — 384 с. ISBN 978-5-7695-4068-4
103. Приказ Министра просвещения Республики Казахстан № 92 «Об утверждении Правил деятельности службы психолого-педагогического сопровождения в организациях образования»
104. Приказ МОН РК от 12 января 2022 года № 4 «Об утверждении Правил и программ оценки особых образовательных потребностей»
105. Приказ Министра просвещения Республики Казахстан № 385 «Об утверждении Типовых правил деятельности организаций дошкольного, начального, основного среднего, общего среднего, технического и профессионального, послесреднего образования, специализированных, специальных, организациях образования для детей-сирот и детей, оставшихся без попечения родителей, организациях дополнительного образования для детей и взрослых»

1-қосымша
Қазақстан Республикасы
Оқу-ағарту министрінің
міндетін атқарушының
2024 жылғы _____
№ _____
бұйрығымен бекітілген

Білім беру ұйымдарында инклюзивті білім беру үшін жағдайлар жасау жөніндегі әдістемелік ұсынымдарды бекіту туралы

Жалпы ережелер

1. Білім беру ұйымдарында инклюзивті білім беру үшін жағдай жасау жөніндегі әдістемелік ұсынымдар (бұдан әрі – Әдістемелік ұсынымдар) мектепке дейінгі, орта, техникалық және кәсіптік білім беру ұйымдарында (бұдан әрі - білім беру ұйымдары) инклюзивті білім беру үшін жағдай жасаудың бірыңғай тәсілін айқындау мақсатында әзірленді.

2. Әдістемелік ұсынымдар облыстың, республикалық маңызы бар қалалардың, астананың, ауданның (облыстық маңызы бар қаланың) білім басқармасы органдарына (бұдан әрі – білім беру органдары) және білім беру ұйымдарына арналған.

3. Әдістемелік ұсынымдар келесі міндеттерді шешуге бағытталған:
білім алушылардың/ тәрбиеленушілердің білім алуға тең қол жеткізу құқықтарын қамтамасыз ету;

білім беру органдары мен ұйымдарының аудандық, қалалық, облыстық және республикалық деңгейлерде инклюзивті білім беру үшін жағдайлар жасау бойынша мониторинг жүргізу;

инклюзивті білім беру үшін жағдай жасау бойынша білім беру органдары мен ұйымдарына әдістемелік көмек көрсету.

4. Әдістемелік ұсынымдар осы әдістемелік ұсынымдарға қосымшаға сәйкес білім беру ұйымдарында инклюзивті білім беру үшін жағдай жасауды қамтамасыз ететін көрсеткіштерді (бұдан әрі – инклюзивті білім беру көрсеткіштері) пайдалануды көздейді.

5. Инклюзивті білім беру көрсеткіштері бойынша деректер Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің 2022 жылғы 9 тамыздағы № 354 бұйрығымен (Қазақстан Республикасының Әділет министрлігінде тіркелген

№ 29187 болып тіркелген) бекітілген Ақпараттық жүйесін қалыптастыру, сүйемелдеу, жүйелік-техникалық қызмет көрсету, интеграция және ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету қағидаларына сәйкес «Ұлттық білім беру деректер қоры» ақпараттық жүйесінде (бұдан әрі – ҰБДҚ) білім беру ұйымдары толтырады.

6. Инклюзивті білім беру көрсеткіштері бойынша ҰБДҚ-да деректерді өзектендіруді Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2014 жылғы 12 қарашадағы № 459 бұйрығымен (Қазақстан Республикасының Әділет министрлігінде № 9940 болып тіркелген) бекітілген Білім беру мониторингін жүзеге асыру қағидаларына сәйкес білім беру ұйымдары жүзеге асырады.

7. Инклюзивті білім беру көрсеткіштері білім беру ұйымдары ҰБДҚ-да толтырған инклюзивті білім беру үшін жағдай жасау жөніндегі деректерді интеграциялау жолымен білім беру органдары мен ұйымдарының дашбордтарында қалыптастырылады.

8. ҰБДҚ-да инклюзивті білім беру көрсеткіштерін қалыптастыру бойынша білім беру органдары мен ұйымдарына консультациялық көмекті «Ахмет Байтұрсынұлы атындағы «Талдау» ұлттық зерттеулер және білімді бағалау орталығы» акционерлік қоғамы жүзеге асырады.

9. Білім беру органдары Қазақстан Республикасының қолданыстағы заңнамасына сәйкес ҰБДҚ-ға білім беру ұйымдары енгізген инклюзивті білім беру көрсеткіштері бойынша деректердің дұрыстығына мониторингті жүзеге асырады.

10. Осы Әдістемелік ұсынымдар инклюзивті білім беру үшін жағдай жасау жөніндегі іс-шараларды жоспарлау және іске асыру кезінде пайдаланылады.

Білім беру ұйымдарында инклюзивті білім беру үшін жағдай жасауды қамтамасыз ететін Инклюзивті білім беру көрсеткіштері			
1 көрсеткіш. Ерекше білім беру қажеттіліктері бар білім алушылар / тәрбиеленушілер үшін білім беру ұйымдарын материалдық-техникалық жарақтандыру және оқу-әдістемелік қамтамасыз ету			
№	Индикаторлар	Индикаторлардың сипаттамасы	
1.	Білім беру ұйымдарының жалпы санынан кедергісіз және физикалық қолжетімділігін құрған білім беру ұйымдарының үлесі	Сипаттама	Білім беру ұйымдарының жалпы санына толық* */ ішінара * кедергісіз физикалық қолжетімділік құрған білім беру ұйымдары санының арақатынасы
		Есептеу формуласы	$H = G \div F \times 100$, мұндағы H - толық**/ішінара* кедергісіз физикалық қолжетімділікті құрған мектепке дейінгі ұйымдардың (орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім беру ұйымдарының) үлесі G - толық**/ішінара кедергісіз физикалық қолжетімділік құрған мектепке дейінгі ұйымдардың (орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім беру ұйымдарының) саны* F - мектепке дейінгі ұйымдардың (орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім беру ұйымдарының) жалпы саны * Ішінара кедергісіз физикалық қол жетімділік - ҰБДҚ параметрлері бойынша құрылғылардың болуы:

			үй-жайға кіру – кемінде 2, үй – жайда қозғалыс жолдары-кемінде 3, санитарлық-тұрмыстық үй- жайлар – кемінде 3, ақпарат және телекоммуникация құралдары– кемінде 2; **Толық колжетімділік: ҰБДҚ-да әрбі параметр бойынша барлық құрылғылардың болуы
		Деректер түрі	Статистикалық деректер
		Деректер көзі	ҰБДҚ
2.	Білім беру ұйымдарының жалпы санынан мүмкіндігі шектеулі білім алушыларға/ тәрбиеленушілерге арналған оқулықтармен және оқу-әдістемелік кешендермен қамтамасыз етілген білім беру ұйымдарының үлесі	Сипаттама	Мүмкіндігі шектеулі білім алушыларға арналған оқулықтармен және оқу-әдістемелік кешендермен қамтамасыз етілген білім беру ұйымдары санының білім беру ұйымдарының жалпы санына арақатынасы
		Есептеу формуласы	$H = G \div F \times 100$, мұндағы H - мүмкіндігі шектеулі білім алушыларға/ тәрбиеленушілерге арналған оқулықтармен және оқу-әдістемелік кешендермен қамтамасыз етілген мектепке дейінгі ұйымдардың (орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім беру ұйымдарының) үлесі G - мүмкіндігі шектеулі білім алушылар/тәрбиеленушілер үшін оқулықтармен және оқу-әдістемелік кешендермен қамтамасыз етілген мектепке дейінгі ұйымдардың (орта, техникалық және кәсіптік,

			орта білімнен кейінгі білім беру ұйымдарының) саны F - мектепке дейінгі ұйымдардың (орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім беру ұйымдарының) жалпы саны
		Деректен түрі	Статистикалық деректер
		Деректер көзі	ҰБДҚ
3.	Мемлекеттік білім беру ұйымдарының жалпы санынан ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды қолдау кабинеттері жұмыс істейтін білім беру ұйымдарының үлесі	Сипаттама	Ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды қолдау кабинеттері жұмыс істейтін білім беру ұйымдары санының білім беру ұйымдарының жалпы санына арақатынасы
		Есептеу формуласы	$H = G \div F \times 100$, мұндағы H - мектепке дейінгі ұйымдардың (орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім беру ұйымдарының) жалпы санынан ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды қолдау кабинеттері жұмыс істейтін мектепке дейінгі ұйымдардың (орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім беру ұйымдарының) үлесі G - ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды қолдау кабинеттері жұмыс істейтін мектепке дейінгі ұйымдардың (орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім беру ұйымдарының) саны F - мектепке дейінгі

			ұйымдардың (орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім беру ұйымдарының)жалпы саны
		Деректер түрі	Статистикалық деректер
		Деректер көзі	ҰБДҚ
2 көрсеткіш. Инклюзивті білім беруді ұйымдастырушылық-кадрлық қамтамасыз ету			
4.	Білім беру ұйымдарының жалпы санынан психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу қызметі жұмыс істейтін білім беру ұйымдарының үлесі	Сипаттама	Психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу қызметі жұмыс істейтін білім беру ұйымдары санының білім беру ұйымдарының жалпы санына арақатынасы
		Есептеу формуласы	$H = G \div F \times 100$, мұндағы H - психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу қызметі жұмыс істейтін мектепке дейінгі ұйымдардың (орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім беру ұйымдарының) үлесі G – психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу қызметі жұмыс істейтін мектепке дейінгі ұйымдардың (орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім беру ұйымдарының) саны F - мектепке дейінгі ұйымдардың (орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім беру ұйымдарының)жалпы саны
		Деректер түрі	Статистикалық деректер

		Деректер көзі	ҰБДҚ
5.	Инклюзивті білім беру бойынша курстардан өткен білім беру ұйымдары педагогтерінің үлесі (Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігімен келісілген біліктілікті арттыру курстарының білім беру бағдарламаларының тізбесіне сәйкес) білім беру ұйымдары педагогтерінің жалпы санынан (арнайы педагогтар болып табылмайтын)	Сипаттама	Инклюзивті білім беру курстарынан өткен білім беру ұйымдары педагогтары санының (Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігімен келісілген біліктілікті арттыру курстарының білім беру бағдарламаларының тізбесіне сәйкес) білім беру ұйымдары педагогтерінің жалпы санына (арнайы педагогтер болып табылмайтын) арақатынасы
		Есептеу формуласы	$H = G \div F \times 100$ мұндағы H - инклюзивті білім беру бойынша курстардан өткен (Қазақстан Республикасының Оқу-ағарту министрлігімен келісілген біліктілікті арттыру курстарының білім беру бағдарламаларының тізбесіне сәйкес) мектепке дейінгі ұйымдар (орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім беру ұйымдары) педагогтерінің үлесі G – инклюзивті білім беру бойынша курстардан өткен (Қазақстан Республикасының Оқу-ағарту министрлігімен келісілген біліктілікті арттыру курстарының білім беру бағдарламаларының тізбесіне сәйкес) мектепке дейінгі ұйымдар (орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім беру ұйымдары) педагогтерінің саны F – мектепке дейінгі ұйымдар

			(орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім беру ұйымдары) (арнайы педагогтер болып табылмайтын) педагогтерінің жалпы саны
		Деректер түрі	Статистикалық деректер
		Деректер көзі	ҰБДҚ
6.	Білім беру ұйымдарының жалпы санынан педагог-психологтермен қамтамасыз етілген білім беру ұйымдарының үлесі	Сипаттама	Педагог-психологтармен қамтамасыз етілген білім беру ұйымдары санының білім беру ұйымдарының жалпы санына қатынасы
		Есептеу формуласы	$H = G \div F \times 100$, мұндағы H - педагог-психологтармен қамтамасыз етілген мектепке дейінгі ұйымдардың (орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім беру ұйымдарының) үлесі G – педагог-психологтармен қамтамасыз етілген мектепке дейінгі ұйымдардың (орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім беру ұйымдарының) саны F - мектепке дейінгі ұйымдардың (орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім беру ұйымдарының) жалпы саны
		Деректер түрі	Статистикалық деректер
		Деректер көзі	ҰБДҚ
7.	Білім беру ұйымдарының жалпы санынан әлеуметтік педагогтермен	Сипаттама	Әлеуметтік педагогтермен қамтамасыз етілген білім беру ұйымдары санының білім беру ұйымдарының

	қамтамасыз етілген білім беру ұйымдарының үлесі		жалпы санына қатынасы
		Есептеу формуласы	$H = G \div F \times 100$, мұндағы H - әлеуметтік педагогтермен қамтамасыз етілген мектепке дейінгі ұйымдардың (орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім беру ұйымдарының) үлесі G – әлеуметтік педагогтермен қамтамасыз етілген мектепке дейінгі ұйымдардың (орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім беру ұйымдарының) саны F - мектепке дейінгі ұйымдардың (орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім беру ұйымдарының) жалпы саны
		Деректер түрі	Статистикалық деректер
		Деректер көзі	ҰБДҚ
8.	Білім беру ұйымдарының жалпы санынан педагог-ассистенттермен қамтамасыз етілген білім беру ұйымдарының үлесі	Сипаттама	Педагог-ассистенттермен қамтамасыз етілген білім беру ұйымдары санының білім беру ұйымдарының жалпы санына қатынасы
		Есептеу формуласы	$H = G \div F \times 100$, мұндағы H - педагог-ассистенттермен қамтамасыз етілген мектепке дейінгі ұйымдардың (орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім беру ұйымдарының) үлесі G – педагог-ассистенттермен қамтамасыз етілген мектепке дейінгі ұйымдардың (орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім беру ұйымдарының) саны F - мектепке дейінгі

			ұйымдардың (орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім беру ұйымдарының) жалпы саны
		Деректер түрі	Статистикалық деректер
		Деректер көзі	ҰБДҚ
9.	Білім беру ұйымдарының жалпы санынан арнайы педагогтермен (мұғалім-дефектолог, дефектолог, мұғалім-логопед, логопед, олигофренопедагог, сурдопедагог, тифлопедагог) қамтамасыз етілген білім беру ұйымдарының үлесі	Сипаттама	Арнайы педагогтермен қамтамасыз етілген білім беру ұйымдары санының (мұғалім-дефектолог, дефектолог, мұғалім-логопед, логопед, олигофренопедагог, сурдопедагог, тифлопедагог) білім беру ұйымдарының жалпы санына қатынасы
		Есептеу формуласы	$H = G \div F \times 100$ мұндағы H - арнайы педагогтермен (мұғалім-дефектолог, дефектолог, мұғалім-логопед, логопед, олигофренопедагог, сурдопедагог, тифлопедагог) қамтамасыз етілген мектепке дейінгі ұйымдардың (орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім беру ұйымдарының) үлесі G – арнайы педагогтермен (мұғалім-дефектолог, дефектолог, мұғалім-логопед, логопед, олигофренопедагог, сурдопедагог, тифлопедагог) қамтамасыз етілген мектепке дейінгі ұйымдардың (орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім беру ұйымдарының) саны F - мектепке дейінгі ұйымдардың (орта,

			техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім беру ұйымдарының) жалпы саны
		Деректер түрі	Статистикалық деректер
		Деректер көзі	ҰБДҚ
10.	Арнайы (дефектологиялық) білімі бар білім беру ұйымдары педагогтерінің білім беру ұйымдары педагогтерінің (арнайы педагогтер болып табылмайтын) жалпы санынан үлесі	Сипаттама	Арнайы (дефектологиялық) білімі бар білім беру ұйымдары педагогтері санының білім беру ұйымдары педагогтерінің (арнайы педагогтер болып табылмайтын) жалпы санына арақатынасы
		Есептеу формуласы	$H = G \div F \times 100$, мұндағы H - арнайы (дефектологиялық) білімі бар мектепке дейінгі ұйымдар (орта білім беру ұйымдары) педагогтерінің үлесі G – арнайы (дефектологиялық) білімі бар мектепке дейінгі ұйымдардың (орта білім беру ұйымдарының) педагогтерінің саны F – мектепке дейінгі ұйымдар (орта білім беру ұйымдары) педагогтерінің (арнайы педагогтер болып табылмайтын) жалпы саны
		Деректер түрі	Статистикалық деректер
		Деректер көзі	ҰБДҚ
3 көрсеткіш. Мүмкіндігі шектеулі балаларды арнайы психологиялық-педагогикалық қолдаумен және ерте түзетумен қамту			
11.	Мүмкіндігі шектеулі балалардың жалпы санына арнайы	Сипаттама	Арнайы психологиялық-педагогикалық қолдаумен және ерте түзетумен

	психологиялық-педагогикалық қолдаумен және ерте түзетумен қамтылған мүмкіндігі шектеулі балалардың үлесі		қамтылған мүмкіндігі шектеулі балалар санының психологиялық-медициналық-педагогикалық консультацияда тұрған мүмкіндігі шектеулі балалардың жалпы санына арақатынасы
		Есептеу формуласы	$H = (G + F) / A \times 100$, мұндағы: H – арнайы психологиялық-педагогикалық қолдаумен және ерте түзетумен қамтылған мүмкіндігі шектеулі балалардың үлесі; G – есепті кезеңде психологиялық-педагогикалық қолдаумен және білім беру ұйымдарымен (инклюзивті білім беру үшін жағдай жасалған жалпы үлгідегі білім беру ұйымдары, арнайы мектептер/сыныптар, арнайы балабақшалар, топтар, психологиялық-педагогикалық түзету кабинеттері, оңалту орталықтары, аутизм-орталықтар) қамтылған мүмкіндігі шектеулі балалардың саны; F – есепті кезеңде арнайы психологиялық-педагогикалық қолдауға мемлекеттік білім беру тапсырысы шеңберінде қамтылған мүмкіндіктері шектеулі балалардың саны; A – психологиялық-медициналық-педагогикалық консультацияда есепте тұрған мүмкіндігі шектеулі балалардың жалпы саны.
		Деректер	Статистикалық деректер

		түрі	
		Деректер көзі	ҰБДҚ
4 көрсеткіш. Ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалардың білім беру бағытының мониторинг жүргізу			
12.	Жалпы білім беретін мектептердегі ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалардың жалпы санынан жалпы білім беретін мектептердің бірінші сыныптарында (жалпы) білім алатын ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалардың үлесі	Сипаттама	Жалпы білім беретін мектептердің бірінші сыныптарында (жалпы) білім алатын ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалар санының жалпы білім беретін мектептердегі ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалардың жалпы санына арақатынасы
		Есептеу формуласы	$H = G \div F \times 100$, мұндағы H - жалпы білім беретін мектептердің бірінші сыныптарында (жалпы) оқитын ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалар үшін G - жалпы білім беретін мектептердің бірінші сыныптарында (жалпы) оқитын ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалардың саны F – жалпы білім беретін мектептердің ерекше білім беру қажеттіліктері бар білім алушылардың жалпы саны
		Деректер түрі	Статистикалық деректер
		Деректер көзі	ҰБДҚ
5 көрсеткіш. Ерекше білім беру қажеттіліктері бар түлектерді жұмысқа орналастыру мониторингін жүргізу			
13.	Негізгі орта білім беру ұйымдарының ерекше білім беру қажеттіліктері	Сипаттама	Жұмыспен қамтудың әртүрлі нысандарымен қамтылған негізгі орта білім беру

	бар түлектердің жалпы санынан жұмыспен қамтудың әртүрлі нысандарымен қамтылған негізгі орта білім беру ұйымдарының ерекше білім беру қажеттіліктері бар түлектердің үлесі		ұйымдарының ерекше білім беру қажеттіліктері бар түлектер санының негізгі орта білім беру ұйымдарының ерекше білім беру қажеттіліктері бар түлектердің жалпы санына арақатынасы
		Есептеу формуласы	$H = G \div F \times 100$, мұндағы H - Жұмыспен қамтудың әртүрлі нысандарымен қамтылған негізгі орта білім беру ұйымдарының ерекше білім беру қажеттіліктері бар түлектердің үлесі G - Жұмыспен қамтудың әртүрлі нысандарымен қамтылған негізгі орта білім беру ұйымдарының ерекше білім беру қажеттіліктері бар түлектер саны F - негізгі орта білім беру ұйымдарының ерекше білім беру қажеттіліктері бар түлектердің жалпы саны
		Деректер түрі	Статистикалық деректер
		Деректер көзі	ҰБДҚ
14.	Жұмысқа орналастырудың әртүрлі нысандарымен қамтылған жалпы орта білім беру ұйымдарының ерекше білім беру қажеттіліктері бар түлектерінің жалпы орта білім беру ұйымдарының ерекше білім беру қажеттіліктері бар түлектерінің жалпы санынан үлесі	Сипаттама	Жұмыспен қамтудың әртүрлі нысандарымен қамтылған жалпы орта білім беру ұйымдарының ерекше білім беру қажеттіліктері бар түлектер санының жалпы орта білім беру ұйымдарының ерекше білім беру қажеттіліктері бар түлектерінің жалпы санына арақатынасы
		Есептеу формуласы	$H = G \div F \times 100$, мұндағы H - Жұмыспен қамтудың әртүрлі нысандарымен

			қамтылған жалпы орта білім беру ұйымдарының ерекше білім беру қажеттіліктері бар түлектердің үлесі G - Жұмыспен қамтудың әртүрлі нысандарымен қамтылған жалпы орта білім беру ұйымдарының ерекше білім беру қажеттіліктері бар түлектерінің саны F - жалпы орта білім беру ұйымдарының ерекше білім беру қажеттіліктері бар түлектерінің жалпы саны
		Деректер түрі	Статистикалық деректер
		Деректер көзі	ҰБДБ

2-қосымша

Қолдау карта үлгісі (бүкіл мектеп)

Қажеттілік аймағы	Барлығына әмбебап қолдау	Кейбір білім алушылар үшін мақсатты қолдау	Кейбір білім алушыларға арналған арнайы қолдау
Танымдық қабілеттер мен оқыту			
Қарым-қатынас және өзара әрекеттесу			
Әлеуметтік, эмоционалдық даму және психикалық денсаулық			

Физикалық және сенсорлық даму			

Қамтамасыз ету картасы (жылдық топ)

Мектеп: _____ Оқу жылы: _____

Танымдық қабілеттер мен оқыту						
Интервенция	Сипаттама және дәлелдемелік база	Күтілетін нәтиже	Топтың көлемі	Орындаушы	Сессия бағасы	Нақты нәтиже

Қарым-қатынас және өзара әрекеттесу						
Интервенция	Сипаттама және дәлелдемелік база	Күтілетін нәтиже	Топтың көлемі	Орындаушы	Сессия бағасы	Нақты нәтиже

Әлеуметтік, эмоционалдық даму және психикалық денсаулық						
Интервенция	Сипаттама және дәлелдемелік база	Күтілетін нәтиже	Топтың көлемі	Орындаушы	Сессия бағасы	Нақты нәтиже

Физикалық және сенсорлық даму						
Интервенция	Сипаттама және дәлелдемелік база	Күтілетін нәтиже	Топтың көлемі	Орындаушы	Сессия бағасы	Нақты нәтиже

Мазмұны

Кіріспе.....	3
1 Инклюзивті білім беру ортасы жағдайында бастауыш мектеп оқушыларының жас және жеке ерекшеліктері.....	5
2 Бастауыш мектептің оқу процесінде жеке тәсілдемені іске асырудың әлемдік тәжірибесі	57
3 Инклюзивті орта жағдайында бастауыш білім беру деңгейінің оқу бағдарламаларын бейімдеу бойынша әдістемелік ұсынымдар.....	121
Қорытынды.....	248
Пайдаланылған әдебиеттер тізімі.....	250
Қосымша.....	258

**Инклюзивті орта жағдайында бастауыш білім беру деңгейінің оқу
бағдарламаларын бейімдеу бойынша әдістемелік ұсынымдар**

Басуға 02.06.2025 ж. қол қойылды. Пішімі 60×84 1/16.
Қағазы офсеттік. Офсеттік басылыс.
Қаріп түрі «Times New Roman». Шартты баспа табағы 36.

Подписано в печать 02.06.2025 г. Формат 60×84 1/16.
Бумага офсетная. Печать офсетная.
Шрифт Times New Roman. Усл. п.л. 36